Hitlerovi válečníci

Guido Knopp

Ve spolupráci s Christianem Deickem, Friederike Dreykluftovou, Rudolfem Gültnerem, Henrym Köhlerem, Jörgem Müllnerem

PŘEDMLUVA 3

IDOL 15

POMOCNÍK 87

STRATÉG 146

ZAJATEC 212

LETEC 259

SPIKLENEC 310

LITERATURA 373

JMENNÝ REJSTŘÍK 381

Předmluva

"Věřil jsem - mýlil jsem se." Toto pozdní vyznání lítosti Hitlerova polního maršála Keitela před norimberským tribunálem zůstalo při vyrovnání se s minulostí ze strany nacistických generálů ojedinělou výjimkou. Většina vyšších důstojníků, kteří diktátorovi pomáhali v jeho útočné válce, se odvolávala na vojenskou poslušnost a odmítala jakoukoli osobní vinu. V poválečném Německu, které dávalo přednost zamlčování před otázkami, pracovali na legendě o čistém wehrmachtu, který do masových vražd režimu nebyl, ani zapleten ani o nich nevěděl.

Od prvních dnů hitlerovské diktatury zavírali mnozí vysocí důstojníci oči před rostoucím terorem nacistů. Od počátku války byl wehrmacht pod vedením svých generálů jejich spolehlivým nástrojem. Mnozí důstojníci doufali v opojení z prvních vítězství ve slávu, uznání, povýšení a odměnu. Jen málokteří byli ochotni uposlechnout slov generála Becka, že vojenská poslušnost generálů "končí tam, kde jejich znalosti, jejich svědomí a jejich odpovědnost zakazuje provedení rozkazu." Ještě méně z nich sebralo odvahu postavit se aktivně na odpor vlastnímu zločinnému vedení státu. U vědomí své kariéry se většina vysokých důstojníků odvolávala na své úkoly, na vojenskou poslušnost. "Povinnosti dbalý muž nakonec bude muset splnit svou

povinnost i vůči ďáblu" - proroctví Dietricha Bonhoeffera se mělo u vojenské elity nacistického Německa naplnit děsivým způsobem.
Dokonce i tváří v tvář nesmírným zločinům zůstal odpor těch generálů, kteří nacistickou ideologii přijímali rezervovaně, omezen jen na úzký okruh. Žádný z aktivních polních maršálů nepodpořil muže 20. července. Erich von Manstein například nabídku kategoricky odmítl slovy: "Pruští polní maršálové se nebouří." Osudové váhání: jen vysocí důstojníci by bývali měli ještě sílu rozbít hitlerovskou říši zevnitř. Jediné legitimní východisko z katastrofy se z morálního hlediska jmenovalo "velezrada".
Část adresátů Beckova apelu na odpovědnost byla po válce volána k odpovědnosti. Generál Beck však zůstal věrný svému přesvědčení, a musel za to zaplatit životem. Obojí samozřejmě také ukazuje, že nelze hovořit ani o "generálech" ani jen o "wehrmachtu".

Rommel, Keitel, Manstein, Paulus, Udet a Canaris - šest různých kariér v konfliktu mezi poslušností a svědomím, mezi přehlížením a protestem. Je to šest mužů, kteří nemohou být rozdílnější: není to žádný reprezentativní výběr německých generálů sloužících Hitlerovi (vždyť je mezi nimi i jeden admirál). Je to ale určitě šest poučných životopisů, které ve svém celku mohou pomoci nalézt odpověď na otázku jak "k tomu" mohlo dojít. Co přimělo důstojníky, aby svůj um dali do služeb vražedného válečníka? Co věděli o zločinech režimu, jak dalece do nich byli zapleteni? Kde byly meze jejich poslušnosti?
"Hitler mi důvěřuje, a to mi stačí," řekl jednou Erwin Rommel. Nacistická propaganda z něj udělal mýtus,

který přetrval i Říši, o níž věřil, že jí slouží. Legenda o "lišce pouští," o geniálním vojevůdci za války v Africe, nachází i dnes mnohé přívržence. V dobách jeho největší slávy se věřilo, že jeho věhlas nahradí několik divizí. Jako dík jej Hitler povýšil na nejmladšího polního maršála wehrmachtu. Jako důstojník byl u cíle, jako voják se ocitl na okraji propasti. Od této chvíle už existovaly pouze porážky.

Na rozdíl od většiny generálů wehrmachtu však měl Rommel odvahu otevřeně upozorňovat Hitlera na chyby jeho "vedení". 15. července 1944 vyzval vrchního velitele, aby se vzdal velení wehrmachtu. Spiklenci 20. července tento jeho kritický postoj znali a plánovali jmenovat po úspěšném atentátu Rommela vrchním velitelem wehrmachtu - samozřejmě aniž by dopředu svého kandidáta zasvětili, protože Rommel by vraždu tyrana nikdy neschválil. Až do atentátu v sobě živil nereálnou naději, že se mu podaří Hitlera přemluvit k uzavření separátního míru se Západem. Několik pokusů spiklenců kontaktovat polního maršála ztroskotalo na jeho nikdy nevyřešeném konfliktu mezi vojenskou přísahou a věrným plněným povinností na jedné straně a vojenským úsudkem na straně druhé.

Přesto si ho po 20. červenci vzali na mušku ti, co prováděli čistky. Za nitky tahal z pozadí jeho dávný osobní nepřítel Martin Bormann, jemuž byl "nejmilejší vůdcův generál" již dlouho trnem v oku. Dne 14. října 1944 poslal Hitler ke svému někdejšímu miláčkovi dva generály, kteří ho postavili před volbu: sebevražda s následným státním pohřbem nebo jednání před lidovým soudem s odpovědností celé rodiny. Rommel se rozhodl pro sebevraždu.

Tento čestný voják se nikdy nedozvěděl o celém rozsahu nacistického vyvražďování národů. Reprezentoval vojenské ctnosti v jejich nejrozvinutější formě. Subjektivně sloužil své vlasti, objektivně zločinci. Rommel, stejně jako mnoho dalších Němců, příliš dlouho věřil propagandistickým lžím, které kladly rovnítko mezi cíli Hitlera a zájmy Německa. Konečné poznání, že tento soulad je podvod, bylo začátkem vystřízlivění, které zůstalo neukončené. "Druhotné ctnosti jako poslušnost, disciplína a statečnost jsou obdivuhodné," říká dnes jeho syn Manfred, "dokud slouží primární ctnosti: lásce k lidem nebo pravdě." Tady tomu tak nebylo, a v tom spočívá tragédie Erwina Rommela.

Jinak to vypadá v kauze Wilhelm Keitel. Byl prototypem oddaného vojáka ve službách diktátora. Jeho poslušnost neznala hranic. "Jakmile byl vydán rozkaz, jednal jsem podle svého názoru v souladu s povinnostmi, aniž bych se nechával mást možnými, ne však vždy rozpoznatelnými důsledky," prohlásil Keitel po válce. Jeho devótní postoj vůči Hitlerovi mu vynesl přezdívku "Lakeitel"; jako kvočna se staral o to, aby se těch několik málo odvážných, kteří chtěli proti diktátorovi vystoupit, k němu nedostalo.
Tento polní maršál však byl víc než jen řády ověšenou loutkou: již ve třicátých letech se na význačném místě staral o znovuvyzbrojení reichswehru, což umožnilo Hitlerovi jeho útočné války. Jako šéf vrchního velení wehrmachtu byl klíčovou osobou při zaplétání vojáků do vražedného řádění režimu. Teroristické rozkazy - zejména během tažení proti Sovětskému svazu - které podepsal, připravily cestu pro nesčetné válečné zločiny.

Známý "rozkaz o komisařích" nese Keitelův podpis, stejně jako nařízení o převelení 1000 vojáků k SD jako "posilu" pro masové zabíjení. S poznámkou, že se "jedná o střet světových názorů," s klidem akceptoval smrt hladem a nemocemi více než tří milionů sovětských válečných zajatců. V posledních týdnech války stálo jeho nařízení jednotkám "odstřelit" bez soudu každého dezertéra tisíce, většinou mladých lidských životů. Že právě on musel v Berlíně podepsat bezpodmínečnou kapitulaci hitlerovské říše, pociťovali pozorovatelé jako "cynismus dějin". S maršálskou holí a monoklem na oku se snažil vzbudit představu pruského vojáka, který žil jen pro "plnění povinností".
Svou oddaností a bezmeznou poslušností nebyl Keitel jen produktem systému, naplňoval také předpoklady pro jeho bezchybné fungování: překonáváním skrupulí a obav ve prospěch bezpodmínečného vykonávání "vůdcovy" vůle.
Keitelova lítost před soudci v Norimberku, jeho přiznání, "že věřil a mýlil se" přišly příliš pozdě a ve srovnání s úděsným bezprávím působily naivně a cynicky. Jeho poslední přání, aby ho jako vojáka zastřelili, soudci odmítli. 16. října 1946 byl oběšen.

Erich von Manstein přežil válku. Pro Hitlera byl "nejbystřejší hlavou" mezi jeho generály; pro spojence byl "nejnebezpečnějším nepřítelem". Jeho život tu zastupuje většinu konzervativních pruských generálů, kteří se k národnímu socialismu stavěli kriticky - a přesto jako poslušné nástroje realizovali Hitlerovu ničivou válku. Erich von Manstein vypracoval operaci francouzského tažení v roce 1940 a založil tak svou pověst "vojenského génia". Významní generálové se

stavěli proti Mansteinově riskantní myšlence. Pouze Hitler věřil "plánu nůžek," který se stal jeho největším vojenským triumfem - vítězstvím nad Francií. Po přepadení Sovětského svazu dobyl Manstein s 11. armádou Krym a obsadil Stalinovu nejsilnější pevnost - Sevastopol. Již jako polnímu maršálovi se mu však nepodařilo prorazit sovětské obklíčení šesté armády. Mansteinem požadovaný rozkaz k průlomu odmítl Hitler vydat, čímž zpečetil osud více než 250 000 vojáků v kotli. Po Stalingradu doufal Manstein ve vojenskou remízu - to však bylo pro Hitlera nemyslitelné. Ten po bouřlivé výměně názorů o vedení války na východě odstavil Mansteina jako velitele skupiny armád Jih. Jako stratéga ho již nevyužili.
Pokusy zapojit ho do vojenského hnutí odporu kvitoval polní maršál větou: "Pruští generálové se nebouří." Hluboce zakořeněný v pruské tradici se až do konce cítil vázán přísahanou poslušností. Ve vojenských otázkách Hitlerovi odporoval, avšak vražda tyrana byla pro něj tabu. Sám sebe vždy viděl jako "nepolitického vojáka," který dělal to, co nejlépe uměl: vést válku, aniž by rozpoznal, jaké zločinné cíle Hitler sledoval. Na konci pak stála katastrofa a jeho poznání, že "původem a výchovou nebyl připraven na výzvu hitlerovské diktatury". Britským vojenským soudem byl Manstein v roce 1949 v Hamburku odsouzen k 18 letům žaláře. Odseděl si však jen část trestu. V květnu 1953 byl po protestech Churchilla a Montgomeryho ze zdravotních důvodů propuštěn a dal se k dispozici jako odborný poradce při znovubudování bundeswehru.
Manstein byl vynikající u karetního stolku, avšak nebyl politicky myslícím člověkem. Tím, že nerozpoznal

Hitlerovu podstatu, jeho skutečné cíle a že dal své schopnosti do služeb zla ve víře, že slouží vlasti, přispěl k zániku toho Německa, o němž věřil, že ho jako vojevůdce dokáže ochránit. Byl geniálním vojákem - nic méně, ale ani nic víc.

Totéž platí i o Friedrichu Paulusovi. Jeho jméno je neoddělitelně spjato se zdrcující porážkou u Stalingradu. Jako velitel šesté armády neměl v kotli u města na Volze proti ohromné přesile Rudé armády žádnou šanci. Den za dnem se zmenšovaly zásoby obklíčených vojsk, den po dni se zvětšovala vzdálenost od německé fronty. Přesto se unaveným svazkům dařilo po týdny zaměstnávat osm sovětských pozemních a jednu leteckou armádu. To umožnilo německé skupině armád A odtáhnout z Kavkazu.
Situace více než 250 000 německých vojáků však byla beznadějná. Všechny pokusy přimět Hitlera, aby vydal rozkaz k výpadu těchto vojsk směrem na západ, skončily nezdarem. Diktátor byl pevně rozhodnut raději obětovat šestou armádu, než aby dobrovolně opustil město, které neslo jméno jeho nejdůležitějšího protivníka. Obklíčeným vojákům poslal cynický dík za jejich "příspěvek k záchraně Západu". Paulus věděl, že jmenování polním maršálem krátce před koncem kotle bylo rozkazem k sebevraždě. Této výzvě však nevyhověl: Paulus odešel do zajetí. Teprve v hodině porážky odmítl poslušnost - a sdílel osud svých vojáků. Dne 31. ledna 1943 padl první polní maršál v německých válečných dějinách do zajetí nepřítele.
Události u Stalingradu byly popsány a vykresleny v bezpočtu knih a filmů, životopis Friedricha Pauluse před

Stalingradem a po něm však zůstával dalekosáhle v zapomnění. Vypracoval plán útoku na Sovětský svaz. Jako člen "Národního výboru Svobodné Německo" začal náhle své kamarády vyzývat k dezerci. V Norimberku vypovídal jako svědek obžaloby proti svým někdejším nadřízeným. Přesto zůstal až do roku 1953 sovětským válečným zajatcem - jako nejvýznamnější Stalinova válečná trofej. Jeho rozhodnutí zůstat v NDR poskytlo v době studené války oběma německým státům bohatý materiál pro propagandistickou válku. A tak se Paulus, který vždy chtěl být nepolitickým vojákem a členem generálního štábu, stal již podruhé proti své vůli předmětem propagandy. To ho zlomilo. Čtyři roky po svém propuštění zemřel v Drážďanech - 1. února 1957, v den 14. výročí porážky u Stalingradu.

Ernst Udet tuto porážku již nezažil. Říkával o sobě: "Kvůli létání se člověk někdy musí spojit i s čertem. Jen se jím nesmí nechat sežrat." Jeho osud zůstal v poválečném Německu zachován díky tomu, že posloužil jako předloha pro postavu Harrase v románu Carla Zuckmayera "Ďáblův generál". Spisovatelská licence autora však zkresluje pohled na "skutečného" Udeta. Pro režim byla jeho sláva úspěšného stíhače z první světové války a herce v leteckých filmech žádoucí propagandistickou municí pro výstavbu nacistického letectva. Sám Hermann Göring ho z kabiny letounu povýšil za kancelářský stůl jako "generálního zbrojmistra letectva," kde pomáhal koordinovat zbrojení pro Hitlerovy agresivní plány. Úspěchy německého letectva během "bleskových válek" vzbudily i u Udeta víru v neporazitelnost německých bombardérů a stíhaček. V

Göringově ministerstvu letectví však byl nesprávným mužem na nesprávném místě. Nadaný pilot se ukázal být špatným úředníkem. "Hitler právem považoval Udeta za jednoho z největších německých letců, neprávem však za jednoho z nejlepších leteckých techniků," říkal jeho konkurent Erhard Milch. Přetížen stále rostoucím rozsahem úkolů, znechucen hádkami se spolupracovníky a nadřízenými, vyčerpaný nesplnitelnými požadavky, zůstal nakonec sám na rozhodnutí, která se později ukázala být fatální.

Častěji než v úřadě bylo možno tohoto poživačníka a sukničkáře potkat v berlínských barech. Na večírcích a stranických setkáních byl vždy středem zájmu, pro své početné aféry a alkoholické eskapády. Berlínská společnost milovala nadějného karikaturistu a originálního baviče. A on si své popularity užíval plnými doušky.

Debakl luftwaffe v souboji s britským královským letectvem rozbil iluzi o neporazitelnosti německých letců a odhalil katastrofální chyby v plánování. Šéf letectva Göring označil "generálního zbrojmistra letectva" za obětního beránka a nechal ho padnout. Dne 17. listopadu 1941 si Ernst Udet vzal život. Na stěně své ložnice zanechal na rozloučenou hořkou obžalobu proti svým konkurentům na ministerstvu letectví. Poslední věta směřovala na Hermanna Göringa: "Železný, zradil jsi mě." Režim sebevraždu utajil. Vyhlásil, že Udet zahynul při zkušebním letu, a zinscenoval pompézní státní pohřeb. Göring zlomeným hlasem předstíral, že ztratil nejlepšího přítele.

Ernst Udet nebyl odbojníkem jako Zuckmayerův letec Harras. Sebevražda nebyla důsledkem poznání

zločinného charakteru režimu. Jeho odboj se omezoval na vtipkování v kasinu. Dlouholeté zneužívání alkoholu a drog z něj udělalo snadnou oběť jeho intrikánských protihráčů. Ze zářného hrdinného letce nacistické propagandy zůstal jen krásný odlesk.
Zda chápal, kam režim směřoval, nenechal Udet svému okolí nikdy poznat. Své možné pochybnosti, jistě však svůj profesionální a osobní neúspěch skrýval za masku veselého pijáka, až na tom tělesně a duševně byl tak zle, že neviděl jiné východisko než teatrální odchod z jeviště, které si sám zvolil.

Wilhelm Canaris neměl k sebevraždě příležitost; režim, jemuž sloužil, ho popravil. Jeho špionážní aparát platil za Hitlerovu "zázračnou zbraň" na neviditelné frontě tajných služeb. Díky svým kontaktům se spiklenci proti hitlerovskému režimu a zavraždění v koncentračním táboře se stal mýtem vojenského odporu: šéf zahraniční rozvědky byl mistrem maskování a dvojí hry. Jeho špioni připravovali diskrétně a efektivně cestu pro Hitlerovy útočné války, zatím co on sám popoháněl odstranění svého nejvyššího vojenského pána. Své spolupracovníky vedl k těsné spolupráci s gestapem, zatím co on sám pod pláštíkem špionážní agenturní činnosti organizoval útěky politicky pronásledovaných osob do zahraničí.
Nebezpečnou admirálovu hru symbolizoval jeho vztah k šéfovi SD Reinhardu Heydrichovi: zatím co agenti abwehru v zákulisí do krve bojovali se svými protivníky z Heydrichova hlavního úřadu bezpečnosti SS, rozvíjeli oba šéfové své "přátelství" při koncertování a vyjížďkách na koních.

Jak moc musí člověk Hitlerovi pomáhat, aby mohl zůstat jeho protivníkem? Canaris převzal jako velitel tajné polní policie odpovědnost za její účast na zločinech v zápolí východní fronty a zároveň jako "anděl strážný" rozhodně podporoval plány na převrat spiklenců kolem Hanse Ostera a Hanse von Dohnanyi.
Chyby v boji se špiony byly počátkem roku 1944 příčinou odstavení již podezřelého Canarise na bezvýznamné místo. Po atentátu na Hitlera 20. července 1944 byl admirál zatčen a nakonec odvezen do koncentračního tábora Flossenbürg. Jen několik dnů před koncem války ho komando SS zavraždilo.
Teprve úplně na konci se Canaris při výsleších přiznal ke svému odporu. Od svého jmenování šéfem tajné služby se vyhýbal tomu, aby se kdy musel zavázat zcela napevno. Teď to udělal a napomohl si tak k vysvobození. Snažil se hrát na všech klaviaturách a proplout tak bez úrazu mezi poslušností a morálkou, mezi patriotismem a humanitou. Služba dobru i zlu - tato situace se stala Canarisovi osudnou. Bez něj by se nepodařilo zachránit mnoho lidí; pod jeho velením jich však zemřelo příliš mnoho. Měl jinou možnost? Větší odvaha, jako měl jeho přítel Oster, by vedla k dřívějšímu konci. Canaris zůstal na svém místě - i za cenu, že se sklonil až na hranice nemorálnosti. On a mnoho dalších konzervativců to chápalo jako službu vlasti, nikoli jako pomoc Hitlerovi. Až do konce to zůstalo omylem.

Můj dík platí všem, kdo se na této knize podíleli: autorům Christianu Dieckovi, Friederice Dreykluftové, Rudolfu Günterovi, Henry Köhlerovi a Jörgu Müllerovi, dokumentaristům Silke Schläferové, Christině Kislerové,

Heike Rosselovi; odborným poradcům Ralfu Georgovi Reuthovi, Winfriedu Meyerovi, Sönke Nietzelovi, Torstenu Dietrichovi a Armandu von Ishoven. Především však děkuji svému lektorovi Johannesu Jacobovi, jehož cit a kompetentnost umožnily vznik této knihy.

Idol

Prolévejte pot - ale nikoli krev.

Odvaha je překonávání strachu.

Německý wehrmacht je mečem nového německého světového názoru.

Vůdce ví přesně, co je pro nás to nejlepší.

Hitler mi důvěřuje a to mi stačí.

Tento patologický lhář se teď úplně zbláznil, svůj sadismus zaměřil proti mužům 20. července a ještě nejsme u konce!

Válka je ztracena!

Mrtvý Hitler je nebezpečnější než živý.

Nejsem si vědom žádné viny. Nezúčastnil jsem se žádného zločinu. Jen jsem celý svůj život sloužil vlasti.

Rommel

Rommel, Rommel, Rommel, Rommel! Má snad význam něco jiného než ho porazit?
Winston Churchill

Německo zplodilo mnoho bezohledně schopných generálů. Rommel byl něco jiného. Všechny je převyšoval.
Sir Claude Auchinleck, vrchní velitel britských ozbrojených sil na Středním východě

Německý lid společně se mnou v důvěře ve Vaší vůdcovskou osobnost a statečnost Vám podřízených německo-italských jednotek sleduje hrdinský obranný boj v Itálii.
Hitler

Já osobně jsem Rommela považoval za ješitného člověka, který se s potěšením nechával od rána do večera fotografovat. Ze zkušenosti je však známo, že takoví ješitní lidé nebývají nejschopnější, protože skutečně schopný člověk nemá zapotřebí se neustále stavět před kameru.
Martin Bormann, "vůdcův" tajemník

Můj otec byl vlastně velmi srdečný člověk. Bylo to vše pouze zakryto tvrdou slupkou. Velmi trpěl, když lidé, které znal, padli nebo byli zraněni.
Manfred Rommel

Při pohledu zpět byl Rommel jeden z nejarogantnějších důstojníků, které jsem v životě potkal. Projevovalo se to zejména v jeho chování k "menším" lidem.
Baldur von Schirach

Rommel je "vlče", žádná liška.
Gerd von Rundstedt, vrchní velitel skupiny Západ

Můj muž je velký optimista. Jakmile někde spatří světlý paprsek, jde hned k němu. Avšak když ho nevidí a usuzuje, je jeho úsudek také správný.
Lucie Rommelová

Kdo se dostal pod vliv jeho osobnosti, stal se vojákem. Navzdory největší námaze měl patrně nevyčerpatelnou sílu a svěžest, schopnost vcítit se do svého protivníka a jeho možné reakce. Jeho plány byly překvapivé, intuitivní, spontánní a nesnadno průhledné.
Theodor Werner, pozdější Rommelův ordonanční důstojník

Rommelovy charakteristické chyby z něj činily zvlášť neradostný zjev, s nímž se nikdo nechtěl dostat do konfliktu kvůli brutálním metodám a kvůli podpoře z nejvyššího místa.
Franz Halder, náčelních štábu pozemních vojsk

Možná, že Rommel nebyl velký stratég. Určitě však byl v celé německé armádě nejvhodnější muž pro pouštní válku.
Generál Fritz Bayerlein

Není pochyb, že Rommel skládal v Hitlera velké naděje a byl v nich pak trpce zklamán. Stejně tak nepochybuji, že Hitler skládal velké naděje v Rommela a měl potom pocit, že byl oklamán.
Meinhard Glanz, generál v.v., německý Afrikakorps

S Rommelem je to těžké, protože se nerad podřizuje. V Africe byl velmi samostatný.
Wilhelm Keitel

Rommelův odpor proti hitlerovské tyranii, který ho stál život, považuji za dodatečný vavřín.
Winston Churchill

Vůdce nechtěl před německým lidem snížit jeho vážnost, a proto mu dal šanci na sebevraždu jedem, který mu cestou podal jeden z obou generálů. Během tří sekund přivodil smrt. Pro případ, že by odmítl, měl být zatčen a postaven v Berlíně před lidový soud. Můj otec dal přednost sebevraždě.
Manfred Rommel

Ještě jednou bych chtěla konstatovat, že se můj muž neúčastnil příprav nebo provedení 20. července, protože jako voják odmítal jít touto cestou. Během své kariéry byl vždy vojákem a nikdy politikem.
Lucie Rommelová

Zařízení berlínského ministerstva propagandy neodpovídalo běžné nacistické pompéznosti. Místo bílého mramoru tu byla jen bíle vymalovaná stěna, insignie "třetí říše" chyběly vůbec. Žádné vlajky, žádné držáky pochodní, žádná záplava světel, jen jediný reflektor, který způsoboval, že hlavní postava vrhala obrovský stín.
Muž působil jako ztělesnění německého vojáka: světlé vlasy, modré oči, v souladu s ideálem doby, s markantními tahy obličeje, které jako by vytesal z

kamene Arno Breker, "vůdcův" dvorní sochař. Ale ne proto se stal nejčastěji filmovaným generálem wehrmachtu. Vítězný vojevůdce, který tu před běžící kamerou měl uplatnit své celé charisma, se ideálně hodil do šablony Goebblesovské propagandy: frontový důstojník v první světové válce, vyznamenaný, jako jeden z mála armádních velitelů byl poctěn nejvyšším vyznamenáním císařství "Pour le mérite" - odvážlivec, který z nemožného udělal možné. Tu muž, kterého Hitler oceňoval jako "jednoho z nejlepších německých vojevůdců," vstal a říkal, co nacistické vedení tak rádo slyšelo, hovořil o "vítězství nad přesilou," o tom, jak navzdory "velkým těžkostem byl úkol splněn." "Rozhodující je vůle zvítězit," to bylo jeho krédem - a v tom ho nikdo nemohl překonat.
Goebbels ho vybral pro zcela nový projekt: bylo třeba pro potomky zaznamenat úspěchy německého wehrmachtu, který pod vedením nejvyššího velitele Adolfa Hitlera ovládal kontinent od Severního mysu po severní Afriku, od Atlantiku po Volhu. "Vůdcova" hlásná trouba zadala řadu portrétů vítězných generálů, Hitlerovi hrdinové měli národu předvést výkony národně socialistických bojovníků. A muž, který v pozdním jaru 1943 natáčení zahájil, se pro tento účel zdál být více než vhodný: Erwin Rommel, vítěz od Tobruku, hrdina z Afriky, "liška pouště." Žádný z vojevůdců se v té době netěšil takové popularitě. Hitler svého "miláčka generála" povýšil a chtěl teď z jeho úspěchů profitovat. Goebbelsova propaganda povýšila Rommela ve zprávách v německém Týdeníku na idol. A teď nacisté svého hrdinu využívali a on se nechal. Politicky byl Rommel naivní. Politikou pro něj byla služba vlasti. A jelikož

"vůdce" jeho vlasti se jmenoval Hitler, bylo pro Rommela "vůdce, národ a vlast" jedno.
Tento scénář však také ozřejmuje dilema osoby polního maršála Erwina Rommela: navzdory všem zkušenostem před kamerou působil nejistě, mluvil jako začínající herec, který sice znal svůj text, ale neměl představu, co od něj jeho učitel očekával. Zdálo se, že se neustále obrací na svého neviditelného mentora za kamerou s otázkou: Bylo to tak správně? Mluvil zde generál, který byl přesvědčený o vojenské nutnosti svého jednání - a který se nezamýšlel nad důsledky svých vítězství. Na otázku: "Sloužil jste?" by bez uzardění odpověděl: "Ano, sloužil jsem a stále ještě sloužím." Stranou však zůstalo, komu tento z nejhlubší duše přesvědčený voják sloužil. V doslovu své knihy "Infanterie greift an (Infantérie útočí)" Rommel píše: "Na západě, východě a jihu spí němečtí střelci, kteří kráčeli cestou věrného plnění povinností vůči národu a vlasti až do hořkého konce. Neustále nás, kteří jsme přežili, a budoucí generace vyzývají k tomu, abychom nezůstali pozadu, bude-li třeba přinést oběti pro Německo." Vědomí povinnosti a připravenost k oběti, statečnost a vlastenectví - to jsou mota, která utvářela jeho konání - slova, která mohou vysvětlit výkony a tragiku vynikajícího německého vojáka.
Chlapci, který se narodil 15. listopadu 1891 v Heidenheimu an der Brenz jako syn učitele a pozdějšího rektora Erwina Rommela, nebyla vložena do kolébky kariéra důstojníka z povolání. V rodině nebyla vojenská tradice. V prostředí, kde je sebevědomí důstojnického sboru určováno stavovskými předsudky, není švábský měšťanský původ dobrým předpokladem pro výstup mezi vojenskou špičku. Také tělesné předpoklady nebyly pro

vojenskou kariéru nejlepší. Jako dítě byl Erwin malý a bledý. Jeho školní výkony na reálném gymnáziu odpovídaly průměru, projevoval však zvláštní nadání pro matematiku, o umění projevoval sotva zájem. Chtěl být leteckým inženýrem a toužil pracovat v Zeppelinových závodech u Bodamského jezera. Otec však měl jiné představy o kariéře svého nejstaršího: syn se měl stát důstojníkem. Erwin poslechl. Avšak jak dělostřelectvo, tak i ženisté křehkého mladého muže odmítli. Poslušně a tvrdohlavě se však Erwin Rommel junior pokusil do třetice - a úspěšně. Dne 19. července 1910 vstoupil jako praporečník do würtemberského 124. pěšího regimentu krále Viléma I. Během studia na královské kadetce v Gdaňsku se v roce 1911 seznámil s dcerou rektora Lucií-Marií Mollin, se kterou se o pět let později oženil.
Jeho vojenská dráha začala slibně. V lednu 1912 byl povýšen na poručíka a vrátil se k svému domovskému pluku do Weingartenu, kde školil rekruty. Na krátkou dobu byl odvelen ke 49. pluku polního dělostřelectva do Ulmu. Když vypukla válka, propadl i dychtivý voják Rommel všeobecnému nadšení. "Konečně je to tak daleko", psal své nevěstě. Mladý důstojník prožil své první frontové nasazení v Belgii a severní Francii. Už v září dostal železný kříž druhé třídy a pak jako první v divizi v lednu 1915 železný kříž první třídy a byl povýšen na nadporučíka. V 25 letech byl jako velitel roty u würtemberského horského praporu poprvé pověřen velitelskými úkoly. Císařská armáda vyslala ctižádostivého velitele roty na Balkán. Rommel zažil ve Francii poziční válku, na rumunské frontě nasbíral v bojích proti Rusům první zkušenosti z pohyblivé války. V roce 1917 se v Itálii účastnil bojů o Monte Matajur,

které platilo za nedobytnou pevnost. Stále zřetelněji se projevoval talent mladého důstojníka, který dokázal své vojáky motivovat a který se uměl vynikajícím způsobem přizpůsobit daným podmínkám.
Rommel poprvé vedl válku na vlastní pěst; pokud to situace vyžadovala, nestaral se o původní rozkazy, ale udělal to, co se mu zdálo být vojensky nutné. Úspěch mu dával zapravdu. Po dobytí Monte Kuk mu zůstalo zasloužené vyznamenání odepřeno - na základě chybného hlášení je dostal poručík Ferdinand Schörner, za druhé světové války rovněž polní maršál - přesto však vytoužené vyznamenání "Pour le mérite" dostal koncem prosince 1917 za dobytí Monte Matajur. Rommel si byl zvláštnosti "Modrého Maxe" vědom: "Je to pro prapor na tehdejší dobu neslýchané vyznamenání", poznamenal si později.
On sám ocenění pociťoval jako zcela spravedlivé, protože přemíra skromnosti mu nebyla vlastní: "Už jako mladý muž jsem věděl, jak vést armádu", vysvětloval po desetiletích svému synovi Manfredovi. Ctižádostivý důstojník se naparoval sebevědomím - a měl k němu všechny důvody. Již v bojích na různých úsecích fronty první světové války Rommel prokázal to, čím se později vyznamenal: zatvrzelost, lstivost, ctižádost, vlastní iniciativu, ignorování rozkazů z vyšších míst. Přímo z fronty byl lednu 1918 odvelen ke štábní službě u generálního velitelství 64. Ještě před koncem války byl v říjnu povýšen na kapitána.
Kapitulace císařského Německa postavila frontového navrátilce Rommela před stejné otázky jako mnoho dalších vojáků. Dosavadní autority již neexistovaly, císař abdikoval, staré elity byly na mizině. Zevnitř byla

jednota Německa ohrožena separatistickými tendencemi, zvnějšku politikou vítězných mocností. Stejně jako většina Němců si v poválečných letech nepřál nic toužebněji než rozlomení pout versailleské smlouvy - "kýmkoli". Se starým řádem zmizely také klid a vnitřní mír. Vládla revoluce a chaos. Hlad a zima ohrožovaly život lidí, kteří se doposud pramálo starali o vysokou politiku.

Erwin Rommel naštěstí zůstal věrný. Vzdělaný voják patřil k těm zhruba 100 000 mužům, které vítězné mocnosti povolily nové republice jako ozbrojené síly. Mladý kapitán Rommel, který si na frontě udělal jméno jako "odborník na boj zblízka", našel uplatnění i v drasticky okleštěném reichswehru výmarské republiky. V roce 1921 se stal velitelem roty u 13. pěšího pluku v Stuttgartu/Ludwigsburgu. V příštích letech však jeho kariéra uvázla. Osm let se chtě nechtě řídil starou pěšáckou moudrostí: Zakopat a zůstat ležet. Pak nastala doba, kdy odborník na pohyblivou válku musel i v mírových dobách prokázat své mobilní schopnosti. V říjnu 1929 se stal učitelem pěšího učiliště v Drážďanech. Školu přemístili od Isary k Labi, protože v Mnichově mladí absolventi v listopadu 1923 projevili jednoznačně aktivní sympatie muži, který na sebe chtěl pochodem na Feldherrnhalle strhnout moc ve státě.

Rommel se nezajímal o politické ideje, které propagoval rakouský svobodník. Cítil se jako voják, ne jako politik. V důsledku toho se zabýval válečnými lety, hledal příčiny vojenské porážky a dospěl k závěru, že armáda ve své staré organizační struktuře pod primátem šlechty nebyla s to vyrovnat se s požadavky moderní války. Při přednášení vojenské strategie a taktiky okořeňoval

vyučování vlastními válečnými zážitky a pracoval na knize, ve které shrnoval své názory na vedení války. Pro svou spisovatelskou činnost měl dostatek pohnutek, protože jeho vojenská kariéra přešlapovala na místě.
Již za války Rommel narážel na hranice vymezené vojenskou tradicí. Dotáhl to sice až na velitele roty a při svém působení na frontě se zaskvěl skvělými výsledky. Jakmile však bylo třeba zvládnout vyšší úkoly nebo když byly k dispozici služebně starší důstojníci, musel ustoupit. Pouhá výkonnost v císařské armádě nestačila. Přednost měl původ a služební stáří.
I za výmarské republiky se Rommel cítil odstrčený. Navzdory několika pokusům nebyl připuštěn ke vzdělání v generálním štábu. Většinou šlechtičtí důstojníci byli pramálo nadšení úspěšnými povýšenci a konkurenty. Rommelova rodina se také nemohla odvolávat na předky, kteří by po boku zeměpána vybojovali velké bitvy.
Na druhé straně Rommelovi nadřízení uznávali jeho schopnosti. Potvrzovali, že má "křišťálový charakter, je ochotný a skromný, u kamarádů oblíbený a podřízenými vysoce ctěný", nebo ho chválili jeho velitel pěšího učiliště a pozdější polní maršál List jako "vzorného vojáka". Avšak během dvou desetiletí jako voják z povolání to Rommel po čtyřech povýšeních dotáhl z poručíka jen na majora. Velká kariéra, kterou si vysnil, byla zatím v nedohlednu. Nebyl by jí patrně dosáhl ani v budoucnu, kdyby v Německu nedošlo k dramatickým změnám.
V říjnu 1933 převzal Rommel nový úkol jako velitel III. praporu 17. pěšího pluku v Goslaru. Byl to pluk s velkou minulostí, který se účastnil sedmileté války a bojoval u Waterloo proti Napoleonovi. Ve své nové funkci se

Rommel poprvé seznámil s mužem, který mezitím postoupil na "vůdce a říšského kancléře." V září 1934 navštívil Hitler Den říšských zemědělců v Goslaru. Obyčejně zajišťovala ochranu "vůdce" a stavěla "čestnou stráž" jednotka SS. Rommel vehementně protestoval a trval na tom, že jako čestná jednotka musí nastoupit jeho vojáci. Pokud jeho lidem nesvěří "vůdcovu" ochranu, nechá je odpochodovat pryč. Rommel se prosadil, alespoň opticky. Když Hitler kráčel podél nastoupených útvarů, stáli před formací SS Rommelovi vojáci. Jejich velitel pochodoval ještě v druhé řadě několik metrů za Hitlerem. Jejich vztah však byl brzy užší.

Apolitický Rommel nikdy nevstoupil do NSDAP nebo do některé části strany. V prvních letech vlády nacistů, když Hitler konsolidoval svou moc a musel brát ohled na staré elity, především vojenskou hierarchii, viděl Rommel převážně jen pozitiva. Jako mnozí jiní vítal, že režim, jak se zdálo, oceňoval vojenské ctnosti jako poslušnost, disciplína a řád. Konec mezinárodního zavržení Německa - který vlastenec by odporoval neustále opakovanému Hitlerovu požadavku? Modernizace a posílení armády - co by proti tomu měl namítat voják z povolání jako Rommel? Komu by Hitler nemluvil z duše, když během "Dne Postupimi" v přítomnosti říšského prezidenta, vítěze od Tannenbergu, složil hold pruské tradici - dokonce i Švábovi Rommelovi? Nejméně od chvíle, kdy se Hitler rozhodl pro wehrmacht a proti Röhmovu SA, se zdálo, že mezi novým říšským kancléřem a armádou existuje naprostá shoda názorů, že jsou tu společné cíle, kterých lze dosáhnout jen vzájemnou spoluprací.

Kolik lidí tehdy vědělo nebo tušilo, že toto divadlo bylo záměrnou mystifikací? I Rommel patřil k těm, kteří se

nechali uvést v omyl: věřil Hitlerovu zapřísahání a netušil, že jsou jen předehrou ke zcela jiné hře. Hře, v níž byla pro Rommela určena zcela zvláštní úloha.

Jen dva roky po povýšení na majora se ctižádostivý důstojník v září 1935 stal podplukovníkem a ředitelem nového pěchotního učiliště v Postupimi. Říšské ministerstvo války věřilo, že v něm našlo vhodného muže, který by mohl zlepšit kontakty k říšskému vedení mládeže. Rommelova mise však neskončila příliš úspěšně. Jeho strohý vojenský tón a neustálé apely na tvrdost šly "krasoduchu" Balduru von Schirachovi brzy na nervy. Úspěšnější byl jako spisovatel. V roce 1937 vyšla na základě jeho přednášek v pěchotním učilišti v Drážďanech jeho kniha "Infanterie greift an (Pěchota útočí)." Stala se bestsellerem, kterého bylo v následujících letech prodáno téměř půl milionu kusů. Jeho nejprominentnějším čtenářem byl Adolf Hitler. "Vůdce" na knihu upozornil Nikolaus von Below, nyní Hitlerův letecký pobočník, který byl Rommelovým žákem za jeho drážďanských dnů. Jeho hodnocení: prý mu připomněla "nejšťastnější" dny jeho života. A v mnoha popisech odpovídala Hitlerovým válečným zážitkům.
O dva roky později byl Rommel opět povýšen. Začátkem října 1938 se novopečenému plukovníkovi podařilo přiblížit se do bezprostředního okolí Hitlera - nejprve jen na krátký čas: byl jmenován velitelem "vůdcova" doprovodného praporu. V této funkci zažil nadšení lidí v Sudetech, kteří uzurpátora vítali jako mesiáše, a "vůdcovu" cestu, která se změnila v jeden, jediný triumfální průvod. I Rommel stále více propadal

Hitlerovu zjevu. Vyzařoval "magnetickou, snad hypnotickou sílu," psal pln obdivu své ženě. Německého diktátora ji popisoval přímo hymnickými slovy: "Povolán Bohem nebo prozřetelností, aby vyvedl německý národ vzhůru ke slunci," tak oslavoval Rommel muže, který se měl v budoucnu stát jeho osudem.
Cenili se navzájem. Když šlo o to obsadit místo velitele nové válečné školy ve Vídeňském Novém Městě, vzpomněl si Hitler na autora knihy "Pěchota útočí." Pro další přípravu budoucích válečných plánů považoval Hitler za velmi důležité, aby vojenskému dorostu byly vtlučeny do hlavy moderní myšlenky pružného a především rychlého a pohyblivého vedení války. V listopadu 1938 jmenoval Rommela velitelem válečné školy ve Vídeňském Novém Městě. Rommel se s jemu vlastním elánem a ctižádostí pustil do plnění Hitlerova úkolu a do budování nejmodernější válečné školy Evropy. Svou práci přerušoval jen tehdy, když Hitler přicházel se zvláštními úkoly. A tak Hitler, který si pamatoval triumfální jízdu Sudetami, nechtěl být bez Rommela, když šlo o to, vtáhnout jako dobyvatel do Prahy po "vyřízení zbytku Čech." Rommel se opět měl postarat o ochranu. Na jeho radu odjel Hitler přímo do sídla české vlády na Pražský hrad, aniž by čekal na svůj velký doprovodný oddíl. Jestliže v Goslaru dělilo Rommela od Hitlera ještě několik metrů, pak ho německý týdeník Wochenschau ukazoval při cestě na Hradčany již po jeho boku.

K rozhodnému posunu jeho kariéry však došlo při útoku na Polsko. Na počátku války byl Rommel jmenován velitelem "vůdcova" hlavního stanu a zpětně povýšen do

hodnosti generálmajora. "Jak jsem se dověděl, mohu za své povýšení děkovat pouze vůdci. Můžeš si domyslet, jakou z toho mám radost. Jeho uznání mého konání a jednání je nejvyšší, co si mohu přát," napsal své ženě.
Ve své nové funkci byl Hitlerovi přímo na očích, směl se účastnit situačních porad a - jako vrchol ocenění - někdy se přihlásit i o slovo. Obdivoval na Hitlerovi, že "dovede ihned vyhmátnout podstatné body a vyvodit z nich řešení." Apolitický Rommel se stále více dostával pod vliv diktátora. Skutečně věřil, že Hitler má při všem, co dělá, na mysli pouze prospěch Německa. V srpnu 1940 si Rommel poznamenal do deníku: "Ano, kdybychom neměli vůdce. Nevím, zda by existoval jiný Němec, který by stejnou měrou ovládal umění vojenského a politického vedení."
Z Rommela se stal Hitlerův věrný bojovník - a to navždy, jak se zdálo. I svou osobní korespondenci teď častěji podepisoval "Heil Hitler." Dopisy, které "psavec" Rommel posílal své manželce, vyjadřovaly stále rostoucí obdiv k diktátorovi, kterého pozvedl na svůj idol: "Jsem často s vůdcem. Tato důvěra je mou velkou radostí, větší než má generálská hodnost. Vůdce jistě rozhodne správně. Vůdce přesně ví, co je pro nás nejlepší." Ocenění ze strany Hitlera mu nebylo lhostejné. Zdálo se, že se přímo pídí po dalších projevech přízně, každou přátelskou poznámku hrdě popisoval manželce v dopisech. "Včera jsem směl sedět vedle něho." Registroval každou malou pozornost uctívaného "vůdce" ("je ke mně mimořádně přátelský"), hrdě si zaznamenával každý, i sebemenší projev přízně ("příležitostně jsem směl také něco říci").

Natrvalo se však tento plnokrevný voják nehodlal zabývat otázkami protokolu. Požádal o velení na frontě. Odpovědný armádní personální úřad odpověděl na Rommelovo přání velet tankové divizi skeptickou otázkou, zda důstojník pěchoty vůbec zná možnosti využití tankové zbraně. Byl to patrně Hitler osobně, kdo se za Rommela úspěšně zasadil a opatřil mu v únoru 1940 velení nad 7. tankovou divizí umístěnou v Porýní. Na rozloučenou s "vůdcovým" hlavním stanem obdržel nový generál tankových vojsk výtisk knihy "Mein Kampf" s osobním věnováním "Panu generálu Rommelovi v přátelskou upomínku."

Pro aktivního velitele Erwina Rommela začala válka 10. května 1940 v pohoří Eifel. Poprvé velel tankové jednotce, která byla organizována podle představ Heinze Guderiana a měla při útoku na západ tvořit hrot 4. armády. "Otec tankových vojsk" souhlasil s Rommelovými názory na moderní vedení války: klíčovými slovy bylo "rychle" a "pohyblivě." To, co Rommel napsal ve své knize o pěchotě ve válce, bylo možno v podobné formě najít v Guderianově díle "Achtung, Panzer! (Pozor, tanky!)."

Velení 7. pancéřové divizi Rommelovi naprosto vyhovovalo. Našel tu jednotku, s níž mohl uskutečnit své představy o vedení války: rychlé a překvapivě vedené údery, s vysokou mírou osobní zodpovědnosti velitele a prostorem pro rozhodování. Čas do prvního nasazení stačil právě tak k tomu, aby se s jednotkou seznámil.

Na rozdíl od běžných velitelů větších vojenských svazků, nevedl Rommel své muže od mapového stolu. Sám byl v první linii, osobně si dělal obrázek o možnostech a potřebách bitvy - a byl úspěšný. "Pevné vedení boje"

umožnilo překvapivě rychlé překročení Maasy, psal potom. Předpokladem prý bylo, že se osobně na místě informoval o vojenské situaci a svým podřízeným velitelům udělil příslušné rozkazy. Rommel jako hrot útoku - to byl obraz popisující hvězdu vycházející na nebi vojenských vůdců. Rommel byl během prvních pěti dnů dvakrát vyznamenán za úspěchy při postupu. Šest dnů po zahájení útoku projely jeho tanky Belgií a stanuly na francouzském území.
Jeho jednotka vešla rychle ve známost jako "strašidelná divize." Základ Rommelových úspěchů pojmenoval později jeden francouzský generál v rozhovoru s mladým vojevůdcem: "Jste moc rychlý, na nás příliš rychlý!" Odvaha a rafinované blufování, intuitivní chápání situace a taktický cit, nový způsob spojení, který byl později zaveden v celé armádě, perfektní využívání moderní tankové zbraně - to byly záruky jeho triumfů. Tento způsob vedení války a enormní tempo postupu samozřejmě nebylo bez kritických momentů. A tak Rommel nezastavil, jak bylo dohodnuto, aby přivedl vlastní jednotky, ale sám v čele hnal průnik stále dál dopředu. Zajištění vlastních křídel, krytí dopředu pospíchajícího hrotu - proti těmto základním zásadám dosavadní vojenské taktiky postavil Rommel novou ofenzivní strategii. Kdyby býval měl protivník čas napadnout protažené německé linie, nebyl by ani Rommel schopen vést své jednotky tak, aby bylo možno okamžitě rozpoznat a odvrátit protiútok. Kdyby měl protivník čas a sílu k ofenzívě, byly by následky pro Rommela osudové, v neposlední řadě i proto, že spojení mezi velitelem a vlastní štábem divize nebylo vždy nejlepší.

Během necelého týdne překročily Rommelovy tanky Maasu a pronikly téměř 300 km do hloubky nepřátelského území. Při minimálních vlastních ztrátách zajali Němci několik desítek tisíc francouzských vojáků. Rommelovi muži také bravurně zvládli první vážnou zkoušku, když silné britské svazky narušily německé křídlo. Když byli Britové 26. května donuceni své expediční síly stáhnout, obdržel Rommel na Hitlerův osobní rozkaz železný rytířský kříž. Z generála se stal ve vlasti oslavovaný hrdina. Film Vítězství na Západě udělal z Rommela v Německu hrdinu stříbrného plátna. Zrodil se mýtus, který byl dále udržován.

Toto vysoké hodnocení mělo samozřejmě i svůj rub. Jako "Hitlerův oblíbenec" se Rommel netěšil u vojenských špiček žádnému zvláštnímu uznání. Během úspěšného postupu ve Francii Rommel stále znovu svévolně rozhodoval, pokud to považoval za nutné, porušoval předpisy a navzdory všem úspěchům opakovaně vyvolával nevoli nadřízených. I když ho jeho vojáci uctívali sebevíc - proti jeho počínání se začal rodit odpor. Z důstojníků štábu jeho divize to byl jistý major Heidkämper, který písemně zachytil výhrady proti stylu velení úspěšného velitele. A tak nejvyšší generálové wehrmachtu nahlíželi na Rommela dvojace. Generál Hoth mu sice potvrdil, že "kráčel novými cestami při velení tankovým divizím", avšak náčelník generálního štábu Halder ho považoval "za generála, který se zbláznil", který opakovaně porušoval rozkazy svých nadřízených.

Není však nic úspěšnějšího než úspěch. A Hitler si cenil úspěchu, který mu Rommel přinesl. Cenil si tedy také Rommela. Vůdce věděl, že Rommel významnou měrou

přispěl k vítězství nad Francií. A Rommelovi bylo jasné, komu vděčí za možnost projevit svůj vojenský um.
Rommelova hvězda vojevůdce stoupala. Hitler mu psal, že je hrdý na to, "co jste dokázal". Největší vítězství ho však teprve čekalo.

V září 1940 vydal Mussolini rozkaz k útoku na Egypt. Nechtěl zaostat za Němci, kteří právě uštědřili zničující ránu svému "dědičnému" nepříteli Francii. Italská ofenzíva se však brzy zastavila o obranná postavení Britů a jejich spojenců. Při jejich protiútoku ztratili Italové osm divizí. Mussolini na začátku afrického dobrodružství velkohubě prohlašoval, že válku na jihu "nevede s Německem, pro Německo, ale pro Itálii po boku Německa". Již několik týdnů po neúspěšném italském útoku stálo koloniální panství fašistického "duceho" před rozpadem. Teď musel pokorně požádat německého spojence o pomoc, pokud se chtěl vyhnout konečné porážce.
Hitler pomoc slíbil, nejen ze solidarity, ale především ve vlastním zájmu: podpora italských svazků v severní Africe měla zabránit hrozící kapitulaci spojence a s tím spojeným důsledkům; navíc mohly vázat nepřátelské jednotky a především významně narušovat britské zásobovací cesty ve Středomoří. Bylo to rozhodnutí strategického významu, které padlo na tajné konferenci 3. února 1941 pod krycím názvem "Slunečnice". Nebylo tedy také divu, že Hitler neposlal žádné druhořadé kandidáty, ale "nejzkušenějšího tankistického generála, kterého v německé armádě máme". Erwin Rommel měl vysvobodit italské jednotky v severní Africe ze slepé uličky, do níž se dostaly vlastní vinou. Vrchní velitelství

armády pro tento úkol mělo zpočátku vyhlédnuté jiné generály. Operaci měl nejprve řídit Erich von Manstein, duchovní otec bitevního plánu vedoucího k porážce Francie, pak byl navržen generál svobodný pán von Funck. Hitler se však rozhodl pro muže, kterému za výmarské republiky bylo odepřeno vzdělání při generálním štábu, kterého nyní povýšil na generálporučíka a kterému osobně přidělil jeho nový úkol.

Rommel cítil, že je povinen, co nejrychleji ospravedlnit Hitlerovo rozhodnutí. Když 12. února poprvé vkročil na africkou půdu, ihned si získal respekt zastíracím manévrem: v Tripolisu nechal těch několik tanků, které měl s sebou, neustále objíždět blok a vsugeroval tak pozorovatelům dojem, že je silnější, než ve skutečnosti byl. "Generál Bluf" měl úspěch. Jeden agent ihned hlásil do Londýna, že v Africe přistálo více než 1000 německých tanků.

Byl to první příklad nápaditosti nekonvenčního vojevůdce, který i budoucnu vymyslel nejednu fatu morgánu. Nový pán dokázal ve výhni pouště vzdáleným pozorovatelům vnuknout dojem postupující tankové armády - i když se jednalo jen o svépomocně vyrobené dřevěné makety, které byly stlučeny na podvozcích volkswagenů. "Rommelovy tanky" by zblízka patrně dokázaly vystrašit jen děti - zdálky zapůsobily na protivníka.

Avšak úspěch, kterého Rommel dosáhl první ofenzívou v březnu 1941, nelze vysvětlit pouze triky. Vojenská situace italských svazků v severní Africe byla katastrofální. Britové si jejich bojové síly málo cenili: "Písek v karburátoru je vážnější problém než Italové",

zněl rozšířený předsudek. Kolem 150 000 italských vojáků padlo do zajetí, zásobovací sklady německého spojence byly v rukou nepřítele, morálka jednotek se zdála být zlomená. Tobruk, El Aghejlu a celou Kyrenaiku dobyli Britové, kteří teď ohrožovali i Tripolsko.

Přehled stavu, který si Rommel na začátku udělal, nedával moc příležitostí k optimismu. Italské svazky, tanková divize Ariete a motorizovaná trentská divize byly jen nedostatečně vyzbrojeny. Co do počtu však byly mnohem větší než německé svazky, protože německý Afrikakorps byl teprve ve výstavbě. Velitel byl sice již na frontě, mohl se však opřít jen o části 4. lehké divize pod velením generála Streicha. Pátý tankový pluk, který k této divizi patřil, měl jen kolem 120 tanků. Němci nebyli pro nasazení v poušti dostatečně vyzbrojeni. Chyběly filtry proti písku ke karburátorům - životně nezbytná nutnost v pouštní válce - stejně jako široké pneumatiky, které se hned nezahrabaly do písku. Němečtí vojáci nebyli na válku v poušti připraveni. Nebyli zvyklí na podnebí, jejich vybavení neodpovídalo potřebám pouštní války. Mnozí měli chybnou představu o válce, která je čekala - včetně vrchního velitele. Když se Rommel dověděl o svém přeložení, napsal manželce, že konečně má příležitost v horkém pouštním podnebí udělat něco se svým revmatismem. Nepočítal se zimou pouštních nocí.

Dne 19. února 1941 obdržel Rommelův armádní svazek oficiálně označení, pod nímž se měl proslavit: Afrikakorps. Avšak než přistála 15. pancéřová divize, která měla jeho jednotkám dodat bojovou sílu, byl květen. Námořní a letecké zásobování mocností Osy bylo neustále ohrožováno britskými leteckými a námořními

silami umístěnými na Maltě. Nejasná byla i otázka kompetencí. I když Rommel udělal během afrického tažení kariéru. Postoupil od velitele německého Afrikakorpsu k veliteli tankové skupiny, pak k vrchnímu veliteli tankové armády a nakonec dokonce k šéfovi skupiny armád - formálně zůstal podřízen italskému vrchnímu velitelství. Všechny operace musely být schváleny nejen italským Comando Supremo, také německé OKH, které radilo Rommelovi k opatrnosti, chtělo vidět plány velkého útoku, kterým Rommel zamýšlel znovu dobýt Kyrenaiku. Také OKW a tím vrchní velitel Hitler osobně, se nechali slyšet: "Vyzýváme generála Rommela, aby nepodstupoval žádná rizika, zejména aby neohrožoval svá křídla tím, že bude postupovat na Benghází."
Od 24. března 1941 testoval Rommel sílu protivníka malými, ještě opatrnými útoky, během nichž jeho jednotky koncem března zahnaly Brity z jejich předsunuté pozice u El Aghejly. O týden později, 31. března, zahájily Rommelovy jednotky svou první velkou ofenzívu. Cílem bylo znovudobytí Kyrenaiky. Generál Neame, nový velitel Kyrenaiky, byl v poušti stejný nováček jako jeho německý protivník. Britské vrchní velitelství pod generálem Wavellem bylo daleko od bitevního pole na Nilu. Na rozdíl od svých britských protivníků si Rommel v uplynulém týdnu udělal velmi přesný obrázek situace a potřeb útoku. V letounu Fieseler Storch osobně zkoumal terénní podmínky, zjistil přitom, že britská postavení ještě zdaleka nejsou dobudována, a také si uložil do paměti obrovské vzdálenosti, které bude třeba při útoku překonat. Navzdory varování a dokonce výslovnému zákazu OKW postupovat přes Agedabii,

riskoval Rommel další postup, když zjistil, že situace je výhodná. El Aghejla, Agedabie, Benghází, Derna, Mechili - to byly zastávky jeho prvního útoku směrem na Egypt. Během deseti dnů zatlačil Rommel britské linie až téměř na egyptské hranice. To, co jednotky britského vrchního velitele Wavella vybojovaly za dva měsíce, získal Rommel se svým Afrikakorpsem za necelé dva týdny zpět, proti obrovské přesile. V týdeníku Wochenschau škrtal německý voják na silničních ukazatelích nápis "Wavells Way" a nahrazoval ho slovy "Rommels Weg" - to byla viditelná známka, že severní Afrika má nového pána. Úspěch operace "Slunečnice" byl obrovský - a zrodil legendu, která se živila sama.

Rommel platil po úspěších ve francouzském tažení a nyní v Africe za generála, který umí své vojáky motivovat. Již na frontě v první světové válce se projevila jeho schopnost vést a motivovat svěřené vojáky. Jeho muži již brzy věděli, že po nich nechce nic, co by sám nebyl připraven vykonat. "Nebyl typem člověka, který jen poučuje a ví nebo umí všechno lépe", popsal nový styl zpětně Meinhard Glanz, který sloužil v Africe. "Vést znamená starat se o své vojáky, sdílet jejich osud. A to Rommel dělal, společně se svými vojáky kráčel k úspěchu." Tady jsou kořeny zvláštního pohledu na pouštní válku. Pot svazuje - toto heslo nebylo v severoafrické poušti jen prázdnou floskulí: "Rommel nám byl otcem, znamenal pro nás víc, a dokonce tolik, že nás, staré Afričany, spojuje neviditelné pouto společenství. Vyrůstalo ze společných zážitků na africkém bojišti." Ne bez patosu takto líčí jeden starý bojovník z Afriky mýtus Rommel.

Vrchní velitel se nevyhýbal ani situacím, které ohrožovaly jeho život. "Kde je Rommel, tam je fronta", zněl rozšířený soud. A fronta byla všude. Proto byl i Rommel všude a pobízel své jednotky ke spěchu. Nebyl generálem, který rozhodoval v bezpečí od zeleného stolu a žádal od vojáků na frontě nemožné, protože neznal poměry z vlastní zkušenosti. Někdejší voják Karl Zimmermann ještě dnes vzpomíná na tuto Rommelovu zvláštnost: "Nebyl generálem, který stál vzadu a odtud vydával rozkazy. Byl vpředu, přímo u prostých vojáků." Pozdější generál NATO Gerd Schmückle popisoval, jak vysokému uznání se u Rommela těšily zejména motospojky, jejichž výkony dokázal ocenit. Rommel byl lidovým generálem, ale také člověkem, který hnal své vojáky až na hranice možností. Když během jednoho útoku viděl, že se jedna motorizovaná jednotka zastavila, létal ve svém letadle nad odpočívajícími vojáky a vyhodil lístek: "Jestli nepojedete hned dál, přijdu dolů! Rommel." Tahle anekdota se rozšířila po jednotkách. Kdo se tomu směje, ať si uvědomí to, že pokud byl Rommel ke svým vojákům tvrdý (stejně jako k sobě), když je stále znovu neúnavně pobízel, uváděl tento někdejší vychovatel mládeže svým chování do praxe ideál, který před mládež stavěl Rommelův vrchní velitel: tvrdý jako Kruppova ocel, tuhý jako kůže, rychlý jako chrt.

Při pohledu zpět se jako geniální strategie jeví mnohé z toho, co se podařilo jen díky souhře mnoha jednotlivých faktorů, které zdaleka nebylo možno naplánovat. Rommel byl spíše než geniální stratég, který vytvářel propracované plány, nadaný taktik, který rozpoznával stávající možnosti a dovedl jich využít. "Žádný plán nepřežije první pohyb nepřítele", bylo jeho heslem. Sázel

na improvizaci, rychlé zjištění situace a především na rychlou reakci. Úspěšný vojevůdce později přiznal, že občas měl jen nejasnou představu, kde se jeho svazky právě nacházejí. Pouštní válka také znamenala, že se bojující jednotky do sebe někdy úplně zaklínily, takže se ne vždy dalo jasně určit, kde je fronta. Nejednou by Rommel téměř přistál u nepřítele, protože písek a vítr kalil výhled a znemožňoval orientaci. Náčelník generálního štábu Halder si zlostně o Rommelovi, kterého neměl rád, poznamenal do deníku, že "ještě nedorostl svým velitelským úkolům. Celý den se pohybuje u daleko předsunutých jednotek, nařizuje průzkum bojem, rozptyluje své jednotky. Nikdo nemá přehled o rozmístění jednotek a jejich bojové síle."
V operaci "Slunečnice" však měl štěstí, které činorodý člověk potřebuje. Poháněn úspěchem označil za další cíl útoku Tobruk. Když obě ofenzívy proti strategicky významnému přístavu 14. a 30. dubna zkrachovaly, ukázaly se první problémy. Rommelovou smůlou navíc bylo to, že německý generální štáb poslal 27. dubna do Afriky generála Pauluse, aby pozoroval situaci. Později sice popisoval Rommela jako "energického velitele", zažil však také, jak Rommel navzdory obavám Italů kvůli příliš dlouhým zásobovacím trasám své vojáky pobízel stále dál kupředu. "Hazardér", který žene své jednotky vpřed bez potřebné přípravy - nebyl to právě pozitivní úsudek, k němuž dospělo německé vojenské vedení. Náčelník generálního štábu Franz Halder si 6. července 1941 poznamenal do deníku: "Osobní vztahy jsou zakaleny zvláštností generála Rommela a jeho chorobnou ctižádostí. Jeho charakterové nedostatky z něj dělají

zvlášť negativní zjev, s nímž se však nikdo nechce dostat do konfliktu kvůli... podpoře z nejvyšších míst."
Jeden totiž zůstával svému "oblíbenému generálovi" věrný: Hitler. A Rommel ospravedlnil naděje, které do něj byly vkládány. Když po neúspěšné německé jarní ofenzívě u Tobrúku vyrazili Britové při operaci "Battleaxe" do protiútoku, osvědčil se Rommel a jeho jednotky v tankové bitvě u Sollumu. Britové a jejich spojenci nastoupili na egyptsko-libyjské hranici s 200 tanky, aby Němcům odňali vydobyté úspěchy. Útok začal v ranních hodinách 15. června. Po třech dnech urputných bojů se Britové museli stáhnout. Navzdory velké materiální převaze, navzdory podpoře RAF, která byla pánem ve vzduchu, se Rommelově malé armádě podařilo útok zastavit. Britové ztratili polovinu svých tanků, zatímco německé ztráty tvořily jen desetinu. Psychologické důsledky byly enormní. Úspěchy uvedly Hitlera do "nejlepší nálady". Blahopřál svému úspěšnému generálovi, zahrnul ho projevy přízně a dalším povýšením. Rommelovi nepřátelé v generálním štábu pěnili vzteky. Velící generál Erwin Rommel teď postoupil na "generála tankové skupiny" a velel deseti německým a italským divizím.
Velký obdiv, který Hitler ke "svému" Rommelovi v tu dobu choval, se nezměnil ani poté, co se jeho jednotky musely stáhnout po protiofenzívě "Crusader" nového britského vrchního velitele sira Clauda Auchinlecka zahájené 18. listopadu 1941. Mezi Hitlerem a důstojníky Rommelova štábu panovala výjimečná shoda v hodnocení generála: "Velitel se musí vyznačovat tvrdostí, obětavostí pro své jednotky, instinktivním hodnocením terénu a nepřítele, schopností rychle reagovat a

temperamentem. Všechny tyto vlastnosti ztělesňoval ojedinělým způsobem generál Rommel", píše se v záznamech náčelníka generálního štábu Afrikakorpsu, Fritze Bayerleina. V souladu s tímto hodnocením z největší blízkosti se říká v osobní novoročním poselství, které Hitler poslal ze vzdáleného Vlčího doupěte: "Vím, že se i v novém roce mohu na svou tankovou skupinu spolehnout."

A skutečně: rok 1942 byl pro Rommela rokem největšího vojenského triumfu - a nejtrpčí porážky. Nejprve o triumfu: "Pevnost Tobruk kapitulovala. Všechny jednotky se shromáždí a připraví se na další pochod", zněl radiogram, který Rommel rozeslal všem jednotkám německého Afrikakorpsu 21. června. Generál opět řídil útok na čele svých jednotek: "Při postupu rychlých tanků vyráží velitel osobně do útoku, zatímco nepřátelské tanky ustupují", psalo se v protokolu, který vedl Rommelův štáb. Útok byl opět vydařenou směsí blufu, taktického umu, bojové síly, rychlosti a odvahy. Fintou přiměl Rommel nepřítele uvěřit, že se jeho jednotky připravují k útoku na Alexandrii. Ve stejnou dobu zasypávaly všechny dostupné síly německé luftwaffe bombami opevnění Tobruku - a pak přišly tanky. Podařilo se vrazit do britských sil pod velením generála Ritchieho klín a prorazit kruh opevnění. Do zajetí padlo více než 30 000 britských vojáků.

Rommel nyní dosáhl zenitu své vojenské kariéry. Sotva byl jako nejmladší důstojník wehrmachtu povýšen na generálplukovníka, už ho Hitler jmenoval polním maršálem a vyznamenal ho meči k dubovým ratolestem rytířského kříže. Na zprávu, že mu Hitler maršálskou hůl pošle, prý odpověděl: "Udělal by lépe, kdyby mi poslal

jednu divizi." V jiných popisech se však hovoří o dětinské radosti, kterou Rommel projevoval, když se o povýšení dověděl - bylo to páté během tří let. Nový polní maršál byl dost ješitný, aby na poctu byl hrdý. První dopis domů už nepodepsal jménem, ale "Váš polní maršál".

"Kupředu k vítězství za vůdce, národ a říši" - touto běžnou formulací odpověděl Rommel na Hitlerův blahopřejný telegram. A toto "Kupředu" nebylo pouhým slovním obratem. Chtěl využít příznivé hodiny k úplnému zničení demoralizovaných Britů a jejich pomocných jednotek a prorazit ke strategicky důležitému Suezskému průplavu. Rommelovy myšlenky však již putovaly mnohem dál na východ. Wilfried Armbruster, Rommelův tlumočník v Africe, o tom informuje: "Pokud budeme pochodovat takhle dál, probijeme se až do Palestiny." Protože tu byl ještě "Velký plán": jednotky slupiny armád Jih se měly probít Kavkazem a přes Irán a Sýrii se někde na Blízkém východě spojit s Rommelovými tanky. Někteří pěšáci už také věděli kde: v refrénu písně o "ptáčkovi v lese" se v roce 1942 několik týdnů nezpívalo "v domovině", ale "v Jeruzalémě na nádraží".

Italský diktátor, jeho vrchní velení, ale ani OKH nechtěly o takových dalekosáhlých plánech zprvu ani slyšet. Spíše tlačily na dlouho připravené obsazení Malty, aby byly dlouhodobě zajištěny zásobovací trasy ve Středomoří. Hitler, který pád Tobruku oslavoval jako "přízeň osudu pro německý národ" místo toho radil 23. června 1942 Mussolinimu, formálnímu vrchnímu veliteli jednotek Osy v severní Africe, aby britskou Osmou armádu "pronásledoval do posledního dechu jednotlivého muže",

protože "bohyně válečného štěstí se vojevůdce dotkne vždy jen jednou. Kdo ji v takový okamžik neuchopí, ten ji často už nikdy nedohoní." Rommelovi se ji chytit nepodařilo. Uspěchané, ve vítězném nadšení přijaté rozhodnutí pokračovat v ofenzívě do Egypta se mu vymstilo. Jen o několik týdnů později uvízly Rommelovy tanky u pouštního hnízda El Alamein.
Goebbelsova propagandistická mašinérie běžela v těchto dnech na plné obrátky. Jedno "zvláštní hlášení" stíhalo druhé. "Rommelovo nádherné vítězství" nebo "Rommelova rána pěstí bere Anglii dech" zněly titulky zglajšaltovaného tisku. Rommelův úspěch měl lidem doma ve vlasti vrátit staré přesvědčení o vítězství, které vymizelo na bitevních polích na východě. Již v zimě 1941/42 posloužil postup v horké poušti k odvedení pozornosti od mrazivé katastrofy na východní frontě - i když v Africe šlo o vedlejší válčiště, kde bojovaly pouze tři německé divize, zatímco na východě Evropy válčilo s Rudou armádou 150 divizí wehrmachtu. Po triumfu u Tobruku nechal Geobbels sám dovézt do Berlína jednoho z frontových zpravodajů, aby si osobně udělal obrázek o situaci a propagandistických možnostech, které vítězství v Africe skýtalo. "Stisk ruky s vírou ve vítězství" zněl titulek v časopisu Hamburger Illustrierte 10. října 1942. Vůdce tiskne ruku svému vyznamenanému polnímu maršálovi. Filmový týdeník Wochenschau ukazoval návštěvníkům kin ve třetím roce války zářivého hrdinu: Rommel v čisté a vyžehlené uniformě, Rommel vítěz nad Brity, Rommel jako geniální vojevůdce, který s rozmáchlým gestem velí vítězným divizím. Historická pravda pro tyto obrazy nic neznamenala. Před goebbelsovskou kamerou řídil Rommel jednotky, které

vůbec neexistovaly. Čestný titul "divize duchů", který za francouzského tažení dal jeho 7. tankové divizi sám protivník, získal tady v poušti nový význam.
Joseph Goebbels rozeznal potenciál, který Rommelovo vítězství skýtalo nacistické propagandě. Vlast potřebovala hrdinu, válkou unavení Němci potřebovali ve třetím roce války typ vítěze. A Rommel byl pro tuto úlohu předurčen. Především byl více než ochoten tuto úlohu hrát. Goebbels konstatoval: "Žádný z generálů nebyl tak prodchnut vědomím důležitosti propagandy ve válce jako Rommel." Nebyla to vůbec samozřejmost v německé generalitě, která se z vlastní vůle a v neposlední řadě na doporučení Hitlera vyhýbala kontaktu s veřejností a s kontrolovaným tiskem. Guderian, který jako stratég tankových vojsk nebyl méně nadaný než Rommel nebo von Manstein, napsal v netrpělivém očekávání vítězství v Rusku své manželce: "Za žádných okolností bych nechtěl kolem své osoby žádnou propagandu a la Rommel." Čerstvý polní maršál tu měl méně skrupulí, Rommel byl prostě moderní generál.
Již během francouzského tažení hledali dva pracovníci ministerstva propagandy, Karl Hanke a Karl Holz, přímý kontakt na velitele 7. tankové divize. Rommelovy vojenské úspěchy se daly rozšířit mezi lid. Populární písnička Hanse Alberse "Na Reeperbahn v půl jedné v noci" se šířila s novým textem:
V noci o půl třetí na Rommelbahn,
Prohánějí se osmdesátkou duchové sem a tam,
Rommel v čele, ostatní za ním letí,
Na Rommelbahn v noci o půl třetí.
Útok jako šlágr, Rommelova vítězství už byla v roce 1940 hitem.

Alfred-Ingemar Berndt se stal Rommelovým ordonančním důstojníkem v Africe a tvořil tak přímé spojení mezi "liškou pouště" a šéfem propagandy. Rommelova popularita byla po jeho vítězstvích dále zvyšována. Uctívání hrdiny sklouzávalo z části do kýče. Malovaný portrét na pohlednici ukazoval rozhodného Rommela s markantně stylizovanými rysy obličeje. Propaganda vykreslovala ideál německého generála a nakládala s fakty tak, jak to pro obraz "německého" vojevůdce potřebovala: Rommel v roce 1941 v jednom článku v týdeníku Das Reich byl chybně představen jako dělnický synek. Nebyla to chyba jediná: Rommel po světové válce ani neopustil armádu, ani nestudoval na univerzitě v Tübingenu. A to, že ho jako vedoucího SA do nacistické ideologie zasvěcoval Hitler osobně, už vůbec patřilo do říše fantazie. Tak by si Goebbelsovi bajkaři představovali ideál německého generála. Rommel však nikdy nebyl příslušníkem SA a ani po roce 1933 členem NSDAP.
Rommel byl spokojen se svou stylizací jako "pána pouštní války," stejně tak ho však rozčilovalo jeho totální zapojení do nacistické propagandistické mašinérie. Stížnosti byly v Berlíně ignorovány. Rommel byl přitom ještě ochoten akceptovat, že se o něm říkalo, že mluví perfektně arabsky, což mělo vysvětlovat oblibu Němců u Arabů, kteří Brity nenáviděli jako okupanty a Rommelovy jednotky vítali jako osvoboditele. Přitom Rommel ovládal jen asi 50 slov - co však bylo Goebbelsovi po pravdě? Raději vykresloval téměř romantický obraz Rommelova Afrikakorpsu. A protože písečné bouře nebo nálety much byly stejně nepěkné

obrázky jako žízniví, špinaví nebo hladoví vojáci, byla pouštní válka objevena nově: byli tu pak vidět pěšáci, kteří si v dobré náladě a dobře vybavení smažili během zastávky v poušti na rozpálené kapotě auta vejce, idylické scénky v oáze s osly, datlemi a hrajícími si dětmi beduínů. Válka jako dětská hra, ani slovo o štrapácích, problémech se zásobováním, utrpění, smrti.
Mezitím se zdálo, že i protivník je fascinován mužem, který porazil jeho jednotky. Po vítězství u Tobruku stáli spojenci před vojenským a psychologickým problémem: Rommel byl podle jednoho výzkumu veřejného mínění v USA nejznámějším Němcem hned po Hitlerovi. Spojenci se také podíleli na vzniku legendy Rommel. Winston Churchill představil německého generála v britské Dolní sněmovně jako muže geniálních schopností. Příslušníci britské Osmé armády Rommela obdivovali, protože je porazil. A znovu se divili, když nad ním zvítězili. A zde měli spojenci problém: samotné jméno Rommel se stalo účinnou zbraní psychologické války. Douglas Walter, voják britské Osmé armády, popsal, co Rommelovo jméno, kterému i na spojenecké straně přezdívali "Dessert fox," u Britů a spojenců vyvolávalo: "Lidé z našeho vrchního velitelství neustále zdůrazňovali: není neporazitelný. My jsme jim ale nevěřili."
Aby se postavilo vlastní sklíčenosti, byl britský vrchní velitel nucen přijmout protiopatření. Když už i vlastní vojáci uznávali schopnosti protivníka, pak ale, prosím, ne až moc. Proto tedy zněl rozkaz britského vrchního velitele Auchinlecka velitelům jednotek takto: "Zřejmě existuje nebezpečí, že se náš přítel Rommel stane pro naše jednotky, které o něm příliš mluví, jakýmsi kouzelníkem nebo zlým duchem. Je nanejvýš důležité,

abychom nemluvili neustále o "Rommelovi," máme-li na mysli nepřítele v Libyi; tato záležitost má z psychologického hlediska maximální význam." Nikde se uznání Rommelových výkonů a úspěchů neprojevilo tak jasně jako v dovětku, který Auchinleck připojil ke svému rozkazu: "Rommelovi nezávidím."
Auchinleck už neměl mít příležitost zbavit svého německého soupeře jeho kouzla. Rommel dokázal již z druhého britského vrchního velitele udělat neúspěšného muže. Třetím v čele britských jednotek v severní Africe byl generál Montgomery. Úkol jeho Osmé armády zněl: zahnat německého hrdinu od El Alameinu na 80 kilometrů západně od Alexandrie a delty Nilu. Předpoklady bylý výhodné, navzdory všem německým úspěchům, nemohli Rommelovi vojáci klást velký odpor, když 23. října 1942 začala třetí britská ofenzíva proti německému Afrikakorpsu, a to i s ohledem na převahu spojenců ve vzduchu a přesile jejich pozemních jednotek. Německý vrchní velitel nebyl u svých jednotek, ze zdravotních důvodů pobýval ve vlasti. Avšak ani velitel jeho kvalit by neměl co postavit proti britským jednotkám - kromě své legendární pověsti. Co však byl mýtus o neporazitelnosti proti více než 1100 tankům, které vrhly Montgomeryho jednotky do boje? Německo-italské svazky nemohly nabídnout ani polovinu tohoto počtu. Britské jednotky se přes pozice mocností Osy prostě převalily. Douglas Walter později vysvětloval převahu spojenců se vzpomínkou na někdejší úspěchy "generála Blufa" slovy: "You can´t stop a stream roller with a Volkswagen." Zbýval jen spořádaný ústup. A o ten žádal Rommel, který se vrátil na africké bojiště, nejvyššího velitele Hitlera.

3. listopadu obdržel telegram s odpovědí, která otřásla jeho bezmeznou důvěrou ve schopnosti "největšího vojevůdce všech dob." "V situaci, v níž se nacházíte, neexistuje jiná myšlenka než vytrvat, neuhnout ani o krok a vrhnout do boje každou zbraň a každého muže. Svým jednotkám nemůžete ukázat jinou cestu než k vítězství, nebo na smrt."
Byl to typický Hitlerův rozkaz vytrvat, který bez ohledu na vojenskou nutnost a nezbytnost stavěl bojující jednotky před neřešitelné úkoly. S odporem, avšak poslušně nechal Rommel již probíhající ústup zastavit, "protože já sám jsem vždy vyžadoval bezpodmínečnou poslušnost, a v důsledku toho se i já osobně cítím tomuto principu podřízen," poznamenal si.
Rommel však již brzy poznal, jaké ovoce jeho poslušnost přinesla - a rozhodl se, přeci jenom jednat na vlastní pěst. V rozporu s jasnými příkazy svého nejvyššího velitele nařídil polní maršál ústup, aby zachránil, co se ještě zachránit dalo. O den později pak Hitler přece jenom dal svolení k Rommelem požadovanému ústupu do postavení u Fuky. Montgomeryho přesila zatlačila zbytky Rommelova Afrikakorpsu až za Benghází. Bitva o El Alamein byla ztracena. A mělo být ještě hůř: Rommelovi v zádech přistály 7. a 8. listopadu 1942 v severozápadní Africe britské a americké jednotky. Mocnosti Osy teď před sebou měly noční můru každé armády: musely vést boj na dvou frontách. Spojenecké síly měly nad Němci a jejich spojenci zdrcující převahu. Zatímco zásobování protivníka fungovalo bezchybně, trpěl Rommel obrovskými zásobovacími problémy. Poměr sil se neustále měnil a stále více v neprospěch německých sil v Africe. I Rommel teď už jenom dokázal oddalovat

porážku - zabránit už jí nemohl. Jeho tanková armáda se musela stáhnout.

26. listopadu se polní maršál rozhodl k zoufalé záchranné akci. Chtěl hovořit osobně s Hitlerem, chtěl mu objasnit, že vzhledem k potížím se zásobováním, vzhledem k nadvládě spojenců ve vzduchu a smrtícím kleštím Montgomeryho a Eisenhowerových armád zbývá již jen jediná šance: ústup z Afriky, zachránit drahocenný materiál a bojeschopné jednotky pro bitvu o Evropu. Neohlášen se objevil u Hitlera v Rastenburgu: "Situace v Africe vyžaduje, abych Vás informoval osobně a vysvětlil Vám své názory na další vývoj situace." Rommel si nebral servítky. A zažil diktátora, který ztratil sebeovládání. Rommel získal zkušenost, kterou již měli někteří vysocí důstojníci před ním a která na další zodpovědné armádní činitele čekala: Hitler svého oblíbeného generála před všemi přítomnými setřel a řval na něj: "Neexistuje žádné zpět. Je třeba vydržet. Vzdát se Afriky? Nemožné." Pak ukázal zcela konsternovanému polnímu maršálovi dveře. To, co potom následovalo, sice vypadá groteskně, podobalo se to však mnoha jiným podobným zážitkům, které měli s Hitlerem jiní. Manfréd Rommel reprodukuje popis svého otce: "Hitler mého otce vyhodil, pak však spěchal za ním a žádal ho, aby se vrátil. Zeptal se potom otce: Kolik máte pušek? A můj otec řekl: Nepočítali jsme je." To však Hitlera tak rozezlilo, že Rommela zahrnoval nejhoršími výčitkami, až mu konečně došla trpělivost: "Můj vůdče, bude nejlépe, když sám půjdete do Afriky a ukážete, jak se puškami bránit britským tankům." Rommelovi lze předhazovat obdiv, který choval k Hitlerovi. Nelze však přehlédnout, že se ani v té době neskrýval se svými

názory - a to mezi generály wehrmachtu nebylo vůbec samozřejmé.
V tomto zážitku spatřují někteří Rommelovi životopisci jeden z důvodů počínající změny jeho postoje vůči Hitlerovi. Neschopnost sebeovládání a chápání - to se nehodilo ke státníkovi, kterého chtěl Rommel vidět v čele Německa. "Nevidí nebezpečí a také ho nechtějí vidět," řekl rezignovaně své manželce. Ale Rommel byl voják, principy jako rozkaz a poslušnost patřily k jeho podstatě. Poslechl tedy - proti vlastnímu přesvědčení.
Následovalo to, co bylo nevyhnutelné - ústup kousek po kousku. Ještě dva měsíce kladla skupina armád Afrika odpor - bez svého velkého velitele. Hitler sice ústup povolil, avšak "největšího vojevůdce všech dob" stále více rozčilovaly "zvláštnosti" jeho dosavadního favorita. 9. března 1943 byl Rommel odvolán z Tuniska. O důvodech se hodně spekulovalo: byl Rommel tak oslaben nemocí, která ospravedlnila jeho dovolenou doma a tím i nepřítomnost na frontě v rozhodující fázi britského útoku, že již nebyl schopen dál bojovat? Bylo odvolání trestem za neúspěch nebo reakcí na Rommelův odpor? Chtěl snad Hitler naopak svého dosavadního oblíbeného generála ušetřit potupy kapitulace? Nebo se "vůdce" obával, že po polním maršálovi Paulusovi, který před několika týdny kapituloval u Stalingradu a odešel do sovětského zajetí, přijde o dalšího polního maršála?
I když Rommel neviděl situaci v severní Africe tak růžově, jak si Hitler přál, a i když "liška pouště" nedokázala odvrátit hrozící porážku - diktátor se od svého oblíbence neodvrátil. Udělení briliantů k rytířskému kříži bylo oznámeno s dvouměsíčním zpožděním, jméno vítěze od Tobruku se neobjevilo v

souvislosti s trpkým koncem bojů v Africe. Jeho legendární pověst neměla být poskvrněna neúspěchy, aura vítěze měla zůstat čistá. Mýtus velkého idolu byl propagandisticky příliš cenný pro domácí frontu. "Protože by jeho jménu příliš uškodilo," kdyby zůstal v Africe, byl Rommel odvolán - před konečným zhroucením fronty. 12. a 13. května 1943 musel Rommelův nástupce kapitulovat. Válka v poušti skončila.

Polní maršál byl představován jako neporažený hrdina. Byla to úloha, která aktivnímu vojevůdci příliš neseděla: "Polní maršál je za války ve vlasti zajatcem," vysvětloval hluboce deprimován své manželce. Avšak nadaný voják nebyl na domácí frontě jen zajatcem: nechával se vystavovat a vodit za nos jako cvičený medvěd.
Ani porážka německého Afrikakorpsu nemohla nic změnit na uctívání odvolaného polního maršála. Na Goebbelsův příkaz byla zahájena nová propagandistická kampaň s Rommelem jako hlavní postavou: zařazení jeho vojenských výkonů nacistickou propagandou na úroveň Moltkeho, Hindenburga, Blüchera nebo Gniesenaua se dalo ještě zdůvodnit. Potom je však z generála dělán nadčlověk, Rommel je však zobrazován groteskně přehnaně a tím až směšně: je veleben jako "kometa s dlouhou oběžnou dráhou," tvrdí se o něm, že je "prodchnut svatým nadšením," a jeho osoba je pozvedána do říše mýtů. Alfred-Ingemar Berndt se dokonce snaží i porážku prodat jako vítězství. "27 měsíců bojů v Africe," tak zní titul rozhlasové přednášky, v níž Berndt glorifikuje Rommelův hrdinný boj proti přesile nepřítele. A Rommel hraje úlohu, která mu byla přidělena.

Na jaře 1943 se v ministerstvu propagandy staví před kamery a popisuje zážitky z pouštní války. Oceňoval výkony "německého vojáka," který "bleskovými postupy" drtí nepřítele a "neúnavným pronásledováním" se žene k vítězství, bez oddechu, navzdory přírodním silám, lhostejno zda písečné bouři nebo mouchám, a nakonec "zahání Angličana do písku." Hovořil o horku, strádání a stále znovu o materiální převaze spojenců. Vždy však následoval závěr, který chtělo nacistické vedení slyšet: "Německý voják těžké časy přestál." Silný protivník samozřejmě neustále útočil, samozřejmě, že to byly "krušné týdny, které nás dovedly až na pokraj zkázy." Avšak i beznadějné situace měly šťastný konec: "A přesto němečtí vojáci tyto těžké dny přežili." Liška pouště Rommel - horoucí vlastenec, naivní propagandista, bezmocná loutka?

V Rommelově korespondenci lze najít hromady chvály, ba téměř hymnické elegie na uctívaného "vůdce." Vedle rostoucího uctívání německého diktátora obsahují jeho dopisy také hodnocení, která odrážejí skutečný vývoj: "Obyvatelstvo si úlevou oddychlo, že jsme přišli a spasili ho," napsal poté, co Němci vpochodovali do Varšavy. Rommel však nebyl nadšeným, slepým obdivovatelem Hitlera, jak se jevil ve svých dopisech. Při kritickém zhodnocení jeho dopisů je třeba vzít ohled na to, že "Třetí říše" byla špiclovským a policejním státem, každý musel počítat s tím, že se jeho výroky kdykoli mohou dostat na gestapo nebo k orgánům nacistického státu. Listovní tajemství neexistovalo. Mnohé dopisy otevírala cenzura. Kdyby Rommel býval Hitlera písemně kritizoval, vystavil by sebe a svou rodinu nebezpečí.

Každý dopis znamenal riziko: pro věc, o niž šlo, pro odesílatele a v neposlední řadě i pro příjemce.
Pokud chceme Rommelovým dopisům přiznat velkou průkaznost, pak musíme poukázat na to, jak zřídka se v Rommelově korespondenci s manželkou hovoří o politice. Byl to spíš nezájem než naivita velkého vojenského stratéga Rommela. Pokud nesouhlasil s rozhodnutími režimu, nesvaloval odpovědnost na Hitlera, ale na jiné. "Vůdce je bohužel obklopen bandou lumpů. Většina těchto stranických bosů je ještě pozůstatek starých dob, z časů bojů hnutí." Zdá se, že Rommel doufal, že se to časem změní.
Rommel rozhodně nebyl antisemita. Jeho syn vzpomíná, jak se na počátku "Třetí říše," kdy byl jeho otec jako velitel praporu v Goslaru, ještě daleko od Hitlerova okolí, v mladické naivitě zeptal praporního lékaře na "židovský" nos. Dostalo se mu otcovského, avšak zcela zřetelného napomenutí. V okruhu Rommelových známých byli židé, antisemitské výroky, jak se zachovaly u jiných vysokých důstojníků, u něj nenajdeme. Jistě, nemohl se vyhnout školením, kterými se mocipáni v Berlíně pokoušeli zasít nacistickou zášť k židům do všech oblastí společnosti. Rommel samozřejmě viděl excesy pogromů, když hnědý mor běsnil ve Vídeňském Novém Městě.
Je více než nepravděpodobné, že by se samostatně myslící hlava jako Rommel připojila k teoriím nacistické propagandy o světovém židovském spiknutí. Pro naivitu, s jakou se Rommel stavěl k názorům nacistického vedení, je symptomatická epizoda z roku 1943. Při jedné besedě s Hitlerem poukázal Rommel důrazně na ztrátu mezinárodní prestiže, kterou zapříčiňuje v zahraničí

německá židovská politika. Jeho návrh, jak zvýšit německou reputaci: "Vypadali bychom ve světě lépe, kdyby se u nás žid mohl stát gauleiterem," vyvolal u Hitlera velkou zlost. "Rommele, vůbec jste nepochopil, co chci," a nevěřícný údiv, když Rommel společnost opustil: "Copak nepochopil, že židé jsou příčinou této války?" To Rommel skutečně nepochopil.
Byl snad tak naivní, že zavíral oči nad tím, co se s židy v Německu dělo? Jak daleko v tom nacisté zajdou, to si Rommel stejně jako mnozí jiní nedokázal představit. Za hrůzy na východě, o nichž Rommel slyšel, nečinil odpovědného Hitlera, ale jeho okolí. Vojenský génius byl politicky naivní. Jeho syn, někdejší vrchní starosta Stuttgartu, Manfred Rommel, shrnuje: "Je pravdou, že můj otec byl od roku 1938 Hitlerem fascinován. Skutečnou pravdu rozpoznal můj otec až relativně pozdě." A to už bylo pozdě - i pro něho samého.
"Ať nepřítel nebo přítel, ať syn Německa, Itálie nebo Anglie - rytířské byly vaše způsoby, lidské vaše zákony." Ještě dnes zní z nápisu na památníku padlým v bitvě u El Alameinu pathos. "Rytířskost" - toto slovo se objevuje v mnoha líčeních války v poušti. Někdejší protivníci se ještě dnes shodují v této charakteristice války. "Byla to férová válka, války bez hany," vzpomíná Hans Blumacher, který bojoval na německé straně. A jeden z jeho někdejších protivníků, Charles Squire, příslušník britské Osmé armády, potvrzuje: "Bojovali jsme podle pravidel války. Civilisté, děti a ženy boji netrpěli." Některé popisy připomínají středověký rytířský turnaj. Například, když jeden Angličan vzpomíná na šarvátku, kdy se na průzkumu nenadále střetly tři německé a tři britské tanky. Hlavně děl skloněné jako dřevce, řítila se

vozidla proti sobě. "Mohutně pálíce projely britské tanky německými a pak se všechny vrátily na svá původní místa. Nikdo nezasáhl, nebyly ztráty." Se sportovní remízou se rozešly a vrátily se do svých původních pozic. "Válka bez nenávisti" - tak zněl titul knihy, kterou po válce vydali Lucie Rommelová, vdova po Rommelovi, a Fritz Bayerlein, náčelník jeho štábu. Za německými vojáky v Libyi skutečně nepostupovala komanda SS nebo SD, která za bojujícími jednotkami prováděla své vyčišťovací akce. Na rozdíl od "plánu Barbarossa" se civilizační zábrany neodbourávaly rozkazem, individuální hranice studu neklesla nikdy až na dno. V Africe neexistovaly masové popravy, žádné masakry.

"V poušti nechtěl nikdo nic dobýt, nic uchvátit - chtěli jsme bojovat," napsal britský historik Moorhead. "Je to čistá, jasná válka. Boj v prázdné poušti, kde není žádné civilní obyvatelstvo a žádné politické záměry. Je to válka vojáků." A "válku vojáků" určují pravidla. Jedno z nich zní: se zajatými nepřáteli se zachází jako s lidmi. Nebyl tu snad rozkaz německého OKW, rozkaz, kterým celé vedení wehrmachtu porušovalo pravidla války a postavilo se mimo mezinárodní společenství? Vojáci nepřátelských útočných jednotek neměli být považováni za válečné zajatce, pokud byli zajati za linií vlastní fronty. Měli být okamžitě zastřeleni jako "zločinci," tak zněl příkaz, který samozřejmě platil i pro válku v poušti. I Rommel dostal z Berlína tento rozkaz. Jak s ním naložil, o tom informuje jeho náčelník štábu generál Westphal: "Na místě jsme tento rozkaz spálili." V severní Africe platila stará pravidla.

Moorhead sesbíral stanoviska britských vojáků, kteří byli osvobozeni z německého zajetí. Vykreslují téměř rajský

obraz pouštní války: souhlasně hovoří o bezvadném zacházení Němců, britští ranění byli ošetřeni stejně jako němečtí, zajatci dostávali dostatek potravy, dokonce i cigarety a pivo. Chování nepřátel v Africe bylo v této válce tak výjimečné, že americký generál Eisenhower ve svých pamětech později napsal, že nechápe, jak se Angličané a Němci v severní Africe chovali. Americký vrchní velitel odmítl po vítězství přijmout "nacistické generály" Pro Brity a Němce to nebyl problém. Po bitvě u El Alameinu pozval polní maršál Montgomery ke stolu zastupujícího velícího generála Afrikakorpsu, generála rytíře von Thomu, který padl do britského zajetí. A generálplukovník Hans-Jürgen von Arnim, Rommelův nástupce jako velitele armády, konstatoval: "Za afrického tažení bylo běžné, jednat se zajatým protivníkem jako s gentlemanem. Tak to udělal Rommel s britskými generály po výpadu přes Mechili. Podobně postupovali i britští generálové vůči zajatým Němcům."
Válka v poušti - pouhé střetnutí gentlemanů? Čestné měření sil, při němž vítěz nakonec podá ruku poraženému? Dobrý boj, starý brachu? Je třeba varovat před podobnými nostalgickými líčeními, která byla často sepsána mnohem později. I když v poušti nedocházelo (téměř) k žádným válečným zločinům - boj nebyl rozhodně žádnou nedělní zábavou dědiců rytířů krále Artuše. Jestliže Keitel u norimberského soudu s despektem mluvil o "Rommelově střelecké expedici," pak to bylo snižování Rommela, nikoli však pouštní války. I když se generál Cramer, poslední velitel německého Afrikakorpsu, loučil s bojištěm naivním "Heja safari" nebyly boje o Tobruk a El Alamein

rozhodně dobrodružnou cestou s "exkluzivním programem."
Pouštní válka znamenala vysoké teploty a velké teplotní rozdíly, dny se žhnoucím sluncem a vše vysoušejícím horkem, noci, kdy byla krutá zima. Pouštní válka - to byly bouře, které znemožňovaly jakýkoli rozhled, písek, který se zažíral do všech pórů a který z dýchání dělal utrpení, mračna much, která se vrhala na otevřené rány. Britové a Němci, Australané a Italové - bojovali proti sobě a bojovali proti společnému nepříteli: poušti. I v pouštní válce se umíralo nesmyslně. I tady válka znamenala především špínu, krev a smrt.

Válka v severní Africe skončila. Polní maršál bez vojáků stál teď na propagandistickém bojišti na domácí frontě. Přitom existovala řada možností, kde ho nasadit, protože vojenská situace byla na jaře 1943 více než prekérní. Ofenzíva na východě se znovu zastavila, krachem osy Berlín - Řím vznikla nová fronta na jihu. Spojenecké jednotky se připravovaly k útoku na oblasti vyhlášené za "pevnost Evropa." 15. července 1943 dostal Rommel opět samostatný vojenský úkol: byl jmenován velitelem skupiny armád "B" a pod jeho velením se německé jednotky začaly připravovat na případ "Osa," odpadnutí italského spojence. Po oznámení italské kapitulace obsadily Rommelovy jednotky 8. září severní Itálii, zatím co na jihu se polní maršál Kesselring pokoušel zastavit spojeneckou ofenzívu spojenců v jižní Itálii.
Rommelovo nasazení v Itálii zůstalo krátkou epizodou, jeho budoucí úkoly ležely na západě. 30. října navrhl Alfred Jodl, náčelník hlavního štábu wehrmachtu, pověřit Rommela obrannými boji na západě, aby zabránil

obávané invazi. Rommel měl v generálním štábu málo přátel. Náčelník štábu Wilhelm Keitel napsal 5. listopadu polnímu maršálovi Gertu von Rundstedtovi, vrchnímu veliteli na západě: "S Rommelem je to těžké, protože se jen nerad podřizuje. V Africe byl velmi samostatný. Věřím však, že Vy jste jediný, jemuž se i Rommel podřídí." Jak se ukázalo, bylo to chybné hodnocení. Avšak i Hitler váhal pověřit odbojného polního maršála operativním velením. A tak "zvláštní úkol Západ," který Rommel obdržel 5. listopadu 1943, zněl nejprve jen: kontrola stavu obranných zařízení; zpracování návrhů útočných operací proti vyloděnému nepříteli. Znovu se projevil chaos ve vedení "Třetí říše". Až na další zůstal Rommel ve své funkci podřízen přímo Hitlerovi, jeho skutečný nadřízený, vrchní velitel oblasti Západ, nebyl o jeho pověření a zvláštním služebním poměru vůbec informován. Konkrétní rozhodovací pravomoci, kterých by bylo v případě vylodění k boji proti nepříteli třeba, Rommel nedostal. Zůstalo u vágního příslibu, že v případě invaze dostane i operativní velitelské pravomoci.

S obvyklým elánem se Rommel pustil do díla. Pln pracovního nadšení napsal 18. prosince manželce: "Teď se chci vší silou vrhnout na nový úkol a dokázat, že bude úspěšně splněn." V tomto, stejně jako v mnoha dalších dopisech se vždy vyjadřoval optimisticky: "Mám naději, že to dokážeme."

Výchozí situace se zdála tento optimismus ospravedlňovat. Nominálně stálo na západě k odražení útoku k dispozici 1,3 milionu vojáků. Skupina armád B zahrnovala 24 pěších a 5 tankových divizí, Rommel měl na povel asi 330 000 mužů. Z větší části to však nebyly čerstvé jednotky, ale svazky, které byly vyčerpané boji

na východě a byly k Atlantiku převeleny k "odpočinku." V porovnání s tím, co se dělo na východní frontě, se západ musel jevit jako ráj. Rommel vystavoval před svými muži na odiv důvěru: "S ohledem na naše silná opevnění, s ohledem na vynikajícího ducha našich jednotek, na nové zbraně a bojové prostředky, které nám byly dány do rukou, můžeme budoucí události očekávat s klidem."

V užším kruhu byl mnohem skeptičtější. Po střízlivé obhlídce situace bylo realistickému Rommelovi jasné, že k optimismu tu mnoho důvodů nebylo. Již při nástupu do funkce vysvětlil svému štábu: "Vlastní zásobování je malé a není naděje na zlepšení." Berlín slíbil 1000 stíhačů, pokud by došlo k invazi. Avšak Rommelovy zkušenosti, stejně jako mnoha dalších velitelů armád, s podobnými Göringovými sliby, nebyly příliš povzbudivé. V rozhodujících dnech bylo k dispozici sotva 500 bojeschopných strojů, 3. letecká flotila umístěná v severní Francii měla 70 stíhačů a 90 bombardérů. Značná část pozemních jednotek byla špatně motorizována a jen nedostatečně vyzbrojena. Jakmile by útočníci překonali pobřežní pás, bylo by těžké zahnat je zpátky do moře. To Rommel pochopil. Jeho závěr: "Bránit se lze jen na pobřeží." Jeho zbraněmi byly miny: "Chci miny proti lidem, tankům, parašutistům; chci miny proti lodím a výsadkovým člunům." Na rozdíl od nacistickou propagandou halasně oznamovaných zázračných zbraní, ty zbraně, jimiž chtěl Rommel uskutečnit zázrak a úspěšně zabránit spojeneckému vylodění, skutečně existovaly. Rommel vzpomínal na Afriku, kde ho jeho britští protivníci dokázali při útoku na Tobruk dlouho zadržovat minami. Jeho nepřítel tehdy v písku zahrabal

odhadem milion min. A tentokrát? Ve Francii již bylo položeno 1,7 milionu min - avšak v oblasti, která byla neporovnatelně větší než bitevní pole u Tobruku.
Rommel chtěl co nejrychleji napravit, co doposud bylo nedostatečné: opevnění pobřežního pásma. Zde se znovu projevila fantazie, organizační schopnosti a vůle prosadit své tohoto motivačního umělce, a to formou podvodních protitankových překážek, ostnatým drátem, pobřežním dělostřelectvem s těžkými děly a především využitím "Rommelova chřestu." Jednalo se o originální nápad "nejvýznamnějšího ženisty světové války," jak svého šéfa ocenil generál Miese. Jestliže v severní Africe měly nepřítele odstrašit dřevěné konstrukce na podvozcích VW, pak v severní Francii to byly dlouhé kůly vražené do země, aby se ztížilo přistání. Pracovní komanda navíc těmito kůly po stovkách prošpikovala pole za rybníky. Dlouhé kůly, vražené v nepravidelných odstupech do země, měly znemožnit přistání nákladních kluzáků a tím ztížit letecké zásobování.
Neviditelnou, ale přesto sotva překonatelnou bariérou měly být miny. K dispozic bylo nejprve 600 000 min. Otázkou bylo: kam s nimi? Odpověď na tuto otázku vedla k zásadním problémům, které ztěžovaly Rommelovi práci: k chaosu v kompetencích a názorový rozdílům mezi Rommelem a vysokou generalitou, které sahaly až nejvyššímu veliteli wehrmachtu, Adolfu Hitlerovi.
Němci neznali ani místo, ani čas spojenecké vyloďovací operace - a odpovědní činitelé se nedokázali shodnout na jednotné obranné strategii. Rundstedt očekával vylodění u Calais a chtěl nechat velké bojové kontingenty nejprve proniknout k pobřeží a tam je zničit - stará koncepce

zničujícího kotle. Naproti tomu Rommel nepochyboval, že je třeba protivníka napadnout ihned po přistání a zahnat ho zpátky do moře. Různé analýzy vedly k rozdílným strategiím. Protože Hitler nepřijal žádné konečné rozhodnutí, zabývalo se německé velení z větší části jen samo sebou. Kompromisy, k nimž po dlouhých výměnách názorů došlo, nepřinesly užitek žádné straně.
Rommel měl neustálé slovní potyčky s Hansem von Salmuth, velitelem Patnácté armády, protože jeho muži nedokázali klást miny tak rychle, jak si polní maršál přál, a zároveň se připravovat k boji. Zaminovat 15 kilometrů denně, tak zněl již zvýšený Salmuthův požadavek. "Udělejte z nich 30," to byl Rommelův komentář, stejně strohý jako vyzývavý. Vrchní velitel skupiny armád B, který Salmutha považoval za "lenivého," si pak od jednoho ze svých generálů musel vyslechnout, že jeho program opevňovacích prací přivádí velitele k šílenství.
Neméně horečnatě probíhala diskuse s generálem Leem svobodným pánem Geyrem von Schweppenburg. Vrchní velitel tankové skupiny Západ měl k dispozici jediné tankové zálohy OKW. Rommel je chtěl pevně začlenit do svého systému obrany pobřeží. Geyr von Schweppenburgův plán předpokládal, že bude svazky držet v záloze, aby mohl vyloděného nepřítele zničit v široce založené operaci. Rundstedt v této důležité otázce rozhodl proti Rommelovi. Došlo ke kompromisu - zase jednou: tankové divize nebyly rozmístěny tak blízko pobřeží, jak si přál Rommel, ale ve vnitrozemí. Byl to kompromis, který dál roztříštil síly, které byly k dispozici pro obranu.
To, co neúnavný Rommel dokázal během necelého půl roku za podpory Todtovy organizace, vyvolávalo respekt

u všech kritiků - dokonce i Salmuth řekl: "Když se objevil polní maršál, začala nová fáze." Hitler blahopřál Rommelovi v květnu k jeho výkonu - požadovanou podporu však neposkytl. Rommel mohl uskutečnit jen zlomek svého plánu, protože mu nebyl poskytnut potřebný materiál stejně jako další tanková divize, kterou nutně potřeboval.
"Na základě špatného počasí není třeba v příštích dvou týdnech počítat se spojeneckou akcí," tvrdili němečtí meteorologové 4. června. Na německé straně se nemýlili jen v hodnocení počasí. Navíc tu byly chytré zastírací manévry a perfektní příprava na straně útočníků, chybný odhad až nedbalost, váhavost a kompetenční chaos na straně obránců.
Večer 5. června 1944 vyslechl zpravodajský důstojník Patnácté armády, podplukovník Meyer, v jednom pořadu BBC druhou sloku básně "Chanson d´automne": "... zraňují mé srdce jednotvárnou monotónností." Byl to signál francouzskému hnutí odporu: invaze započne během příštích dvou dnů. Tato a další zašifrovaná poselství z Londýna francouzskému hnutí odporu nebyla brána vážně. V Anglii bylo k útoku na "pevnost Evropa" připraveno více než 2,8 milionu vojáků, více než 3400 bombardérů a přes 5400 stíhacích letounů mělo ze spojenců udělat neomezené pány vzdušného prostoru, více něž 6000 lodí různé velikosti bylo shromážděno k přepravě jednotek přes Kanál. Na 6. června byl stanoven den "D," den rozhodnutí. Tehdy začala "operace Overlord." "Hledí na vás oči celého světa, provázejí vás naděje svobodymilovných lidí celého světa," prohlásil generál Eisenhower ve svém denním rozkaze spojeneckým výsadkovým jednotkám.

Při všem pathosu byla tato charakteristika historického významu tohoto dne správnější než některé z komentářů, které lze ještě dnes najít v německé historické literatuře. 6. červen byl tehdy pro nacistické vedení dnem "invaze" - a pro mnohé Němce jím zůstal dodnes. Přitom je invaze přepadením cizí země nepřátelskými jednotkami. Německý útok na Polsko - to byla invaze stejně jako přepadení Sovětského svazu, Jugoslávie, Dánska. Téměř celá Evropa zažila invazi německého wehrmachtu. 6. června 1944 však žádné cizí válečné loďstvo nepřistálo u odvěkých německých břehů, aby obsadilo vlast. /Invaze" byla osvobozením normandského pobřeží od německých uchvatitelů, bylo to přistání jednotek spojených národů. Byla předpokladem a začátkem osvobozování Evropy od nacistických dobyvatelů - a v neposlední řadě i začátek osvobození Němců od násilného panství, které sami nebyli schopni ukončit.
Německé vedoucí špičky se v rozhodujícím okamžiku vyznačovaly nepřítomností: Salmuth byl dva dny na lovu, Dollmann, vrchní velitel Sedmé armády, připravoval štábní hry v Rennes, vrchní velitel 21. tankové divize, Geuchtinger, se zdržoval v Paříži. A Hitler spal a nechtěl být buzen před 15. hodinou. A když "vůdce" rozkázal, jeho paladíni poslouchali. Když zpráva o invazi dorazila na Obersalzberg, považoval to Jodl stejně za zastírací manévr. Rundstedt sice naléhal, aby mohl nasadit tankovou divizi, která byla držena v záloze, k tomu však bylo třeba Hitlerova schválení - ten stále ještě spal. Když se "vůdce" pozdě odpoledne opět ujal řízení říše, nařídil zlikvidovat předmostí. Považoval vylodění za zastírací manévr, který měl odvést pozornost od vlastní "invaze" na jiném místě. V souladu s tím

zakázal nasazení odlehčovacích sil, které musely nečinně přihlížet, jak německé jednotky přes energický odpor musely ustupovat před přesilou stále nových přistávajících jednotek.. A kde byl Rommel?
Podruhé ve své kariéře nebyl Rommel v rozhodující chvíli na frontě: v roce 1942, když Montgomeryho jednotky prolomily německé linie u El Alameinu, se zdržoval na zdravotní dovolené doma; o dva roky později oslavoval doma v Herrlingenu narozeniny své manželky. Když ho jeho nový náčelník štábu, generál Speidel, informoval o akcích na pobřeží, vrátil se vrchní velitel skupiny armád B bezodkladně na hlavní velitelství do La Roche-Guyon, aby dohnal, co se v prvních hodinách invaze zameškalo. Příští dny a týdny nerozhodly jen o osudu Německa - byly také rozhodují pro osud Rommela, v jehož osobě se odráželo dilema německé generality jako v zrcadle.
Je to příběh generála, vyznamenaného vysokými řády, statečného vojáka. Věrně sloužil svému "vůdci," nestaral se o politiku, ale poslouchal. V poslední minutě rozpoznává zločinnost systému a odvrací se od muže, kterému přísahal osobní věrnost. Jako charakter, který respektovali jak vlastní vojáci, tak i protivníci, prohlašuje, že je připraven zachránit vlast. Nejen, že zná plány vraždy tyrana, ale aktivně chrání atentátníky, kteří ho chtějí udělat německým prezidentem, jakmile se státní převrat zdaří. Když plány zkrachují, přebírá odpovědnost na sebe, chrání spiklence a spáchá sebevraždu, aby ochránil rodinu před pomstou nacistů. Tomuto příběhu mnozí dlouho rádi věřili. Má však jeden závažný nedostatek: v hlavních bodech neodpovídá faktům. Příběh, který ukazuje polního maršála Rommela jako

osobu, která z pozadí tahá za nitky morálně a vojensky zdůvodněného odporu, jako "tajemnou otcovskou postavu hnutí odporu," která přichází pozdě, ale nikoli příliš pozdě, je pouhou legendou. Pracoval na ní především generál Speidel, Rommelův náčelník štábu ve Francii. A tak v historii strašily teorie převratu, v nichž se například hovoří o Rommelově plánu zatknout Hitlera, aby byl postaven před soud. Mluví se tu o společném Rommelově a Mansteinově záměru obsadit celý "vůdcův" hlavní stan. Mezi německými historiky se dnes odsuzuje "lehkověrnost," s jakou badatelé následovali Speidelovi popisu vztahů Rommela k hnutí odporu. Zároveň se dnes Rommelovi přiznává, že se mu podařil "vnitřní rozchod s nacismem." A právě v tom spočívá Rommelův význam pro dorůstající generaci.

Rommel nebyl žádný opozičník, a už vůbec ne aktivní účastník hnutí odporu; nebyl mučedníkem jako Stauffenberg, který byl připraven atentát provést, "protože nejde o to říkat Hitlerovi pravdu, ale zabít ho." Nebyl žádným Tresckowem, kterému šlo především o to, že "německé hnutí odporu se odvážilo před světem a před dějinami rozhodného kroku."

Rommel však přece prodělal rozhodnou změnu, která pro mnohé Němce, především pro německé vojáky, může mít historický význam. Náčelník generálního štábu Afrikakorpsu, plukovník Nolte, popsal později význam této změny takto: "Nepodplatitelný ve svém odsouzení nemravného, lživého systému, který podvádí druhé i sebe, byl hrdinou, jakého německý národ po prohrané válce potřeboval coby morální instanci, byl symbolem lepšího Německa, laskavého, lidského. Byl poslední postavou férového vedení války, populární velitel,

oceňovaný svými protivníky v Americe a Anglii stejně jako vlastními jednotkami."
Přerod se udál v několika stupních a ukončil vývoj, jímž se Rommel z nepolitického vojáka měl stát nekritickým obdivovatelem Hitlerova režimu. Národně socialistické okolí Rommel vždy odmítal, pouze Hitler se mu jevil jako světlá postava uprostřed hnědé bažiny.
Dochovala se Rommelova vyjádření, v nichž již v listopadu 1942 v úzkém kruhu hovořil o nutnosti změny režimu. Vojáka Rommela rozčilovala Hitlerova tvrdohlavost, jejímž následkem byly nesmyslné ztráty. V prosinci 1943 se Rommel v rozhovoru se svým bývalým tlumočníkem Ernstem Franzem nijak netajil pesimistickým hodnocením situace a označil také zodpovědné osoby: "Válka je téměř ztracená a čekají nás těžké časy... Bohužel máme nahoře co dočinění s lidmi, jejichž fanatismus se blíží šílenství."
Avšak v bezprostřední blízkosti Hitlera upadal Rommel pod diktátorův vliv. Po jednom Hitlerově projevu 20. března 1944 v Kleßheimu nedaleko Berghofu si do svého válečného deníku poznamenal: "Nádherně jasné a promyšleně klidné" prý byly vývody ještě stále uctívaného idolu. Jsou to výroky, které přiměly Bernda Gisevia, který patřil k hnutí odporu, aby hovořil o "bezcharakternosti tohoto přesvědčeného nacisty mezi Hitlerovými polními maršály." Tento soud však nebyl spravedlivý.
Velký význam má rozhovor, který Rommel vedl s Hitlerem 17. června v Soissons. Již jedenáct dní stály spojenecké jednotky na evropské půdě a postupovaly nezadržitelně dál. Rommel popisoval beznadějnou přesilu útočníků v lidech a materiálu. "Liška pouště" byl

ve stejné situaci jako v listopadu 1942 před El Alameinem: vlastní zásobování vázlo, zatímco protivník mohl vrhat do bitvy stále nové síly. Naděje na zlepšení byla stejně mizivá jako tehdy. Vrchní velitel Rundstedt podpořil svého podřízeného Rommela a žádal "taktické změny na vlastní frontě." Nebylo to nic jiného než zdvořilý opis ústupu. V takových případech znal Hitler jedinou odpověď: vydržet. Rommel znovu poznal, že Hitler nechce vzít na vědomí skutečnou situaci.

Do dalšího rozhovoru s Hitlerem v Berchtesgadenu 29. června se vojenská situace dále zhoršila. 27. června musel kapitulovat Cherbourg. Při společné jízdě na Berghof, kam byli Rundstedt a Rommel pozváni, naléhal Rommel na nejdůležitějšího muže "invazní fronty," aby Hitlerovi popsal realisticky situaci a aby vyvodil nezbytné závěry. Mohly znít pouze: válku na západě je třeba ukončit. Rundstedt přislíbil: "Přednesu to vůdci tvrdě a jasně." Rommel zvolil při rozhovoru s majorem Wolframem zajímavou formulaci: "Cítím se být odpovědný německému národu." Rommel chtěl převzít odpovědnost nikoli vůči "vůdci," ale vůči vlasti.

Avšak rozhovor v Berghofu neměl vytoužený průběh. Rommel, kterého Hitler vyzval, aby informoval o vojenské situaci na západě, se pokusil vysvětlit celkovou situaci: "Celý svět stojí proti Německu a tento válečný stav..." Hitler svého polního maršála přerušil s poznámkou, aby vysvětloval vojenskou, a ne politickou situaci. Rommel podnikl druhý pokus - Hitler ho znovu usměrnil. Teprve na konci porady to Rommel zkusil potřetí. Prý nemůže odejít, aniž by s Hitlerem pohovořil o "Německu." Hitler vykázal Rommela ze sálu: "Pane polní maršále, myslím, že bude lépe, když opustíte

místnost." Bylo to naposledy, kdy se "vůdce" a jeho "oblíbený generál" osobně setkali.
Tyto tři nevydařené pokusy měly jednu výhodu: Rommel si přestal dělat iluze. Věděl teď s konečnou platností, že by Hitler nikdy neuzavřel mír, ani na východě, ani na západě. Přesně to však bylo Rommelovým cílem. V rozhovorech s důstojníky svého štábu stále znovu vysvětloval: "Chci se pokusit využít svou vážnost u spojenců k uzavření příměří, i proti Hitlerově vůli."

Vojenská situace na západě se dále přiostřovala. Centrem spojeneckých útoků teď bylo Caen, poslední překážka na cestě na Paříž. Geyr von Schweppenburg, který v nepřikrášleném situačním hlášení OKW navrhl úlohu, jíž mělo Caen sehrát, byl odvolán z funkce velitele tankové skupiny Západ. Vrchní velitel, polní maršál Rundstedt, obdržel dubové ratolesti k rytířskému kříži - a byl upozorněn na svůj špatný zdravotní stav. Musel odstoupit, protože jeho odpověď na Keitelovu otázku po řešení problému zněla: "Uzavřít mír." Úprava nástupnictví svědčila o tom, že Hitler nezapomněl Rommelovi jeho vystoupení v Berghofu. Vrchním velitelem skupiny Západ se nestal on, dosavadní druhý muž po Rundstedtovi, ale polní maršál Günther von Kluge. Vztah obou nejdůležitějších mužů na západě byl od počátku špatný. Kluge říkal Rommelovi, který byl u generálního štábu známý svými svévolnými a svémocnými rozhodnutími: "Teď si i vy budete muset zvyknout plnit rozkazy jako všichni ostatní."
Přesto se Rommelovi podařilo svého šéfa získat pro akci rozumu. 15. července, Caen bylo mezitím již pro Němce ztraceno, předal Rommel svému nadřízenému dopis pro

Hitlera, interně označený jako "ultimátum," v němž jako obvykle líčil vojenskou situaci realisticky a bez přikrášlování: "Jednotky všude hrdinně bojují, avšak nerovný boj se chýlí ke konci." A jeho závěr: "Podle mého názoru je nezbytné vyvodit z této situace politické důsledky." V Rommelem ručně doplněné větě škrtli Speidel a Tempelhoff slovo "politické."
Svému bezprostřednímu okolí Rommel bez příkras popsal, co se skrývalo za tímto vágním oznámením. Například podplukovníkovi Elmaru Warningovi vysvětlil, co by dělal, kdyby Hitler nereagoval podle jeho přání: "Pak otevřu západní frontu, protože existuje jen jedno důležité rozhodnutí: musíme zajistit, aby Angloameričané byli v Berlíně dřív než Rusové." Hledal pro svůj plánovaný postup podporu a obrátil se na Seppa Dietricha, velitele 1. tankového sboru SS. Rommel se odvážil zeptat se fanatického Hitlerova přívržence: "Splnil byste můj rozkaz, i kdyby byl v rozporu s vůdcovým?" Rommel hrál vysoko a zdálo se, že vyhrává, protože Dietrich odpověděl: "Vy jste můj vrchní velitel. Poslouchám jen vás, vaše rozkazy." Jiní lidé, s nimiž Rommel hovořil, informují o jeho zoufalých plánech na příměří: "Chci se pokusit na základě své vážnosti u spojenců vyjednávat se Západem proti vůli Hitlera a za předpokladu, že nám dovolí, postupovat s nimi společně proti Rusku." Rommel si dělal o válečných cílech spojenců neskutečné iluze. Nedalo se totiž ani pomyslet na to, že by západní mocnosti po boku "zatracených Němců" v čele s Hitlerovým polním maršálem vstoupili do boje se Stalinovými armádami - ani po Hitlerově smrti.

Bez ohledu na to, poznal zkušený voják Kluge, který měl na Hitlerův příkaz vyhnat vojenským špičkám na západě z hlavy "defétismus," že Rommelův popis situace je správný. Byl připraven zprávu podepsat a poslat ji Hitlerovi. Pak však vzaly události náhlý zvrat.
20. července 1944 odpálil Claus hrabě Stauffenberg v baráku v Hitlerově hlavním stanu "Vlčí doupě" u Rastenburgu ve Východním Prusku bombu. "Povstání svědomí" byl nejnadějnějším a nejlépe připraveným pokusem ukončit nacistické panství. Vražda tyrana Hitlera měla být předpokladem všech dalších plánů spiklenců, kteří učinili v Berlíně i Paříži dodatečná opatření.
Srdce odporu bilo v Bendlerstraße. Avšak i v Paříži existovala vlivná skupina důstojníků, kteří připravili opatření pro dobu po Hitlerově smrti. Není pochyb, že ke spiklencům patřil Carl-Heinrich Stülpnagel, vojenský velitel ve Francii. Stejně nepochybné je, že podplukovník Cäsar von Hofacker, jeden ze Stauffenbergových bratranců a příslušník Stülpnagelova štábu, se pokusil získat Rommela pro věc aktivního odporu proti Hitlerovi. Méně jednoznačná je úloha, kterou hrál nejvyšší důstojník ve Francii, polní maršál von Kluge. Byl o hlavních záměrech atentátníků informován a signalizoval podporu pro případ úspěchu. Když se však dověděl, že Hitler atentát přežil, distancoval se od spiklenců. Nemohlo ho to však zachránit před Hitlerovou pomstou. Dříve než padl do rukou katům, spáchal sebevraždu. I když se aktivně neúčastnil atentátu, musel počítat s tím, že jej Hitler jako spoluviníka požene k odpovědnosti. A Rommel? Jakou úlohu hrál ve spiknutí 20. července? Co věděl? Co schvaloval?

Tři dny před atentátem byl Rommel těžce zraněn. Vrchní velitel skupiny armád B jel odpoledne 17. července zpět do hlavního stanu v La Roche-Guyon, když se stal obětí britského hloubkového letce. Stalo se to v těsné blízkosti obce, která se jmenovala stejně jako muž, který ho již porazil v Africe: Montgomery, malé vesničky na silnici 1879 mezi Livarot a Vimoutiers. Situace byla pro velitele Rommela typická. Onoho horkého letního dne panovalo životu nebezpečné počasí, bezoblačná obloha byla ideálním předpokladem pro nepřátelské letecké útoky. Přesto se polní maršál vydal na inspekční cestu na frontu, když tu malou kolonu objevily dva britské stíhací bombardéry. Nebyl to první letecký útok, který Rommel zažil, když desátník Holke, který jako vzdušný pozorovatel seděl vzadu, náhle hlásil nepřátelské letouny. Rommel nařídil vyhledat vhodné místo, které by skýtalo dostatečnou ochranu - pozdě. V nízkém letu se britské stíhací bombardéry vrhly na svůj cíl - pálíce ze všech hlavní. Rommelovu řidiči střela utrhla rameno, ztratil vládu nad vozem, Rommelovu pobočníku roztrhal granát pánev a polní maršál sám vyletěl zasažen střepinami z vozu. Diagnóza: zlomenina spodiny lebeční a další těžká zranění na hlavě. Trvalo téměř hodinu, než těžce zraněného polního maršála dopravili do nemocnice. Jeden francouzský lékárník tam německému generálovi zachránil život. Rommelovy naděje byly zničeny spojeneckými letci. Postavil by se však zdravý Rommel na stranu důstojníků 20. července?

Existovalo několik pokusů získat Rommela pro účast na věci aktivního odporu. Sekretářka vojenského velitele Francie si vzpomíná na jeden, jediný rozhovor, k němuž

došlo mezi Stülpnagelem a Rommelem. Rommel v něm prý vyjádřil zásadní pochybnosti o jakémkoli atentátu. Další pokus získat Rommela pro hnutí odporu podnikl Stülpnagel prostřednictvím náčelníka Rommelova štábu Speidela, jehož švagr pracoval ve Stülpnagelově štábu. Speidel, sebevědomý a k Hitlerovi kritický důstojník, se v té době mezi vojenskými špičkami na Západě již nijak netajil svým odmítáním a nízkým hodnocením "vůdce." Jeden major z Rommelova štábu popisoval "totálně defétistickou náladu" v těchto besedách - pokud nebyl Rommel přítomen: "V jeho nepřítomnosti předsedal stolu Speidel a celý hovor se točil jen kolem toho pitomce z Berghofu, čímž byl míněn Hitler." Speidel si byl jist, že Hitler neuzavře žádný separátní mír se západními mocnostmi. Na rozdíl od Rommela, který sice stále znovu z Hitlerových úst slýchal, že takovou cestu vylučuje. "Se mnou nikdo mír neuzavře," vysvětlil Hitler - a také nebyl ochoten s někým mír uzavřít. Přesto se Rommel až do svého zranění nevzdal naděje, že se mu podaří Hitlera přemluvit k separátnímu míru. Ať už Rommel jakkoli souhlasil se Speidelovými vojensko-politickými cíli, závěry, které z nich vyvodili, byly velmi rozdílné. Speidel a důstojníci 20. července věděli, že Hitlera je třeba zlikvidovat. Taková conditio sine qua non však pro Rommela neexistovala.

Spojkou spiklenců k Rommelovi byl podplukovník Cäsar von Hofacker. 9. července hovořil v La Roche-Guyon osobně s polním maršálem. Písemné podklady tu stejně jako při dalších jednáních nebyly vyhotoveny: nebezpečí odhalení bylo příliš velké. Jsme dnes odkázáni na vzpomínky zúčastněných, výpovědi u gestapa a před

takzvaným "čestným soudem" wehrmachtu. Existuje tu řada rozporů.
Při výslechu na gestapu prý Cäsar von Hofacker tvrdil, že 9. července informoval náčelníka Rommelova štábu Hanse Speidela o plánovaném atentátu a že získal jeho ujištění, že Speidel předá informace svému šéfovi. Tomu odporuje druhá verze, podle níž von Hofacker informoval Rommela o plánovaném úderu osobně. Před atentátem popisoval von Hofacker v rozhovoru s důstojníky v Paříži, jak sděloval Rommelovi podrobnosti o připravovaném atentátu. Účastníci, kteří přežili, si vzpomínají na Hofackerovo tvrzení, že Rommel signalizoval svou podporu.
Tyto rozpory již nelze objasnit. Hofacker byl 30. srpna 1944 odsouzen za velezradu a zemřel 20. prosince bolestnou smrtí na šibenici v Berlíně-Plötzensee.
Ve zprávách Hlavního říšského bezpečnostního úřadu Hitlerovu stínu Bormannovi se samozřejmě nenajdou žádné konkrétní důkazy, že by Rommel o atentátu věděl. Popisují sice jeho pesimistické hodnocení situace na západě, avšak kvůli této informaci nepotřeboval Hitler tajnou službu. Rommel svůj názor nikdy nezatajoval, "vůdce" ho znal z přímého rozhovoru s polním maršálem.
4. října 1944 se v Berlíně znovu sešel "čestný soud wehrmachtu." Toto grémium muselo obvinit důstojníka a vyloučit ho z wehrmachtu, aby pak mohl být postaven před lidový soud. Obžalobu proti náčelníku Rommelova štábu Speidelovi zastupoval tentokrát Kaltenbrunner. Obvinění znělo: Vědomost a pomoc při atentátu. Speidel tvrdil, že o spiknutí nevěděl. Generálové Guderian a Kirchheim hlasovali pro "bez podezření." Díky osvobození čestným vojenským soudem ušel Speidel

osudu jiných příslušníků hnutí odporu. Po válce zveřejnil ve své knize "Invasion 1944, Ein Beitrag zu Rommels und des Reiches Schicksal. (Invaze 1944. Příspěvek k osudu Rommela a říše)" další verzi, podle níž byl sice o spiknutí 20. července v zásadě informován, ale neznal žádné podrobnosti, a proto také nemohl Rommela o ničem informovat.

Dnes musíme vycházet z toho, že Rommel o Stauffenbergových plánech nic nevěděl a že je odsoudil, když se o nich po 20. červenci dověděl. Klugemu řekl, že atentát je "šílenství." Své manželce napsal 24. července: "Lze jen děkovat Bohu, že to tak dobře dopadlo." Kvůli nacistické cenzuře Rommel samozřejmě nemohl jinak než atentát odsoudit. Jako důkaz skutečného odmítnutí mají takováto písemná vyjádření malou hodnotu. Totéž však platí i naopak: Rommel se, stejně jako mnozí vysocí důstojníci, veřejně od "zrádců" distancoval. Jeho poselství Hitlerovi po atentátu ("Neustále mě ovládá jen jedna myšlenka, bojovat a vítězit pro naše nové Německo") se však nehodí jako doklad skutečného vyjádření loajality diktátorovi. Co jiného by také vysoký důstojník po nezdařeném atentátu měl říci, aniž by ohrozil sebe a svou rodinu? "Heil, můj vůdce!," jímž končí Rommelův dopis Hitlerovi, není dostatečným důkazem neochvějné poslušnosti polního maršála Hitlerovi.

Nejsou-li tedy k dispozici autentické dokumenty z Rommelova pera nebo je-li jejich vypovídací hodnota pro kritické analýze omezená, pomohou při řešení otázky, jaký byl Rommelův postoj k pokusu o atentát na Hitlera, výpovědi těch, kteří ho nejlépe znali a s nimiž o událostech beze strachu z odhalení hovořil. Rommelova

manželka Lucie písemně prohlásila: "Konstatuji, že se můj muž na přípravě nebo realizaci 20. července 1944 nepodílel, protože jako voják odmítal jít touto cestou. Během svého života byl vždy vojákem, nikdy politikem." Zaznamenáníhodná je doba, kdy toto prohlášení učinila: Lucie Rommelová to nenapsala jako obhajobu vůči Hitlerovým pochopům, ale v září 1945, tedy v době, kdy bylo možné se bez nebezpečí přiznat k odporu. Po skončení války mnoho lidí náhle objevilo své sympatie k Stauffenbergovi a počet tajných bojovníků hnutí odporu enormně vzrostl. Rommelova žena setrvala na tom, že její manžel nic o atentátu nevěděl - a i kdyby něco věděl, z přesvědčení by to odmítl. Přísaha věrnosti Hitlerovi, kterou po 2. srpnu 1934 museli "vůdci" osobně složit všichni němečtí vojáci, se zde ukázala být opět problémem. Bezpodmínečnou poslušnost přísahali všichni vojáci. Od říšských polních maršálů se od března 1944 navíc požadovala zvláštní přísaha věrnosti osobě "vůdce." Stejně jako Rundstedt, Manstein a další nejvyšší důstojníci wehrmachtu i Rommel svým podpisem znovu stvrdil svou přísahu věrnosti Hitlerovi. Porušit tuto přísahu nepřicházelo pro Rommela v úvahu. Bezpodmínečná loajalita vůči jeho vrchnímu veliteli nebránila Rommelovi vyjádřit svůj názor ve vojenských záležitostech - a pokud bylo potřeba vyvodit z vojenských záležitostí politické závěry, protože jen tak se daly vojenské problémy vyřešit, hovořil i o politických důsledcích. Jako jeden z mála v Hitlerově bezprostředním okolí se Rommel nebál říci "vůdci" svůj odlišný názor do očí. Nebyl to tedy nedostatek odvahy vůči despotovi Hitlerovi, který Rommelovi bránil přidat

se ke spiklencům. Odpovídalo to spíše jeho chápání cti a "věrnosti."
Rommelův syn Manfred naopak tvrdí, že jeho otec sice choval ke spiklencům "značné sympatie," avšak neustále argumentoval proti často citované vraždě tyrana: "Vždy říkal: mrtvý Hitler je nebezpečnější než živý." Svůj zásadní názor na myšlenku likvidace "vůdce" jako ústřední postavy "Třetí říše" vyjádřil po mnoha rozhovorech s Karlem Strölinem Rommel sám. Rommel znal vrchního starostu Stuttgartu z první světové války, kdy bojovali ve stejné jednotce. Oba spolu udržovali důvěrný vztah. Koncem roku 1943 ho Strölin poprvé informoval o pronásledování židů a o důsledcích, jaké pro něj, Strölina, měla kritika těchto událostí. Během dovolené doma v Herrlingenu zprostředkovala Rommelova manželka v únoru 1944 znovu rozhovor se Strölinem, který hovořil o zločinech nacistů na východě. Hovořilo se o "vybíjení" židů, o masových popravách a vraždách SS. Strölin vyjádřil naději, že by polní maršál svým jménem mohl přispět "k záchraně říše." Strölinův závěr: "Nezemře-li Hitler, nemá to všechno cenu." Rommel však toto hodnocení rozhodně odmítl: "Pokud máte tento názor, byl bych vám velmi vděčný, kdybyste to neříkal před mým nezletilým synem." Z Rommelova chování během tohoto rozhovoru a po něm vyvozují historikové dva závěry:
1. Rommel věděl o událostech, které se na východě za zády fronty odehrávaly - i když mu skutečný rozsah vraždění lidí nemusel být znám. Za tyto zločiny však nečinil odpovědného Hitlera, ale jeho okolí.
2. Rommel odmítal každou akci proti Hitlerovi, jejímž cílem bylo německého diktátora zabít. Hitler měl být

zatčen a pohnán před soud k zodpovědnosti - to byl idealistický a naivní postoj vůči muži, jemuž přísahal věrnost.
Jeden konkrétní závěr však z těchto rozhovorů vyvodil: zakázal svému synovi stát se příslušníkem zbraní SS - což ten nejprve z mladického nadšení zvažoval, ale pak poslechl otce a neudělal to. Snaha udržet sebe sama a svou rodinu mimo pletichy nacistické špičky byla krokem k distancování se od systému, jemuž Rommel za ledacos vděčil. Polní maršál udělal i další krok: zpracoval konkrétní plány uzavření separátního míru se Západem a tím jednal proti výslovným rozkazům vrchního velitele. Rozhodující krok k aktivnímu odporu však Rommel neudělal.
Důvod, proč Hitler svému "oblíbenému generálovi" odepřel přízeň, neleží ve skutečné účasti na atentátu 20. července. "Největší vojevůdce všech dob" začal svým úspěšným pouštním polním maršálem pohrdat, jako ostatně většinou generálů wehrmachtu. Když "vůdce" 25. srpna 1944 jmenoval Speidelovým nástupcem Hanse Krebse, řekl mu o Rommelovi: "Udělal to nejhorší, co v takovém případě voják vůbec může udělat: hledal jiná východiska než vojenská. Považuji Rommela v omezeném rámci za mimořádně odvážného a také poslušného velitele. Nepovažuji ho za vytrvalce, a to je také názor všech pánů." V těchto slovech zaznívá zklamání, nikoli však pocit pomsty a nenávisti, jak ho nechal zaznít ve svém rozhlasovém projevu po atentátu, když bouřil o "malé klice ctižádostivých, nesvědomitých a zároveň zločinných, hloupých důstojníků." Žádná známka, že by Hitler chtěl Rommela pohnat k zodpovědnosti. Jeho hodnocení sice bylo mnohem

odměřenější než dříve, ale rozhodně ne nepřátelské. A přesto již byl Rommelův osud zpečetěn.
Generálové Guderian a Kirchheim, rozhodně žádní obdivovatelé polního maršála, hlasovali při jednání proti náčelníku Rommelova štábu Speidelovi pro "není podezřelý. Když se čestný soud s tímto názorem ztotožnil, znamenalo to sice pro Speidela osvobození, zároveň však tím také začal hon na čarodějnice proti polnímu maršálovi Rommelovi.

Mnoho se spekulovalo o tom, zda Rommel padl za oběť intrice důstojníků generálního štábu. Nepřátel měl ve vedoucích špičkách armády skutečně dost. Ten, kdo měl za sebou tak strmou kariéru, kdo se na veřejnosti těšil takové popularitě a kdo se především těšil podpoře neomezeného vládce, ten přímo přitahoval závist a nevoli. Bez toho pociťovala většinou šlechtická, uzavřená kasta nejvyšších důstojníků k parvenu Rommelovi latentní nedůvěru. Neměl žádné školení při generálním štábu - a přesto se stal polním maršálem. Hitler Rommela povyšoval a povyšoval - a jiní důstojníci museli čekat. Rommel brzy získal pověst "typického nacionálně socialistického protegé" a nic není trvanlivější než špatná pověst. Rommel navíc poskytl německé generalitě dostatek důvodů ke zlosti: před Hitlerem kritizoval "nedostatečnou blízkost frontě" při hodnocení situace ze strany OKW, interně obvinil Kesselringa ze sabotáže zásobování a udělal ho nepřímo zodpovědným za porážku v Africe. A nakonec: Rommel byl dlouhou dobu úspěšný a úspěch plodí závistivce.
Špičky vrchního velení armády, Brauchitsch a Halder, hodnotili Rommela až do svého odchodu velmi nízko

("chorobná ctižádost," "charakterové vady"). Göring si musel vyslechnout zdrcující Rommelovu kritiku výkonnosti své luftwaffe. Po 20. červenci však byly důležitější ústřední figury v Hitlerově okolí: intrikáni jako Keitel a Burgdorf se nyní mohli pokusit zlikvidovat nenáviděného konkurenta a zároveň najít osobu zodpovědnou za mizérii na západě. S čím však mohla špička německé armády přijít, aby situaci po 20. červenci využila ke zúčtování se svým rivalem?

Velezrada už nebyla jen aktivní účast na atentátu na "vůdce." Velezrádce byl i ten, kdo nevěřil v "konečné vítězství"; velezrady se dopustil ten, kdo byl podezřelý, že vede jednání s nepřítelem; velezrádcem byl ten, kdo nepodal informace o chystaném atentátu. A tady důstojníci začali. Rozhodující otázka padla při projednávání případu generála Speidela před "čestným soudem" armády 4. října 1944. Dva ze šesti zúčastněných generálů, Kirchheim a Guderian, napsali po válce v místopřísežném prohlášení, že plukovník Hofacker vypověděl, že Speidela informoval o plánech atentátu z 20. července. Speidel prý zase vysvětlil, že informoval svého nadřízeného Rommela, jak byl povinen. Faktem je, že Rommel nepostoupil dál žádné informace o připravovaném atentátu. Zůstává otázkou, zda Speidel Rommela skutečně informoval, nebo zda to tvrdil jen na svou obranu. Tím, že Guderian uvěřil Speidelově verzi a osvobodil ho, obvinil zároveň Rommela.

Speidel po válce odmítal, že by Rommela obvinil. A byl to právě Rommelem (a většinou vyšších důstojníků jako "Lakeitel") opovrhovaný šéf OKW, Wilhelm Keitel, kdo při norimberském procesu s válečnými zločinci potvrdil Speidelovu verzi. Jako domnělý důkaz Rommelovy viny

uvedl jednu z výpovědí Cäsara von Hofacker. Protokol z něj však byl OKW prokazatelně doručen až po projednání případu Speidel. Podivně pozdě - Hofackerův výslech se konal již 30. srpna.
Zůstává tu změť rozdílných tvrzení, kterou nelze s konečnou jistotou rozplést. Časový průběh a zákony logiky však mluví pro to, že Speidelova výpověď, který byl sám obžalován, byla podepřena padělanými dokumenty, aby bylo možno Rommela pohnat k zodpovědnosti jako "spolupachatele atentátu." "Všechno je Keitelovo a Jodlovo dílo," napsal Rommelově vdově Alfred-Ingemar Berndt, který měl k Rommelovi stejně dobrý vztah jako ke Goebbelsovi. I nacistický propagandista může výjimečně mluvit pravdu.
7. října pověřil Hitler šéfa OKW Keitela, aby povolal Rommela do Berlína za účelem projednání jeho dalšího využití. Rommel v telefonickém rozhovoru s Berlínem poukázal na svůj zdravotní stav a cestu do Berlína odmítl. V nejužším rodinném kruhu prohlásil: "Určitě budu tak hloupý a pojedu do Berlína, to bych pak zmizel navždy." Jeho odmítnutí dostavit se osobně k Hitlerovi bylo Rommelovými nepřáteli hodnoceno jako přiznání viny. O šest dní později oznámil OKW návštěvu dvou důstojníků. Rozhovor se však již neměl týkat nových vojenských úkolů uzdravujícího se polního maršála.
"Přijměte mou hlubokou soustrast s těžkou ztrátou, kterou jste utrpěla smrtí vašeho manžela. Jméno polního maršála Rommela bude navždy spojeno s hrdinnými boji v severní Africe. Adolf Hitler." Z tohoto telegramu, který byl datován 16. října 1944 a byl určen vdově po polním maršálovi, mluvilo ryzí pokrytectví. Naposledy zneužila nacistická propaganda mýtus Erwina Rommela. Zpráva o

smrti idolu se rozšířila po světě 15. října: "Polní maršál Rommel podlehl následkům těžkého zranění, které vrchní velitel skupiny armád B utrpěl při automobilové nehodě cestou na frontu. V jeho osobě odešel jeden z našich nejlepších vojevůdců," říkalo se v Hitlerově denním rozkazu. Byl to prolhaný začátek kampaně, jejímž vrcholem byl státní pohřeb 18. října. Režisérům přitom nešlo o důstojné rozloučení s Erwinem Rommelem; spíše inscenovali makabrózní představení, které mělo zakrýt skutečné události. Skutečný smutek pozůstalých byl neslýchaným způsobem potupen. "V duchu mrtvého polního maršála před nás vaše hrdinství znovu staví heslo: Boj až k vítězství." To bylo skutečně to poslední, co by si k smrti uštvaný Rommel přál.

Nacisté připravili státní pohřeb 18. října s velkou péčí. Hitler nařídil státní smutek, sám se však cesty do Švábska obával. V slavnostním sále radnice v Ulmu a na radničním náměstí se shromáždily tisíce smutečních hostí. Němci v říši viděli obrázky v kinech v týdeníku Wochenschau: slyšeli čestné salvy, které rozervaly ticho, když byla rakev vynášena z radnice; viděli špalíry lidí, které lemovaly cestu od radnice ke krematoriu, byli pohnuti, když hudba zahrála "Ich hat´ einen Kameraden," zatím co byl kladen Hitlerem poslaný věnec. Vysocí důstojníci a vedoucí osobnosti státu seděli v první řadě vedle truchlících pozůstalých a prokazovali mrtvému poslední poctu. Byla to vydařená inscenace, perfektní a prolhaná zároveň. Na rakvi zahalené vlajkou s hákovým křížem ležela Rommelova ocelová přílba a jeho maršálská hůl. Před rakví byla na prostém sametovém polštářku umístěna mnohá maršálova vyznamenání. Čtyři generálové drželi s taseným kordem čestnou stráž.

Orchestr hrál Wagnerův "Soumrak bohů," když do sálu vstupovali Lucie a Manfred Rommelovi.
Smuteční řeč pronesl polní maršál von Rundstedt, nejvyšší důstojník německé armády: "S námi tu u már mrtvého hrdiny nestojí v hlubokém pohnutí jen německý wehrmacht, ale celý německý národ. Neúprosný osud ho z našeho středu vytrhl v okamžiku, kdy se boj blížil k vrcholu." "Neúprosný osud" měl jméno: Hitler. On krátce předtím vysoce oceňovaného Rommela donutil k sebevraždě.

14. října 1944 byl zářivý podzimní den. Avšak Hitlerem vybraní poslové nevěnovali krásám Herrlingenu ani pohled, když kolem poledne předjeli před dům polního maršála. Jejich objevení se nevěstilo nic dobrého. Generálové Burgdorf, "vůdcův" šéfpobočník a nástupce Rommelova přítele generála Schmundta, který zahynul při atentátu 20. července, a Maisel, šéf pro "záležitosti cti" v personálním úřadu armády, byli všechno jiné než Rommelovi obdivovatelé. Nedůvěřoval těm dvěma, jak se polní maršál v temné předtuše svěřil při ranní procházce svému synovi. A měl k tomu všechny důvody. Jestliže polní maršál počítal s tím, že bude pohnán k zodpovědnosti za to, že nezabránil vylodění spojenců, pak ho ti dva konfrontovali s "důkazy" jeho domnělé účasti na pokusu o atentát na Hitlera. Pokud prý je nevinen ve smyslu obžaloby, nechť tedy přijede do Berlína a dokáže svou nevinu. Pokud ne, pak se jako důstojník a muž cti musí vyhnout procesu a vyvodit "přiměřené důsledky," s tím Keitel vypravil oba posly smrti. A také radou: v případě druhé možnosti měl Rommel místo pistole raději zvolit jed. Voják z povolání

Rommel neměl zemřít kulkou, ale kapslí s cyankáli ze zásob personálního úřadu armády. To dávalo Hitlerovým katanům možnost snadněji zakrýt příčinu smrti. Protože výsledek rozhovoru s Rommelem byl dán už ve chvíli, kdy odjížděli z Berlína. Již v tu dobu připravovalo nacistické vedení státní pohřeb. Již 13. října obdrželo velitelství wehrmachtu v Ulmu zprávu, že z Berlína přibude věnec.

"Nemohu vyjádřit, co se dalo číst v jeho obličeji," popisovala Lucie Rommelová situaci, když její muž kolem 13. hodiny vyšel z pracovny, aby ji informoval o výsledku asi hodinového rozhovoru s Burgdorfem a Maiselem. Vojensky krátce, bledý, ale soustředěný, reprodukoval Rommel hrůzný výsledek: "Přišel jsem, abych ti dal sbohem. Podezřívají mě z účasti na atentátu na Hitlera. Vůdce mě postavil před volbu, buď se nechat otrávit nebo se nechat postavit před lidový soud. Jed přivezli s sebou. Za čtvrt hodiny budu mrtev." Lucie Rommelová naléhala na svého muže, aby se v Berlíně hájil. Rommel odmítl: "Vím, že bych do Berlína nikdy nedojel, že by mě odstranili dříve." Ujistil manželku, že na obviněních není zbla pravdy, že se lidového soudu nemusí obávat, že obvinění jsou výsledkem známých vyděračských metod, o čemž bez toho nikdy nepochybovala.

Manfred Rommel popisoval otce při náhlém rozloučení jako "velmi rozčileného, ale kontrolujícího se, bledého, ale v plném sebeovládání." Otec patnáctiletému synovi vysvětlil, co se stane a proč. Jeho poslední útěcha: "Hitler mi nechal vyřídit, že v případě mé dobrovolné smrti se vám nic nestane; naopak, bude o vás postaráno." Rommelova sebevražda ochránila rodinu před

represáliemi, mělo se mu dostat státního pohřbu, aby "před německým národem mohlo být utajeno tajemství jeho zrady." Oklamání veřejnosti mělo pro nacisty velký význam. Muži, který podle chápání nacistické špičky byl vlastně zrádcem, byl dokonce přislíben památník.

Jako třetího informoval Rommel o tom, co se stalo a co se má stát, svého pobočníka Aldingera: "Vím jistě, že si Hitler přeje mé odstranění a že, pokud vůbec dojedu do Berlína, budu lidovým soudem odsouzen." Aldinger radil, aby uprchl. Rommel odmítl: "Po rozhovoru s manželkou jsem se rozhodl jít cestou, kterou zřejmě jít musím. Nejsem si vědom žádné viny. Nezúčastnil jsem se žádného zločinu. Pouze jsem celý život sloužil své vlasti."

Po krátkém rozloučení s manželkou odešel Rommel v doprovodu svého syna a pobočníka k autu, které čekalo před domem. Společně s Burgdorfem a Maiselem se usadil na zadním sedadle. Malý tmavý opel jel dolů silnicí, směrem na Blaubeuren. Několik aut, která nápadně nenápadně parkovala kolem Rommelovy vily, se vzdálilo.

Několik metrů za obcí Herrlingen nechal Burgdorf zastavit. Řidič opustil auto společně s generálem Maiselem. Hitlerův pobočník předal Rommelovi smrtící kapsli jedu, avšak jed nepůsobil tak rychle, jak polní maršál ujišťoval manželku. Když po deseti minutách zavolali řidiče zpátky k vozu, Rommel ještě žil: "Viděl jsem Rommela sedět v autě, zhrouceného do sebe, vzlykajícího. Zvedl jsem ho a nasadil mu čapku, která spadla." Pak se ztišil. Rommel byl mrtev.

Ve 13.24 hodin dovezli Burgdorf a Maisel mrtvého polního maršála do záložního lazaretu ve Wagnerově

škole v Ulmu. Polního maršála prý cestou přepadla "nevolnost," patrně "embolie," tvrdili generálové, vědomi si své lži. Ihned zahájené oživovací pokusy prý byly neúspěšné, informoval vedoucí lékař později příbuzné. Oficiální příčina smrti v urychleně vystaveném úmrtním listu zněla "srdeční slabost." Odpovědný šéflékař, který Rommelovo tělo uviděl až 24 hodin po zjištěném čase úmrtí, tvrdil po válce, že vzhledem k symptomům vznesl pochybnosti o příčině smrti a požadoval pitvu. Prý to bylo odmítnuto. "Prý nemám se záležitostí Rommel už co dočinění. Můj úkol prý skončil. O něco později mi bylo sděleno, že Berlín pitvu zamítl." Nacistické vedení nemělo zájem o pravdu a nechalo zamazat všechny stopy. Rommelovo tělo mělo být zpopelněno. Nikdo neměl zjistit skutečnou příčinu smrti.

Lucie Rommelová později vzpomínala, jak během Rundstedtovy smuteční řeči přemýšlela o tom, že "při státním pohřbu veřejně obžaluje vrahy." "Jaký by to ale mělo smysl? Můj muž byl mrtvý a já teď musela myslet na svého syna. Zabili by i Manfreda. Věděli, že budu muset mlčet."

A tak zůstalo u tichého protestu. Přehlédla ruku, kterou jí podával generál Maisel, aby jí vyjádřil svou soustrast. Ještě v březnu 1945 předložili Lucii Rommelové plány památníku, který "vůdce" zamýšlel zřídit na Rommelově hrobě, aby udržel legendu "lišky pouště" a aby dál spřádal lži o jeho smrti. Vdova hrála o čas a oddalovala rozhodnutí. Nakonec to byla porážka Německa a Hitlerova smrt, které s konečnou platností zabránily poslednímu pokryteckému gestu nacistů.

V osobě polního maršála Erwina Rommela se jasně zrcadlí dilema, před něž je v totalitním systému postaven každý zodpovědný generál. Generál - to podle latinského kořene generalis - je " za všechno zodpovědná osoba." Zodpovědná za to, že bude dosaženo vojenských cílů? Jistě. Odpovědná za prostředky použité k dosažení cílů? I to. A konečně také zodpovědná za to, co svým výkonem umožní? Stabilizaci panství, jehož cílem bylo zničení lidského života, mnohonásobné vraždy, vyvraždění celých národů - až po zničení vlastního národa? Generál, který (posedlý povinností) se cítil vázán osobní přísahou věrnosti a umožnil tak zároveň (zapomínaje na povinnost) lidmi pohrdající politiku - je takový generál hoden zvát se "generalis"? Erwin Rommel, "liška pouště" byl jako velitel nadaným vojákem. Zklamal však vojenský génius morálně?

Rommelovou tragédií bylo, že on, který se nikdy nedověděl o celém rozsahu vyvražďování národů, reprezentoval vojenské ctnosti v jejich nejryzejší podobě - a sloužil přitom zločinci.

Rommel měl to štěstí, že v zápolí jeho jednotek nemasakrovaly civilní obyvatelstvo žádné zvláštní jednotky SD. Jednu vinu, kterou na sebe brali jiní generálové Hitlerova wehrmachtu, Rommel nenese. A přesto je i on vinen. Není to vina v trestněprávním smyslu. Rommel se podílel na německé tragédii, protože zachoval Hitlerovi věrnost, protože ve víře, že plní své vojenské povinnosti, nebral v potaz nevojenské následky svého konání. Jeho manželka Lucie řekla po válce: "Tak skončil život muže, který po celý život celou svou osobností sloužil vlasti." V tomto sebeklamu spočívá celá Rommelova tragika. Subjektivně sloužil vlasti,

objektivně despotovi. Jemu, "vůdci," přísahal věrnost. Rommel, stejně jako mnozí další, naletěl lži nacistické propagandy, která hlásala, že Hitlerovy cíle se shodují se zájmy Německa.
Rommel ještě mohl rozpoznat lživost této identifikace. Podařilo se mu odvrátit se od kdysi uctívaného Hitlera. Pokud je pravda, že velcí mužové jsou schopni při konfrontaci s následky svého jednání poznat vlastní omyly a začít myslet jinak, pak byl Rommel velkým mužem. Býval by byl ještě větším, kdyby udělal další krok a odvážil se aktivního odporu. Avšak pruští polní maršálové nespřádají spiknutí, i když pocházejí ze Švábska.
Rommelův syn Manfred vyvodil z otcova života závěr: "Druhotné ctnosti jako poslušnost, statečnost, disciplína jsou nádherné dokud slouží primárním ctnostem: lásce k lidem nebo pravdě. Pokud ale slouží už jenom vůdci Adolfu Hitlerovi a jeho podivnému chápání vlasti, pak se obracejí ve svůj opak."

Pomocník

Válka je vyhraná, už nemůže být prohrána...

Jak můžete vůdci tak odporovat? Nevidíte, jak se rozčiluje? Co by se stalo, kdyby ho z takového důvodu ranila mrtvice?

Jako trest za život jednoho německého vojáka musí jako pravidlo platit trest smrti pro 50 až 100 komunistů.

Můj vůdče, žijete, žijete!

Když byl vydán rozkaz, jednal jsem podle mého názoru v souladu s povinností, aniž bych se nechal mást možnými, avšak ne vždy poznatelnými důsledky.

Nepopírám, že jsem o všech těchto rozkazech věděl, bez ohledu na to, zda nesou můj podpis nebo ne.

Generálplukovník Jodl a já jsme ne vždy souhlasili s rozhodnutími nejvyššího velitele (...), vždy jsme je ale splnili.

Věřil jsem. Mýlil jsem se. To je moje vina.
Keitel

Věděli jsme, že o ničem nerozhoduje. Tedy jsem ho nikdy nepovažoval za vrchního velitele OKW. Ten pocit jsem nikdy neměl a on tak také nikdy nevystupoval.
Hubertus von Humboldt, důstojník generálního štábu

Jako sekretářka má člověk jistý čich na to, o co se šéf ještě zajímá. Řekněme třeba o hudbu nebo o náboženství nebo o filozofii nebo o architekturu. Ale ne, člověk měl pocit, že je jen voják.
Hilda Hoenichenová, Keitelova sekretářka

Mimo jiné bych si ho dovedl představit jako šéfa velkého úřadu, bez nejvyšší odpovědnosti, dobře fungujícího úřadu.
Johann Adolf hrabě von Kielmansegg, důstojník generálního štábu

V mnoha ohledech přehrál wehrmacht do Hitlerových rukou. A tuto povolnost vyjadřovalo ono slovo Lakeitel.
Ewald von Kleist, důstojník u Stauffenberga

Keitel byl tvárný, byl pro Hitlera modelovací hmotou a byl také hromosvodem; nechal si mnohé říci a všechno to spolknul.
Georg Lindemann, odbojář

Keitel vystupoval vždy velmi klidně. Když přicházel v doprovodu osob, byl vždy statný a všechny nějak převyšoval a byl vždy velmi klidný a vyrovnaný... Keitel byl uhlazený člověk.
Kurt Salterberg, strážný ve "vůdcově" hlavním stanu

Neustále v bezprostřední blízkosti Hitlera, byl plně podřízen jeho vlivu. Z ctihodného, měšťácky solidního generála se vyvinul postupem let v pochlebného,

neupřímného sluhu bez instinktů. Keitel v podstatě pro svou slabost trpěl.
Albert Speer

Byl to silný, selský typ, protože koneckonců pocházel ze zemědělství. Jeho otec byl přeci statkář a v tom by býval rád pokračoval. Býval by rád byl rolníkem, a ne generálem.
Karl Böhm-Tettelbach, důstojník u Keitela

Myslím, že Keitel velmi dobře znal souvislosti a klidně mohl v mnoha věcech odporovat, namítat, kdyby se býval nebál o vlastní kůži.
Fritz Buchner, ordonance ve "vůdcově" hlavním stanu

Podle vyzařování bych dnes lidi jako Peter Frankenfeld nebo Kulenkampff zařadil výše než Keitela. Podle vyzařování by mohl předsedat snídani nebo být možná ředitelem muzea.
Wolfgang Brocke, důstojník u Keitela

Hitler věděl, že se na tohoto muže může neomezeně spolehnout; proto ho podporoval, i když mu bylo jasno o Keitelových strategických kvalitách.
Heinz Guderian, generál tankových vojsk

Všeobecně se má za to, že si Hitler držel Keitela po svém boku, protože byl přesvědčen o jeho bezpodmínečné vojenské poslušnosti a jeho bezvýhradné věrnosti.
Werner von Blomberg, říšský ministr války v.v.

Byl ctižádostivý ale bez talentu, věrný ale bezcharakterní, měl jistou přirozenou chytrost a šarm, ale žádnou inteligenci a nebyl ani osobností.
Nikolaus von Below, Hitlerův adjutant

Při vší fyzické robustnosti byl Keitel citlivý, senzibilní člověk bez stopy brutálních nebo hrůzných sklonů. Bolest ze smrti syna a dcery, starost o manželku při bombardování Berlína se na něm vnitřně těžce podepsaly... On to byl, kdo při atentátu 20. 7. 1944 vzal Hitlera do náručí a vyvedl ho klidně a opatrně jako dítě ven... povinnosti dbalý, poslušný voják, příliš měkký a slušný pro Hitlera, ale přímý, pravdivý a připravený pomoci.
Alfred Jodl

Mohli bychom ho pojmenovat "ten, kdo dokončuje věty". Dívá se vůdci na ústa a snaží se vůdcem načatou větu dokončit, jakmile rozpozná její směr. Jeho personální politika je přímo hrozná. Jde ve svém nesoudném služebnictví tak daleko, že svého vlastního bratra drží dál od Hitlera.
Joseph Goebbels

V Helmscherode jakoby se zastavil čas. Mladí lidé se stěhují do měst, protože zemědělství nabízí stále méně práce. Po úzkých silničkách jen tu a tam projede auto. Mnoho domů v malé selské vesničce v západních výběžcích Harcu vypadá stejně jako před 60 lety - jako za "starých dobrých časů" Helmscherode. To bylo tenkrát, kdy obyvatelé okolních obcí malé vesničce ještě záviděli. Když se patron, který bydlel ve velkém statku

na okraji obce, staral o nové polní cesty, moderní domky pro dělníky a o renovaci malého kostelíka. Kdy se zdálo, že Helmscherode profituje na čerstvém větru "tisícileté říše". Staří lidé v obci si ještě vzpomínají na někdejšího dobrodince. "Byl k nám vždy dobrý, nerozlišoval mezi bohatými a chudými", říká někdejší zemědělská dělnice. "Pečoval o své lidi", míní jiný s uznáním. Nikdo se tady nepozastavuje nad tím, že ten milý statkář svůj majetek za války více než zdvojnásobil - na úkor církevního majetku. Asi si to zasloužil.

Malá kaplička ve středu obce, lemovaná zelení, je většinou zavřená. Kdo však sežene některého z majitelů klíčů, zažije uvnitř překvapení. V oleji na plátně zhlíží dobrodinec obce na kostelní lavice. Obraz na zdi božího domu zobrazuje šéfa vrchního velitelství wehrmachtu, Hitlerova polního maršála Wilhelma Keitela v uniformě. Mimoděk prolétnou pozorovateli hlavou přezky opasků německých vojáků. "Bůh s námi", bylo do nich vyryto. Před kostelem, zakrytý keříky, mimo to stojí pamětní kámen, který patron obce nechal zřídit léta Páně 1938 svému "vůdci a říšskému kancléři" na paměť anschlusu Rakouska.

V Helmscherode jakoby se zastavil čas. Památka nejznámějšího syna obce je jen nepatrně zakalena rozsudkem smrti, který nad ním vynesli spojenci v Norimberku. O jeho rozkazech, které strhly německé vojáky do zločinecké smečky Hitlerovy říše, tu nechtějí mnoho slyšet - ani o rozkazu zabít za každého mrtvého Němce 50 až 100 rukojmích, ani o cynickém ospravedlňování masové vraždy milionů sovětských válečných zajatců slovy, že se přeci jednalo "o zničení světového názoru." "Byl přeci jen vojákem, který musel

vykonávat rozkazy," slýcháme - a vůbec: "Nejraději by býval byl zase rolníkem."

Přitom byl Wilhelm Keitel na konci života jen krok od toho vzít půdu pod nohama všem těm, kdo stále ještě zlehčovali jeho úlohu - a také wehrmachtu. V únoru 1946 se v kanceláři Roberta Kempnera, amerického žalobce v Norimberku, ohlásil Keitelův obhájce Otto Nelte. Američan byl udiven, že s ním chce Nelte hovořit mezi čtyřma očima, bez tlumočníka a zapisovatele. Postupně však pochopil, že tento rozhovor musel být skutečně důvěrný, protože se zdálo, že norimberský proces stojí před rozhodným obratem. Nelte mu vysvětlil, že jeho mandant "velmi trpí tím, že jako příliš povolný nástroj podepisoval Hitlerovy rozkazy" a že chce učinit přiznání. Keitelovým cílem prý je "sejmout část trestněprávní odpovědnosti z těch, kteří jeho rozkazy vykonávali." Navíc doufal, že se tím vyhne "bezectné" smrti v oprátce a že bude popraven zastřelením "jako voják". Na Kempnera to "zapůsobilo hlubokým dojmem". Jak později vzpomínal, interpretoval Keitelův plám jako "známku vojenské slušnosti" a jako "vlastenecký čin".
Bylo to především promítání filmu, které z maršála, jenž stejně jako ostatní obžalovaní v soudní síni prohlásil, že je "nevinen", změnilo v kajícího se hříšníka. Byl promítán film o vyhlazovacích táborech, sestavený ze soukromých fotografií esesáků a snímků spojeneckých kameramanů, bezohledný dokument hrůzy. Lion Le Tanson, tlumočník při procesu, ještě dnes vzpomíná na reakce: "Göring řekl, že je to bluf, ruský film. Většina byla toho názoru, že je to naaranžované. Na jiné to však udělalo hluboký dojem. Keitel plakal, když viděl, jak

buldozery shrnují hromady mrtvol." I soudní psycholog Gustave Gilbert zachytil Keitelovu reakci: "Když vidím takové věci, stydím se, že jsem Němec", řekl mu maršál viditelně pohnut. Nezapomněl však rychle dodat: "Ale já jsem to nevěděl."
Robert Kempner zůstal po Nelteho návštěvě jako elektrizovaný. Věděl samozřejmě, že přiznání jednoho z hlavních obžalovaných posílí morální základ celého soudu. Pro oběti přišla Keitelova lítost pozdě, pro budoucnost však mohla prolomit cestu k pravdě. Kempner již pln očekávání přemýšlel o tom, zda třeba "nebudou následovat další obžalovaní". Pak se však 23. února 1946 znovu objevil Nelte a řekl mu, že Keitel náhle změnil názor a doznání neučiní. Jako důvod obhájce uvedl, že to "nařídil" Göring, v němž Keitel "stále ještě viděl svého nadřízeného." Jeho mandant je sice prý i nadále toho názoru, že přiznání by bylo správný a "čestný" krok, že však přesto uposlechne. A tak Wilhelm Keitel ztratil poslední šanci upravit svůj obraz v dějinách, a to právě tím, že neopustil nejvyšší princip, jemuž až doposledka podřizoval všechno ostatní: absolutní poslušnost.

Na rozdíl od ostatních obžalovaných z Norimberku se postavou Wilhelma Keitela důkladně nezabýval žádný historik ani žurnalista. Až na paměti, které napsal ve vězení, existují o tomto muži jen krátké biografické črty. Zdá se, že tato postava má příliš málo osobního, že je personifikací konečného bodu chybného vývoje, že je ztělesněním všech nectností celé vojenské kasty. Přitom právě Keitelův příběh je dobrým příkladem toho, jak muž bez výrazné kriminální energie, beze stopy nějakého

démonického rysu na sebe mohl vzít děsivě obrovskou vinu.
Jeho někdejší podřízení jeho vnější zjev popisují jako prostý a bodrý, charakteristiky sahají od "výpravčího na peróně" po "předsedajícího snídani". Tento vnější zjev nebyl maskou. Keitel skutečně neměl formát pro svou funkci. Ten, kdo čte paměti napsané v Norimberku a zachované dopisy, se diví prostotě formulací, omezenosti myšlenkového světa. Byla to Keitelova slabost, která ho předurčovala pro funkci šéfa OKW. Svým založením jistě nebyl bezskrupulózní zločinec, jak tvrdili po Norimberku někteří vysocí důstojníci, když hledali viníka vlastního selhání. Byl jen příliš slabý na to, aby vyvodil důsledky - jako mnozí. Místo toho se utíkal k bezmezné poslušnosti - aniž by pozoroval, jak moc se tím sám proviňuje. Teprve v Norimberku tuto vinu rozpoznal, samozřejmě podporován neúnavným přesvědčováním svého obhájce.

Jeho životopis nabízí první záchytné body pro otázku, proč to muselo dojít tak daleko. Zdá se, že od dětství byl vystaven velkému tlaku, aby byl úspěšný, a že znal pocit, že nesplnil očekávání. Na gymnáziu v Göttingenu mu dělaly problémy především antické jazyky. Jeho učitel náboženství mu jednou, když se třída namáhala s řeckým textem druhého dopisu Římanům, s odkazem na jeho selský původ sarkasticky řekl: "Keitele, stokrát lépe byste apoštola Pavla vyvezl na procházku párem ohnivých koní, než mu porozuměl!" Jeho školní problémy musely být tak závažné, že ještě v cele v Norimberku pociťoval hrdost nad "hladkým absolvováním" primy. Rozhodování o profesionální budoucnosti za něj převzal otec. Protože

se Carl Keitel cítil příliš mladý pro výminek a navíc se podruhé oženil, nepřicházelo brzké převzetí statku nejstarším synem z prvního manželství v úvahu. Wilhelm proto měl vstoupit do armády a musel se tak poprvé vyrovnat s rozhodnutím někoho jiného o svém životě, prý se slzami v očích. Ještě jako polní maršál často smutně litoval, že propásl příležitost stát se rolníkem.
Při prvním kontaktu s armádou zažil Keitel další zklamání. V létě 1899 označil plukovní lékař obvod hrudníku sedmnáctiletého mladíka za příliš malý, a chtěl ho zase poslat domů. Teprve intervence strýce, vrchního štábního lékaře Paula Keitela, zabránila ponižujícímu zklamání - byl to první případ strýčkovství v jeho kariéře. Později v této tradici pokračoval, když svému mladšímu bratrovi Bodewinovi opatřil vedení armádní personalistiky. Na Velikonoce 1900 přihlásil Carl Keitel svého syna k 46. pluku polního dělostřelectva ve Wolfenbüttelu. Synek by byl sice raději stal důstojníkem jezdectva, avšak v takovém případě by rodina důstojníka musela zaplatit koně, a tak nepříliš bohatí Keitelovi od tohoto záměru ustoupili. Polní dělostřelectvo bylo tedy druhou volbou, ale jak rekrut s potěšením zjistil, sloužilo se i tam v sedle. Po celý život pociťoval Keitel určitý pocit méněcennosti vůči vojákům s prestižnějším životopisem. A to především v porovnání s absolventy kadetky. Jeho paměti jsou prošpikovány poznámkami o "typických" nebo "nafoukaných kadetech".
V roce 1902 se stal Keitel poručíkem. Sloužil teď v Braunschweigu, ne příliš daleko od domova, ale přesto dost daleko, aby mohl jít svou vlastní cestou. Byly to patrně nejšťastnější roky jeho života. Nerušeně se věnoval svým zálibám - koním, lovu a dobrému jídlu a

pití. Na dvorních plesech prince regenta v Braunschweigu býval teď již statný důstojník dobrým a oblíbeným tanečníkem. Zdálo se však, že typické stavovské hříchy jeho kamarádů mu byly cizí. "Žádné radovánky a žádné ženské," tak shrnul své heslo před jedním přítelem z mládí. Jako trochu suché, ale stále pečlivé a pilné povaze mu v císařské armádě kynula jistá kariéra. Jiné zájmy mu v cestě nestály. Ani v těchto raných vojenských dnech, ani v pozdějších letech se nepodařilo najít žádnou četbu nevojenské povahy. Svět Wilhelma Keitela - to byla kasárenská služba, střelby, manévry, hon a důstojnické večírky. Ještě i sekretářka, která ho poznala o dvě desetiletí později, dospěla k závěru: "Byl skutečně jen vojákem." Tím se také vůbec nelišil od většiny svých kamarádů.

V roce 1909 se oženil s Lisou Fontainovou, dcerou pivovarníka a statkáře v Hannoveru. Pro ni nebyl právě "dobrou partií", protože majetek Keitelových se ani zdaleka nedal srovnat s majetkem Fontainů. Možná tady spočíval původ ctižádosti, kterou neustále projevovala ve vztahu k vojenské kariéře svého manžela. Sečtělá, inteligentní a muzikální žena mu také hned objasnila, že nijak netouží po životě ženy statkáře v odlehlém Helmscherode. Při návštěvách v domovině jejího manžela svému okolí jasně signalizovala, že dává přednost městskému vzduchu. "Nosila nos trochu nahoru", vzpomíná jedna z dělnic, které byly na keitelovském statku zaměstnané. Svět Lisy Keitelové to byla přijetí a večeře v lepší společnosti. Diplomat, který byl v třicátých letech několikrát hostem v Keitelově domě, ji popisuje jako "dobrosrdečnou dámu" a "perfektní hostitelku".

První světová válka Keitelovi výrazně pomohla na kariérním žebříčku. Musel se na frontě půl roku dívat do očí realitě první průmyslové masové válce. Již jako kapitán byl zraněn střepinou granátu a vyznamenán "Železným křížem" prvního stupně. Tento frontový zážitek - jediný až do jara 1945 - zanechal hluboké stopy. Manželka Lisa psala tchánovi v lednu 1915 starostlivě, že dopisy jejího manžela znějí "stále tak smutně, a člověk nemůže nijak pomoci". Jen o dva měsíce později si mohla vydechnout. Keitel byl odvelen ke generálnímu štábu. To znamenalo: žádné akutní ohrožení života a neočekávané povýšení. Krátce před nástupem do nové funkce sdělovala Lisa tchánovi plna očekávání: "Ještě sice nemá červené kalhoty" - míněny byly červené pruhy na kalhotách uniformy příslušníka generálního štábu - "lze je však, pokud se nebude přímo blamovat, očekávat velmi brzy."

Převedení na úroveň válečných plánovačů a stratégů, kteří na relativně bezpečných velitelstvích rozhodovali o osudech frontových jednotek, v Keitelovi znovu probudilo pocit méněcennosti. V porovnání s jinými důstojníky v generálním štábu mu chybělo pět let vzdělání. Otci se stěžoval, že mu chybí "abeceda a malá násobilka" a že se musí spoléhat jen na "zdravý lidský rozum". Ve skutečnosti ale kompenzoval chybějící výuku svou pílí dlouho do noci tak úspěšně, že v roce 1917 byl jmenován "nejmladším důstojníkem generálního štábu" celé německé armády. Není pochyb, že jako organizátor byl Wilhelm Keitel velký talent. Strategická rozhodnutí nepatřila mezi jeho úkoly, zato ale žonglování zásobováním a pohyby vojsk. Byl jedním z prvních

zástupců nového typu důstojníka - vojenského manažera. Rostoucí modernizace válečnictví zvyšovala poptávku po takovýchto odbornících.
Vedle toho získalo přátelství s majorem Wernerem von Blombergem pro budoucí Keitelovu kariéru osudový význam. O čtyři roky starší nadřízený byl úplně jiný než Keitel: vzdělaný, sečtělý, s filozofickými zájmy. I když šéf OKW později po dramatickém rozchodu s Blombergem tvrdil, že mu lidsky nikdy nepřišel pořádně na chuť, přesto oba vojáky dlouho spojovalo víc než jen stejná barva uniformy. Ve víru starého přátelství postupovala Keitelova kariéra vpřed, a když se v roce 1938 vdala Blombergova dcera Dorothea za Keitelova syna Karl-Heinze, platily obě rodiny za úzce spřátelené.
Konec války ve studeném podzimu 1918 byl pro Němce jako zemětřesení. Většina nemohla pochopit, proč se po neustálých zprávách o vítězstvích musí vyrovnat s porážkou. Nestály snad jednotky stále ještě hluboko ve Flandrech, daleko na Ukrajině a nepřátelé nikde na německé půdě? Neinformovaly snad noviny o stále nových ofenzívách, o nadcházející "konečné bitvě"? Pravdu o stavu německé armády a císařského válečného hospodářství znali jen nemnozí. A tak mohl Erich Ludendorff, který byl po roce 1916 de facto vybaven mocí vojenského diktátora, požádat o příměří a zároveň vypustit do světa legendu o zrazené frontě, o "ráně dýkou". Revoluci, ve skutečnosti spíše důsledek prohrané války, prohlásil generalisimus tímto způsobem za příčinu. Kapitán Keitel, který v posledních dnech války sloužil na hlavním velitelství námořnictva ve Flandrech, znal poměrně přesně přesilu protivníka, věděl o prvních těžkých průlomech německé fronty a především o

obrovských problémech se zásobováním. Přesto i on již velmi brzy začal mluvit o "ráně dýkou". Tchánovi 10. prosince vysvětlil: "Rudá pochodeň, vržená z vlasti" prý byla příčinou toho, že "obrovské vítězné bitvy" byly vybojovány zbytečně. "Jaká byla u nás situace," stěžoval si dál, "dokážeš posoudit, když ti řeknu, že pro výkon své služby jsem potřeboval glejt vojenské rady a že jsem se musel rozhodnout, přimontovat na své auto rudý praporek, jinak bych byl odzbrojen, zbaven kokardy a nárameníků a vyhozen z auta."
Byla to jeho politická naivita, která způsobila jeho přístupnost heslům kontrarevoluce. Neschopen převést své odborné vojenské informace o rýsujícím se krachu zásobování vojsk v politické poznatky, utvrzoval v sobě dojem rebelujících poddaných. Musel si na své auto uvázat rudou vlajku! Revoluce se stala nejdůležitějším traumatem - a ne jen pro něho. Pro všechny konzervativní nepřátele republiky z toho plynulo jediné: vyčkat, až nadejde doba k protiútoku. "Jsem díky bohu ještě dost zdraví a mladí," uklidňoval se zklamaný Keitel, "abychom vážnou a trpělivou prací znovu vybudovali to, co bylo ve zbytečné hlouposti v několika dnech zničeno."
Jeho žena Lisa byla realističtější. Otevřeně hovořila o "obrovských chybách" císaře a přiznávala, že chovala sympatie k "demokratické vládě". Jasně přitom pociťovala kontrast s názory svého muže: "To všechno je velmi deprimující pro vojáky", napsala 5. listopadu 1918, "především pokud někdo má tak staropruské názory." Tyto "staropruské názory" jejího manžela však odrážely převažující postoj důstojnického sboru. Aby se "vyrovnali" se zklamáním na bitevním poli, promítli vysocí důstojníci vinu na novou státní formu, republiku.

Stali se tak obětí vlastního politického obzoru - a snadnou kořistí Ludendorffa, který díky bezpečném instinktu pro symboliku nechal příměří podepsat civilisty, nikoli generály. Mírové podmínky vítězů brzy vyhranily vnitropolitické fronty a ve zlobě nad "potupou z Versailles" a nad revolucí "listopadových zločinců" se již dala rozpoznat nálož, která způsobí zánik první německé republiky. Než ta doba přijde, stáhlo se důstojnictvo za jakousi mentální vozovou hradbu. Navenek se pod heslem "nepolitických vojáků" výrazně stavělo, zatímco v kasárnách a kasinech kolovaly nenávistné protirepublikánské tirády. Keitel dokonce mudroval o "duševně nemocném německém národu."
Podle ustanovení mírové smlouvy z Versailles směla republika mít ve zbrani 100 000 mužů. Bylo dovoleno jen 4000 důstojníků. Dokonce i Belgie a Polsko mělo víc vojáků. Vedle pocitu hluboké pohany z toho pro desetitisíce důstojníků z povolání vyplýval problém "nezaměstnanosti". "Ještě není jasné, co z nás bude," psal kapitán Keitel starostlivě. Východiskem mělo být připojení k freikorpsu, který se na východě zabýval pohraničními šarvátkami s Polskem. Neblahý duch těchto zpolitizovaných tlup lancknechtů, s nímž se zde seznámil, podobně jako mnozí pozdější funkcionáři Hitlerova wehrmachtu, se odrážel i v jeho dopisech. Mluví se tu o "nestydaté polské sběři" a o "obrovské míře sebezapření", kterou služba u nedisciplinovaného freikorpsu vyžaduje. Staré přání "rozloučit se v dohledné době natrvalo s povoláním důstojníka" se ozvalo s novou silou. Pak však dostal nabídku zůstat v reichswehru. Bez dlouhého váhání souhlasil. Zůstává otázkou, zda rozhodující přitom byla radost z toho, že bude patřit k

několika málo "vyvoleným", nebo nechuť manželky přestěhovat se na statek.
Již v únoru 1919 se ukazovalo, proč právě Keitel měl zůstat. Spolu s velitelem své jednotky byl pozván na ministerstvo obrany k diskusi o "budoucí armádě". V dobré paměti patrně zůstaly jeho plánovací a správní schopnosti. Avšak teprve v roce 1925, kdy volba starého maršála Hindenburga prezidentem oznamovala postupný posun republiky doprava, se Keitel dostal k pákám tajného zbrojení. V "úřadu pro jednotky", který nebyl ničím jiným než pod krycím jménem tajně operující zakázaný generální štáb armády, koordinoval školení a vyzbrojování "ochrany hranic Východ", silně vyzbrojené milice, která de facto ilegálně rozšiřovala reichswehr. V jedné zprávě vládě se říká, že v tajných skladech zbraně této a jí podobných stínových armád se již v roce 1927 vršilo pětkrát tolik pušek a šestkrát tolik děl, než kolik povolili vítězové. Tato čísla byla patrně ještě výrazně snižována. Rozsah a síla "černého reichswehru" byla "utajována i před vlastní vládou", jak vzpomíná Keitelova sekretářka. Její šéf, nyní již major, v oněch letech na pokraji legality znovu oživil své kontakty z let freikorpsu. V "grenzschutzu" se pohybovalo mnoho neklidných bývalých důstojníků, kteří mezitím našli nový domov v nacionalistickém "Stahlhelmu" v Hitlerově SA nebo v tak obskurních organizacích jako byl "Mladoněmecký řád" a "Werwolf." Keitel si sice od těchto politizujících dobrodruhů udržoval opatrný odstup, avšak rozpoznal v nich "nádherný lidský materiál" pro novou armádu.
Nová, zodpovědná funkce však také probudila staré obavy, že zklame. Keitelova manželka hovořila o

poruchách spánku a "fixních ideách." Její manžel "neměl na nic čas," pracoval téměř denně dlouho do noci a na své spolupracovníky neustále působil nervózním dojmem. "Hrozně nadával," stěžovala si Lisa v lednu 1926, "má velmi špatnou náladu." Čtyřiačtyřicetiletý Keitel trpěl vážnými zdravotními potížemi. V kanceláři říšského ministerstva vnitra se z něj stal řetězový kuřák a značně ztloustl. Záněty žil a bolesti u srdce sváděl na nedostatek pohybu a na to, že je "velmi přetížen." Přemrštěné vědomí povinnosti začalo dominovat celé osobnosti.

Protežován svým starým přítelem Blombergem, který se jako šéf úřadu pro jednotky už netajil svým nepřátelstvím ke střídajícím se říšským vládám, postoupil Keitel v roce 1929 na funkci vedoucího armádního organizačního oddělení. To dobou už byl podplukovníkem. Ve své nové funkci se dostal do styku s další ilegální cestou jak se vyhnout ustanovením versailleské smlouvy: se zbrojením na cizím území. Ve Španělsku, Švédsku a Nizozemí vyvíjeli němečtí experti nové zbraně: letouny, tanky a jiné zakázané druhy výzbroje. V japonských loděnicích vznikaly podle plánů říšského námořnictva nové typy ponorek. S reichswehrem dokonce spolupracovala i Stalinova Rudá armáda. Sovětské a německé posádky tanků tajně trénovaly na ruských cvičištích moderní, pohyblivou válku. Cílem těchto zahraničních aktivit nebylo postavit ozbrojené síly v zahraničí, které by stály za řeč, ale především technologický pokrok zbrojního průmyslu. Jak dokazují tajné dokumenty z ministerstva, patřila sem i příprava "moderní" plynové války. Užitek ze všech těchto plánů měl nakonec mít Hitler. Ne náhodou odpovídalo členění wehrmachtu před

napadením Polska poměrně přesně plánům, které byly s Keitelovou pomocí vypracovány za výmarské republiky.
V roce 1931 odjel Keitel osobně do Ruska, aby si udělal obrázek o spolupráci s Rudou armádou. Jedním z jeho průvodců byl Walther von Brauchitsch, který byl o deset let později, při napadení Sovětského svazu wehrmachtem, šéfem Hitlerových ozbrojených sil. I když se návštěva konala ve vrcholném létě, panovalo mrazivé klima. Sovětské armádní velení nepřipouštělo přátelské kontakty s třídním nepřítelem. Jeden německý důstojník si vzpomíná, že "soukromé kontakty byly druhou stranou zcela zakázány." Místo toho návštěvníkům předváděli "výkonnost" komunismu. Skupina z říšského ministerstva vnitra si prohlédla hned několik kolchozů a kombinátů. Uplynulo dvanáct let od doby, kdy Keitel považoval rudý praporek na svém služebním autě za zánik vlasti. Nyní se obdivoval výkonům "bolševiků." Na selského synka hluboce zapůsobilo především industrializované zemědělství. Nadšeně líčil otci svá pozorování: "Jen kdo pracuje, má právo žít," vykládal, "Rudá armáda je jádrem státního systému a odrazovým můstkem k nejvyšším státním úřadům." Antikomunista z freikorpsu obdivovatelem sovětské říše? Ne, z Keitela se rozhodně přes noc nestal socialista. Nefascinovalo ho Leninovo učení, ale "možnosti," které vytušil v totalitní diktatuře. Při každoročních tahanicích v říšském sněmu o vojenský rozpočet mohli plánovači reichswehru jen blednou závistí nad zdánlivě nevyčerpatelnými zdroji Rudé armády. Tato armáda a tento stát byl zjevně schopen vést "totální válku," kterou předpovídal Ludendorff - válku, pro niž je třeba mobilizovat celou společnost určitého státu. Diktatura k tomu patrně vytvářela ideální předpoklady. I

Blomberg, přítel a příznivec, se z jedné cesty do Ruska vrátil nadšený. "Nechybělo mnoho," přiznal později, "a já se vrátil jako dokonalý bolševik."
Když se v Německu chystal diktátor uchvátit moc, pobýval Wilhelm Keitel na léčení ve Vysokých Tatrách. Donutila ho k tomu trombóza v pravém lýtku a opakované srdeční záchvaty. Zpočátku se zdálo, že nyní již na plukovníka povýšený rekonvalescent se k národnímu socialismu staví skepticky. Měl ještě v živé paměti "aroganci SA," která začala reichswehru konkurovat jako druhá ozbrojená moc ve státě. Podobně jako většina příslušníků jeho nacionálně konzervativního stavu hodnotil Hitlera jako "bubeníka," který je sice schopen vytvořit širokou masovou základnu, ale nemá formát vůdce státu. Podobné chybné hodnocení nebylo v roce 1933 nijak výjimečné. Jmenování šéfa NSDAP říšským kancléřem tehdy skutečně současníky nebylo rozpoznáno jako osudový přeryv v německých dějinách, jímž se potom stalo. Vždyť to byl již 21. říšský kancléř od roku 1919.
Hitler se však Keitelovi brzy zalíbil. Přispěla k tomu jistě i skutečnost, že jeho starý kamarád Blomberg byl hned 30. ledna jmenován ministrem obrany. Werner von Blomberg, který Hitlera znal od jednoho setkání v srpnu 1930 a obdivoval ho, hned v prvních týdnech svého úřadování nastavil výhybky pro budoucnost. Přikázal příslušníkům reichswehru zdravit uniformy a prapory NSDAP, zavedl stranickou orlici jako součást armádní uniformy a nařídil důstojníkům organizovat o víkendech vzdělávací kurzy pro SA a členy strany. Ta tam byla zdrženlivost "apolitických" vojáků. I Keitel se podílel na vzdělávání hnědých košil. 17. května přednesl "velkou

řeč ke všem vrchním vedoucím nacistů a Stahlhelmu", jak vzpomíná jeho manželka, a začátkem července se na jedné "poradě vedoucích SA" v Bad Reichenhallu setkal poprvé s Hitlerem. Stejně jako Blomberg o tři roky dřív se z prvního setkání s někdejším svobodníkem vrátil fascinován. Lisa informovala o jeho změně v dopise matku: "Úplně omládl a měl tolik energie. Delší dobu rozmlouval s Hitlerem, byl nahoře u jeho domku (na Obersalzbergu) a je Hitlerem přímo nadšen." Byl to klíčový zážitek života Wilhelma Keitela. Hitlerova sugestivní síla, kterou popisuje mnoho očitých svědků, zapůsobila na politicky relativně naivního důstojníka od prvního okamžiku obrovským dojmem. Keitel sám, který vždy formuloval své myšlenky výrazně střízlivě, později používal výrazy jako "démon" a "bezmocný nástroj", když charakterizoval svůj poměr k Hitlerovi.

1. dubna 1934 byl povýšen na generálmajora a jako zástupce velitele divize přeložen do Postupimi. Bylo to jeho služebnímu stáří odpovídající povýšení, které ho osvobodilo od vyčerpávající práce na ministerstvu. Jako většina důstojníků přivítal konec parlamentní demokracie a první Hitlerovy kroky k "roztržení versailleských pout". Stinné stránky "vůdcovského" státu se z kasárenské perspektivy daly snadno přehlédnout. Zatýkání politických protivníků, likvidace odborů nebo první antisemitské akce vlády se málem rozplynuly v radosti ze "znovuzrození" armády. Ani postupné zapojování vojáků do pronásledování židů nebudilo znatelný odpor. 8. prosince 1933 nařídil říšský ministr vnitra Blomberg rigorózní dodržování bojkotu židovských obchodů. Brzy byli všichni židé vyhozeni z reichswehru a byly zakázány

sňatky vojáků s "neárijskými" ženami. Ne, reichswehr nebyl v žádném případě nedotčeným ostrůvkem v hnědé bažině, jak později tvrdili někteří představitelé armády. Téměř bez komentáře se smířil s tím, že židovští vojáci a důstojníci, kteří často nosili vyznamenání za statečnost z první světové války, ze dne na den již nejsou kamarády. Zde je začátek dlouhé cesty zapojení se do zločinů režimu.

Hitler odměnil mlčení vedení armády zvláštní příchylností. Jeho proklamace o "dvou pilířích" státu, armádě a straně, se podle názoru vojáků výrazně lišilo od popelkovských let výmarské republiky. Již 3. února 1933 nabídl nový říšský kancléř generálům pakt, který vedl k druhé světové válce: reichswehr zůstane jedinou ozbrojenou silou národa, pokud mu pomůže uskutečnit jeho expanzivní zahraniční politiku. Jeden účastník schůzky si poznamenal něco neuvěřitelného, Hitlerovým cílem prý je "životní prostor na východě a jeho bezohledná germanizace". 30. června 1934 byl tento pakt zpečetěn krví. Mocenské ambice vedení SA kolem Ernsta Röhma, který chtěl místo reichswehru vybudovat jakousi milici podobnou lidovou armádu, ukončil Hitler první hromadnou vraždou režimu. Vyzbrojeni zbraněmi reichswehru a pod záminkou, že Röhm plánuje puč, vyrazila komanda SS a zavraždila více než 100 vůdců SA. Röhma zatkl v Bad Weissee Hitler osobně a nechal ho jen o málo později zastřelit. Reichswehr zachoval klid a mlčel i tehdy, když vraždy byly později veřejně ospravedlněny. Ministr Blomberg dokonce strpěl, navzdory mohutným protestům z důstojnického sboru, že SS v rámci vyřizování starých účtů zavraždila i dva generály: Schleichera a Bredowa. Keitel věřil ještě v roce

1946, že bývalý říšský kancléř Schleicher, "kočka, která nemohla přestat s politickým lovem", je osobně zodpovědný za svůj krvavý konec.
Smrt otce 10. května 1934 postavila Keitela ještě jednou před rozhodování o budoucnosti. 1. října zaslal armádnímu personálnímu úřadu svou žádost o propuštění, aby se uvázal do dědictví v Helmscherode. Avšak manželka Lisa a také vrchní velitel armády, Werner von Fritsch, byli rozhodně proti. V norimberské cele vzpomínal: "Stále jsme o tom s manželkou přemýšleli. Mé srdce mě táhlo do Helmscherode, avšak moje manželka nemohla hospodařit společně s mou nevlastní matkou a sestrami a já ten problém nedokázal vyřešit." Co bylo nakonec rozhodující - nátlak manželky, rodinné rozepře nebo agitace nejvyššího velitele - to zůstává otázkou. Keitel svou žádost stáhl a odstěhoval se s Lisou jako velitel divize do Brém. "Tak se rozhodují lidské osudy", komentoval později svou ne zcela svobodnou volbu.
V Brémách vybudoval ve 22. pěší divizi jednu z nových jednotek, které Hitler po oslavovaném vypovězení versailleské smlouvy označoval za garanta "svobody Německa". O sedm let později patřila divize k dobyvatelům Sevastopolu a utrpěla přitom těžké ztráty. V Brémách se jako velitel Keitel doporučoval pro náročnější úkoly především na odiv stavěnou věrností režimu. V březnu 1935 přednesl jen průměrně nadaný řečník projev k místním členům strany, který končil mnohonásobným provoláním "Heil". Navíc byl nápadný především přesným dodržováním služebních předpisů. Když se svým služebním vozem vyjížděl k oficiálnímu přijetí do hanzovního města, musela za ním jeho

manželka jet tramvají, jak alespoň tvrdí jedna z mála dobových anekdot. Vzít ji vozem by pro něj bylo "nanejvýš nekorektní".
V září 1935 dostal pozvání od starého přítele Blomberga, aby doprovodil ministra na říšský sjezd strany. "Musím říci", popisoval Keitel ještě po válce své pocity, "že jsem byl akcí hluboce zasažen, tak na mě zapůsobily různé nástupy na Märzfeldu, masová shromáždění strany a jejich členění." Zvlášť se mu líbily noční "světelné efekty" a "zvon ze světlometů". Nebylo pochyb, promyšlená inscenace masových pochodů, vlajkoslávy a pochodňových průvodů zanechala ve Wilhelmu Keitelovi žádoucí dojem. Na vydavatele jeho pamětí vrhá charakteristické světlo skutečnost, že nadšený popis sjezdu strany zveřejnil ve zkrácené podobě - což jinak dělal jen s pasážemi soukromého obsahu. Ve zveřejněných, ani v nezveřejněných pasážích se samozřejmě nenajde ani slovo o vyhlášení "rasových zákonů", k němuž v těchto dnech v Norimberku došlo.
Jeho konformní postoj k systému umožnil, že již 1. října 1935 se stal novým šéfem úřadu pro wehrmacht na berlínském ministerstvu, které se už nejmenovalo ministerstvo "obrany", ale mnohem trefněji "říšské ministerstvo války". Zdá se, že hnací silou za kulisami byla opět manželka Lisa, protože na první Blombergův náznak Keitel odpověděl, že "nechce mít s politikou nic společného". Argumentem, "že se jí zdravotně nikdy nevedlo tak dobře jako v berlínském klimatu", se však Lise podařilo manžela přesvědčit, aby přijal nové místo, od něhož pro něj očekávala lepší šance na kariéru - a jak se brzy ukázalo, právem. Již v lednu 1936 se Keitel stal generálporučíkem. Jeho zřejmá slabost v rozhodování,

která z něj dělal hříčku jiných zájmů, se i nadále táhla jako červená nit jeho životem.

Jako šéf úřadu pro wehrmacht zastával Keitel alespoň papírově klíčovou funkci. Jeho pracoviště odpovídalo za veškerou vojenskou rozvědku, ze telekomunikace a za administrativní úkoly říšského ministerstva. Ve skutečnosti však vedly všechny tři složky ozbrojených sil, armáda, letectvo a námořnictvo, vlastní, na ministerstvu do značné míry nezávislý život. Wehrmacht se tehdy nacházel v jakési přelomové fázi, která se dotkla všech armád světa. Jestliže ještě v první světové válce byly jádrem každého operativního vedení pozemní operace, pak nyní s rozvojem zbrojní technologie vystupovala do popředí nutnost kombinovaného velení všem druhům zbraní. Rozhodujícím faktorem se stalo letectvo, do roku 1918 spíše exotický přívěsek pozemních vojsk.
Avšak zřízení společného vrchního velitelství pozemních, vzdušných a námořních sil naráželo v propletenci kompetencí "třetí říše" na rozhodný odpor. Generální štáb armády pod velením Ludwiga Becka, který se později zapletl do 20. července, tvrdě hájil svou samostatnost proti modernizátorům z úřadu wehrmachtu. Reformátory označovali v interních hovorech zcela nezakrytě jako "nepřátelskou stranu". Ani letectvo nepomýšlelo na to, vzdát se své autonomie. Jeho šéf, Hitlerův "druhý muž" Hermann Göring, kousavě poznamenával, že je mu lhostejné, zda je podřízen "kapralovi Meierovi" nebo "generálu Wilhelmu Keitelovi"; on že přijímá rozkazy pouze od Hitlera osobně. Keitel, Blomberg a také strategicky nadaný

plukovník Alfred Jodl proto bojovali osamělý boj o jednotnou strukturu velení, s níž se pojily jak vojenské, tak i ideologické potřeby. "Pojem vůdcovského státu znamená", vysvětloval Keitel, "že šéf státu je povolán velet. Tato zásada se vztahuje na všechny oblasti a je zcela přirozené, že ve vojenské oblasti má zcela zvláštní význam."
Ve skutečnosti existovalo jednotné velení ozbrojených sil až v posledních měsících války - zrodilo se z nouze. Až do té doby byl za opožděné nebo dost často i chybné rozkazy odpovědný souběh kompetencí. Skutečně jednotné nejvyšší velení, jako například americký "joint chiefs of staff", v Hitlerově wehrmachtu nikdy neexistovalo. Příčiny však nespočívaly, jak se Keitel až do konce domníval, v přetrvávající renitenci jednotlivých částí ozbrojených sil. Odpovědný byl především sám Hitler. Jako ve všech oblastech státu a správy se i v armádě diktátor bránil vybudování jasných mocenských struktur. "Silná vůle" se mu zdála být efektivnější než pevná hierarchie. Navíc rivalita jeho satrapů zvýrazňovala jeho vlastní mocenskou pozici. To, co ilustrovala Göringova poznámka o "kaprálu Meierovi", platilo brzy pro všechny výhonky nacistické moci: jen "vůdce" sám činil konečná rozhodnutí - jako samosoudce a jediná závazná instance pro všechny paladiny a orgány jeho diktatury. Na vojenské úrovni to přineslo opomíjení "odbornosti" a obrovské ztráty na frontě.

Jako šéf úřadu pro wehrmacht si Keitel brzo získal pověst přitakávače a vojáka straníka. Společně s Blombergem vypracoval v roce 1936 rozkaz, podle něhož měli být "politicky nespolehliví" vojáci vyloučeni z wehrmachtu a

oznámeni gestapu. Ideologické prodchnutí jednotek bylo pro oba staré kamarády předpokladem "jednotné přípravy na válku". V roce 1937 načrtl ministr války před svými důstojníky s odkazem na brzkou "válku na východě" v hrubých rysech směr další cesty. Keitel byl ve své funkci také odpovědný za kontakty se stranou a udržoval čilou výměnu názorů s "Hitlerovým zástupcem" Rudolfem Hessem. V prosinci 1937 oba odstartovali skutečnou kampaň za lepší vztahy mezi NSDAP a armádou, která se vzhledem k místy i ruční výměně názorů mezi hnědými košilemi a vojáky jevila jako potřebná. Jako odměnu za tyto námluvy dostal Keitel coby jeden z prvních vysokých důstojníků zlatý stranický odznak, který byl vlastně vyhrazen jen pro "staré bojovníky" hnutí. Teď byl konečně mezi nimi.

Jen o málo později ho projevená věrnost linii měla katapultovat až do bezprostřední blízkosti diktátora. Příčinou byla milostná aféra, která Hitlerovi otevřela brány ke konečnému převzetí moci. Jednoho zářijového rána 1937 si ministr války musel odříct svou každodenní vyjížďku, protože jeho kůň kulhal. Když se pak Blomberg rozhodl pro procházku, zasáhl šedesátiletého vdovce na jedné lavičce v parku osud - v podobě třiadvacetileté Erny Gruhnové. "Za všechno mohla ta zatracená kobyla", komentoval později triviální příčinu sarkasticky pobočník Böhm-Tettelbach. Mezi mladou ženou a polním maršálem vzplál horoucí vztah. Na Vánoce 1937 se Keitel dověděl od své budoucí snachy Dorle Blombergové, že se její otec chce znovu oženit. Okolnosti však byly podivné. Ministr se se svojí nevěstou ztratil na několik dnů do odlehlého hotelu v Oberhofu a svatba, která se konala 12. ledna, byla pojednána jako

"tajná říšská záležitost". Mimo svědků Hitlera a Göringa se prostého obřadu v říšském kancléřství účastnili jen pobočníci. Göringova druhá svatba s herečkou Emmy Sonnemannovou se před nedávnou dobou slavila přehlídkou a čestnými salvami před berlínským dómem. Naproti tomu Blombergův sňatek zůstal národu utajen - až na malé oznámení v Berliner Zeitung.
23. ledna se v Keitelově kanceláři objevil berlínský policejní prezident hrabě Helldorf. Úředník na generálovo doporučení vstoupil do ministerstva "velmi rozčilen" vedlejším vchodem a "ptal se na vzhled mladé manželky." Ke svému údivu Helldorf zjistil, že Keitel, který po zasnoubení svého syna s Blombergovou dcerou patřil "téměř do rodiny", ji ještě neviděl. Pak Helldorf vytáhl z aktovky svazek dokumentů berlínské mravnostní policie, položil ho před Keitela na stůl a vysvětlil mu, že slečna Erna Gruhnová, "která se jako Blombergova manželka odhlásila ze svého bydliště, byla trestána kvůli příliš volnému způsobu života." Jeden z jeho podřízených zavětřil, když si v oznámeních o svatbách přečetl jméno Gruhnová.
Policejní složka se zachovala dodnes a je uložena v kanceláři berlínského státního zastupitelství. Obsahuje vedle výslechu kvůli "kuplířství" z roku 1932 také několik pornografických fotografií delikventky. Vzhledem k obscénnosti póz se zdá být Keitelova reakce pochopitelná. Oženil se snad polní maršál s děvkou? Keitel se ihned pokusil zastihnout Blomberga. Ministr však nebyl v úřadě. Pak požadoval, aby mu Helldorf dokumenty vydal, což ten odmítl. Nakonec zavolal Göringovi, který přece jako svědek mladou ženu viděl, aby ho požádal, aby se na ty delikátní fotografie podíval.

Helldorf neprodleně vyrazil za šéfem luftwaffe, který na fotografiích poznal mladou paní Blombergovou a uvedl lavinu do pohybu.
O čtyři dny později musel Blomberg odstoupit. Avšak rozhořčení nad porušením mravního kodexu prusko-německého sboru důstojníků bylo jen zástěrkou. Ve skutečnosti se Hitler ministra stejně chtěl zbavit, protože ho - a ne neprávem - považoval za brzdu na cestě k válce. Polní maršál a vrchní velitel Fritsch si skutečně dokázali uhájit určitou nezávislost a při jednom Hitlerově projevu o budoucích válečných cílech tvrdě oponovali. Skandál kolem mezaliance přišel právě vhod. Hitler hrál hluboce zklamaného, dělal Blombergovi trpké výčitky a požadoval okamžité zrušení manželství. Avšak Blomberg, který patrně prožíval pozdní vzplanutí vášně, odmítl, načež se diktátor, o jehož někdejší aféře s vlastní neteří Geli Raubalovou kolovaly mezi zasvěcenými řeči už dlouho, přehrál zcela do role moralisty a signalizoval ministrovi, že za těchto okolností bude muset jít.
Blomberg sám dával později vinu za svůj pád Keitelovi a pustil do oběhu obžalobu, že byl podřízeným v honbě za kariérou "zrazen". Místo aby nechal dokumenty zmizet nebo alespoň vyčkat jeho návratu, prý Keitel přehrál celou věc ctižádostivému Göringovi, o němž prý bylo známo, že měl spadeno na úřad ministra války. Mnozí historikové se této verze drželi. Pravda však vypadá jinak. Keitelovo rozhodnutí zapojit Göringa plně odpovídalo kreditu, který tehdy měl šéf luftwaffe u wehrmachtu, a nároky na ministerský post vznesl slávychtivý paladin až po Blombergově odchodu. Mimo to se Helldorf i Keitel domnívali, že Blomberg určitě nic netušil o minulosti své mladé manželky - a to zcela

pomlčíme o Keitelově přirozenosti, která neměla nic společného s intrikánským kariéristou. Ne, Keitelovo chování nebylo příčinou krize. Spíše to byla Blombergova důvěřivost, který skutečně o minulosti své manželky věděl a kalkuloval s tím, že celá záležitost bude pojednána stejně diskrétně jako sňatek. "Tihle staří muži s jejich mladickými city," komentovala celou záležitost Lisa Keitelová a připomněla osud "krále Anglie", který rovněž přišel o úřad a tituly kvůli svému "Ano".

Pro jejího manžela to byl rozhodující okamžik v životě. Bezprostředně po vynuceném odstoupení ministra dostal rozkaz, aby se 27. ledna 1938 ve 13 hodin hlásil u Hitlera - v civilu. Jak došlo k této schůzce, vysvětlil Blomberg u norimberského soudu. Při příležitosti jeho odstoupení mu prý Hitler vysvětlil, že pro sebe chce zřídit "Vrchní velitelství branných sil" jako jakýsi vojenský štáb. Zpočátku to znělo, jako kdyby diktátor náhle pojal myšlenku uskutečnit všechny návrhy na zřízení velitelství nadřízeného veškerým ozbrojeným silám. Při bližším pohledu to však nebylo nic jiného než vyšší adjutantura. Na otázku, kdo by mohl převzít řízení takové instituce, prý Blomberg nedokázal odpovědět. Hitler ale naléhal. Koho prý měl doposud "u sebe". Blomberg odpověděl: "Ach, Keitel, to byl jen šéf mé kanceláře." Nato prý diktátor spontánně zvolal: "Ale to je přesně ten člověk, jakého hledám." Žádaný muž pro něj patrně byl dosud novinkou, protože se ihned obrátil do předpokoje, že mají zavolat "generála von Keitela".
Při vší unáhlenosti, jíž byl diktátor znám, se dá předpokládat, že obsazení vrchního velitelství branných

sil (OKW) předcházelo podrobnější šetření než jen tak pronesené jméno - navíc, když i Blomberg uvedl u norimberského tribunálu druhou verzi, podle níž sám navrhl Keitela. Avšak příběh bývalého nadřízeného, který nedokázal nikdy odpustit domnělou zradu podřízeného, má pravdivé jádro. Ve skutečnosti to byla právě Keitelova slabost, která vzbudila zájem diktátora. Hitler nehledal profilovaného muže z tradice generálního štábu, s nímž by se musel neustále dohadovat. První ctností nového šéfa OKW musela být spolehlivost a poslušnost. Keitel si také byl vědom, že mu chybí "vlohy" a "vzdělání generálního štábu" a navrhl jako název svého nového úřadu "náčelník štábu vrchního velení branných sil", což by jistě více vystihovalo jeho pozdější činnost. Hitlerovi to prý však bylo "málo". A tak začaly dějiny OKW švindlem s nálepkami, který nositele titulu "náčelník vrchního velení branných sil" zajistil místo na lavici obžalovaných při procesu s válečnými zločinci.

Při Keitelově návštěvě v říšském kancléřství při příležitosti nástupu do funkce hrál Hitler jako vždy, když musel lidi nejprve ohodnotit, zdvořilého a přátelského hostitele. "Jste můj důvěrník a jediný poradce v otázkách wehrmachtu," vemlouval se generálovi v civilu, který tomuto projevu přízně věřil ještě v době, kdy Hitler v důvěrném kruhu už dlouho mluvil o tom, že Keitel má "mozek vrátného v kině." První otázkou, kterou se pán a pomocník zabývali, bylo následnictví po Blombergovi. Keitel navrhl Göringa - což dokazuje, jak málo tehdy rozuměl Hitlerovu principu moci. Diktátor odmítl s odůvodněním, že šéf luftwaffe už má dost práce se čtyřletým plánem. Keitel pak nabídl velitele armády

Fritsche. Hitler však přešel ke stolu a vytáhl zprávu ministra spravedlnosti, v níž byl Fritsch obviněn z porušení paragrafu 175 - trestný čin homosexuality. "Byl jsem tím oznámením zděšen," vzpomínal později Keitel, přičemž stojí za zmínku, že svým spolupracovníkům tvrdil, "že o těch věcech věděl už dva roky," jak si do deníku poznamenal Jodl.

Ve skutečnosti bylo obvinění proti vrchnímu veliteli dílem gestapa. Domnělý "svědek" z prostředí berlínských prodejných chlapců generála obvinil, že byl jeho zákazníkem. Pravdou je, že tu a tam měl obchodní styky s bezvýznamným rotmistrem podobného jména (von Frisch), avšak nanejvýš trapné obvinění podepřené gestapem zinscenovanou "konfrontací" v říšském kancléřství stačilo k odstranění Fritsche. Zda byl Hitler tím, kdo tahal za nitky nebo měl jen užitek z chyby gestapa, není jasné. Stejně jako v Blombergově případě se navenek jevil šokovaný: "Když je něco takového možné u pruského generála," pohoršoval se rakouský maloměšťácký synek, "pak už je možné všechno na světě." Po rozčilování však následovaly propočítané činy: bez odporu armádních špiček se diktátor jmenoval vrchním velitelem branných sil a na Fritschovo místo dosadil nevýrazného a poslušného Walthera von Brauchitsche. To byl skutečný závěr "převzetí moci", teprve teď měl diktátor totalitní moc - a pomocníky potřebné k jejímu uplatňování.

Od té chvíle už neexistoval ministr války. Za administrativní úkoly ministerstva odpovídalo Keitelovo OKW. Vedle jeho starého úřadu pro wehrmacht, který převzal Jodl, sem patřila vojenská rozvědka pod Canarisem, personalistika, váleční zajatci, vojenská

justice a zvlášť důležitý úřad pro vojenské hospodářství a výzbroj. Bylo to obrovské správní impérium, které za války ještě jednou expandovalo. Avšak de facto měl šéf OKW kromě čisté správy sotva prostor pro vlastní politiku, protože všechny významné otázky si vyhradil Hitler pro sebe. Keitelovi pak už jen zbývalo převádět příkazy "z nejvyšších míst", jak začal brzy mluvit o Hitlerovi, v rozkazy a nařízení - a provádět je.

Krátce po nástupu do funkce mohl pochopit, do jaké míry se stal nástrojem hazardéra. 12. února byl "bez udání důvodů" pozván spolu s generály Reichenauem a Sperrlem do Berghofu - tentokrát v uniformě. Když se vojáci ohlásili u Hitlera, bylo jim vysvětleno, že se očekává návštěva rakouského kancléře Schuschnigga a že je jich třeba jako "strach nahánějící kulisy". Hitlerův letecký pobočník von Below dostal za úkol pozvat generály zvlášť "marciálního vzhledu". Když se rakouská delegace odpoledne odebrala k soukromé poradě, vykřikl Hitler náhle ze všech sil: "Generál Keitel! Ať ihned přijde generál Keitel!". Šéf OKW vběhl bez dechu do místnosti a ptal se, jaké má Hitler rozkazy. Uslyšel však pouze: "Žádné! Posaďte se!" Účelu tohoto divadla však bylo dosaženo. Schuchnigg z Berghofu odjel vystrašený Hitlerovými hrozbami.
13. března 1938 sklidil Hitler plody svého divadla a vstoupil v čele wehrmachtu do Rakouska. Keitel, který byl v doprovodu, vedle "slzí radosti" v očích bývalých Rakušanů nikdy nezapomněl na jednu zkušenost z předcházející noci. Vrchní velitel armády Brauchitsch a někteří z jeho nejdůležitějších důstojníků mu zavolali a naléhali, aby Hitlerovi rozkaz ke vstupu do Rakouska

rozmluvil. "Ani mě nenapadlo se vůdce byť jen jednou zeptat," líčil Keitel později situaci. "Vůdce se o tom nikdy nedozvěděl, jeho rozsudek nad vedením armády by býval byl zničující, a toho jsem chtěl oba ušetřit." Bylo to poprvé, kdy Keitel vystupoval ve funkci jakéhosi můstku mezi armádou a Hitlerem. Do konce války se této úlohy už nezbavil. Již v předvečer anšlusu se vytříbily dva vzorce chování: na jedné straně se armádní generálové na základě trpkých zkušeností vyhýbali přímému vystoupení před Hitlerem a důvěřovali - většinou marně - zprostředkovacím schopnostem Keitela; na druhé straně chránil šéf OKW Hitlera před všemi zprávami, které, většinou právem, považoval za příčinu záchvatů zloby. Zdálo se, že vstup do Rakouska tuto taktiku potvrzoval. Nedošlo ani ke krvavým událostem, ani se neobjevily náznaky mezinárodní krize, kterých se obávalo velení armády.

Jen o dva měsíce později, 20. května, předložil Keitel podle rozkazu návrh příštího tažení, akci "Fall Grün", s výslovnou poznámkou, že ještě nehovořil s vrchním velitelem jednotek wehrmachtu. V dokumentu se hovořilo o "zvlášť výhodné situaci" a o "bleskovém zásahu" proti Československu. Keitel teď patřil k prvním v Hitlerově okolí, kteří slyšeli o nových cílech agresivní politiky. Dozvěděl se, že diktátor považuje strategickou situaci Německa pro "velký boj na východě" za "neudržitelnou" a že rozhodnutí musí padnout ještě za Hitlerova života. Neprotestoval. Sice prý direktivu nepřijal "bez obav", ale pak se s Jodlem pustil do přípravy plánů útoku.

Avšak z hlavního stanu armády se znovu ozvaly námitky. Náčelník generálního štábu Ludwig Beck předložil pamětní spis, v němž jasnozřivě popsal průběh války: násilná expanze na východ prý povede automaticky k nové světové válce, kterou Německo může v důsledku své slabší materiální základny jedině prohrát. Keitel doporučil předložit Hitlerovi jen druhý díl pamětního spisu, který obsahoval údaje o vojenském potenciálu evropských národů. Myslel si, že první díl s jeho strategickými úvahami by "vůdce" hned odmítl. Mnohokrát tak šéf OKW fungoval jako filtr a dbal na to, aby nedošlo ke konečnému rozchodu s bránícími se armádními generály. Ve skutečnosti zahodil Hitler i druhý díl Beckova pamětního spisu a začal generalitě nadávat. Vylekán tímto záchvatem vzteku obrátil se Keitel na šéfy oddělení OKW a stěžoval si, že "stížnosti u vůdce na chyby v práci se začínají vztahovat i na OKW. Nestrpí prý v OKW žádného důstojníka, který se dopustí kritiky, vysloví obavy nebo bude dělat chyby." O plánech puče Becka, Goerdelera a šéfa jeho vlastního úřadu Canarise, které onoho léta mezi válkou a mírem nazrávaly, nevěděl až do norimberského procesu téměř nic.

Keitel se v době před vypuknutím druhé světové války stal pevnou součástí dvora. Existují stovky fotografií a filmů, které ho ukazují v bezprostřední blízkosti Hitlera: většinou mlčícího, avšak vždy připraveného být svému mistru k dispozici. Již devótní řeč těla na těchto snímcích prozrazuje mnohé o šéfovi OKW. "Lakeitel" - tak si z něj již brzy začal trefně utahovat důstojnický sbor. Avšak jeho úloha postupně přerostla v roli "vedoucího

kanceláře", jak to formuloval ještě Blomberg. Hitler dobře poznal, že tento "sedlák v generálské uniformě" byl z jeho pohledu pro tuto funkci ideální muž. A tak patřil Keitel k těm několika vysokým důstojníkům, kteří od začátku až do konce války zůstali v úřadech. Svou povolností a bezmeznou poslušností nebyl jen produktem systému, splňoval velmi důležitý předpoklad jeho bezchybného fungování - překonání všech skrupulí a obav ve prospěch bezpodmínečného provádění "vůdcovy" vůle.

Šéf OKW byl na své místo v blízkosti diktátora nesmírně hrdý. Jeden známý vzpomíná, jak ho viděl procházet se s jeho dvěma syny "v uniformě po Kurfürstendammu". Generál a oba mladí důstojníci na něj prý působili jako "praví pruští důstojníci". Manželka Lisa si užívala mnoha společenských akcí v Berlíně. Keitel ještě v norimberských vzpomínkách zdůrazňoval, jak často ho Hitler k sobě volal: "Dokonce i krátké dovolené na víkend v Helmscherode nebo na lov v Pomořanech jsem musel několikrát náhle přerušit, abych mu byl k dispozici, občas spíše jen tak než z nějakého závažného důvodu." Zadostiučinění z dosaženého mu dávalo snadněji potlačit stinné stránky režimu. A tak nechtěl své povýšení na generálplukovníka 10. listopadu 1938 nechat zastínit hořícími synagogami předešlého večera a rozzlobeně odmítl Canarisovu zprávu, která detailně uváděla vraždy a žhářství nacistické lůzy. Vůbec četl pravidelné zprávy abwehru o teroru gestapa jen s velkým odporem. Místo toho se Keitel raději zabýval "duchem" jednotek, který chtěl někdejší poručík císaře pomoci formovat zákazem účasti na oslavách 80. narozenin Viléma II.

Poté, co Sudety a na jaře 1939 i zbytek Československa padly Hitlerovi do rukou bez jediného výstřelu, začalo OKW připravovat přepadení Polska. Navzdory jasným varováním z Paříže a Londýna věřil Hitler a také Keitel pevně tomu, že západní mocnosti i tentokrát svého partnera obětují. "Anglie je dekadentní, Francie pacifistická," řekl šéf OKW generálu Thomasovi a reprodukoval tak zřejmě hodnocení svého pána. Dále řekl: "Budou hrozit, ale pak se vyrovnají se skutečností." Návrhy velení armády vysvětlit v hypotetické "válečné hře" předpokládaný průběh bojů na západě, aby diktátora odvrátili od jeho útočných cílů, Keitel zablokoval. Diplomat Ulrich von Hassell byl po rozhovoru s ním zděšen zahraničně politickými "kalkulacemi", v nichž partně zněla pouze Hitlerova slova. Jak povrchně byl Keitel ve skutečnosti zasvěcen do politických plánů svého vojenského pána ukazuje jeho reakce na zprávu, že i Rudá armáda se vydala na pochod, kdy se zeptal: "A proti komu?"

Přepadením Polska pokračovalo zapojování wehrmachtu do zločinů režimu. Již po prvních dnech tažení se na velení armády kupily rozhořčené zprávy o krvavém řádění komand SS, která za frontou pořádala hon na židy, šlechtice a katolické duchovní. Avšak odmítání těchto zločinů většinou jednotek nemělo žádné následky - naopak: díky své nečinnosti se vrchní velitelé stali tichými komplici masových vražd. Když si Canaris 12. září ve "vůdcově" vlaku stěžoval Keitelovi na zločiny SS, odmítl ho šéf OKW stroze s poznámkou, že "když s tím wehrmacht nechce mít nic společného, musí akceptovat, že se vedle něj objeví SS a gestapo." Keitel patrně již

plně akceptoval shodu vojenských cílů se zločinnými plány na vyvražďování a stejně tak i Hitlerovu mluvu. S generálním ubytovatelem armády hovořil o tom, že obsazená polská území je třeba "očistit od židů, Poláků a sběře". Že přitom musel překonávat vlastní pochyby, vyplývá z jednoho dalšího rozhovoru s Canarisem. Během přípravy útoku na vysílač Hlivice, který SD plánovala jako záminku pro vypuknutí války, řekl: "Já osobně o těch věcech nemám valné mínění. Ale je to vůdcova vůle." Jeho jediná iniciativa ve dnech polského tažení platila snaze nepříteli alespoň dodatečně formálně vyhlásit válku.

V rozkazech jednotkám zůstávají v té době sice meze mezinárodního práva ještě nedotčeny, avšak v chování vojáků se již začaly odrážet osudové důsledky šesti let nacionálně socialistické propagandy. Mnohé přehmaty proti civilnímu obyvatelstvu zůstaly nepotrestány, jak dokládají akta justice wehrmachtu. Zvláštní rozruch způsobil případ majora Salaha. Důstojník zavraždil pět polských žen a byl válečným soudem odsouzen k smrti. Vrchní velitel armády Brauchitsch se zasazoval o provedení rozsudku. Po různých tahanicích pak Hitler osobně nařídil, aby byl Salah potrestán jen vězením. Směrování takových rozhodnutí se neminulo účinkem. "Nadčlověk" se při svém vítězném tažení neměl cítit vázán zákony a morálkou.

Keitel se v rámci wehrmachtu stále více profiloval jako exponent amorálnosti. Jestliže Halder na počátku polského tažení ještě s účastí poznamenal, že šéf OKW "nedorostl svým úkolům", pak svou neskrývanou podporou hitlerovských násilných metod a svou demonstrativní servilitou k sobě přitahoval stále více

nenávisti. Když vrchní velitel armády Brauchitsch odmítl napsat úvod k obrazové publikaci "Mit Hitler in Polen (S Hitlerem v Polsku)", zaskočil Keitel a zabránil tak rozzuření diktátora. Von Hassell si poznamenal, že Keitel je "po vůli" a generál Reinecke, který platil za zvlášť oddaného režimu, získal přezdívku "malý Keitel". Když vojenský velitel v Polsku, generál von Gienath, v červenci 1940 ještě jednou důrazně shrnul zločiny policie a SS proti židům v Polsku, dostal od šéfa OKW jako odpověď "hrubý dopis", že se "má konečně přestat starat o věci," do kterých mu nic není.

Bezprostředně po vítězné přehlídce ve Varšavě došlo k první kontroverzi mezi Hitlerem a jeho pomocníkem. Nešlo přitom samozřejmě o otázky morálky, ale o to, zda jsou jednotky už dost odpočaté pro další loupežné tažení. Keitel se připojil k názoru vrchního velitele armády Brauchitsche, že svazky potřebují nutně klid k regeneraci. Hitler však chtěl ještě v zimě udeřit na Francii - od čehož později upustil. Ještě i ve vzpomínkách doznívá bouře, kterou nechal diktátor dopadnout na Keitelovu hlavu. Hitler mu prý "dělal těžké výčitky," byl "útočný" a prý vznesl "zraňující obžalobu, že podporuje opozici v generalitě." Když potom Keitel dotčeně požádal o místo velitele na frontě, nebylo Hitlerovy patrně zatěžko přimět šéfa OKW několika milými slovy a výzvou, že teď není čas na "přecitlivělost", aby zůstal. Zase jednou se Keitel podřídil silnější vůli. Po válce přiznal, že "nedorostl Hitlerově osobnosti."

Krátké skandinávské tažení na jaře 1940 mělo být pro OKW křest ohněm. V Polsku ještě do značné míry řídilo operace vrchní velení armády pod Brauchitschem; v

Dánsku a Norsku muselo velení kombinované akce pozemních vojsk, letectva a námořnictva převzít OKW. Že to nakonec dopadlo dobře, byla především zásluha Alfreda Jodla, muže za Keitelem. Když se horští myslivci generála Dietla dostali v Narviku do potíží, ztratili Hitler i Keitel nervy. Hitler chtěl nechat Narvik vyklidit a Dietlovi nařídit, aby odešel do švédské internace. V Jodlově deníku je 19. dubna 1940 tento záznam: "Nová krize. Šéf OKW opouští sál, hrozí chaos ve velení, protože Hitler zasahuje do všech podrobností." Jen Jodlův nátlak, aby Dietl dostal rozkaz vytrvat, zachránil vítězství na severu Norska - přičemž poučení, které pro sebe Hitler vyvodil z úspěchu rozkazu "vydržet", mělo později na východní frontě osudové následky. Alfréd Jodl, šéf "štábu velení wehrmachtu" v OKW, se stále více dostával do úlohy strategického poradce diktátora, kterou mu Keitel také ochotně přenechal. Šéf OKW se na situačních poradách omezoval stále více jen na poslouchání a na přitakání Hitlerovým názorům.

Na počátku francouzského tažení, které Keitel pomáhal připravit stejně svědomitě jako všechny útočné války diktátora, se nejbližší okolí Hitlera nastěhovalo do speciálně zřízeného "vůdcova" hlavního stanu. Tisíce krychlových metrů betonu bylo dovezeno na horský hřeben na levém břehu Rýna nedaleko Bad Münstereifel a přeměněno v bunkr, do něhož Hitler vstoupil se svým doprovodem v první den tažení. V jeho terminologii, z níž stále trochu zaznával Karel May, pojmenoval areál "Horské hnízdo". Týdny v tomto hlavním stanu byly ochutnávkou neustálého života v bunkrech, který měl začít ani ne za rok - života ve stejně spartánském jako i

marciálním okolí. Jodl to později popsal jako "směs kláštera a koncentračního tábora". Mnohahodinové situační porady, při nichž se Hitler často vměšoval do operací až na úroveň praporu, začínaly kolem poledne a táhly se zpravidla dlouho do noci. Keitel se přitom jako jediný z bezprostředního Hitlerova okolí nepřizpůsobil dennímu rytmu diktátora, ale vstával brzy a ráno v devět usedal ke svému psacímu stolu. I když se svými 60 lety byl nejstarším důstojníkem ve "vůdcově" hlavním stanu, spal asi nejméně. Pílí a přemrštěným vědomím povinnosti se pokoušel zbavit pocitu, že svým úkolům nedorostl. Jodl na svědecké lavici v Norimberku řekl, že Keitel "utíkal k práci" především po konfliktech s Hitlerem.

Západní tažení sotva zavdávalo příčiny k roztržkám. Za pouhých šest týdnů byla poražena Francie, proti níž německá armáda v první světové válce bezúspěšně útočila. Všechna varování generálního štábu armády o početní převaze Francouzů se ukázala být neopodstatněná. Stejně jako mnozí důstojníci si i Wilhelm Keitel vysvětloval toto vítězství mimořádnými vlohami svého vojenského pána. Výrok o "největším vojevůdci všech dob", který v těchto dnech pustil Keitel do světa, vyjadřoval patrně jeho nejhlubší přesvědčení. Navíc je charakteristické, že to byl Keitel, kdo v první zprávě wehrmachtu prosadil výslovné uvedení Hitlera jako vrchního velitele.

Jako dík za své ocenění směl řídit ceremoniál uzavření příměří s francouzskou delegací v lese u Compiegne ve stejném železničním vagónu, v němž muselo císařství žádat o mír v roce 1918. Pro Keitela to byl "vrchol jeho vojenského života". Za zvuků hymny kráčeli Hitler a

špičky říše k salonnímu vozu francouzských železnic. V řadě hned za diktátorem, vedle Göringa a Brauchitsche, šel Wilhelm Keitel, který si v ten okamžik patrně ani nevzpomněl, že chtěl kdy jako rolník obdělávat pole v Helmscherode. Jeho projev k francouzskému vyjednávači, generálu Huntzingerovi, byl tehdy zaznamenán a je to jeden z mála zachovaných Keitelových projevů. Ze staré gramofonové desky zaznívá úsečná řeč muže, který jen ztěží zvládá své rozčilení.

"V tomto vlaku," poučoval přítomné podle rukopisu, který nakonec upravil Hitler osobně, "začalo utrpení německého národa. Vše, co bylo možno jednomu národu způsobit ztrátou cti a ponížením, lidským a materiálním utrpením, vzalo svůj počátek zde. Nedodržení slova a křivá přísaha se spikly proti národu, který po čtyřletém hrdinném odporu padl za oběť jediné slabosti, důvěře ve sliby demokratických politiků." To samozřejmě byla nejčistší rétorika o "ráně dýkou", jakou šířil vůdce v bezpočtu projevů - chybná, ale pro mnoho Němců lákavá teze, že teprve "zrada vlasti" vedla k porážce ve válce. Avšak i o příčinách této války dal Keitel jako diktátorův herold k lepšímu podivuhodné vysvětlení: "3. září 1939, 25 let po vypuknutí světové války, vyhlásily Anglie a Francie Německu válku, opět bez jakéhokoli důvodu. Nyní tedy rozhodly zbraně, Francie je poražena." V uších poražených tato slova patrně zněla jako výsměch vítěze. Keitel sám patrně věřil formulaci "bez jakéhokoli důvodu". Jako neustálý posluchač Hitlerových sugestivních slovních kaskád utrpěl šéf OKW už dávno výraznou ztrátu smyslu pro realitu. Už doslovně reprodukoval myšlenkové pochody svého "vůdce".

Dokonce i v jeho pamětech lze rozpoznat frazeologii a výběr slov Hitlera, například když omlouvá přípravy německého napadení Polska "čistě defenzivními důvody" nebo když autor zcela vážně tvrdí, že se Nizozemí a Belgie "vzdaly" své neutrality před německým přepadením tím, že povolily přelety britských letounů.
Po podpisu francouzské kapitulace se ve "vůdcově" kasinu konala oslava. Na konci zazpívali dobyvatelé pohnutě chorál "Nun danket alle Gott". Hitler podal svému pomocníkovi nakonec ruku a beze slov opustil místnost. O něco později, 19. července 1940, patřil Keitel k 9 generálům, kteří se směli ozdobit insigniemi a holí polního maršála. "V poli" se šéf OKW sice neosvědčil, jak prohlašovali velitelé jednotek při svém povýšení, avšak ve všeobecném opojení vítězstvím byla inflace polních maršálů obecně oslavována. Avšak v okamžiku, kdy Keitel poprvé pozdravil maršálskou holí, patřil již úzkému okruhu, který znal již další válečný cíl svého pána. O několik dnů dříve Hitler jen tak mimochodem poznamenal: "Teď jsme ukázali, čeho jsme schopni. Věřte mi, Keitele, tažení proti Rusku by proti tomu bylo jen hrou na pískovišti." Koncem července 1940 patřil šéf OKW k těm vyvoleným, jimž Hitler v Berghofu oznámil své "rozhodnutí" co nejdříve "zničit životní sílu Ruska." Na této poradě nepadlo ani slovo o tom, že je třeba předstihnout Stalina. Proti tezi o preventivní válce, kterou později hlásal i Keitel, navíc mluví i to, že špičky armády v nadšení z vítězství nad Francií nespatřovaly v Rudé armádě žádného sobě rovného protivníka. Všichni ještě hovořili o zjevných chybách v řízení a těžkých ztrátách sovětských jednotek v zimní válce proti Finsku a navíc bylo známo, že před několika málo lety nechal Stalin při

krvavých "čistkách" zlikvidovat tisíce nejlepších důstojníků. Ostatně: copak jsme již v první světové válce neuštědřili ruské armádě porážku, zatímco Francii jsme tehdy ještě porazit nedokázali?
Většina vyšších důstojníků skutečně souhlasila s Hitlerovým názorem, že Sovětský svaz je "kolos na hliněných nohou". Jen několik jasnozřivých, mezi nimi muži jako Beck, Halder nebo Canaris, skutečně jasně předvídali katastrofu. Je s podivem, že i šéf OKW zpočátku patřil k odpůrcům východního tažení. Jeho starost samozřejmě platila především roztříštění německých sil, které již byly vázány od Severního mysu po Středozemní moře. V zásadě patrně neměl námitky proti konfrontaci s nenáviděnými komunisty, avšak dokud nebyla poražena Anglie, se s tím podle jeho názoru mělo raději počkat. Sepsal varovný pamětní spis, který doručil Hitlerovi, a našel dokonce spojence v ministru zahraničí Ribbentropovi, který ho ujistil, že je rovněž proti dalšímu válčišti na východě. Nebyl to sice právě silný svazek, který tu vytvořili devótní Keitel a v zásadě již bezmocný ministr zahraničí. I jejich alternativní návrh Hitlerovi, aby se ještě jednou osobně sešel se Stalinem a projednal rozpory, nezněl tak, že by měl být vyslyšen. Hitler pak skutečně mávnutím ruky smetl pochybnosti obou svých přitakávačů. Keitel si musel vyslechnout zlostnou přednášku, marně požádal o přeložení a nakonec se zase poslušně podřídil své roli. Alespoň si mohl vzít několik týdnů dovolené. Mělo to být naposledy.
Po návratu do úřadu se s o to větším úsilím pustil do přípravy tažení. Možná, že mu při opětovném zahájení činnosti pomohla velkorysá "dotace" od Hitlera, částka

ve výši více než milion říšských marek poukázaná za "vojenské služby". Přitom překročil Keitel řadou písemných nařízení, jejichž následkem nebylo nic jiného než zničující válka, již úplně hranice spolupachatelství. Byl to okamžik, kdy Keitelem podepsané rozkazy uvrhly wehrmacht s konečnou platností do víru zločinů. "Na východě je tvrdost málo," dal diktátor do vínku svým plánovačům v OKW. 13. května 1941 vstoupil "Vyhláškou o válečné justici" v platnost příkaz, který tuto výzvu uváděl do praxe. Říká se v něm: "Činy, jichž se příslušníci wehrmachtu dopustí na nepřátelských civilních osobách, nemusí být trestány, a to ani tehdy, je-li čin současně vojenským zločinem nebo přestupkem." Stručně řečeno: lhostejno, zda němečtí vojáci loupili, vraždili nebo znásilňovali - žádný vojenský soud nebyl povinen takové zločiny potrestat. 6. června pak po tomto zrušení všech civilizovaných pravidel následovala "Směrnice o nakládání s politickými komisaři", aktivní rozkaz k vraždění: "Autory barbarských asijských metod boje jsou političtí komisaři. Proti nim je proto třeba okamžitě a bez prodlení zakročit s maximální tvrdostí. Je proto třeba je okamžitě zastřelit, budou-li zajati v boji nebo v odporu." Charakteristické pro tento a všechny další rozkazy k likvidaci sovětských politických důstojníků je, že nikde není k nalezení přesný návod, jak mezi očekávanými válečnými zajatci rozpoznat komisaře. Stačilo jen podezření. Nakonec přidalo Keitelovo OKW 23. června "Směrnicí o chování jednotek v Rusku" do tornister pochodujících vojáků jasný příkaz postupovat "bezohledně" proti "bolševickým štváčům, sabotérům a židům". Bylo to poprvé, kdy ve vojenském rozkazu byla nařízena opatření proti židům.

Jaký Rubikon byl těmito rozkazy překročen, bylo jasné i současníkům mimo armádu. Ulrich von Hassell si 16. května poznamenal, že vedení wehrmachtu se "již připojilo k Hitlerovu manévru přenést ódium vrahů, které doposud zatěžovalo jen SS, i na armádu. Beznadějní kaprálové!" Skutečnost, že žádný vyšší důstojník z toho nevyvodil důsledky, neodstoupil nebo alespoň důrazně neprotestoval, ukazuje, jak hluboko zabředlo OKW a špičky armády do močálu zločinu. Pro toho, kdo toleroval vraždění jako v Polsku, už nebyl krok k aktivní účasti tak velký. Jistě, byl tu i pocit bezpráví, například u Haldera, který snil o tom, jak systém vnitřně reformovat a zbavit se přitom ne Hitlera samého, ale nositelů teroru, SS a gestapa. I mezi veliteli na střední a nižší úrovni se později našlo mnoho odvážných, kteří zločinné rozkazy shora prostě ignorovali nebo je alespoň oslabovali. Avšak byly také příliš často prováděny. Sice se tak vrahy stal jen zlomek wehrmachtu, avšak všichni vojáci se museli vyrovnat se skutečností, že bojují bok po boku s vrahy.

Za barbarské rozkazy německým vojákům byl samozřejmě v první řadě odpovědný nejvyšší vojenský pán, Hitler. Tady konečně vedl válku, jakou vždy chtěl - boj o "bytí a nebytí", o "vítězství, nebo zničení", jak to také zcela otevřeně řekl. Všichni ti vysocí důstojníci, kteří mu k tomu podali ruku, se stali spoluviníky. Kdo se potom jako Keitel odvolával na svou přísahu a vojenskou poslušnost, zapomínal, že ve staré pruské armádě, kterou Hitler dával wehrmachtu tak rád za vzor, platilo uposlechnutí nemorálního rozkazu za těžký zločin. Příprava a vydávání zločinných příkazů nemělo se starými vojenskými - nebo dokonce pruskými - tradicemi nic společného. Naopak, důstojníci jako Keitel už dávno

opustili půdu vojenských tradic. Šéf OKW se s Hitlerovým nařízením o "zničujícím boji" ztotožnil natolik, že odpovídajícím způsobem i jednal, pokud neprováděl přímý rozkaz "vůdce". Když mu Canaris předložil dokument, v němž se stavěl proti masovému umírání více než tří milionů sovětských válečných zajatců, poznamenal si šéf OKW 23. září na okraj dopisu vlastní rukou - a bez domluvy s Hitlerem: "Pochybnosti odpovídají vojenskému chápání rytířské války. Zde se jedná o zničení světového názoru. Proto opatření schvaluji a budu je krýt." Také operace komand za frontou, jimž vojáci wehrmachtu zajišťovali dopravu a uzavírky, označoval za "velmi účelné". Změny ve vražedném nakládání s válečnými zajatci, jichž v německých zajateckých táborech během prvního roku války zemřelo více než dva miliony, byly nařízeny teprve, když se ukázalo, že na východě není možné rychlé vítězství a že zajatci jsou potřební jako pracovní síla. Stejně tak byl teprve v roce 1942 zrušen rozkaz o komisařích, když se ukázalo, že nesnižuje morálku Rudé armády, ale naopak ji posiluje.

Nedochovaly se žádné známky, podle nichž by Wilhelma Keitela trápily skrupule nebo špatné svědomí kvůli rozkazům, které podepsal. Ve svých pamětech přesouval odpovědnost na Hitlera a citoval s důrazem diktátorův požadavek: "Nežádám, aby mi generálové rozuměli, ale požaduji, aby poslouchali mé rozkazy." Dokonce i při výsleších po válce, kdy přiznal určitou spoluzodpovědnost, nelze najít ani slovo lítosti nad osudem obětí. Pokud je správný Jodlův popis, podle něhož měl Keitel být "citlivý a sensibilní člověk", pak musel být také mistrem v potlačování svědomí.

Skutečně otřesený byl šéf OKW jen tehdy, když se stal obětí Hitlerových výbuchů vzteku. Koncem roku 1941 k tomu zase jednou došlo. Poté, co nejvyšší vojenský pán již v pozdním létě s ohledem na domnělé brzké vítězství nad Sovětským svazem utlumil vojenskou výrobu, zastavila se poprvé velká ofenzíva jeho wehrmachtu. Těsně před branami Moskvy utrpěli pěšáci skupiny armád Střed ve sněhu a ledové zimě těžkou porážku. Hitler hledal vinu za tento první debakl, který zpochybnil úspěch války na východě, u svých generálů. Jako první byl strohými slovy propuštěn polní maršál Brauchitsch a funkci vrchního velitele armády převzal diktátor osobně. Keitel se pak cítil povolán, ač nežádán, složit jakousi přísahu věrnosti "za všechny spolupracovníky OKW". Avšak i devótní šéf OKW, který se strategickými chybami neměl vůbec nic společného, musel posloužit jako hromosvod a stal se cílem halasného výbuchu diktátorova vzteku. Důvod se nedochoval. Kontroverze však byla tak silná, že se o ní dověděl i Ulrich von Hassell v Berlíně. "Mezi Hitlerem a Keitelem došlo k velké rozepři", poznamenal si do deníku, "při níž Hitler vznesl vůči Keitelovi výčitky takovou formou, že Keitel, velmi deprimován, uvažoval o sebevraždě... Význam ta věc nemá, snad jen symptomatický." I Jodl u norimberského soudu vzpomínal na následky této scény. Prý našel polního maršála u jeho psacího stolu, jak formuluje žádost o propuštění. Vedle něj prý ležela služební pistole, kterou mu prý Jodl "odebral".
Keitel ve svých pamětech připouští, že "několikrát stál před otázkou sebevraždy" a nakonec se rozhodl proti, protože se obával, že bude obviněn z "opuštění praporu a zbabělosti". Hitlerova sebevražda ve "vůdcově" bunkru v

Berlíně prý pro něj zůstala "navždy nepochopitelná a posledním zklamáním." Avšak okamžik, kdy sám seděl hluboce deprimován s nabitou pistolí za psacím stolem, se hluboce zapsal do psychiky Wilhelma Keitela. O svých myšlenkách z tohoto večera nikdy nemluvil. Jediným vodítkem je rozhovor s generálem Warlimontem, kterého se Keitel zeptal, jestli si myslí, zda lze ještě "sloučit s vlastní sebeúctou", aby setrval v úřadě. Byly to všechno jen následky urážky Hitlerovými tirádami, nebo to bylo také volání svědomí o pomoc, které mu vzhledem k masovým vraždám již nedávalo pokoj?

Není pochyb, Keitel patřil k "vědoucím" v Hitlerově říši. Jeho výmluva v Norimberku, že byl zneužit k "nerozpoznatelným záměrům", neodpovídá skutečnosti. Logistická podpora armády vyhlazovacím komandům byla zajišťována za jeho pomoci. Veškerý komplex rozkazů, které naladily wehrmacht na zničující válku na východě, nesl jeho podpis. Navíc ho admirál Canaris stále ještě pravidelně informoval o poznatcích abwehru, předkládal mu zprávy o masových popravách zastřelením a od roku 1942 také o plynových komorách. Šéf abwehru přitom vychytrale deklaroval svá hlášení zčásti jako ukořistěné dokumenty zahraničních agentů, protože věděl, s jakým odporem četl polní maršál stížnosti z vlastních řad. Pokud ještě pro většinu "pěšáků" na frontě stále ještě platil "vůdcův rozkaz č. 1", podle něhož každý musel vědět jen to, co potřeboval pro svůj bezprostřední úkol, pak byl šéf OKW již v důsledku svého postavení jedním z nejlépe informovaných vojáků wehrmachtu.

Na těžkou krizi během zimní bitvy o Moskvu reagoval ještě větší vírou ve "vůdce" než kdy dříve. Při situačních

poradách se teď stávalo, že se polní maršál zapojil do debaty slovy "vůdce má pravdu," aniž by vůbec věděl, o čem je řeč, jak vzpomíná důstojník generálního štábu hrabě Kielmansegg. I Keitelův výrok "vůdce se nemůže mýlit" pochází z těchto týdnů, kdy byla v hlavním stanu příčinou mohutných kontroverzí chybějící zimní výstroj frontových jednotek. Rozkaz vydržet ve vánicích před ruským hlavním městem, který stál život deseti tisíců německých vojáků, oceňoval šéf OKW jako doklad "vůdcovy železné energie". Ještě ve svých pamětech byl zcela v zajetí tohoto ducha, když tvrdil, že bez Hitlerova osobního zásahu by "německá armáda v roce 1941 nevyhnutelně sdílela osud z roku 1812," tedy Napoleonovu porážku. Dokonce i nevynucené vyhlášení války USA po japonském útoku oslavoval jako krok génia a vzpomíná, že se cítil "jako osvobozený od noční můry".

Tak, jak se rozplýval nimbus "neporazitelnosti" wehrmachtu, začal na obsazených územích na mnoha místech sílit odpor partyzánů a sabotážních skupin protivníka. Boj proti tomuto nepříteli "za liniemi" vyvolal v OKW další lavinu rozkazů, jejichž brutalita si ničím nezadala s rozkazy z období přípravy plánu "Barbarossa." Na počátku této druhé vlny teroristických rozkazů s Keitelovým podpisem stálo "nařízení o noci a mlze" ze 7. prosince 1941, podle něhož měli být podezřelí "z trestného činu proti Německé říši" bez informování rodinných příslušníků dopraveni do německého tábora - a to "za noci a mlhy," pokud je ihned neodsoudil válečný soud. V důsledku tohoto rozkazu zmizelo beze stop jen ve Francii více než 7000 žen a mužů. Po válce ospravedlňoval polní maršál tyto únosy zdůvodněním, že

odpor zahájila "sběř bojící se světla" a teprve dodatečně byl odboj glorifikován jako "hrdinské činy vlastenců." V roce 1942 pak následovala stále radikálněji formulovaná nařízení o "boji s bandami," v nichž se například říkalo, že jednotky jsou "povinny v tomto boji použít bez omezení všechny prostředky i proti ženám a dětem." Jako zdůvodnění kladl Keitel frontovým velitelům na srdce, že "lidský život" nemá na obsazených územích velkou cenu, a proto je třeba postupovat s "nezvyklou tvrdostí." V rozkazech OKW se říká, že "jako odplata za život jednoho německého vojáka musí v těchto případech platit za přiměřený rozsudek smrti pro 50 až 100 komunistů." Jak rozeznat "komunisty" od ostatních obyvatel obsazených území, o tom rozkaz mlčí.

Druhá vlna teroristických rozkazů zanechala úděsnou krvavou stopu především za východní frontou. Jelikož příliš slabé jednotky wehrmachtu v boji s partyzány jen zřídka dokázaly vystopovat skutečné partyzány, byly jako "odplata" zapalovány celé vesnice a stále znovu vražděna nevinná rukojmí. Hitlerem prostřednictvím Keitela nařízená brutalizace války vedla k obrovským obětem především mezi venkovským obyvatelstvem. Během provádění plánu "Barbarossa" zahynula asi pětina obyvatel Běloruska: díky přímým vojenským akcím, hladomorům a teroru dobyvatelů. V letech 1941 až 1942 přišlo o život celkem 20 milionů občanů Sovětského svazu. Nakonec se zasetá nenávist obrátila proti národu, který ji zasel. Akty msty po vstupu sovětských vojáků do Německa patří k nikdy nezhojeným traumatům poválečné generace.

Ve svých pamětech i u soudu v Norimberku se Keitel hájil argumentem, že mnoha teroristickým příkazům

předcházely tahanice s Hitlerem, což se snažil dokumentovat úvodními větami rozkazů jako: "Je dlouho zvažovanou vůlí vůdce." Dochované protokoly situačních porad však mluví jinou řečí. 1. prosince 1942 například nelze najít ani zmínku o odporu Keitela proti Hitlerovu požadavku "bezohledně střílet" ženy i děti. Jen Jodl sarkasticky poznamenal, že němečtí vojáci teď na základě těchto rozkazů mohou bojovat jak chtějí: "Mohou je věšet, věšet vzhůru nohama nebo čtvrtit." Keitel si naopak liboval, že za frontou "teď všechno dobře spolupracuje." Protokol však nezaznamenává ani nejdecentnější námitku. Správné asi bylo pozorování Alberta Speera, že Keitel "se vzdal jakéhokoli vlastního názoru" a byl už jen "úlisným, neupřímným sluhou bez instinktů."

Během doby, kdy se rozvíjela katastrofa u Stalingradu, se projevil další příklad vnitřní eroze. V rozhovoru s novým náčelníkem generálního štábu armády, Zeitzlerem, který chtěl stejně jako Manstein přesvědčit Hitlera, že obklíčenou Šestou armádu lze zachránit už jen průlomem, Keitel "slavnostně" slíbil, že se u "vůdce" za tento plán zasadí. Při rozhodující situační poradě se však šéf OKW po několika minutách diskuse "položil." Jeden očitý svědek vzpomíná, že přešel rozčileně k mapovému stolu, ukázal na rudě zakroužkované pozice Šesté armády a řekl: "Můj vůdče, to udržíme!" Keitel tedy nesl spoluzodpovědnost za tragédii, kterou muselo prožít čtvrt milionu německých vojáků. Už neexistoval žádný Hitlerův rozkaz k vytrvání, který by šéf OKW nepodpořil. Ať už žádal o povolení k ústupu Rommel v Africe nebo byla celá skupina armád Střed v roce 1944 ohrožena zničením nebo byly Modlovy divize v roce

1945 na prahu obklíčení v Porúří - Hitler nařídil "vytrvat," Keitel souhlasil a armády byly zlikvidovány. Rozhodující situační porady přitom probíhaly vždy podle stejného vzoru. Hitler odporoval všem návrhům na pružnější vedení války ideologickými argumenty a v kritických momentech se ptal na názor šéfa OKW. Keitelovy názory, "nesoudné řeči" jak si poznamenal Halder, se nikdy neodchylovaly od "vůdcových." Polní maršál místo toho podporoval svého pána v nesmyslném hledání obětních beránků. Častý vzorec, podle něhož byl po prohrané bitvě odvolán vrchní velitel dotyčné armády, měl za následek výrazné oslabení velení při dlouhém návratu německých jednotek. Po překvapivém vylodění spojenců v Itálii u Ancia povolal Keitel do Berghofu 15 mladých důstojníků, kteří pak jeho a Hitlera po tři dny v úplných výsleších informovali o příčinách katastrofy.
Stejně jako Hitler propadal i Keitel se zhoršujícími se zprávami z fronty stále bláznivějším nadějím, jimž dodával na významu na odiv stavěnou tvrdostí. Uvnitř OKW, kde samozřejmě pracovala ještě řada důstojníků, kteří nechtěli zavírat oči, zaváděl Keitel doposud nezvyklý fanatický tón. "Pro pesimisty a defétisty" není ve vrchním velitelství branné moci "místo," vybuchl při jedné poradě jen proto, že jeho spolupracovníci chtěli debatovat o strategických alternativách k Hitlerově taktice "vydržet." Na jaře 1944, kdy se zhroucení na východě rýsovalo stejně jasně jako nevyhnutelnost invaze spojenců na západě, vysvětloval důstojnickým čekatelům v Sonthofenu zcela vážně, že teď už jde jen o to "vydržet," než se fronta nepřátel "rozpadne." Pokud se to nepodaří, pak prý "pro německý národ není jiné cesty než hrozící zničení." Myšlenka, že by mohlo být možné i

osvobození zevnitř, státním převratem, polního maršála nikdy nenapadla - ihned by ji zařadil jako velezradu.
Je tedy zvlášť jemnou ironií dějin, že právě Keitel umožnil atentát z 20. července 1944 - i když nevědomky. Atentátník, plukovník Claus hrabě Schenk von Stauffenberg, pronikl se svou aktovkou napěchovanou výbušninou sice již do druhého bezpečnostního okruhu "vůdcova" hlavního stanu "Vlčí doupě," měl však ještě před sebou kontroly u vstupu do prvního okruhu. Věděl, že se zavazadla důstojníků, kteří nepatří do nejužšího okruhu, kontrolují ze strachu před atentátem. Stauffenberg však měl připravené řešení: musel najít někoho, kdo ho doprovodí k cíli. Kurt Salterberg, tehdy příslušník stráže v prvním bezpečnostním okruhu, si ještě přesně pamatuje, jak mladý plukovník s klapkou na oko kráčí "v doprovodu Keitela" směrem k domku, kde se toho dne měla konat situační porada - šéf OKW jako dopravce bomby, která měla vykoupit Německo! Salterberg dále vzpomíná: "Měli jsme rozkaz nekontrolovat osoby, které přišly v Keitelově doprovodu a chtěly vstoupit do první bezpečnostní zóny."
Stauffenbergova výbušná aktovka však minula cíl. Náhlé přesunutí situační porady do domku zachránilo většině přítomných život. Kdyby bomba explodovala v bunkru, nepřežil by nikdo. "Můj vůdče, vy žijete," to byla první Keitelova slova po výbuchu. Jodl vzpomínal, že to byl polní maršál, kdo pak "vzal Hitlera do náručí a naprosto klidně, opatrně jako dítě ho vyvedl ven." Šéf OKW se pak vrhl k telefonu a zapřísahal jednotlivé velitele vojenských okruhů, aby neposlouchali žádné rozkazy spiklenců v Berlíně. Alfred Jodl, který utrpěl zranění na hlavě, později věřil, že to udělal tak energicky, že by se

situace v Berlíně patrně vyvinula jinak, kdyby šéf OKW utrpěl závažné zranění. Je charakteristické, že Keitel neměl ani po válce pochopení pro motivy mužů 20. července. Stauffenberga nazval "náboženským fanatikem bez zábran." Polní maršál von Kluge, který ani nepatřil k užšímu kruhu spiklenců, pro něj zůstal "namyšleným kadetem až do smrti." Mnohým dalším, kdo chtěli světu ukázat, že existuje ještě jiné Německo, platil stejně strohý jako hloupý odsudek, že nejsou nic jiného než "pesimističtí reptalové."

Ještě 20. července začal realizovat Hitlerův protiúder. Generála Fellgiebela, který se na převratu podílel, zatkl osobně na místě. Večer se dohodl se šéfem SS Himmlerem na podmínkách odvetného tažení. Wehrmacht na to zřídil "čestný soud," který měl z armády vyloučit všechny, kdo byli podezřelí z účasti na spiknutí, aby je bylo možno postavit před lidový soud. 55 důstojníků, z toho jedenáct generálů vyslechl tento, všechno jiné jen ne "čestný" tribunál, jemuž předsedal Keitel osobně. Šéf OKW hájil později svou práci předsedy čestného soudu tím, že "k přehmatům prokazatelně nedošlo." Na situačních poradách kolovaly fotografie oběšených spiklenců. 24. července zavedl Keitel spolu s Göringen závazně pro všechny vojáky wehrmachtu "německý pozdrav" - jako znamení "nerozborné věrnosti" vůdci: Zdá se, že příčinou jeho velké aktivity po atentátu by mohla být i jeho letitá averze vůči "namyšleným" důstojníkům z kadetek. Nyní chtěl dokázat, že on, parvenu Wilhelm Keitel, byl lepším "vůdcovým vojákem."

Polní maršál skutečně stoupl u Hitlera v oblibě. Několik dnů po 20. červenci diktátor poznamenal, že teprve teď je

zcela přesvědčen o "věrnosti" polního maršála. 1. září přidal pochvalu, že Německo má "instituci, kterou by mu záviděly všechny státy světa, vrchní velitelství branných sil." Takové pochvaly patrně šéfovi OKW umožnily vydávat i rozkazy namířené proti vlastním jednotkám. Keitelem podepsané "Nařízení o chování důstojníků a mužstva v krizových dobách" z konce ledna 1945 bylo namířené proti "dezertérům" a "defétistům" ve wehrmachtu. Soudci stanných soudů od té chvíle mohli vynášet rozsudky smrti i nad důstojníky. Nadřízení byli vyzváni, aby "při zbabělosti před nepřítelem" okamžitě "použili zbraň." Podle těchto šílených nařízení měli být "ihned zatčeni a v případě potřeby ihned zastřeleni" také všichni důstojníci, kteří vydají neoprávněně rozkaz k ústupu. Keitel se nezalekl ani vypsání odměny až 500 říšských marek za udání dezertérů, stejně jako hrozby "rodové odpovědnosti" pro rodiny těch, kteří již nebyli ochotni obětovat svůj život za Hitlerovy bludy: "Kdo padne do zajetí," hrozil polní maršál, "aniž by byl zraněn nebo prokazatelně nebojoval až do konce, ztratil svou čest... Ručí za něj jeho rodinní příslušníci. Výplata všech dávek nebo podpor rodinným příslušníků se zastaví. Toto je třeba dát okamžitě ve známost." Úplné dno pak znamenal rozkaz "i vojenskou silou" přinutit k návratu utečence. Důsledkem těchto smrtelných křečí "Tisícileté říše," které nebraly ohled na lidi, byly další obrovské ztráty. K tisícům, kteří vyzbrojeni pancéřovou pěstí a karabinou padli v boji proti tankovým jednotkám a hloubkovým letcům, přibyly oběti polních myslivců a stanných soudů. Vojenští historikové odhadují, že jako "dezertéři" nebo "osoby odmítající brannou povinnost" bylo popraveno 25 000 vojáků wehrmachtu - více než ve

všech spojeneckých armádách dohromady. Po tomto krvavém šílenství by téměř následovalo masové umírání na poslední "zázračnou zbraň" wehrmachtu. "Tabun," tak se jmenoval účinný nervový plyn, který byl vyráběn za druhé světové války. Žádná z tehdy používaných plynových masek nechránila proti tomuto vrahovi bez barvy a zápachu, který byl mnohem vražednější než všechny jedovaté plyny protivníků, jak se vědělo po zkouškách na sovětských válečných zajatcích v laboratoři wehrmachtu v pevnosti Špandava. Na konci války bylo ve skladech 12 000 tun plynu. Když se první z těchto skladů dostaly do blízkosti fronty, rozhodl Keitel po poradě s Hitlerem, že do nepřátelských rukou nesmí padnout žádný tabun. Chtěli si vojenští páni spějící k zániku uchovat v rukávu poslední trumf? Albert Speer hovořil o poradě ve "vůdcově" bunkru pod berlínským říšským kancléřstvím, kde se Goebbels a Ley vehementně přimlouvali za použití tabunu. Místo předání arzenálů postupujícím spojeneckým jednotkám měly být granáty naplněné tabunem dopraveny nákladními auty do vnitrozemí říše - navzdory nebezpečí, že by útok hloubkových letců mohl znamenat katastrofu. Ve skutečnosti k apokalypse nedošlo patrně proto, že vzhledem k rychlému postupu protivníka neměl kdo rozkazy OKW plnit.

Všichni paladini se ještě jednou shromáždili v katakombách berlínského bunkru při posledních vůdcových narozeninách. Svá blahopřání přednášeli tónem smutečních kondolencí. Keitel prý toho dne od Hitlera konečně požadoval, aby přijal "neodkladná rozhodnutí." Ve svých pamětech reprodukuje odmítavou odpověď: "Keitele, vím, co chci, budu se bít před

Berlínem, v něm nebo za ním." Avšak i tento pozdní návrat rozumu, snaha žádat od diktátora "rozhodnutí," se zdá být dodatečným výmyslem polního maršála. Jak jinak lze vysvětlit, že právě v posledních dnech Hitlerovy říše projevil naposledy přímo fanatickou energii? Že společně s Jodlem přemýšlel, že by zřetelně rezignujícího "vůdce" evakuovali z Berlína do Berchtesgadenu, a to i za použití síly? Že jako poslední herold boha války vyzýval roztříštěné zbytky německých divizí, aby tito dávno poražené pohnul k "vysvobození" obklíčeného hlavního města říše? Hubertus von Humboldt, důstojník generálního štábu při Hitlerem a Keitelem beznadějně přeceňované "Wenckově armádě," si vzpomíná na vstup polního maršála do hájenky, posledního to polního tábora jeho armády: "Wenck si to poslechl a řekl si, nechte ho kecat. Nemá to smysl."

Není pochyb, že Keitelova ztráta smyslu pro realitu v posledních dnech války s konečnou platností získala rysy šílenství. Krach "osvobození" Hitlera z Berlína dezolátními zbytky "skupiny armád Visla" vykládal zcela vážně "nedostatkem vůle." Poté, co marně doufal v povolení k přistání na berlínské Heeresstrasse, o niž se již tvrdě bojovalo, aby ještě jednou podal Hitlerovi osobně hlášení, odvysílal 30. dubna, kdy sovětští vojáci již pronikali do vládní čtvrti, situační hlášení muži, který si už svůj osud určil. Krátce po jedné hodině v noci hlásil z oblasti mimo kotel, že "útoky na Berlín nikde nepostoupily." Bylo to poslední hlášení polního maršála - a po dlouhé době nejpravdivější. Keitel samozřejmě nevěděl, že Hitler v jednom ze svých posledních záchvatů vzteku označil i jeho, nejpoddajnějšího následovníka, za zrádce. Svému pilotovi Baurovi řekl

diktátor na rozloučenou: "Měli by mi na náhrobní kámen vytesat: Byl obětí svých generálů!" 1. května 1945 oznámil říšský rozhlas, že Hitler v Berlíně "padl" v boji. Dokonce i tento epilog byl lež. Ve skutečnosti si diktátor s Evou Braunovou vzali život.
Wilhelm Keitel se po rozhlasové zprávě, kterou většina Němců vzhledem ke svým vlastním starostem vyslechla bez viditelného pohnutí, ohlásil "vůdcem" ustanovenému následníku, novému říšskému prezidentu Dönitzovi ve Flensburgu. Jak malou váhu měl pomocník bez svého pána, pocítil Keitel již při příjezdu do hlavního stanu velkoadmirála. Jodl byl pověřen kontaktem s ještě bojujícími jednotkami a zván na porady, on ne. Dönitzův pokus odstavit polního maršála se téměř podařil. I podpis německé kapitulace v Remeši svěřil říšský prezident Jodlovi. 7. května udělal generálplukovník ve škole ve starém francouzském královském městě čáru za nezdařeným Hitlerovým pokusem chopit se světovlády. 8. května měly zbraně v Evropě zmlknout. Stalin s tím však nesouhlasil. Byl toho názoru, že Rudá armáda nesla hlavní tíži bojů a trval na opakování kapitulace v sovětské zóně. Za místo nového aktu bylo vybráno někdejší kasino ženijních kasáren wehrmachtu v Berlíně-Karlshorstu.
K této již jen symbolické ceremonii vyslal Dönitz jako svého zástupce šéfa OKW. Nakonec byl polní maršál zase jen statistou na jevišti světové politiky - jako kdysi v Berghofu coby strašák na Schuschnigga. Ráno 8. května přistál Keitel v britském vojenském letounu na letišti Berlín-Tempelhof. Avšak "hodina nula" nastala se zpožděním. Tahanice vítězů o protokolární podrobnosti posunulo start historického aktu až k půlnoci. Krátce po

začátku 9. května byl Keitel a jeho průvodci zavoláni po mnohahodinovém čekání do sálu. "Uslyšeli jsme podivný zvuk," vzpomíná sovětský korespondent Anatolij Mednikov, "a nedokázali jsme si vysvětlit, odkud pochází. Znělo to, jako kdyby někdo zatloukal kladivem hřebíky." Byly to holínky Keitela a jeho pobočníků. Polní maršál vydal heslo: "Udržte postoj." Jak bylo dříve dohodnuto, nereagovali spojenci u zeleného předsednického stolu na vojenský pozdrav šéfa OKW maršálskou holí. Svižné gesto se změnilo ve škrobenou grimasu. A tak se před kamerami filmového týdeníku dochoval obraz Keitela při jeho posledním úředním aktu zcela podle přání vítězů: komisní Prušák. Po podpisu čekal polní maršál odevzdán osudu na příkazy vítězů. "Co bude dál?" zeptal se svého leteckého důstojníka Karla Böhma-Tettelbacha. "Teď nás zajmou a zastřelí," dumal dotázaný.

Ve skutečnosti byl Keitel zatčen až o pět dní později ve Flensburgu na nátlak Američanů. Možnost skončit život, jako to udělalo mnoho z těch nejvíce zodpovědných, nevyužil. Synovi napsal, že jako obžalovaný v Norimberku chce splnit tuto "svou poslední úlohu před národem a dějinami." Navzdory všemu zamlčování a přikrášlování vlastní úlohy na stanovišti svědků, zanechalo Keitelovo přiznání, že si stojí za vším, co podepsal, v mnoha pozorovatelích hluboký dojem. Na rozdíl od většiny ostatních již nebojoval, aby "si zachránil krk," jak poznamenal jeho obhájce, ale za "svoji tvář." I když se nechal Göringovým vetem odvrátit od přiznání, patří jeho závěrečné slovo v procesu patrně k nejpozoruhodnějším prohlášením německých

důstojníků po válce: "Věřil jsem, a mýlil jsem se a nebyl jsem schopen zabránit tomu, čemu se zabránit mělo. To je moje vina... Nechť z jasného poznání příčin, metod plných zla a děsivých následků této války vyplyne pro německý národ naděje na novou budoucnost ve společenství národů." Jeho prosbě, aby byl zastřelen, soudci nevyhověli. 16. října 1946 vystoupil Keitel jako druhý po Ribbentropovi na norimberskou dřevěnou šibenici. "Vše pro Německo! Německo nade vše!" byla jeho poslední slova.

Stratég

Pevný ve věrnosti.

Okolí, v němž jsem vyrůstal, byl svět pruských vojáků.

Válka je prohraná jen tehdy, když ji vzdáme.

Kdyby každý velitel, který považuje svou situaci ze beznadějnou, chtěl kapitulovat, nedala by se vyhrát žádná válka.

Můj vůdče, Vy jako příkazník z první světové války byste vlastně měl vědět, kolik času potřebuje rozkaz, aby dorazil k nejpřednějším jednotkám!

Jsem pevně rozhodnut hájit čest německé armády.

Polní maršál von Manstein bude vždy loajálně k dispozici legálnímu vedení státu.

Pruští polní maršálové se nebouří.
Manstein

Loajalita - všichni o ní mluvili, i Mansteinové a Klugeové jí ubíjeli všechny své pochybnosti.
Albert Speer

Ať Manstein namítal cokoli, nebyla to odpověď polního maršála.
Claus Schenk hrabě von Stauffenberg

Můj otec rozpoznal Hitlerovu skutečnou podstatu. Věřil, že argumenty může mít trvalý vliv.
Rüdiger von Manstein

Manstein byl pouhý voják a pro politickou oblast neměl prostě cit.
Georg Lindemann, odbojář

Mansteinovo selhání a jeho vina spočívají v tom, že v letech 1933 - 1945 nedokázal překonat to, co znamenala konzervativní prusko-německá tradice.
Andreas Hillgruber, historik

Byl suverénní autoritou s velkými vojenskými zkušenostmi a tak ho také chápali členové obranného výboru.
Ulrich de Maiziere, generální inspektor bundeswehru

Manstein udělal vše myslitelné, aby podniku dopomohl k úspěchu. Byl také připraven jednat při tom proti Hitlerovi.
Generál Walther von Seydlitz

Byl vojenskou osobností mimořádného formátu. Vyznačoval se vysokou inteligencí, enormním strategickým umem, odvážnou rozhodností, velkým rozhledem a okamžitým chápáním podstaty.

Hans-Adolf von Blumröder, důstojník generálního štábu pod Mansteinem

Považovali jsme nenáviděného von Mansteina za našeho nejnebezpečnějšího protivníka. Jeho technické zvládání všech, skutečně všech situací je jedinečné. Možná by pro nás bylo zlé, kdyby všichni generálové německého wehrmachtu měli jeho formát.
Maršál Rodion Malinovský

Manstein byl vždy typem junkera a militaristy, pro kterého byla Ludendorffova brutalita a nevybíravost v prostředcích vzorem a vnitřním zákonem.
Franz Halder, 1946

Ve skutečnosti se v člověku Mansteinovi skrývalo dobrosrdečné a lidské jádro, které se pokoušel zakrýt poněkud drsnými způsoby.
Rudolf Graf, důstojník generálního štábu pod Mansteinem

Manstein je všechno jiné než přívrženec národně socialistického režimu. Momentálně však proti němu nemůžeme nic podniknout, protože ho potřebujeme; vůdce to alespoň tvrdí.
Joseph Goebbels

Mansteinovy myšlenky se samozřejmě často pohybovaly zpět. Protože pokud chci mít úspěch a šetřit lidi, musím se pohybovat sem a tam. Tu Hitler často říkal: o tom nebudeme vůbec mluvit.

Hans-Georg Krebs, důstojník generálního štábu pod Mansteinem

Není žádný takový vrchní velitel, který by se s Hitlerem dohadoval tak jako Manstein.
Johann Adolf hrabě von Kielmansegg, důstojník operačního oddělení vrchního velitelství branné moci

Jako nepohodlná operativní hlava byl Manstein Hitlerem vědomě brzděn v rozvoji.
Generál Adolf Heusinger

Muž v civilu byl bezesporu z branže. Starší pán u řečnického pultu přednášel své názory vojensky stručně a věcně. Vystupování a volba slov prozrazovaly, z jaké tradice vyrůstal tento odborník s ostře řezanými rysy obličeje, markantním nosem a prošedivělými vlasy. Sebevědomě a s precizností pruského důstojníka vysvětloval spolkovému výboru pro obranu svůj postoj k jedné z nejkontroverznějších otázek poválečné doby: branná povinnost nebo profesionální armáda?
Jedenáct let po válce vyhloubily hádky o zákon o branné povinnosti hluboké příkopy - napříč stranami a obyvatelstvem mladé republiky. K čemu branná povinnost v době atomové bomby? ptali se jedni. Profesionální armáda hrozila, že se stane státem ve státě, obávali se druzí. Jisté bylo jen to, že Spolková republika musela v rámci NATO přispět svým dílem k obraně - ať už jakýmkoli způsobem. V této ožehavé otázce očekávali politici v Bonnu odpovědi od vojenských odborníků, kteří dříve sami byli vojáky z povolání - v Hitlerově wehrmachtu.

Bonnští poslanci 20. června napjatě poslouchali, jakou cestu navrhoval poradce, kterého Hitler považoval za "nejlepší hlavu" mezi svými generály. Odborník začal delší bezpečnostně politickou analýzou, hovořil o strategické konstelaci moci v západním spojenectví, označil Spolkovou republiku za nejvíce ohroženou zemi NATO a dospěl k závěru: branné povinnosti se nelze vyhnout. Musí být dostatečně dlouhá - nejméně 18 měsíců, raději však 24.

Tím se polní maršál Erich von Manstein zcela shodoval s plány "Blankova úřadu," předchůdce ministerstva obrany, který s díky přijímal jeho rady i v jiných vojenských otázkách. Ve svých 69 letech sice už Manstein nechtěl hrát žádnou vedoucí úlohu ve vedení bundeswehru, považoval však za svou povinnost dát své znalosti a zkušenosti do služeb nové armády - ozbrojených sil, které měly bránit demokratický stát a už nikdy neměly vést dobyvačnou válku v zájmu kriminální diktatury. Uplynulo teprve dvanáct let od doby, kdy Hitler polního maršála propustil a odsoudil ho k nečinnosti. Přitom diktátor vděčil tomuto pruskému vojevůdci za nemalé úspěchy: například za triumf nad Francií v roce 1940, největší vojenský úspěch německých vojenských dějin; nebo za dobytí Krymu; nebo za stabilizaci východní fronty po katastrofě u Stalingradu. Byly to vojenské výkony, jichž si cenil i protivník. Maršál Rodion Malinovskij, vrchní velitel sovětského Jižního frontu, soudil o svém protivníku: "Považovali jsme nenáviděného Mansteina za našeho nejnebezpečnějšího protivníka. Jeho technické zvládání všech, ale skutečně všech situací bylo nesrovnatelné. Možná by to s námi bylo špatné, kdyby všichni

generálové wehrmachtu měli jeho formát." Britský vojenský historik sir Basil Liddell-Hart v něm viděl "nejschopnějšího ze všech německých generálů." A americký časopis Time věnoval tomuto německému polnímu maršálovi ještě za války, 10. ledna 1944, titulní příběh. Podobné vavříny živily mýtus o "vojenském géniovi" Mansteinovi - vojevůdci, jehož život reprezentoval vrstvu konzervativních pruských generálů, kteří se k národnímu socialismu stavěli většinou rezervovaně nebo odmítavě, a přesto se stali fungujícími nástroji Hitlera.

Bylo ještě velmi brzo ráno 31. března 1944, když byl Manstein ve svém hlavním stanu na východní frontě vytržen z krátkého spánku. "Vůdcův" hlavní stan právě sděloval, že v nejbližší době přistane Hitlerův letoun Condor a odveze Mansteina k "vůdci." Manstein věděl, co to znamená. Už delší dobu tušil, že k tomu dojde. Každý s tím počítal - důstojníci jeho štábu, generálové ve vrchním velitelství armády (OKH). Viselo to ve vzduchu. Teď ta chvíle přišla.
Teprve večer předtím dálnopisovalo OKH skupině armád Jih, že její vrchní velitel, polní maršál Erich von Manstein, je odeslán na dovolenou za účelem "upevnění zdraví." Nemoc jako důvod k propuštění? Manstein trpěl šedým zákalem, stále odsouval již dlouho potřebnou operaci očí. Tak zlé to s jeho zdravím však zase nebylo, aby byl jako velitel neúnosný. Propuštění mělo jiné pozadí. Byl to konec dlouhé řady tuhých rozepří s Hitlerem.
"Vůdce," jako vrchní vojenský pán, vlastně chtěl tohoto nepohodlného vojevůdce, který se nijak netajil svými

názory, propustit už před rokem - tenkrát, když ve Stalingradu vykrvácela celá jedna armáda a jižní fronta na východě hrozila zhroucením. Avšak váhal. Ještě si myslel, že potřebuje muže, který vítězně vybojoval tolik bitev, který dokázal "vojevůdcovským umem" obrátit k lepšímu i zdánlivě beznadějné situace. Hitler chtěl s Mansteinovou pomocí vést velké ofenzívy, dobýt Palestinu, proniknout do Indie, vybudovat světovou říši - blouznivé iluze, o nichž ani on v březnu 1944 už nemluvil. Na bitevních polích na východě se německá armáda vyčerpávala v ústupových bojích. Čas velkých ofenzív již nenávratně minul - a tím, podle Hitlerova názoru, i čas polního maršála, který zůstával navenek loajální, avšak nebyl mu myšlenkově oddán. Polní maršál Erich von Manstein už byl Hitlerovi užitečný dost dlouho.

Poslední tečkou byla nová hádka u mapového stolu. Zase byl obklíčen velký svazek, tentokrát První tanková armáda u Kamence-Podolska. Hitler opět žádal neustoupit ani o píď. Manstein zase požádoval povolení k průlomu. Hitler byl ochoten takovému nátlaku ustoupit jen ve výjimečných případech. Tentokrát se však Manstein nenechal odbýt neudržitelnými argumenty. Pohrozil odstoupením - a měl úspěch. Hitler ustoupil. Bylo to poslední Mansteinovo "ztracené vítězství," jak později nazýval všechny své úspěchy. Hitler totiž měl spolupráce s tímto nadaným a tvrdohlavým vojákem právě dost.

31. března přijal "vůdce" Mansteina ve velkém sále svého Berghofu, kde obrovské panoramatické okno umožňovalo při dobré viditelnosti výhled až na Salcburk. Zdál se být klidný. Navzdory všem rozporům vždy vůči

Mansteinovi vystupoval zdrženlivě, nikdy nebyl útočný nebo urážlivý. Cenil si schopností tohoto pruského důstojníka stejně jako mu nedůvěřoval. Při tomto přijetí však z toho nebylo nic patrné - naopak: Hitler našel milá slova, chválil Mansteinovy výkony a propůjčil mu nejvyšší vojenské vyznamenání, meče k dubovým ratolestem rytířského kříže. Pak přešel diktátor k věci.
Manstein si poznamenal do deníku, že mu Hitler vysvětlil, "že se rozhodl skupinu armád obsadit jinak (Modlem). Na východě prý skončilo období operací velkého stylu, k nimž jsem se prý zvlášť hodil. Tady prý už jde jen o to vydržet." O nějaké krizi důvěry mezi oběma muži prý nemůže být ani řeč. Ne, prý k němu chová stále "plnou důvěru" a nikdy nezapomene, že to byl Manstein, kdo navrhl operační plán vítězného francouzského tažení a kdo dobyl Krym. Mansteinovi muselo připadat, že slyší vlastní ozvěnu. Pak Hitler svému hostu popřál vše nejlepší k oční operaci a ujistil ho, že ho brzy zase použije - jako "vrchního velitele na západě." Manstein byl propuštěn, polní maršál bez úkolu.
Přitom Manstein stále ještě, i v beznadějné válečné situaci jara 1944, viděl šance na vojenskou remízu, jen když se východní fronta udrží dost dlouho. Manstein si mnohokrát pohrával s myšlenkou Hitlerovým rozhodnutím předejít. Názory obou vojevůdců na způsob vedení války byly příliš rozdílné: operacemi v pohybu, jak to chtěl Manstein, nebo tvrdohlavým setrváváním na místě, na čemž trval Hitler. Propast již nebylo možno překlenout, avšak až do konce bránil pocit povinnosti a poslušnost tomuto vojákovi, svázanému s pruskými tradicemi a ctnostmi, vyvodit důsledky, jako vrchní velitel odstoupit nebo dokonce aktivně podpořit puč proti

tyranovi. Hitler pro Mansteina ztělesňoval "legální" vedení státu, jemuž se jako "apolitický voják" zavázal poslušností a loajalitou. Tak ho to za císařství jako kadeta naučili. Tak jednal jako vrchní velitel skupiny armád na východě: jako voják má plnit svou povinnost, nic víc - volně řečeno s Bertholdem Brechtem: nejprve poslušnost, potom morálka.

Armádu dostal Manstein do kolébky, zbytek udělala jeho výchova. Narodil se 24. listopadu 1887 v Berlíně jako desáté dítě Lewinských, staré pruské důstojnické rodiny, a při křtu byl adoptován Mansteiny. Dámy Lewinská a Manstein byly sestry, a protože manželství Hedviky von Manstein zůstalo bezdětné, rozhodly se, že desáté dítě Lewinských, bude-li to chlapec, ponese jméno Manstein. 24. listopadu četli manželé Mansteinovi v Rudolstadtu telegram z Berlína: "Dnes se vám narodil syn. Matka i dítě v pořádku. Srdečně blahopřejeme. Helena a Lewinski." Od nynějška se dítě jmenovalo "von Lewinski alias von Manstein".
Mansteinové, stará pruská šlechta, byli důstojníky již za časů Velkých kurfiřtů a poskytli svému adoptivnímu synovi výchovu v tradicích pruského důstojnického sboru. Již od raného dětství si Erich von Manstein přál sloužit jako jeho předkové coby voják pruskému králi. Jak říkával "dostal jisté vojenské dědictví". Po skončení školy ve Štrasburku - kde toho podle vyjádření jednoho učitele "při větší píli mohl dosáhnout víc" - začala v roce 1900 Mansteinova vojenská kariéra tuhou výchovou císařského sboru kadetů v Plönu a na hlavní kadetce v Berlíně-Lichterfelde. Poslušnost, cit pro čest, kamarádství - vycepován pod těmito maximy, vstoupil

Manstein v roce 1906 jako praporčík do 3. pruského pěšího gardového pluku. Byla to elitní huť, z níž vzešel také pozdější říšský prezident polní maršál Paul von Hindenburg, přiženěný příbuzný Mansteinů, a poslední říšský kancléř výmarské republiky generál Kurt von Schleicher. Obrázky z té doby ukazují štíhlého, drobného mladíka, kterému, jak později s úsměvem vyprávěl dětem, při výuce tance a při divadelních představeních vždy přidělovali úlohu "dámy".
Kadeti z Lichterfelde se těšili velké vážnosti a k vrcholům Mansteinova mládí patřilo, že v roce 1905 se jako osobní páže ruské velkokněžny Vladimíry účastnil svatby korunního prince Viléma a rok na to stříbrné svatby císařského páru. Válečnou akademii v Berlíně musel mladý poručík ukončit předčasně, když v srpnu 1914 vypukla válka. "Nejnebezpečnější protivník spojenců" za druhé světové války neměl řádně ukončené vzdělání generálního štábu. Avšak již jako pobočník prokázal, jak velké bylo jeho vojenské nadání. Jeho velitel ho chválil, že byl "nejlepším pobočníkem, jakého jsem kdy měl."
Manstein vytáhl nadšeně do války, účastnil se dobytí pevnosti Namur, bitev u Mazurských jezer, na Sommě, u Soissons a Remeše, mezi Marnou a Vesle - a při podzimním tažení v Polsku byl těžce zraněn. 17. listopadu 1914 ho u Katovic při boji zblízka zasáhly dvě kulky: do ramene a do sedacího nervu. Od té doby měl Manstein pravou nohu chromou. Po šesti měsících v lazaretu ve Wiesbadenu prožil válku na různých funkcích při generálním štábu, bojoval v poslední německé ofenzívě v červenci 1918 a krach v listopadu téhož roku pro něj byl obrovským šokem. Soumrak císařů - to pro

Mansteina znamenalo ztrátu systému hodnot svázaných s monarchií. "Když se 9. listopadu 1918 císař vzdal své koruny, znamenalo to pro vojáky zhroucení světa." Stejně jako jeho předkové přísahal pruskému králi. Armáda byla v jeho očích "královská", bez monarchy už "nebyla myslitelná". Ztráta starého světa byla o to těžší, že nový sliboval chaos a nepořádek. Manstein napsal: "Mé mládí skončilo revolucí a příměřím. Císaře a krále, jemuž jsme byli zavázáni, vystřídal pojem ´říše´, abstraktní, dalo by se říci mýtický pojem."
Ještě abstraktněji působila z jeho pohledu nová forma státu, republika. Jako většina důstojníků jeho původu se k ní Manstein, který byl jako kapitán přijat do reichswehru, stavěl s odmítavou skepsí. Držel se však hesla generálplukovníka Hanse von Seeckta, který jako šéf velení chtěl mít armádu apolitickou a, jak se vyjádřil, prodchnutou "duchem mlčenlivého, nezištného plnění povinností." Poslušnost, věrnost, plnění povinností zůstaly pro Mansteina po celý život hlavními ctnostmi. Stejně tak nenechával od počátku své kariéry nikoho na pochybách, že se cítí být povolán pro vyšší funkce - z prestižních důvodů a z potřeby přebírat odpovědnost. Manstein mezitím také cílevědomě uspořádal svůj soukromý život. V lednu 1920 si u příbuzných ve Slezsku všiml mladé ženy Jutty Sibylly von Loesch. O tři dny později požádal o její ruku. Manželství, z něhož vzešly tři děti, vydrželo celý život.
Mansteinovi nikdy nechybělo sebevědomí a schopnost prosadit se. Jako mladý důstojník mohl sice v očích starších kamarádů působit trochu prostořece a bez respektu, ale právě tyto vlastnosti mu pomohly, aby v důstojnickém sboru prorazil. Na podzim 1929 jako major

nováček v operačním oddělení generálního štábu, srdci reichswehru, se Manstein ujal prvního mobilizačního plánu armády. Podrobně přepočítal všechny pozice - a objevil závažné nedostatky. Jeho návrh nadřízené ihned přesvědčil. Špatně pochodil podplukovník Wilhelm Keitel, pozdější šéf vrchního velení branné moci, z jehož oddělení zamítnutý plán pocházel. Keitel ho musel předělávat, což mladému, ctižádostivému majorovi von Manstein vyneslo vedle respektu suverénů i celoživotní závist prostředních. Až do jeho propuštění a i později panoval mezi Mansteinem a Keitelem vzájemný odpor.

Mezi některými vrstevníky a řadou hodnostně vyšších důstojníků nebyl odborně zdatnější Manstein nikdy příliš oblíbený. Platil za arogantního člověka, který ví všechno lépe a který skutečně mnohé věděl lépe, rychleji rozpoznal, precizněji formuloval. Stále znovu dokazoval, že je třeba s ním počítat. Po válce napsal: "Mé názory jako příslušníka operačního oddělení získávaly neustále určitou váhu." Mladší důstojníci obdivovali "operativní zázrak": "Ten vůbec nemusí přemýšlet, sype to z rukávu."

Není pochyb, že se fundovanou analýzou mobilizačního plánu doporučil pro vyšší úkoly generálního štábu. Avšak tradice reichswehru předpokládala, že důstojníci opakovaně museli sloužit u jednotek. Od října 1932 do ledna 1934 velel Manstein praporu v Kolbergu. V udržovaném městečku u Baltu prožil "nejkrásnější a nejbezstarostnější léta" své kariéry. Málo ho zajímalo, co se 30. ledna 1933 událo ve vzdáleném Berlíně. V Hitlerově převzetí moci neviděl prusky konzervativní velitel praporu ani tak hrozbu, jako spíše šanci dopomoci Německu ke "staré velikosti" - se silnou armádou.

Především Hitlerův slib revize versailleské smlouvy ho přiblížil novému mocipánovi. Málo co působilo Mansteinovi v oněch letech tolik starostí jako strašák útoku sousedních zemí na téměř bezbrannou říši. I proto mu nebylo nijak zatěžko rozloučení s republikou. Jako návštěvníka několika zasedání říšského sněmu ho "znechutilo nedůstojné dohadování" stran. Jeho zničující bilance 14 let republiky zněla: "Bezmocnost navenek a roztříštěnost uvnitř." "Zbývalo pouze východisko přechodné diktatury vůdce nejsilnější strany. Když ostatně s tímto řešením souhlasil i starý Hindenburg, pak ta věc pro nás vojáky byla v pořádku." Tak jednoduché se to zdálo. "Demokracie" byla nadávka.
Mansteinovi se sice nelíbilo, jak neurvale Hitlerova strana vystupovala, chtěl však z počátku akceptovat to, co se domněle měnilo k lepšímu: například snižování nezaměstnanosti nebo Hitlerovy zahraničně politické úspěchy. A koncentrační tábory, pronásledování židů a všech, kdo smýšleli jinak než noví mocipáni? Manstein v roce 1949 tvrdil: "Nikdy jsem si to neuvědomil v přibližně celém rozsahu." Manstein dlouho nechápal, jak hluboká je propast mezi jeho pruským konzervatizmem a Hitlerovým národním socialismem, i když se dostal brzo do konfliktu s rasovou politikou režimu a otevřeně protestoval proti jednomu nařízení ministerstva. 28. února 1934 nařídil ministr Werner von Blomberg uplatňovat "árijský paragraf" také v armádě. Manstein, který byl od února 1934 náčelníkem štábu III. branného okruhu v Berlíně, byl znechucen. 21. dubna proti tomu protestoval v pamětním spise svému nadřízenému generálporučíkovi Ludwigu Beckovi, šéfovi úřadu pro jednotky, tedy generálního štábu. Žádný jiný německý

důstojník se neodvážil vystoupit proti "árijskému paragrafu." Byl to akt odporu?
Odporovat tomuto paragrafu vyžadovalo občanskou statečnost a stratég věděl, že frontální útok by v tomto případě měl sotva naději na úspěch. Proto oděl svůj protest do frází, které neměly budit pochybnosti o jeho ideologické loajalitě: "Není pochyb, že všichni beze zbytku souhlasíme s národním socialismem a rasovou myšlenkou. Podle mého názoru však nesmíme zapomenout na vojenskou čest, která nás až doposud nerozborně spojovala." Manstein se výslovně postavil pouze proti retroaktivitě tohoto paragrafu. Méně problematické se mu jevilo, že by měl platit v budoucnu. V dopise o tom nebylo ani slovo, ale přesto byl natolik brizantní, aby Blombergovi zahořely tváře zlostí. Pruský důstojník, který se staví proti ministrovi: Blomberg byl tak rozzlobený, že chtěl Mansteina disciplinárně potrestat. Manstein tvrdil v roce 1949, že "tomu zabránil jen Fritsch (vrchní velitel armády)."
Hnací sílu těchto "rasově politických" opatření Manstein poprvé uviděl a uslyšel na jaře 1934, kdy hrozilo, že napětí mezi reichswehrem a SA pod Ernstem Röhmem, jehož cílem byla "lidová armáda", bude eskalovat. Hitler tento zostřující se konflikt dlouho nečinně pozoroval. Nyní, koncem března 1934, se domníval, že je čas promluvit z pozice síly. V berlínském ministerstvu obrany shromáždil špičky reichswehru, SA a SS, aby vyjasnil, kdo je jediným "nositelem zbraní národa" a kdo jím také zůstane: reichswehr. Následoval běžný monolog o bezpráví z Versailles, o nezbytném vyzbrojování, o životním prostoru pro německý národ.

Hitlerova řeč se neminula účinkem ani u Mansteina. "Musím říci, že na mě udělala silný dojem." Navzdory Hitlerovu rozhodnutí trvalo napětí mezi SA a reichswehrem dál. Armáda se cítila i nadále ohrožována ze strany SA a také Manstein počítal "s nejhorším": pučem stranické gardy. Preventivně poslal své tři děti Giselu, Gera a Rüdigera na prázdniny k babičce do Slezska. "Počítal každý den se zatčením," vzpomíná jeho dcera Gisela. SA zřídila v domě proti Mansteinově kanceláři kulometná hnízda.
30. června 1934 ukončil Hitler krizi první velkou vražednou akcí své vlády. I když mnozí důstojníci reichswehru pociťovali zadostiučinění, že se konečně zbavili konkurenta SA, byli přesto rozčilení vraždou generálů von Bredowa a von Schleichera. Manstein podporoval pokus přimět velícího generála k protestu u ministra Blomberga. Avšak iniciativa vyzněla do ztracena. Rozčilení se i tak brzy uklidnilo. Ať už byly zločiny v Mansteinových očích jakkoli závažné, puč ze strany reichswehru pro něj přesto nepřicházel v úvahu: "Dodatečné násilné vystoupení reichswehru proti Hitlerovu porušení zákona by znamenalo občanskou válku." Zásah armády "by ozbrojené moci přiznal právo kontroly vedení státu." Armáda a politika neměly mít nic společného. A tak se důstojníci reichswehru ani neodvážili protestovat proti vraždě dvou kamarádů. Mlčeli - a beze slova odporu akceptovali, že po smrti říšského prezidenta Paula von Hindenburga skládali 2. srpna 1934 přísahu Hitlerovi osobně.

K nacistické ideologii se Manstein stavěl rezervovaně. Přesto dělal kariéru. Hitler zbrojil, a tak tu byla poptávka

po odbornících. 1. července 1935 postoupil Manstein do čela operačního oddělení a 1. října 1936 byl povýšen na generálmajora. Jako vrchní ubytovatel teď působil v nejužším kroužku velení armády - s výhledem, že jednou nahradí uctívaného generála Ludwiga Becka ve funkci náčelníka generálního štábu.
Manstein vlastně počítal s tím, že po mnoha přeloženích nyní bude natrvalo v Berlíně. Koupil pro sebe a svou rodinu dům u Thielova parku. Mansteinovi byli pevně etablováni - vyšší buržoazie - se sousedy ze světa filmu a financí. Berlínská idyla však trvala jen několik let. "Jednoho rána," popisuje Mansteinova dcera, "zavolali mého otce. Je prý s okamžitou platností v Berlíně vystřídán a přeložen do Liegnitzu."
To bylo v únoru 1938 a šok se uhnízdil velmi hluboko. Mansteina především ohromilo pozadí jeho přeložení. Hitler jednou ranou vyřídil špičky wehrmachtu. Jestliže Manstein ještě dokázal pochopit propuštění říšského ministra války Wernera von Blomberga, který se oženil s ženou pochybné minulosti, pak pád vrchního velitele armády , Wernera svobodného pána von Fritsche, pro něj byl políčkem. Fritsch, kterého Manstein považoval za "muže velkého vojenského umu, ryzího charakteru, vojenského vystupování a kamarádského chování," byl v rafinovaně nastrojené intrice neprávem označen za "homosexuála" a sesazen. Pak byla k dispozici i Mansteinova funkce. Jako blízký spolupracovník propuštěného vrchního velitele patřil k okruhu těch důstojníků, kteří hájili armádu nezávislou na státě, kteří až dokonce byli Hitlerovi podezřelí, protože nebyli národní socialisté, ale konzervativní Prusové.

Ze všech nejdříve se staral Wilhelm Keitel, nový šéf vrchního velitelství branných sil, o to, aby byl jeho konkurent Manstein odsunut do slezské provincie. V Liegnitzu měl Manstein velet nově postavené 18. pěší divizi. Formálně to byl postup, ve skutečnosti odstavení. Vlastní divizi si vždy přál - jen ne právě teď, kdy se v boji o místa na špici wehrmachtu mohl patrně již brzy prosadit proti Keitelovi. Ne teď, kdy platil za jistého nástupce Becka. "S tím byl teď konec. Nejčestnější úkol každého důstojníka generálního štábu jednou moci zaujmout místo, na němž působili Moltke, Schliefen a Beck, byl pro mě ztracen." Při předávání vtiskl Manstein svému nástupci Franzu Halderovi do ruky klíče od trezoru a řekl stroze: "Tak, tohle si můžete přečíst. Na shledanou," otočil se a nechal tam Haldera stát.

"Nelze popsat otřes a depresi mého otce," vzpomíná Mansteinova dcera Gisela. "Nebyla s ním řeč. Maminka se pokoušela rozveselit ho. Liegnitz je přece ve Slezsku a jistě je to pěkné město. Doposud jsme ho znali jen jako nádraží, kde nabízeli koláče a okurky. Matka tedy přinesla průvodce a v něm stálo: "Liegnitz, zahradní město na úpatí Krkonoš. Nestojí za to vystoupit!" Otec jen řekl: "No, vidíš..." Hluboce zklamán prodal Manstein dům, který teprve nedávno koupil, jednomu řediteli AEG. "Otec si přísahal," vzpomíná jeho dcera, "že se už nikdy nevrátí na ministerstvo, dokonce ani do Berlína."

Avšak ještě dříve než nastoupil do funkce v Liegnitz, byly jeho schopnosti potřebné v Berlíně. 7. března 1938 pozval Hitler Becka a Mansteina do říšského kancléřství. "Vůdce" měl na skladě překvapení: chtěl napochodovat do Rakouska. Již za pět hodin měl Manstein připravené rozkazy k pochodu. 12. března vstoupil wehrmacht do

Rakouska, den předtím letěl Manstein do Vídně, aby připravil začlenění rakouských jednotek. Byl to jeho poslední čin ve vrchním velení armády.
Z Liegnitzu pozoroval , jak Hitler kráčí stále agresivněji směrem k válce a jak se jeho vzor, náčelník generálního štábu Beck, dostává stále více do konfliktu s tímto kurzem. V řadě pamětních spisů varoval Beck, že vystoupení proti Československu by mohlo znamenat válku v Evropě. Považoval Hitlera za muže bez skrupulí a navrhl generálplukovníkovi Waltheru von Brauchitschovi, vrchnímu veliteli armády, kolektivní odstoupení špiček wehrmachtu, pokud "vůdce" neodstoupí od svých válečných záměrů. "Je to nedostatek velikosti a poznání úkolu," pokoušel se promluvit Brauchitschovi do svědomí, "jestliže voják na nejvyšší pozici v takových dobách vidí svou povinnost a úkol jen v omezeném rámci svých vojenských rozkazů, aniž by si byl vědom nejvyšší odpovědnosti před celým národem. Mimořádná doba požaduje mimořádné činy." V této situaci se Beck neděsil ani myšlenky státního převratu. Manstein ho ale zapřísahal, aby zůstal v úřadě - navzdory rozdílným názorům na "politické vedení." Právě v těchto časech jsou prý potřební lidé jeho ražení. Oba vojáci si zůstali věrni: Beck odstoupil, až když se k němu v boji proti válce nepřidal žádný generál. Manstein poslušně setrval na svém místě, i když i v něm vzbuzoval Hitlerův kurz obavy. Podle jeho názoru se voják musí podřídit, nemá co otřásat primátem politiky.
Manstein konal svou povinnost, při obsazení Sudet vedl jednotky jižně od Českých Budějovic. Teď už měl jen zřídka čas na rodinu v Liegnitzu. Kariéra si žádala svou daň. Když přišel domů, hledal odpočinek od vojenského

života ve svých koníčcích - klasické hudbě (Mozart), poezii, jazycích a zahradničení. Mansteinova dcera Gisela dnes vzpomíná: "Když otec přišel ze služby, ihned se převlékl, ještě než nám řekl Dobrý den. Nikdy nehovořil o službě, to bylo tabu. Vůbec neměl rád lidi, kteří neustále mluvili o vojsku, nebo staré excelence, které vyprávěly o válce 1870/71."
Staré války ho nezajímaly a v novou nechtěl Manstein po všech těch nekrvavých "květinových válkách" věřit. "Věděli jsme, že Hitler od roku 1938 vyjednával, aby vyřešil otázku polsko-německých hranic. O průběhu se generálové nic nedověděli. Naopak byly známy britské záruky. Nikdo nebyl tak krátkozraký, aby nerozpoznal velmi vážné varování. Z toho důvodu jsme byli přesvědčeni, že k válce nedojde. Pamatovali jsme si Hitlerovo prohlášení, že by nikdy nerozpoutal válku na dvou frontách."

Manstein se měl mýlit. 31. srpna 1939 v 17 hodin dostala skupina armád Jih pod velením Gerda von Rundstedta rozkaz napadnout Polsko. Jako náčelník štábu vypracoval plány útoku na Varšavu a poté, co v říjnu byly boje úspěšně ukončeny, byla Rundstedtova skupina armád přeložena na západní frontu, kde Hitler naléhal na ofenzívu. 23. listopadu 1939 seznámil Hitler na Obersalzbergu své vysoké generály a admirály, mezi nimi i Mansteina, s tím, že hodina udeřila: "Mé rozhodnutí," vychrlil Hitler na vojáky, "je nezvratné. Zaútočím na Francii a Anglii v nejvýhodnějším a nejčasnějším termínu. Porušení belgické neutrality je bezvýznamné. Až zvítězíme, nikdo se na to nebude ptát." Pak pohrozil svým generálům, jimž se rád vysmíval jako

"strašpytlům" s "metodami Armády spásy": "Nezastavím se před ničím a zničím každého, kdo je proti mně." To směřovalo především na adresu špiček OKH, k Franzu Halderovi Waltheru von Brauchitschovi, kteří jako většina generálů považovali ofenzívu na západě za problematickou, pokud ne přímo za chybu. Vojáci chtěli získat čas, doufali v politické řešení, v mír bez války. Generálporučík von Manstein měl víc naspěch. Pro něj byl útok nevyhnutelný, pokud spojenecké jednotky nezahájí ofenzívu samy. K úderu by však muselo dojít nejpozději na jaře 1940, protože: "Protože se Sovětským svazem jako otazníkem v zádech ... jsme nemohli čekat, až nad námi získají západní mocnosti převahu."
Po útoku na Polsko bylo otevřeným problémem jak porazit Francii. Teprve 27. září 1939 dal Hitler vrchním velitelům tří součástí wehrmachtu směrnici německého útoku: přes Belgii směrem k pobřeží Kanálu, asi tak, jak to předpokládal v roce 1905 Alfred hrabě von Schliefen - plán, který již jednou ztroskotal v roce 1914 na Marně. Po dobrých třech týdnech prezentoval náčelník generálního štábu Halder Hitlerovi rozkaz k útoku. Plně respektoval Hitlerovy představy, což však "vůdce" nenaladilo nijak vstřícně: "Vždyť je to starý Schliefenův plán!" OKH vypracovalo nové plány, Hitler je nechal opět změnit, až se 10. ledna 1940 stalo něco, co obrátilo všechny taktické teorie vniveč. Nedaleko belgického Mechelenu muselo nouzově přistát německé kurýrní letadlo - s prvním důstojníkem štábu 7. letecké divize na palubě, který měl v aktovce výtahy z přísně tajného operačního plánu útoku na západě. Ve vedení wehrmachtu vyvolala tato událost krizi. Dnes je známo, že úlovek Belgičanů nebyl příliš významný. Tenkrát se

však muselo počítat s nejhorším. Byla vypracována nová strategie útoku a Hitler byl opět nespokojen: plány OKH jsou prý "nápady žáka válečné školy"; generálové prý četli Clausewitze, ale příliš málo Karla Maye; kde zůstává moment překvapení?
Ve stejné době, kdy špatné počasí nabídlo příležitost plány ještě jednou promyslet, vypracoval generálporučík von Manstein, který jako náčelník štábu skupiny armád A nebyl za plánování západní ofenzívy vůbec odpovědný, zcela opačnou myšlenku. Již při prvním studiu plánu útoku OKH mu byly nápadné jeho slabiny. V kurfiřtském zámku na břehu Rýna v Koblenci, hlavním stanu skupiny armád A, začal vypracovávat alternativu, která umožňovala zdánlivě nemožné: rychlou a konečnou porážku Francie. Silné tankové jednotky skupiny armád A měly zaútočit tam, kde to nepřítel očekává nejméně: přes ardenské hvozdy, které prý byly pro tanky neprůchodné - rychlým přesunem obloukem na Sedan a atlantické pobřeží. Ve stejnou dobu měla skupina armád B zaútočit na belgické pevnosti a přimět francouzské a anglické svazky přesunout se do Belgie. Tímto "řezem srpem," jak Mansteinův plán nazval Churchill, měly být nepřátelské armády rozděleny a měla jim být odříznuta cesta zpět. Byla to koncepce pro "bleskovou válku."
V sedmi pamětních spisech poukázal Manstein na přednosti svého plánu. Avšak OKH s tím nechtělo mít nic společného. Generálové Halder a von Brauchitsch měli obavy. Koncepce je prý příliš riskantní - a v zásadě také nic jiného než egocentrický pokus skupiny armád A získat na významu. Mansteinův návrh nebyl ani předložen OKW k prověření. Halder se obával, že by se Hitler mohl touto odvážnou myšlenkou nadchnout. Ve

skutečnosti myslel i Hitler na útok směrem na Sedan. Jen mu nebylo jasné, zda by takový útok mohl být úspěšný.
O Mansteinově plánu se mlčelo, až se 29. ledna 1940 naskytla příležitost zasvětit do něj důstojníka z nejbližšího Hitlerova okolí. Při jedné informační návštěvě zpravil plukovník Günther Blumentritt a major Henning von Tresckow Hitlerova hlavního pobočníka Rudolfa Schmundta o tom, co Manstein považoval za lepší variantu útoku. 4. února 1940 si armádní pobočník major Gerhard Engel poznamenal do deníku: "Schmundt byl v Koblenci a vrátil se z delšího rozhovoru s v. Mansteinem, který na něj silně zapůsobil. Ten vyjádřil silné pochybnosti o operačním plánu navrženém OKH. Schmundt byl velmi rozčilený a vyprávěl mi, že u Mansteina našel stejné názory na těžiště síly jako u vůdce, jen v preciznější formě."
Teď šlo o to zaranžovat schůzku s Hitlerem, aniž by to probudilo Halderovu nelibost. Východisko nabídla 17. února 1940 zorganizovaná "pracovní snídaně" s nově jmenovanými velícími generály v říšském kancléřství. Potom si Hitler zavolal Mansteina do pracovny. Na velké mapě Manstein detailně vysvětlil svůj plán. Večer si zapsal do deníku: "Podivuhodné znalosti o vojensko-technických novinkách u všech států... Přednesl jsem podstatné věci z našeho pamětního spisu OKH. Našel jsem úplný souhlas. Vůbec překvapivý přístup k těm věcem ze stejných hledisek, která jsme i my od počátku zastávali..." Hitler se již 13. února, poté co byl Schmundtem informován o Mansteinově návrhu, rozhodl přesunout těžiště útoku na jih na skupinu armád A. "Géniovi však chyběl," zapsal si Manstein do deníku, " jako doplněk operativně vyškolený generál prodchnutý

stejnou vůlí zvítězit." Manstein dodal Hitlerovi argumenty, aby mohl vzít vítr z plachet přeopatrnému generálnímu štábu. Myšlenka "řezu srpem" se prosadila. Později se Hitler vyjádřil s božskou benevolencí: "Ze všech generálů, s nimiž jsem hovořil o novém plánu útoku na západě, byl Manstein jediný, kdo mě pochopil." Při všem uznání Mansteinových schopností se Hitlerovi nadaný generál jevil přece jen podivně: "Je to jistě chytrá hlava s velkým operativním nadáním, ale nevěřím mu." Podobně smýšlel o Mansteinovi, který byl v důstojnických kruzích považován za "stínového náčelníka generálního štábu," i náčelník generálního štábu Franz Halder. Nyní se pohnul i on a odsunul nežádoucího konkurenta - do Štětína. Tam měl Manstein převzít jako velící generál 38. armádní sbor, jednotku, kterou bylo třeba nejprve vybudovat. Již podruhé ve své kariéře byl Manstein odsunut na odstavnou kolej. Ještě v roce 1946 tvrdil Franz Halder: "Manstein hledal za mými zády spojení na Hitlera a našel je."

Dne 10. května 1940 v 5,35 hodin začal německý útok na Francii a země Beneluxu. Manstein prožíval tyto dny u své rodiny v dolnoslezském Liegnitzu. Zápis v deníku svědčí o zklamání: "Začátek ofenzívy na západě! Sedím doma, poté, co jsem tolik bojoval za její provedení v současné podobě." Mansteinův plán ofenzívy vedl k obrovskému úspěchu: německé tankové divize vpadly přes Lucembursko, Belgii a Ardeny do Francie, prolomily francouzské linie a přešly k pohyblivé válce. Již 20. května 1940 stály německé tanky v Abbeville, při ústí Sommy a na březích Kanálu. Tanky postupovaly tak rychle, že generalita ani nechtěla věřit v úspěch vlastních

jednotek. Generálplukovník Gerd von Rundstedt, velitel skupiny armád A, si zahrával s myšlenkou tanky zastavit, zatímco OKH podporovalo další postup. Hitler zasáhl do sporu, aby wehrmachtu demonstroval svou autoritu vrchního velitele, a nařídil zastavit. Poraženým britským jednotkám se podařilo v Dunkuerque uniknout přes Kanál do Anglie. Bylo to první Mansteinovo "ztracené vítězství."

Manstein sám velel během západního tažení 38. armádnímu sboru a měl na počátku za úkol provést úzkými Ardenami až 21 divizí naráz. Teprve 5. června 1940 začala pro jeho sbor skutečná válka "bojovým úkolem." Jeho svazky přešly Sommu a pronásledovaly nepřítele tak dlouho, až "nastalo konečné zhroucení," jak to popisuje Manstein. Během útoku ho bylo několikrát vidět mezi pěšáky bojujícími v první linii. "Náš velící generál," vzpomíná Rudolf Graf, tehdy Mansteinův první ordonanční důstojník, "miloval rychlou odpověď víc než podřízenou poslušnost... Stejně tak mu byly proti mysli řečičky. Kdo nemluvil hned k jádru věci, ten musel být připraven na trochu hrubší zacházení."

Ve Francii se Manstein se svým štábem přednostně ubytovával na zámcích - a stále znovu zažíval stejné negativní překvapení: majitelé uprchli. Přitom by si s nimi tak rád pohovořil, zafilozofoval o dějinách, užil si francouzské pohostinnosti. Nelíbilo se mu, že byl zjevně chápán jako nepřítel - právě on, který se jako "pán" uměl chovat a který se snažil, aby nevypadal jako namyšlený vítěz.

25. června 1940 v 0.35 hodin zmlkly zbraně. Díky Mansteinově myšlence stál Hitler v zenitu své moci. V první světové válce ve Francii zažil on sám, který si teď

nechával říkat "největší vojevůdce všech dob," peklo dlouhých pozičních bojů. Nyní byl "dědičný nepřítel" během pouhých šesti týdnů poražen. Podpis kapitulační listiny 22. června 1940 v lese u Compiegne byl pro Hitlera "nejšťastnějším dnem" jeho života. Nyní se cítil zcela nadřazený odporujícím generálům.
Mansteinův plán, bez něhož by "blesková válka" nebyla možná, založil Mansteinovu pověst "operativního génia" a ještě za života z něj udělal v důstojnických kruzích legendu. Avšak přes všechno zadostiučinění z podílu na největším triumfu v německých vojenských dějinách mu i nadále zůstala odepřena funkce, která by odpovídala jeho strategickým schopnostem. Mansteinovi svěřili 56. tankový sbor - rychlý svazek, s nímž během útoku na Sovětský svaz při jednom výpadu urazil za den 240 kilometrů. Jak moc se válka na východě lišila od té na západě, mohl Manstein poznat z jednoho Hitlerova rozkazu, který se týkal i jeho sboru. Ještě než padl první výstřel, hlásil velitel Manstein vrchnímu veliteli skupiny armád, polnímu maršálovi, Wilhelmu rytíři von Leeb, že nemůže splnit "rozkaz o komisařích." Je prý "nevojenské vyřídit komisaře ihned zbraní," jak je nařízeno. Tento rozkaz, řekl Manstein u norimberského soudu, "byl prvním případem, kdy jsem se dostal do konfliktu mezi poslušností a mým vojenským myšlením. Vlastně bych býval měl poslechnout." Neviděl, že rozkaz o komisařích odhaloval zločinný charakter války na východě. O několik týdnů později na tento rozkaz již zapomněl. "Když jsem přišel k Jedenácté armádě, byl pro mě už historií." Manstein nepovažoval za nutné nebo možné jako nový velitel armády tento rozkaz ještě jednou zakázat. Riziko, že přijde o své místo, bylo příliš veliké.

Spokojil se s hlášením svých generálů, že rozkaz o komisařích se v rámci Jedenácté armády neplní. Ve skutečnosti bylo v oblasti pod Mansteinovým velením zastřeleno 14 komisařů a pět jich bylo předáno SD. Manstein o tom nechtěl nikdy nic vědět. V roce 1949 za to byl britským vojenským soudem v Hamburku odsouzen.

Od 17. září 1941 velel Manstein jako nástupce po smrtelně zraněném generálplukovníkovi rytiří von Schobertovi Jedenácté armádě. Pověst o jeho distancované povaze se již rozkřikla. Ve válečném deníku Jedenácté armády se píše: "Přijde nový vrchní velitel. Je to ´pán´ a jsou s ním problémy. Lze s ním však mluvit otevřeně." Na důstojníky a vojáky, kteří se k němu nedostali blíž, působil Manstein chladným, vznešeným dojmem. "Nebudil dojem, že by toužil po kontaktu," vzpomíná Hans-Adolf von Blumröder,v letech 1943-1944 důstojník Mansteinova štábu. "Chybělo mu teplo otcovského velitele. Jen těžko projevoval své vnitřní pocity." Na některé působil nejen uzavřeným dojmem, ale i že je namyšlený na sebe a své schopnosti. Adolf hrabě von Kielmansegg, první důstojník generálního štábu v operačním oddělení armády řekl: "Manstein dával ostatním docela rád znát, že byl chytřejší." Jeho domnělá nafoukanost mohla pramenit i z toho, že špatně viděl. "Měl špatné oči, a když ho vojáci zdravili, často to neviděl a pak na pozdrav neodpověděl," zpozoroval kapitán Günter Reichelm, ordonanční důstojník polního maršála Modela. Mansteinova dcera Gisela vysvětluje působení svého otce na okolí jinak: "Byl od přírody velmi mlčenlivý, zdrženlivý a také nesmělý. Nebyl člověkem velké společnosti. Avšak u

lidí, které dobře znal, byl klidný a uvolněný." Sem patřili i důstojníci jeho štábu, s nimiž udržoval i po válce dobré a s některými i přátelské vztahy, s nimiž hrál po nocích bridž a kteří si museli zvyknout na to, že od nich v práci požaduje preciznost a rychlost.

Jako nový velitel armády na nejjižnějším křídle východní fronty měl Manstein za úkol dobýt Krym a pevnost Sevastopol. Předpoklady nebyly výhodné. Krym neposkytoval Mansteinovi dost prostoru pro pohyblivou válku, pro využití jeho sil a pro uplatnění mobility jeho jednotek. Navíc proti němu na sovětské krymské frontě stál protivník, který měl převahu ve zbraních i lidech. Bylo dost těžké překonat "tatarský val," avšak dobytí pevnosti Sevastopol si vyžádalo ještě více obětí. První útok musel být zastaven. Navíc zahájil Stalin ofenzívu s cílem osvobodit Krym. U Feodosie přistály silné sovětské svazky, což hraběte Sponecka, velitele 42. armádního sboru přimělo k svémocnému vyklizení Kerčského poloostrova, ačkoli Hitler v prosinci 1941 zakázal každému vojákovi ustoupit, byť i jen o krok. Manstein, rozzlobený, že byl informován až po odchodu, zbavil Sponecka okamžitě velení. Sponeck žádal, aby se směl ospravedlnit u válečného soudu. Avšak místo aby Sponecka rehabilitoval, odsoudil ho předseda Hermann Göring k smrti. Mansteinovy pokusy zasadit se za Sponecka narazily na odmítnutí u Keitela. Hitler Sponecka omilostnil k pevnostnímu vězení, avšak v červenci 1944 byl Sponeck na Himmlerův rozkaz zastřelen. Případ Sponeck Mansteinovi ukázal, jak tragicky může skončit konflikt mezi svědomím a poslušností. Svým rozhodnutím propustit Sponecka dal Manstein přednost poslušnosti.

Manstein plánoval na druhý útok na Sevastopol jedenáct dní. Nakonec to byl celý měsíc. Byl při tom využit obrovský arzenál zbraní, mezi nimi i největší německá zbraň dělo "Železný Gustav" o ráži 800 mm, které dokázalo na obležené město střílet sedmitunové granáty. 1. července 1942, po děsivém ostřelování a vysokých ztrátách na obou stranách, vtáhl Manstein do Sevastopolu jako vítěz. Jedenáctá armáda zajala 100 000 sovětských vojáků.

Když Velkoněmecký rozhlas hlásil případ Sevastopol, seděl Hitler se svými nejbližšími spolupracovníky ve "vůdcově" hlavním stanu u prostřeného stolu. "Když se v jídelně z přijímače ozvalo zvláštní hlášení rozhlasu," zapsal Henry Picker, který stenografoval rozhovory u stolu, "povstal Hitler a s ním celá společnost, aby ve stoje vyslechli národní hymnu." Večer si Manstein zapsal do osobního válečného deníku: "1. červenec 1942. Sevastopol padl! Večer zvláštní hlášení a povýšení na polního maršála. Velmi zavázán bohu a všem těm, kdo za toto vítězství krváceli." Hitler poslal blahopřejný telegram a založil pro Jedenáctou armádu čestné vyznamenání, krymský štít. "Je to jedinečný zážitek," říká se v Mansteinových pamětech, "ochutnat pocit vítěze na bitevním poli."

Krátce potom předal Hitler Mansteinovi ve "vůdcově" hlavním stanu maršálskou hůl. Zazněla slova chvály, ale přesto se nehovořilo jen o vítězstvích a dalších cílech. Při snídani se Manstein zeptal svého "vůdce," co bude se židy. Zatímco ve stejnou dobu v Osvětimi byly již vražděny tisíce, odpověděl Hitler (podle Pickera): "Měl by se jim vytvořit vlastní stát. Pomýšlel prý na Palestinu a pak na Madagaskar. Avšak židovský stát by musel být

pod naší kontrolou. Připadl proto na polský gouvernement Lublin, kde bychom židovský stát mohli kontrolovat." Ani slovo o "vyhubení." Manstein se s odpovědí spokojil a dál už se neptal.
Právě v té době se dostal do nebezpečné blízkosti Hitlerova vyhlazovacího programu. 20. listopadu 1941 podepsal Manstein armádní rozkaz, v němž se říkalo: "židovsko-bolševický systém" musí být "jednou pro vždy vyhlazen." "Nikdy více nesmí zasahovat do našeho evropského životního prostoru." "Voják musí chápat nutnost tvrdé odplaty na židovstvu, duchovním nositeli bolševického teroru." Manstein jako vykonavatel?
Tento rozkaz, který se v první řadě vztahoval na boj s partyzány, spočíval na podobně tvrdé předloze. 10. října 1941 zdůraznil vrchní velitel Šesté armády generálplukovník Walter von Reichenau v jednom nařízení rasově politický charakter tažení. Koncem října dostaly všechny skupiny armád a armády příkaz OKH vydat rozkazy v podobném smyslu. Manstein Reichenauovy rozkazy ještě zostřil tím, že použil antisemitské fráze, které sice nehovořily o fyzické likvidaci židů a jako Reichenau o "židovských podlidech," ale o "vyhubení židovsko-bolševického systému." Na druhou stranu však Manstein předlohu zjemnil a nařídil svým vojákům: "Je třeba zakročovat se vší ostrostí; proti svévoli a zištnosti, proti zdivočení a nedisciplinovanosti, proti jakémukoli porušení vojenské cti." U soudu v Norimberku Manstein uvedl, že se na tento rozkaz nepamatuje. Zůstává otázkou, zda jej vydal proto, že si sliboval výhody v kariéře nebo že se chtěl doporučit pro funkci vrchního velitele armády. Jedno je jisté: nemusel ho podepisovat.

Na Krymu měl Manstein jako velitel armády poprvé územní pravomoc nad obsazenou oblastí, která se stala dějištěm organizovaných hromadných poprav. Zásahová jednotka D SD pod velením Otto Ohlendorfa zavraždila od července 1941 do března 1942 podél pobřeží Černého moře a na Krymu minimálně 90 000 židů, cikánů, komunistů a příslušníků dalších pronásledovaných skupin. Svůj vztah k Jedenácté armádě pod velením Mansteina popsal Ohledorf jako "výborný." Také Mansteinova armáda zásobovala zásahové skupiny dopravními prostředky a je prokázáno, že Manstein na Krymu s Ohledorfem alespoň jednou hovořil. Přesto tvrdil, že o vražedných akcích nic nevěděl. U norimberského soudu vypověděl, že "o úkolech zásahových skupin věděl jen tolik, že byly určeny k přípravě politické správy, tedy k politickému přezkoušení obyvatelstva obsazených území na východě." Nic víc?
Někteří důstojníci Mansteinova štábu věděli dost, aby mohli svého nadřízeného informovat. Ubytovatel Mansteinovy skupiny armád, plukovník generálního štábu Eberhard Finckh například, muž 20. července, byl o vraždách informován, avšak mlčel. Prý řekl ostatním důstojníkům: "Polní maršál musí mít čistou hlavu pro své operační velitelské úkoly. I tak se stejně neustále dohaduje s Hitlerem. Kdyby byl ještě zatěžován těmito otázkami... mohlo by to případně vést k potížím, jejichž následkem by mohlo být rychlé odvolání. Přitom je polní maršál nepostradatelný, zvlášť po úspěšném převratu." Finckh zřejmě vycházel z toho, že by Manstein proti hromadným vraždám protestoval. Bylo to tvrzení ve službách Mansteinovy legendy?

Manstein slyšel o zločinech za frontou. Věřil však těmto hlášením? Na podzim 1943 informoval ordonanční důstojník Alexander Stahlberg svého nadřízeného o pověstech, že v zápolí skupiny armád Jih, které tehdy Manstein velel, došlo k masovým popravám židů organizovaným SS. V jednom lese prý zahubili 100 000 lidí. "Byl ohromen," popsal Stahlberg Mansteinovu reakci. "To, co jste mi tady sdělil, je tak neuvěřitelné, že odmítán vzít to na vědomí. Kde by chtěli nechat 100 000 mrtvol?" Manstein připomněl svému ordonančnímu důstojníkovi zahajovací ceremoniál Olympijských her v roce 1936, kdy na stadionu bylo 100 000 lidí. "Teď si vzpomeňte na tu masu lidí," citoval Stahlberg Mansteina. "Jak je chcete dostat pod zem? Je to jen hnusný propagandistický trik. Něco takového si vyprošuji!"
V dokumentech nelze nalézt žádný odkaz na hromadnou popravu se 100 000 obětmi v jednom "kousku lesa" v zápolí skupiny armád. Ústav pro východní Evropu v Mnichově konstatoval v roce 1987 v posudku vyžádaném Mansteinovým synem Rüdigerem: "Zavraždění tak velkého počtu židovských obyvatel SSSR v "kousku lesa" lze s pravděpodobností hraničící s jistotou vyloučit." To však neznamenalo, že Manstein nic nevěděl. Spíše nechtěl věřit tomu, co se mu zdálo být nepředstavitelné.
Tím byla pro polního maršála věc vyřízená. Potlačil, co nechtěl vidět, a soustředil se na své úkoly jako vrchního velitele. "Mohu jen říci," ujišťoval po válce, "že v důsledku toho, že jsem byl po léta vytížen složitými úkoly na frontě, mi tehdy nebylo dáno rozpoznat sklouzávání režimu a skutečnou povahu Hitlera v šíři, jaká se nám dnes jeví samozřejmá... Starosti a úkoly,

které nám přinášel boj, nám nechávaly málo času k přemýšlení o obecnějších otázkách..." Jeden z bodů obžaloby v procesu z roku 1949 tvrdí, že Manstein věděl o vraždách, a přesto nařídil, schválil a připustil vydávání židů SD. Doklady o tom chybí. Alespoň v tomto bodu byl Manstein osvobozen: pro nedostatek důkazů. Před svými soudci prohlásil: "My vojáci se s německým lidem dělíme o neschopnost prohlédnout skutečný charakter režimu."

Avšak v Mansteinově případě to byla neschopnost navzdory lepším informacím. To dokládá nejprve zpráva Ulricha Gunzerta, kapitána na generálském školení, který byl za krymského tažení dočasně převelen k hlavnímu velitelství Jedenácté armády. Stal se svědkem, jak na tatarském valu na Krymu příslušníci SD stříleli samopaly židovské děti, ženy a muže. "V hluboké jámě," vzpomíná Gunzert, "leželo několik vrstev mrtvých. Po každé salvě sestoupili příslušníci SD do jámy a těm, kteří ještě žili, prostřelili hlavu pistolí. Byla to masová vražda. Nikdy nezapomenu na obličeje lidí, na jejich strach ze smrti, lidí, kteří v jámě čekali, až je zavraždí. " Jeho pokus, aby tomu zabránil, prý zamezil jeden příslušník SD: "Ztraťte se, do toho vám nic není!"

Na hlavním velitelství hlásil Gunzert vrchnímu veliteli, co viděl. "Prosil jsem Mansteina, aby proti tomu něco podnikl. On však odmítl: prý v těchto oblastech nemá žádný vliv; ostatně má prý teď jiné starosti. Manstein se odvolal na své vojenské kompetence a nařídil mi, abych o tom s ostatními nemluvil. Byl to útěk před odpovědností, morální selhání."

Nejpozději od vítězství u Sevastopolu považoval Hitler Mansteina za jakousi "tajnou zbraň" pro prekérní úkoly, jako například dobytí druhé velké sovětské pevnosti, Leningradu. Manstein si v říjnu 1942 zapsal do deníku: "Navrhuji útok směrem na ústí řeky Volchov, abych odřízl zásobování Leningradu přes Ladožské jezero, abych město vyhladověl a ušetřil si tak těžký útok na pevnost." Mezitím však Rudá armáda opět přešla do ofenzívy. Operace "Severní záře" byla odsunuta na neurčito.

Ve dnech před hladovějícím Leningradem zasáhla Mansteina "nejtěžší rána" v této válce. 29. října 1942 padl ve věku 19 let jako poručík u Ilmeňského jezera jeho syn Gero Erich Sylvester - ne příliš daleko od Mansteinova hlavního stanu. V úmrtním oznámení se na Mansteinovo přání mělo objevit Gerovo křestní motto: "Radoval se a jel dál svou cestou!," verš ze Skutků apoštolů (8,39). Avšak redakce listu Völkischer Beobachter odmítla oznámení s pobožným veršem otisknout. Manstein, přesvědčený křesťan, protestoval. 22. listopadu 1942 oznámení vyšlo ve stranickém listu - bez citátů z bible.

Otec neměl mnoho času na smutek. Krátké zastavení u rodiny v Liegnitz a zpátky na frontu, kde ho 20. listopadu čekal rozkaz z OKH, který měl mít těžké následky. Mansteinova armáda, nyní přejmovaná na "skupinu armád Don" se měla neprodleně vydat směrem na Stalingrad, pomoci tam jí podřízené Šesté armádě a "obnovit" linii fronty. Příštího dne se Manstein vydal v salonním vlaku na pětidenní cestu, neustále přerušovanou útoky partyzánů. Příjezdem do Novočerkaska, 160

kilometrů před Stalingradem, začal nejtěžší úkol jeho kariéry.
Když Manstein vystupoval z vlaku, byl kotel již dávno uzavřen, celá Šestá armáda a části Čtvrté armády byly obklíčeny. Jako velitel skupiny armád byl nyní poprvé během své kariéry postaven do situace, kdy měl své schopnosti rozvinout na vyšší úrovni. Avšak již první telefonát s Hitlerem mu ozřejmil základní dilema: Manstein se marně snažil získat vrchní velení nad všemi jednotkami jižní části východní fronty a volnou ruku pro některé operace. Hitler však ústup kategoricky odmítl: frontu na dolní Volze je prý třeba za každou cenu udržet; ve hře jsou prý ropná ložiska na Kavkaze; průlom Šesté armády nepřichází v úvahu; Stalingrad musí být udržen - ať to stojí, co chce.
Zdálo se, že Manstein byl zpočátku téhož názoru. I když si byl vědom, že "letecké zásobování 6. armády v době, kdy se vůbec dalo létat, (kryje) sotva desetinu denní potřeby munice a provozního materiálu" (záznam v deníku z 24. listopadu 1942), hlásil OKH do Berlína: "Průlom 6. armády, který dnes a stejně tak v příštích dnech není možný, zatím nenavrhuji. Riziko ponechat 6. armádu na místě možné jen potud, pokud je možno zajistit dostatečné zásobování vzduchem. To je rozhodující." Oznámil však, že navrhne průlom Šesté armády, pokud nebude k dispozici dostatek jednotek, které by ofenzívou obklíčené vojáky uvolnily. Následně odeslal Manstein radiogram do kotle a ujistil vrchního velitele Šesté armády, generálplukovníka Friedricha Pauluse, "že uděláme všechno, abychom vás vysekali."
Proč Manstein Hitlera zpočátku utvrzoval v jeho rozhodnutí ponechat Šestou armádu ve Stalingradu?

Věděl, že kotel nelze zásobovat ze vzduchu, jak sliboval Göring. Myslel si ale, že ví, jaká by byla Hitlerova reakce, kdyby i on požadoval okamžitý průlom. "Vůdce by stejně neustoupil," poznamenal si 25. listopadu 1942 do deníku. "Pokud se ale nejprve také budu snažit vydržet, bude mi, až už nezbude jiná možnost než se pokusit prorazit, naslouchat spíš, než kdybych hned rezignoval. A k průlomu stejně nemůže dojít okamžitě (nejdříve 28. 11.)."
Manstein musel brzy sám vidět, jak nerealistická tato naděje byla. Hitler se od svého rozhodnutí nedal odvrátit, trval na tom, že je nemožné vzdát se oblastí tvrdě vybojovaných v letní ofenzívě; příští rok by je bylo třeba dobývat znovu a s ještě větším nasazením. Nyní si Manstein zapsal do deníku: "Toto zdůvodnění nemohu přijmout." Prý jde o to, zachránit situaci jako celek, především Šestou armádu. 26. listopadu 1942 si Manstein poznamenal: Rozhovory s Paulusem, kterého jsem připravoval na průlom. Vůdce odmítá."
Mezitím oplynula doba vhodná pro pokus o průlom v nečinnosti. Zbývala už jen malá naděje na úspěšnou uvolňovací ofenzívu. V oněch osudových dnech koncem listopadu 1942 prý Hitler , jak píše Mansteinův ordonanční důstojník Stahlberg ve svých pamětech, svému polnímu maršálovi v jednom telefonátu oznámil: "Příští jaro budeme pochodovat přes Kavkaz. A já se zaobírám myšlenkou, že velení jarní ofenzívě svěřím Vám. Potom se v Palestině spojíte s armádou polního maršála Rommela, který Vám přijde naproti z Egypta. Pak budeme spojenými silami pochodovat do Indie a tam konečně vítězně rozhodneme válku proti Anglii."

Všechny naděje se upínaly k uvolňovacímu útoku na Stalingrad. Již 1. prosince 1942 vydal Manstein rozkaz k operaci "Zimní bouře" - heslo pro uvolňovací útok pod velením generálplukovníka Hotha. Jakmile se Hothovy tanky přiblížily na 30 kilometrů ke kotli, měly vyrazit bojové skupiny Šesté armády a probít se k osvoboditelům. Tímto koridorem se měly do kotle dostat nákladní automobily s 3000 tunami zásob a 30 autobusů na transport raněných. V tomto bodě byli Manstein a Hitler zajedno. Podle Mansteina měl po "Zimní bouři" následovat "Úder hromu," průlom Šesté armády. O "Zimní bouři" byl Hitler informován. O "˘Uderu hromu" ho chtěl Manstein zpravit teprve v případě úspěchu Hothova útoku.

12. prosince, o čtyři dny později než bylo plánováno, vyrazil Hoth se dvěma tankovými divizemi za vánice a mrazu do útoku proti mnohem silnějšímu protivníkovi. Navzdory tvrdé obraně a vysokým ztrátám se jeho tankům podařilo přiblížit se k Stalingradu. 19. prosince nařídil Manstein Paulusovi: "6. armáda vyrazí co nejdříve do útoku "Zimní bouře." Jednotky Šesté armády se měly probojovat vstříc Hothovým tankům a vytvořit tak zásobovací koridor. Kdy má začít operace "Úder hromu," vlastní průlom, nechával Manstein otevřené. Ve svých pamětech Manstein vysvětloval: "Skupina armád zvolila tuto formu rozkazu... aby se vyhnula očekávanému Hitlerovu vetu." Manstein stále ještě doufal, že Hitler během uvolňovacího útoku průlom schválí. K tomu však nedošlo.

Hothovy tanky se probojovaly na 60 kilometrů směrem ke Stalingradu, pak se však útok zarazil v ruské palbě, přesně 48 kilometrů od města. Teď by býval pomohl jen

svémocný rozkaz Paulusovi k průlomu. Manstein ho nevydal. Právě mu bylo svěřeno velení nad skupinou armád a jeho rozkaz by byl okamžitě zrušen a on by byl odvolán. Manstein se několikrát pokusil Hitlera přimět, aby nařídil průlom. Vyplývá to z příslušných záznamů v jeho válečném deníku:
19. prosince 1942: "Hlášení OKH, že nyní musí být nařízen průlom 6. armády. Rozkaz 6. armádě k "Zimní bouři" a k přípravě na "Úder hromu."
21. prosince 1942: "Rozhovor s Zeitzlerem (náčelník štábu armády), že je nutné rozhodnout o průlomu 6. armády..."
22. prosince si Manstein rezignovaně poznamenal: "Všechen nátlak na rozhodnutí ohledně 6. armády je k ničemu."
Mezitím došlo na středním Donu k další krizi. Rudá armáda prolomila frontu spojenecké Osmé italské armády a postoupila na západ. Nyní byl ve hře osud dvou německých skupin armád: skupiny armád Don a skupiny armád A (Kleist), která měla dobýt kavkazská naleziště ropy. Hrozilo, že bude odříznuto jeden a půl milionu mužů. Bylo třeba mobilizovat všechny síly. Manstein proto nařídil Hothovi, aby útok zastavil a obrátil se. Hothova Šestá tanková divize měla uzavřít mezeru fronty. Se dvěma zbývajícími divizemi však již nebylo možno pomýšlet na úspěšný útok na Stalingrad. Pokus o osvobození Šesté armády s konečnou platností zkrachoval. Nikdy nedostala rozkaz k průlomu. Manstein tvrdil, že by Pauluse podpořil, kdyby se byl průlomu odvážil. Paulus to válce viděl jinak: "Ten, kdo tehdy myslel, že mi nemůže dát rozkaz nebo povolení k

průlomu, nemá dnes právo psát, že si můj průlom přál a že ho kryl."
Osud Šesté armády byl zpečetěn. Manstein přesto odmítl kapitulaci. Paulusovy jednotky měly tak dlouho vázat sovětské síly, dokud nezvládne krizi na jižním úseku východní fronty. V zásadě zastával Manstein názor, že "kdyby každý velitel, který svou situaci považuje za bezvýchodnou, kapituloval, nikdy bychom nevyhráli žádnou válku." Jak dramaticky se mezitím přiostřila situace v kotli, se Manstein dověděl 12. ledna 1943 od kapitána Winricha Behra, který mu na přímý Paulusův rozkaz vylíčil bídu vojáků v kotli a který si měl vyžádat povolení ke kapitulaci. Podle Behra šlo už jen o to, zachránit lidské životy. Vojenskou hodnotu už prý Šestá armáda stejně nemá. Manstein poslal Behra dál do "vůdcova" hlavního stanu, aby tam při situační poradě Hitlerovi vylíčil situaci. Když se zase vrátil, informoval Behr o tom, co Manstein vzal mlčky na vědomí: Hitler zakázal kapitulaci, vojáci Šesté armády měli bojovat až do konce.
Teprve když se 22. ledna situace na frontě stabilizovala, pokusil se Manstein Hitlera přece jen pohnout k povolení kapitulace. Téhož dne si poznamenal do deníku: "Paulus sonduje možnosti jednání. Rozhovor s vůdcem. Musí se bojovat, protože Rus se stejně nebude držet ujednání." Hitlerův zatvrzelý odpor málem přiměl Mansteina k odstoupení. Od chvíle, kdy se stal vrchním velitelem a dostával operativní rozkazy přímo od nejvyššího velení, mu bylo jasné, "že Hitler jako vojenský vůdce zklamal." Přesto nevyvodil žádné důsledky. Polní maršál, říkal, nemůže prostě odejít domů. Je zavázán poslušností a věrností. K tragédii vojáků v kotli u Stalingradu po válce

poznamenal: "I když byla tato věrnost zachována muži, který si ji nezasloužil, je tato věrnost a plnění povinností přesto Píseň písní německého vojenství!"

V době dramatických krizí, kdy Mansteinova skupina armád bojovala na 700 kilometrů dlouhé frontě s 32 oslabenými divizemi proti mnohem silnějšímu protivníkovi, dostal polní maršál návštěvu mladého majora z organizačního oddělení armády. Tento důstojník chtěl s Mansteinem projednat situaci ohledně nahrazování a znovuvybudování. Jeho jméno: Claus hrabě Schenk von Stauffenberg. Manstein ho sice neznal osobně, byl mu ale doporučen jako jeden z nejnadanějších mladých důstojníků generálního štábu. Co Manstein neznal, byl skutečný důvod Stauffenbergovy návštěvy - státní převrat provedený armádou.
Stejně jako pro okruh vlastenců, kteří viděli, jak se říše řítí do záhuby, byl i pro Stauffenberga vrchní velitel skupiny armád Jih nositelem naděje. V Mansteinově hlavním stanu v Taganrogu se odvinul brizantní dialog, jemuž nejprve otevřenými a potom přivřenými dveřmi naslouchal ordonanční důstojník Alexander Stahlberg.
Stalingrad, vysvětloval Stauffenberg, prý není první vůdcovou chybou; ruské tažení se skládá z řetězu chyb; vinen je Hitler. Manstein souhlasně přikyvoval. Především téma "rozdělení špiček" našlo u polního maršála velkou odezvu, protože Manstein sám byl toho názoru, že východní fronta by měla být, stejně jako za první světové války, podřízena jednomu vrchnímu veliteli. Jen o čtyři dny dříve, 22. ledna 1943, kladl Manstein na srdce generálu Zeitzlerovi, náčelníku generálního štábu armády: "Pokud vojevůdce ještě

přebírá úkoly svých podřízených velitelů, když je zároveň zatížen všemi starostmi politiky a vedení státu, jestliže jeho vůle dokáže vytvořit mocenské prostředky, pak musí i největší génius nakonec stát před neřešitelným úkolem. Považuji za nezbytné, aby vůdce dal svým podřízeným velitelům důvěru, kterou si zaslouží, aby jim poskytl svobodu, kterou potřebují, aby mohli správně vést, a aby tím získal klid, v němž mohou uzrát všechna operativní rozhodnutí. Stejně tak považuji za nezbytné, aby při společném vedení války na všech válčištích naslouchal jen jednomu rádci a aby jeho úsudku také dal důvěru, bez níž to nejde."

Manstein ujistil Stauffenberga, že bude u Hitlera usilovat o jednotné vedení wehrmachtu. To však Stauffenberga neuspokojilo. V případě nutnosti, upozorňoval, by tento krok, totiž jmenování vrchního velitele na východě, musel být vynucen, než válka skončí katastrofou. Tuto myšlenku však Manstein odmítl sledovat. Nezákonné aktivity prý pro něj nepřicházejí v úvahu. Již svému vzoru Beckovi napsal: "Válka není prohraná tak dlouho, dokud ji za prohranou neprohlásí." Když Stauffenberg dále naléhal, Manstein ho prý odmítl: "Pokud s touhle věcí okamžitě nepřestanete, nechám vás zatknout!" V roce 1962 Manstein toto tvrzení dementoval jako "zcela nepřípadné." Spíše se prý snažil Stauffenbergovi "jako cennému, mladšímu kamarádovi pomoci tím, že vyslechl jeho oprávněné starosti. Bylo by myslitelné, že jsem mu v jeho vlastním zájmu radil, aby byl opatrnější při svých vyjádřeních, protože ne každý vrchní velitel by jeho kritice Hitlera naslouchal tak, jako já."

Manstein poslouchal - a nebylo by mu zatěžko pochopit, že se ho Stauffenberg snaží získat pro státní převrat. Kdy

jindy, než tváří v tvář katastrofě jako té u Stalingradu, by byl Manstein připraven jednat? Stauffenberg byl trpce zklamán. Státní převrat by přišel pozdě, argumentoval Manstein, protože spojenci žádají "bezpodmínečnou kapitulaci." A přišel by brzy, protože národ k němu ještě není zralý, Hitler je ještě příliš populární. Z fronty nelze převrat očekávat. Po hodinové rozmluvě opustil Stauffenberg Mansteinův pokoj stísněně a sklíčeně. Shrnul: "Poznatky mají všichni, generálové, ale jen málokteří jsou připraveni jednat!" A ještě zřetelněji: "Vždyť ti chlapi mají plné kalhoty, nebo jsou to hlupáci, nechtějí jednat!" O Stauffenbergově návštěvě napsal Manstein manželce: "Důvěra je vždy dojemná, ale jak mám změnit věci, které nejsou v mé moci a v mých možnostech?"
Na rozloučenou Manstein Stauffenbergovi poradil, aby se nechal přemístit na frontu, aby se dostal z "neradostného prostředí" ve "vůdcově" hlavním stanu. "Jak ho mám rád," napsal manželce, "jak je příjemný a chytrý, je prostě pro těžké časy příliš chytrý, vidí příliš jasně hrozby a negativa. Sám to také všechno vidím, ale dokážu se s tím vyrovnat."

6. února 1943 se Manstein sám ponořil do "neradostného prostředí." Vydal se na cestu do "vůdcova" hlavního stanu - s cílem tlačit na Hitlera ve věci jediného vrchního velitele východní fronty. Aby se pro tuto funkci nabídl sám, jak mimo Stauffenberga nyní tak požadoval generál Erich Fellgiebel, velitel zpravodajských jednotek, nepřicházelo pro Mansteina v úvahu. "Moje použití tam má smysl jen, když budu zavolán, když mi tedy bude dána důvěra, která je předpokladem toho, že rady v

operativní oblasti budou také přijaty. Protlačovat se nějakou formou, třeba i jen přihlášením se k přednášce k této věci, znamená hned zpočátku pozbýt důvěry. A bez ní nelze posloužit ani vůdci, ani věci."
Beztoho nebyla důvěra mezi Hitlerem a jeho polním maršálem nijak pevná. Vůdce již jednou během zimní krize 1941/42 odmítl Mansteina jako "náčelníka generálního štábu branné moci" - se zdůvodněním, že je "sice geniální hlava, ale příliš samostatná povaha."

Hitler zahájil poradu překvapením. Dalo se očekávat, že bude hledat obětního beránka za porážku u Stalingradu. Hitler však řekl: "Pánové, nejprve bych chtěl říci několik slov k Stalingradu. Za Stalingrad jsem odpovědný pouze já." Na Mansteina tato "vojácká" slova zapůsobila, a tak využil vhodného okamžiku, aby otevřel otázku jednotného vrchního velení. "V otázce velení velmi otevřená diskuse, ale žádný výsledek," zapsal si večer do deníku. "Šéf generálního štábu wehrmachtu ztroskotal samozřejmě na osobě G. (Göring)." Manstein přestal naléhat. "Diktátor," vypověděl u norimberského soudu, "se nemůže nechat nutit. V okamžiku, kdy takovému nátlaku jen jednou podlehne, je jeho diktatura vyřízená."
U mapového stolu názorové rozdíly pokračovaly. Manstein naléhal, aby byla střední a severní oblast Donce přechodně vyklizena, jednotky vyvedeny a reorganizovány, aby bylo možno později znovu zaútočit. Pro Hitlera však byla i pouhá představa, že by se měl bez boje vzdát dobytého území, "troufalost." Nařídil Mansteinovi bránit se po celé délce fronty, ani krok zpět, vytrvat do posledního náboje. Manstein upozorňoval: kdo chce udržet všechno, se vystavuje nebezpečí, že všechno

ztratí! Diskuse trvala čtyři hodiny a pak dosáhl Manstein alespoň dílčího úspěchu: Hitler dovolil stáhnout z oblasti Donce První a Čtvrtou tankovou armádu, aby se později rozmáchly k protiúderu. Mansteinův plán stáhnout v široce založené "rošádě" Čtvrtou tankovou armádu vyšel. V polovině února zahájil svou protiofenzívu. Přinesla Hitlerovi jeho poslední vítězství na východě - a Mansteinovi zase jednou jistotu, že v otevřené bitvě s pohyblivými operacemi bylo možno zvládnout i kritické situace.

Bezprostředně před zahájením ofenzívy přijel Hitler překvapivě do Mansteinova hlavního stanu v Záporoží. "Ba, ba, efendi zase měl nos na to, co je pro jeho propagandu užitečné," utahoval si Manstein. "Efendi" říkal Hitlerovi od té doby, co uslyšel modlitbu jednoho krymského Tatara: "Díky buď Alláhovi a efendimu Adolfovi." Při pěti situačních poradách během tří dnů se jasně ukázalo, jak hluboká byla Hitlerova nedůvěra ke generálům obecně a k Mansteinovi zvlášť. Ve strategickém myšlení se oba světy rozcházely. Hitler nařizoval vydržet za každou cenu. Manstein sázel vzhledem k převaze Rudé armády na pohyb, uhýbání, údery ze zálohy, to znamenalo: stáhnout jednotky a získat tak svobodu jednání a potom znovu zaútočit. Když se sovětské tanky přiblížily na 80 kilometrů k Záporoží, diskuse náhle skončily. Hitler odletěl zpět do Rastenburgu. Teď měl Manstein poprvé a naposledy volnou ruku. Úspěch se dostavil brzy. 19. února 1943 vyrazily obě tankové armády Mansteinovy skupiny armád v oblasti Donce do útoku, znovu dobyly Charkov a Bělgorod. Útok zastavilo teprve bláto oblevy. Fronta tak probíhala opět podobně jako před rokem. Svému

tiskovému šéfovi, Otto Dietrichovi, dal Hitlerovi na vědomí: "Charkov jsem dobyl já, nikoli pan von Manstein."
Manstein stále ještě nepovažoval válku za prohranou. I když už nepočítal s vítězstvím na východě, pěstoval si na jaře 1943 naději na vojenskou remízu - jako základ pro jednání se Stalinem, který stále netrpělivěji čekal na druhou frontu západních spojenců a možná by byl ochoten uzavřít separátní mír. Dokud se zdálo, že tato cesta je ještě otevřená, nechtěl se Manstein odvážit žádné velké ofenzívy, ale nadále využívat osvědčené taktiky. Manstein nepochopil, že Hitler by nikdy nesouhlasil s remízou se Sovětským svazem, protože pro něj existovalo jen vítězství, nebo porážka. Naděje na "nerozhodně" zůstala tím, čím vždy byla - iluzí racionálně myslícího stratéga, který si s Hitlerovým iracionálním myšlenkovým světem neuměl poradit.
Hitler nebyl za žádných okolností ochoten bez boje odepsat jednou dobytá území, především pak ne Doněcké pánve s jejími ocelárnami a uhelnými doly. Bez této oblasti, přeháněl Hitler, by se německá válečná výroba zhroutila. Sověti, dramatizoval, "stejně vykrvácí, jen když budeme hájit každou stopu." Svými stereotypními argumenty bránil Mansteinovi v tom, aby svou skupinu armád vedl pohyblivě - jediná rozumná šance proti nepřátelské přesile. Často sáhodlouhé diskuse mezi Mansteinem a Hitlerem se točily kolem stále stejných sporných otázek: vydržet, nevydržet, vydržet jak dlouho... Hans-Georg Krebs, kapitán v Mansteinově štábu, mnohokrát zažil, jak jeho nadřízený a Hitler debatovali o situaci. "Manstein samozřejmě předkládal myšlenky, které se pohybovaly směrem zpátky. Pokud

totiž chceme chránit jednotky a mít úspěch, musíme operovat v pohybu. Tu uťal Hitler Mansteinovi často slovo a řekl: "O tom nebudeme vůbec mluvit!" Často to účinkovalo tak, že Manstein zmlkl. Když zjistil, že se tu nedá nic dělat, prostě přestal mluvit. To byla Mansteinova chyba, že nic neřekl, když druhého nepovažoval za odpovědného. Pro něj byl Hitler nevědoucí svobodník z první světové války, který si myslel, že něco ví a něco umí."

Vojenský odborník Manstein přiznával Hitlerovi "bezpochyby určité oko pro operativní možnosti" a "podivuhodné vědomosti a paměť," avšak nic víc: "Z celkového pohledu mu chyběl vojenský um, založený na zkušenosti, který jeho intuice nemohla nahradit." Podle Mansteinova názoru přeceňoval Hitler sílu své vůle, svůj vliv na jednotky - a trestuhodně podceňoval sílu protivníka. Po jedné situační poradě, při níž Hitler zase jednou prosadil svou vůli, uslyšel kapitán Krebs Mansteina nadávat: "Bože můj, to je idiot!" Manstein viděl, co tenhle "idiot" způsoboval na frontách, jak hazardoval s tím, co pruský polní maršál pokládal za největší poklad - s Německem. Odstoupit nebo pozvednout proti Hitlerovi ruku však přesto nechtěl.

Manstein zůstal na svém místě i proto, že se považoval za nepostradatelného. Nikdy nezavdal Hitlerovi příležitost pochybovat o své loajalitě. Nejvyššímu veliteli odporoval pouze ve vojenských otázkách, politika zůstávala tabu, v souladu s Mansteinovou devízou: válka je válka a politika politika. A byl si vědom toho, že vést válku dokáže s umem, jako sotvakdo druhý. Manstein se nikdy netlačil do popředí, byl si však svého umění vždy vědom a dokázal ve "vůdcovské pozici" jít dokonce tak daleko,

jak pozoroval generál Günther Blumentritt, "že myšlenky, s nimiž přišel Hitler, označil za nesmysl." Hitler zase nikdy nepojal k Mansteinovi skutečnou důvěru, vysoce si však cenil jeho vojenských schopností. Hitler vždy dodržoval formu. Nikdy Mansteina neponižoval před ostatními, i když ten velmi často špičkoval: "Můj vůdče, vy jako ordonance z 1. světové války, byste vlastně měl vědět, kolik času je třeba, aby se rozkaz dostal k nejpřednějším jednotkám!" Manstein Hitlerovi ve vojenských otázkách odporoval. Byl nepohodlný, jak ho charakterizoval generálplukovník Heinz Guderian: "Měl vlastní názory a říkal je." I v tom se Manstein lišil od ostatních vrchních velitelů. "Nikdo jiný se s Hitlerem nedohadoval tak jako Manstein," řekl Adolf hrabě Kielmansegg z vlastní zkušenosti. Avšak přesvědčit Hitlera se i Mansteinovi dařilo jen velmi zřídka. Občas měl dojem, že stojí proti "indickému uspávači hadů". "Nemohu si vzpomenout, že bych kdy u nějakého člověka viděl pohled, který by tak vyjadřoval sílu jeho vůle." Hitler a on, svěřil Manstein svému deníku, se pohybovali na dvou rozdílných úrovních. "V důsledku toho nedospějeme nikdy k žádnému výsledku."
Hitler byl pro Mansteina jako druhá fronta, která ho stála skoro stejně tolik sil jako operativní velení jednotkám. Jeho rozhodnutí musela nejen mít vojenský smysl, ale musela se líbit i Hitlerovi, musela odpovídat jeho vůli. Stejně jako Hitler, tlačilo i velení armády na jaře 1943 na ofenzívu, dříve než se Rudá armáda vzpamatuje z porážky u Charkova. Protivníkovi mělo být vnuceno jednání. Příležitost k útoku nabízel výběžek sovětské fronty u Kurska - dějiště největší tankové bitvy v

dějinách pod označením "Citadela" a zároveň poslední německá ofenzíva na východě.
Skupina armád Střed pod Klugem měla zaútočit ze severu a skupina armád Jih pod Mansteinem z jihu a měly vzít sovětské jednotky do kleští. První rozkaz k operaci "Citadela" byl vydán již 13. března. Hitler však váhal, chtěl vyčkat dodání nových tanků k jednotkám. Manstein nedočkavě upozorňoval, že je třeba zaútočit co nejdříve. Čím dříve se tak stane, tím méně času bude zbývat Sovětům k vybudování silné obrany a tím menší bude nebezpečí sovětské ofenzívy v oblasti Donce. Hitler se nenechal ovlivnit, duben uběhl bez užitku. "Manstein zuřil," vzpomíná Hubertus svobodný pán von Humboldt, tehdy kapitán v Mansteinově štábu. "V telefonických rozhovorech s náčelníkem generálního štábu Kurtem Zeitzlerem poukazoval na to, že každý den, který ztratí, zmenšuje naději na úspěch, že útok skončí neúspěšně, pokud bude dál odsouván." Termín útoku byl přesunut z května na červen.
V této fázi nečinnosti, kdy se fronty sotva hýbaly, si Manstein našel více času pro své jezdecké koně, které si nechal dovézt ze Slezska do svého hlavního stanu. Jako vášnivý jezdec se pokoušel čas zorganizovat tak, aby mohl denně vyjet na projížďku - většinou v doprovodu svého ordonančního důstojníka Alexandera Stahlberga, bratrance Henninga von Tresckowa, který měl nejlepší kontakty k "vůdcově" hlavnímu stanu. Že tam "proti němu běží štvavá kampaň, živená patrně Göringem a Keitelem," se dověděl již od polního maršála Wolframa svobodného pána von Richthofen. Göring a Keitel se všemi prostředky pokoušeli potlačit Mansteina jako mocenský faktor, jímž by se stal jako vrchní velitel na

východě. Averzi vůči vrchnímu veliteli skupiny armád Jih pociťoval i ministr propagandy Joseph Goebells: "Manstein je všechno jiné než přívrženec nacionálně-socialistického režimu."
Goebbels si 2. března 1943 zapsal do deníku: "Vůdce vlastně zamýšlel při své cestě na jižní frontu Mansteina sesadit, avšak předběžně tento záměr neuskutečnil. Každopádně si však musíme dát pozor na starou generalitu wehrmachtu a reichswehru. Dobrých přátel mezi nimi máme málo."
Co však Stahlberg slyšel od svého bratrance von Tresckowa, byla zatím nejnebezpečnější pověst: "Hitler propukl několikrát v záchvaty zuřivosti vůči svému nejužšímu kruhu, když padlo jméno Manstein." Hitler prý ví, citoval Tresckow svůj "zdroj" ve "vůdcově" hlavním stanu, že si Manstein často odpoledne vyjíždí se svým ordonančním důstojníkem. Podle Hitlera by bylo snadné "ty dva nechat při partyzánském útoku zmizet." Atentát na polního maršála bezprostředně před tak rozhodující operací jako "Citadela"? Pozadí zůstalo nevysvětlené. Už tak chladné vztahy mezi Hitlerem a jeho polním maršálem patrně dosáhly bodu mrazu.

1. července 1943 čekání na "Citadelu" skončilo. Hitler se konečně rozhodl zaútočit - pozdě, jak se ukázalo. Rudá armáda využila čas, k vybudování mohutné obrany. O momentu překvapení nemohla být řeč. "Jistě to věděl," vzpomíná Adolf hrabě von Kielmansegg. "Neupozorňoval nás v operačním oddělení armády dost jasně na stále větší riziko celé operace, takže u nás vznikl dojem: však se to podaří." 4. července začala bitva, na niž se čekalo od dubna. Na německé straně zaútočilo celkem

1081 tanků a 376 samohybných děl. Mansteinovy svazky sice pronikly hluboko do sovětské obrany, avšak rozhodující průlom se jim nezdařil. 12. července, v nejkrizovějším okamžiku bitvy bohaté na ztráty, dostal Manstein rozkaz z "vůdcova" hlavního stanu, aby se následujícího dne hlásil s polním maršálem von Klugem u Hitlera. Manstein ještě věřil v dílčí úspěch, protože ještě nenasadil své zálohy. Avšak poté, co se spojenci vylodili na Sicílii, rozhodl Hitler ofenzívu ukončit a síly přesunout do Itálie. "Citadela" zkrachovala.

Po oznámení "vůdcova" rozhodnutí analyzovali polní maršálové Kluge, Rommel a Manstein při "dobrém francouzském červeném víně" bez obalu, jak dramaticky se situace v posledních měsících vyvinula. Podle vzpomínek Alexandera Stahlberga řekl Kluge Mansteinovi zcela otevřeně: "Konec bude zlý. A já opakuji, co jsem vám řekl už dříve, jsem připraven se vám podřídit." Rommel se připojil: "Konec války bude jedna jediná katastrofa. Jestli se spojenci vylodí i na Balkáně a nakonec na pobřeží Atlantiku, domek se zhroutí." Manstein odpověděl: "Ještě to nedošlo tak daleko. Hitler se vzdá vrchního velení dřív, než ztroskotá."

Rommel odpověděl: "Ten se vrchního velení nevzdá nikdy. Patrně ho znám lépe než vy, pane von Manstein." Po krátké přestávce ujistil Rommel Mansteina: "I já jsem připraven se vám podřídit." Při rozloučení se Rommel obrátil k Stahlbergovi, který celý rozhovor poslouchal: "Váš polní maršál je geniální stratég. Obdivuji ho. Je však iluzionista."

Rommel měl pravdu. Hitler nikdy nepomyslel na to, že by se vzdal vrchního velení na východní frontě, a dobrovolně už vůbec ne. Pro diktátora by to znamenalo zbavení moci sebe sama. Manstein byl sice dost sebevědomý na to, aby se viděl jako ideální osoba pro funkci vrchního velitele na východní frontě. Ještě se však obával vnést své jméno u Hitlera do diskuse, i když ho celá generalita považovala za první volbu a Hitlerovy velitelské chyby mu způsobovaly těžké problémy. "Stav, kdy jsou vrchní velitelé skupiny armád o celkové situaci informováni jen prostřednictvím informací wehrmachtu," psal generálu Zeitzlerovi, "je stejně neúnosný, jako neexistence jakéhokoli duchovního spojení mezi nejvyššími velícími místy." Manstein viděl šanci na záchranu Německé říše remízou jen v osobě jediného vrchního velitele na východní frontě. Byl však také připraven akceptovat kvůli tomu státní převrat?

Právě s tímto návrhem konfrontoval Mansteina plukovník Rudolf-Christoph svobodný pán von Gersdorff, vyslanec polního maršála von Klugeho, 8. srpna 1943. Před odjezdem do Mansteinova hlavního stanu v Záporoží řekl Kluge Gersdorffovi na cestu: "Sdělte polnímu maršálovi Mansteinovi, že ho prosím, aby po státním převratu převzal funkci náčelníka generálního štábu wehrmachtu - tedy spojených generálních štábů armády, letectva a námořnictva."

Po příjezdu do Záporoží začala Gersdorffova mise rozhovorem mezi čtyřma očima, na nějž si Gersdorff i po čtyřiceti letech doslova pamatuje. Po svém představení začal Gersdorff psychologicky chytře tématem, které Mansteina velmi pálilo: rozdělení špiček wehrmachtu. Přednesl Klugeho obavy, že hádky mezi OKW a OKH a

Hitlerův diletantský styl řízení dávají očekávat zhroucení východní fronty. Někdo prý musí Hitlerovi objasnit, že dojde ke katastrofě, pokud se ve vojenském vedení okamžitě něco nezmění. "Jsem přesně téhož názoru," citoval Gersdorff Mansteina ve svých pamětech. "Ale nejsem ten správný muž, který by to měl Hitlerovi říci. Nepřátelská propaganda ze mě udělala muže, aniž bych za to mohl, který chce Hitlera připravit o moc. Přistupuje ke mně již jen s nedůvěrou. Takovou misi mohou převzít jen Rundtstedt a Kluge."
A skutečně, Mansteinovo jméno se často objevovalo v anglicky psaných novinách a rozhlasových relacích. Agentura Reuter hlásila, že Manstein dostane celkové velení, a americký magazín Time věnoval polnímu maršálovi 10. ledna 1944 dokonce titulní příběh, což jen podpořilo nelibost jeho soupeřů v Hitlerově okolí - Goebbelse, Göringa a Himmlera. 11. března 1944 si Goebbels poznamenal do deníku, aniž by byl konkrétní: "Vůdce patrně vůbec neví, jak drze se vůči němu Manstein choval."
Gersdorff se odvážil ještě dál: "Možná, že by všichni polní maršálové měli přijít k vůdci a přiložit mu pistoli na hruď." Manstein prý kategoricky namítl: "Pruští polní maršálové se nebouří!" Gersdorff odporoval, že ještě nikdy v dějinách nebyli pruští polní maršálové v podobné situaci: každý prostředek je dobrý k záchraně Německa před katastrofou.
Manstein: "Vy ho asi chcete zabít?"
Gersdorff: "Ano, a sice jako vzteklého psa."
Manstein: "Toho se nezúčastním. To by vedlo k zániku armády... Jsem v první řadě voják... Něco takového by v armádě s jistotou vedlo k občanské válce." Manstein byl

přesvědčen, že při násilném odstranění Hitlera by se válka už nedala vést, natož vyhrát.
Poté, co Gersdorff pochopil, že Mansteina nepřesvědčí, položil polnímu maršálovi otázku, kterou mu uložil Kluge: Byl by Manstein ochoten převzít po převratu místo náčelníka generálního štábu wehrmachtu? Manstein zvolil šalamounskou odpověď: "Vyřiďte polnímu maršálovi Klugemu, že mu děkuji za důvěru, kterou ve mně skládá. Polní maršál Manstein bude vždy loajálně k dispozici legálnímu vedení státu."
Co je na Gersdorffově popisu správné? Projednával by polní maršál podobné brizantní otázky s téměř neznámým spojovacím důstojníkem? Nebyl snad Gersdorffův návrh vůbec tak zřetelný? "Navázal s vámi okruh lidí 20. července kontakt?" zeptal se obhájce Hans Laternser Mansteina v Norimberku na lavici svědků. Odpověď: "To jsem si neuvědomil... Teď dodatečně je mi jasné, že k různým pokusům o kontakt došlo, patrně kvůli zjištění mého postoje. To byl jednou u mě plukovník Gersdorff a, jak mi řekl dodatečně, měl s sebou dopisy od Goerdelera, myslím, a Popitze, které mi měl ukázat, kdyby se domníval, že bych byl pro státní převrat k mání. Protože jsem ale vždy zastával stanovisko, že by odsunutí nebo odstranění Hitlera za války vedlo k chaosu, ani mi ty dopisy neukázal. Že to měly být pokusy o kontakt, jsem si ujasnil až dodatečně. Nikdy jsem tedy nikomu neslíbil, že se podobných akcí zúčastním."
V Mansteinově deníku nelze najít žádnou poznámku, že by Gersdorff hovořil o nějakém atentátu. Bývalo by to bylo také příliš nebezpečné něco o tom napsat. Riziko, že deník padne do rukou SD, bylo příliš velké. Poznámky

však dokládají, jak nebezpečně otevřeně Manstein s Gersdorffem hovořil o "vůdcových chybách." Hitler, napsal Manstein, "by neměl všechno vést sám." Měl by spolupracovat s náčelníkem štábu wehrmachtu nebo převzít také vrchní velení nad luftwaffe a námořnictvem a vést armádu společně se všemi třemi náčelníky generálních štábů. Úkol "vůdce a vojevůdce" spočívá především v "politickém vedení národa, které nyní chybí, v zahraničněpolitickém vedení války, k čemuž patří i obsazená území, ve zbrojení a hospodářství. Vojensky ale jen v zásadních vojenskopolitických rozhodnutích." To vše by měl Kluge Hitlerovi přednést. On sám to prý udělat nemůže, "protože jsem v důsledku zahraniční propagandy postaven do pozice muže, který chce převzít vedení."

Manstein Gersdorffovi řekl, že na mír nelze nyní pomýšlet, protože protivník se domnívá, že má vítězství na dosah. Je však třeba využít každou možnost k jednání, a sice Hitlerem a nikým jiným. "Armáda nemá s takovými věcmi zásadně co dělat. Má svou přísahu a povinnost poslušnosti a bude také vždy tím, kdo zůstane věrný. Každá myšlenka, že se vojenští vůdcové budou míchat do otázek politického vedení, by znamenala, že tím opouštějí základnu vojenské podřízenosti, což se vždy obrátí proti nim."

Byla to past, kterou Manstein nalíčil sám na sebe: Chtěl být "jen" voják a jinak nic, a jako "takový jsem nepoužíval svůj kabátec, abych v něm ukryl dýku." Vychován v tradici pruského důstojnického sboru se Manstein cítil být vázán loajalitou a poslušnosti vůči "legálnímu vedení státu," tedy i vůči Hitlerovi, "jedinému muži, který má důvěru národa i vojáků, v nějž věří.

Žádný jiný by ji neměl" (záznam v deníku z 8. srpna 1943). Státní převrat, dokonce atentát na "legální" hlavu státu v té době nepřicházel u Mansteina vůbec v úvahu. Zapleten do konfliktu mezi svědomím a poslušností, zůstal Manstein podle svého hesla "pevný ve věrnosti," poukázal na zodpovědnost vůči svým vojákům a na povinnost, kterou musí jako velitel splnit. Puč, mínil, by měl za následek občanskou válku v armádě. Myšlenka, že by Hitlerův konec mohl zachránit životy milionů lidí, Mansteina nenapadla. Generálu Dietrichu von Choltitz, pozdějšímu zachránci Paříže, vysvětlil své dilema mezi frontou a hnutím odporu takto: "Nepřátelská přesila, proti níž musím po léta bojovat, se zvětšila z 1:3 na 1.20. Vzhledem k tomu je směšná myšlenka, prostě odjet do hlavního stanu a zabít Hitlera, zatímco přede mnou stojí miliony Rusů připravených vpadnout do Německa. V čele skupiny armád jsem odpovědný německému národu a jako vůdce armády nemohu ani minutu přemýšlet o tom, provést násilnou změnu ve vedení... Nemám právo svou neposlušností znejistit své vojáky... Pokud se taková změna, která je v mnoha ohledech nutná a kterou bych sám uvítal, plánuje, musí být provedena muži ve vlasti, kteří mají možnost se k Hitlerovi dostat a kteří jsou navíc mnohem lépe schopni si udělat obrázek o politických důsledcích. Já sám musím stát za svými vojáky, které musím vést a s nimiž sdílím jejich osud."
Mansteinovy rozhovory se zástupci vojenského hnutí odporu probíhaly podle podobného vzoru. Velmi dobře znal situaci a zásadně neodmítal státní převrat. Osobně se ho aktivně zúčastnit však nechtěl. Když se 25. listopadu 1943 plukovník Henning von Tresckow ze skupiny armád Střed, kterého vázalo s Mansteinem přátelství,

ještě jednou pokusil pohnout polního maršála k činu, stál proti němu muž, který, jak sám řekl, vidí jen jedinou možnost: bojovat dál pod Hitlerem a možná dosáhnout remízy. Tresckow se pokusil promluvit Mansteinovi do svědomí. Hitler prý vede Německo do záhuby. "My naopak máme moc vývoj zavést do správných kolejí. Pokud to neuděláme my, neudělá to nikdo." Při jednom z rozhovorů s Tresckowem slyšel důstojník generálního štábu Hans-Adolf von Blumenröder Mansteina říkat: "Tresckowe, nechte mě konečně se svou hloupou politikou na pokoji!"
Tresckowova návštěva 25. listopadu byla posledním pokusem někoho z opozice získat velitele skupiny armád Jih jako leadera hnutí odporu. Manstein byl pro státní převrat ztracen. Jeho učitel, generálplukovník Beck, vysvětloval chování jím kdysi protežovaného "operativního zázraku" jeho povahou. V březnu 1944, kdy byl Manstein propuštěn, Beck střízlivě konstatoval: "I když jsem si ho dlouho cenil, nelituji Mansteinova sesazení."
Se svým postojem hnutí odporu sice tolerovat, ale sám s ním nemít nic společného, nebyl Manstein mezi generalitou sám. Nemálo vysokých důstojníků, především polní maršálové von Kluge a Rommel, by pokus o převrat přivítali, avšak jednat nechtěli. Mansteinův odpor vůči Hitlerovi se vyčerpával zatvrzelým bojem u mapového stolu.

Po tankové bitvě u Kurska přešla iniciativa neodvolatelně na Rudou armádu. Při délce fronty až 900 kilometrů byla Mansteinova skupina armád vystavena permanentním útokům. Téměř denně vznikala nová ohniska krizí, bylo

třeba uzavírat mezery ve frontě. Rudá armáda se zdála být neporazitelná - jako neustále se obnovující hydra. Manstein tlačil na zkrácení fronty. Hitler však nezměnil názor: ani o krok zpátky, jen vydržet, vydržet, vydržet... Opakovaně se vměšoval do velení skupině armád Jih. Když ho chtěl Manstein přesvědčit vojenskými argumenty, vnášel Hitler do hry hospodářské a politické nezbytnosti. Manstein si stěžoval: "Proti téhle dialektice nemohu nic dělat." V srpnu 1943 protestoval u OKH: "Pokud vůdce myslí, že má vrchního velitele, který má pevnější nervy, projeví více iniciativy, najde lepší východiska, vidí jasněji dopředu, jsem připraven odstoupit. Dokud však stojím na svém místě, musím mít možnost používat svou hlavu." Znovu se pokusil Hitlera získat pro myšlenku jednotného vrchního velení na východní frontě a vzhledem k dramatické situaci už se dál neobával navrhnout sám sebe za kandidáta na funkci vrchního velitele na východě. "Můj vůdče, pokud byste přitom pomýšlel na mou osobu, zaručuji vám svou hlavou, že frontu... zastavím."

Hitler odpověděl, že jen on sám by dokázal generály zvládnout. Manstein si zklamaně napsal do deníku: "Nelze již pochybovat o závažnosti situace a o tom, že jednotky jsou u konce... Již poněkolikáté vysvětluji OKH, že to takhle dál nejde... Člověka unavuje, neustále bojovat nejen proti Rusům, ale i proti nechápavosti nahoře."

Hitler ještě stále stál za Mansteinem. Avšak hlasy žádající jeho propuštění byly stále hlasitější. Od Stalingradu, kdy Manstein považoval zásobování kotle ze vzduchu za nemožné, měl nepřítele v Göringovi, který bok po boku s Himmlerem a Goebbelsem čuchal v

Mansteinovi nové vojenské mocenské centrum, potenciálního soupeře v boji o Hitlerovu přízeň. Již v dubnu 1943 bylo ministru propagandy Josephu Goebbelsovi nápadné, že Manstein zavedl v ústupových oblastech "humánnější nakládání s obyvatelstvem." 19. října 1943 to Goebbels v deníku formuloval ještě zřetelněji: "Manstein je všechno jiné než přívrženec národně socialistického režimu. V tuto chvíli proti němu však nemůžeme nic podniknout, protože ho potřebujeme; vůdce to alespoň tvrdí." Ani ne o osm dnů později se Goebbels domníval, že u vůdce zaznamenal pro něj radostnou změnu nálady: "Vůdce plánuje k odstranění nouzového stavu na jižní frontě velké personální přesuny... Chce na místo polního maršála Mansteina postavit generálplukovníka Modela a svěřit mu velení skupiny armád." O dva měsíce později byl však Manstein stále ještě ve funkci. Goebbelsova nedočkavost vzrůstala, "že ho vůdce ještě nezbavil funkce. Přezdívá mu už jen maršál Zpátky."

Napětí mezi Hitlerem a jeho polním maršálem se přiostřovalo tou měrou, jak Rudá armáda postupovala proti německým frontám. 27. ledna 1944 vyzval Hitler v projevu na zámku Posen polní maršály a generály všech tří složek wehrmachtu k poslušnosti a loajalitě - pro Mansteina něco "neuvěřitelného." Svému ordonančnímu důstojníkovi Stahlbergovi Manstein řekl, že už to "nemohl vydržet," když Hitler nakonec začal vyprávět o poslední bitvě, při níž mu budou stát jeho polní maršálové věrně po boku. Hitler se přímo vžíval do této vize, až ho Manstein přerušil dvojznačným zvoláním: "Také to tak bude, můj vůdče!"

Hitler zareagoval zlostně: "Pane polní maršále, vyprošuji si, abyste mě přerušoval. Vy byste si to také nenechal od svých podřízených líbit."
Případ rozčeřil vodu. V oblasti své činnosti zaznamenal Hitlerův šéfpobočník Rudolf Schmundt: " V souvislosti s tímto zvoláním a různým napětím v poslední době se znovu zvažuje otázka, zda ve velení vyměnit polního maršála Mansteina." Ve skutečnosti byla Mansteinova poznámka sotva slyšet, a ne všichni v sále ji chápali jako kritiku. Mansteinova poznámka byla spíše byla vnímána jako brumlání z první řady, informuje Percy Ernst Schramm, který vedl válečný deník OKW. Není však pochyb, že tato problematická věta byla vodou na mlýn Mansteinových protivníků.
Zatímco Goebbels, Göring a Himmler dál intrikovali proti Mansteinovi, v němž viděli rivala, přešla krize na frontách v katastrofu. Severně od Čerkas se rýsoval druhý Stalingrad. Rudá armáda obklíčila šest divizí s 56 000 muži. Osvobozovací útoky uvázly. Tehdy nařídil Manstein bez Hitlerova svolení průlom. V noci 17. února 1944 prorazily desetitisíce německých vojáků se zoufalou odvahou sovětská postavení. Svým svévolným jednáním zachránil Manstein tisíce životů - zatím. Hitler Mansteinův rozkaz schválil - dodatečně.
"Největší vojevůdce všech dob" nedůvěřoval svým generálům. Především Manstein, který ho odborně jednoznačně předčil, mu jako někdejší důvěrník Becka a Fritsche byl až do konce podezřelý. Na jaře 1944 se vztah nejvyššího velitele a jeho vojevůdce dále ochladil. Generál Seydlitz, který jako velící generál padl u Stalingradu do ruského zajetí, vyzýval jako místopředseda "Národního výboru Svobodné Německo"

v dopisech polní maršály a vysoké generály, aby zastavili boj proti Sovětskému svazu a připojili se k hnutí "Svobodné Německo." Hitlerův šéfpobočník Schmundt proto považoval za nutné, aby polní maršálové potvrdili svou absolutní loajalitu přísahou věrnosti "vůdci." Manstein se zpočátku bránil podepsat podobnou písemnost. Vždyť přísaha, složená v roce 1934 po Hindenburgově smrti Hitlerovi stále platí. Avšak Hitler kladl důraz právě na Mansteinův podpis, a tak nakonec připojil Manstein svůj podpis pod řádky pocházející z Goebbelsova pera, které přetékaly patosem a které přečetl 19. března 1944 Hitlerovi na Obersalzbergu polní maršál von Rundstedt: "My, polní maršálové armády, jsme s vážnou starostí a obavami získali nyní jistotu, že generál dělostřelectva Walther von Seydlitz-Kurzbach zrazuje naší svatou věc... Více než kdy dříve bude našim úkolem zakotvovat v armádě Vaše velkými ideály naplněné myšlenky, tak aby se každý voják armády stal ještě fanatičtějším bojovníkem za národně socialistickou budoucnost našeho národa. Víme, že jen armáda vychovaná v národním socialismu zvládne zkoušky, které nás ještě dnes dělí od vítězství. Přijměte, můj vůdče, toto vyznání svých polních maršálů jako doklad nezměnitelné věrnosti." Na Hitlera to zapůsobilo hlubokým dojmem. Svému ministru propagandy řekl, že přísaha je "velmi ostrá, velmi jednoznačná a zcela národně socialistická."
Na zásadní nedůvěře Hitlera vůči generalitě obecně a polnímu maršálovi Mansteinovi zvlášť tato přísaha z Berchtesgadenu samozřejmě nic nezměnila. O to se už postarali Goebbels, Göring a Himmler svými intrikami. Například říšský vedoucí SS poukázal 29. března 1944 u Hitlera na to, že dá pro jižní frontu k dispozici dva

svazky zbraní SS, že však má velké obavy svěřit je Mansteinovi. Goebbels spokojeně pozoroval: "Himmlerovy argumenty na vůdce hluboce zapůsobily."
Krátce na to dosáhli Mansteinovi protivníci svého cíle. Znovu byla obklíčena celá armáda, tentokrát První tanková armáda u Kamence-Podolska. 25. března 1944 oznámil Manstein Hitlerovi na Obersalzbergu, že nařídí průlom. "Vůdce je velmi odmítavý," psal Manstein ve svém deníku. "Dlouhé tahanice se scestnými tvrzeními o příčinách vývoje, které on (Hitler) vidí v uhýbání v posledních měsících, zatímco já tvrdím, že se to muselo stát, protože jsme své síly museli mít na nesprávném místě, abychom tam vytrvali." Porada získala na dramatičnosti. Ostřeji než kdy dříve se srazily názory Hitlera a Mansteina. Potom požádal Manstein Hitlerova šéfpobočníka Schmundta, aby "vůdci ohlásil, že ho žádá, aby velením skupiny armád pověřil někoho jiného, pokud si myslí, že s mými tvrzeními nemůže souhlasit." Večer Hitler s Mansteinovými požadavky souhlasil. Úspěšný průlom První tankové armády bylo posledním Mansteinovým "ztraceným vítězstvím." O šest dní později byl propuštěn.

Jako civilista pozoroval Manstein z Liegnitzu, jak se situace na frontách dramaticky zhoršuje, aniž by mohl zasáhnout. Zůstala mu jen vágní naděje, že bude moci podle Hitlerova slibu zase brzy převzít někde velení. Však pro něj Hitler pošle, až mu bude voda stát pod bradou. Manstein byl stále ještě názoru, že se bez něj, nejlepšího velitele, Hitler neobejde.
Po operaci pravého oka udělal vše, aby se co nejdříve zase uzdravil. Manstein chtěl být připraven, až ho

"vůdce" zavolá. I teď, když byl osvobozen od tíže zodpovědnosti velitele skupiny armád, pro něj zůstal puč proti Hitlerovi nemyslitelný - ilegální akt proti "legálnímu" vedení státu. 20. červenec 1944 prožil na Usedomu v přímořských lázních Bansin. Dva dny předtím ho ordonanční důstojník Alexander Stahlberg informoval na dálnici mezi Liegnitzem a Wroclawí o plánovaném atentátu: "Pane polní maršále, cítím se být povinen vám ohlásit, že vůdce bude dnes nebo v některém z příštích dnů zavražděn." Manstein to vzal na vědomí: "To tedy něco víme, Stahlbergu!" SD nenašla žádnou indicii poukazující na zapletení Mansteina do spiknutí. "Chytřejší z generality vyčkávali," konstatoval Goebbels, "mezi nimi i Manstein."

V srpnu 1944 uznal polní maršál, že pro něj válka patrně skončila. Stále ještě nebyl povolán jako vrchní velitel na západ. Zklamaně sdělil Guderianovi: "Mezitím již bylo místo vrchního velitele na západě obsazeno dvakrát a téměř všechny skupiny armád mají nové velitele, aniž by sáhli po mně. Musím z toho vyvodit závěr, že mě vůdce nemíní použít. Vy víte, jak neradostná je pro mě tato nečinnost." Hitler vůbec neuvažoval o tom, že by Mansteina, "nejlepší hlavu, která vzešla z generálního štábu," zase nasadil. Jedině snad v případě, "že bych měl čtyřicet výborně vyzbrojených útočných divizí, abych mohl nepřítele rozhodujícím způsobem porazit," řekl Hitler v březnu 1945, "pak by jako velitel těchto jednotek přicházel v úvahu jen Manstein. Za současné situace ho však nemohu potřebovat. Chybí mu víra v národní socialismus. Nemůže se proto vyrovnat se zátěží, jíž je vojevůdce za současné situace vystaven."

Manstein rezignoval. Zatímco se sovětská fronta stále více blížila, pověřil svého ordonančního důstojníka Alexandra Stahlberga, aby na podzim 1944 koupil nějaký statek v Pomořanech. Že by za této války byly z domovů ve východním Prusku vyhnány miliony lidí a že velké části Pomořanska již brzy nebudou patřit k Německu, zcela překračovalo jeho představivost. V říjnu 1944 napsal "iluzionista," jak ho označil Rommel, v blahopřejném telegramu starému polnímu maršálovi Augustu von Mackensenovi: "Přeji Vám, abyste se dožil našeho konečného vítězství!"

Nezadržitelný postup sovětské armády ho brzy poučil o něčem lepším. Teprve nyní, v posledních měsících před zhroucením, dospěl k poznání, že válka je patrně prohraná. Manstein uprchl z Liegnitzu do Berlína, poptal se na vrchním velitelství armády po nějakém úkolu, i kdyby to bylo jen velení praporu. "Měl nutkání něco dělat," vzpomíná Rüdiger von Manstein, který prožil poslední dny války po boku svého otce. "Nechtěl nečinně vysedávat, zatímco situace na frontě byla dramatická." Avšak OKH nevědělo, co si má s polním maršálem počít. Nemělo použití pro "největšího nepřítele spojenců."

Mansteinův útěk vedl přes Achterberg, statek generálplukovníka svobodného pána von Fritsche na zámek Weißenhaus v Holštýnsku. Nedaleko ležel Plön, kde zbytkům wehrmachtu na severu velel velkoadmirál Karl Dönitz. Společně s rovněž propuštěným polním maršálem Fedorem Bockem se Manstein dostavil k Dönitzovi, naznačil, že "by se armády východní fronty" měly postupně stahovat do blízkosti americké a britské fronty. Ani slovo o konečném zastavení války. Zdálo se, že Manstein spíše spekuluje s rozpadem nepřátelské

koalice. Možná, že by to pro Německo otevřelo možnosti nových jednání...

Nové "hlavě státu" Karlu Dönitzovi přišel uznávaný vojevůdce mimo službu právě vhod. "Nařídil jsem 1. května, aby bylo navázáno spojení s Mansteinem," napsal Dönitz po válce. "Chtěl jsem ho požádat, aby nyní převzal vedení vrchního velitelství branné moci místo Keitela." Dönitz patrně doufal, že se mu s Mansteinem podaří vyjednat "lepší kapitulaci" a uchránit co nejvíc vojáků před sovětským zajetím. Manstein odmítl. Přitom byl ještě v posledních dnech války pro mnohé důstojníky poslední nadějí. Polní maršál von Bock, který byl těžce zraněn při útoku hloubkového letce, ho ještě na smrtelné posteli zapřísahal: "Mansteine, zachraňte Německo!"

Nebylo co zachraňovat. Kapitulaci wehrmachtu prožil polní maršál jako katastrofu, které jako vojevůdce chtěl vždy zabránit. 8. května 1945 nechal sdělit hlavnímu stanu britského polního maršála Montgomeryho, kde se zdržuje. Nechtěl se skrývat jako zločinec. Třeba by ho bylo zapotřebí, kdyby se účelové spojenectví vítězů přece jen rozpadlo, což považoval za možné. V Holštýnsku přežil životu nebezpečný zánět očí. Manstein ještě nebyl zdráv, když 26. srpna 1945 přijeli před zámek Weißenhaus v džípu britští důstojníci, aby ho zatkli. Schovanec polního maršála, Dinnies von der Osten, nevlastní syn zesnulého polního maršála von Bocka, si vzpomíná na "nedůstojné divadlo": "Důstojníci postrkovali Mansteina se schodů a bavili se mácháním maršálskou holí. Manstein nereagoval. Nechal se ponižovat."

Po čtyřech letech v britském zajetí obžaloval britský vojenský soud Mansteina v roce 1949 z válečných

zločinů spáchaných v Polsku a Sovětském svazu. Proces v Hamburku byl posledním soudem s vysokým důstojníkem wehrmachtu. Především v Anglii se zvedla vlna ostrých protestů. Churchill hovořil o "opožděných procesech s letitými německými generály." V obou komorách britského parlamentu se protestovalo - a jednalo: lordi Bridgemen, De L´Isle a Dudley zřídili fond pro Mansteinovu obhajobu a byl to Churchill, kdo jako první přispěl penězi, aby Mansteinovi mohl při procesu před britským vojenským soudem stát po boku anglický právník. Reginald T. Paget, uznávaný poslanec vládnoucí Labour Party se dal nakonec bezplatně k dispozici jako obhájce. Šlo o to, zlikvidovat 17 bodů obžaloby. Podle obžaloby prý Manstein během války na východě v 17 případech porušil Haagskou konvenci. Manstein byl odsouzen k 18 letům vězení. Soud ho osvobodil od 8 nejtěžších obvinění, jak říkal obhájce Paget od "židovských bodů." Manstein byl v roce 1953 ze zdravotních důvodů a po protestech Churchilla a Montgomeryho předčasně propuštěn z vězení Werl ve Vestfálsku.

Jeho chování v poválečných letech bylo symptomatické pro chování mnohých vysokých generálů. I Manstein se snažil osvobodit wehrmacht - a tím i sebe - od veškeré politické odpovědnosti v Hitlerově bezprávném státě. Svými výpověďmi u norimberského soudu a při svém hamburském procesu osobně přispěl k založení mýtu o čistém wehrmachtu a znovu tak oživil legendu o ráně dýkou.

Tentokrát nepadla do zad neporažené armádě vlast, ale byl to "vůdce," kdo zapříčinil katastrofu. Diktátor, podle Mansteina, svým vměšováním do vedení války

znemožnil úspěch wehrmachtu. Kdyby býval Hitler nechal své generály být, nemusela být válka prohrána. Manstein nazval své paměti důsledně "Ztracená vítězství."
Místo vítězství nebo prohry dlouho uvažoval o remíze. Že pro Hitlera přicházelo v úvahou pouze vítězství, nebo porážka a nic jiného, rozpoznal stejně málo jako to, že v totální válce se nelze vyhnout kvasu politiky. Jako "nepolitický voják," jak si sám říkal, použil Manstein všech svých sil ve prospěch "vojevůdcovského umu," až do sebeobětování věrně dělal to, co nejlépe uměl: vedl válku - aniž by pochopil, o jaké zločinné cíle Hitlerovi na východě šlo. V tom spočívalo dilema tohoto vojevůdce, jak v červnu 1973 napsala v nekrologu Frankfurter Allgemeine Zeitung: "Z perfektnosti vojenského vůdcovského umu, která má zabránit nesmyslným hrůzám a zločinům, se stává fraška, jestliže zločinecká mentalita ovládne politické vedení do té míry, že důstojník svým uměním prodlužuje jatka války."
Na konci byla katastrofa a poznání, že "původem a výchovou" nebyl připraven na výzvy hitlerovské diktatury. Až do konce se Manstein uzavíral rozhodujícímu poznání: válku nebylo možno vojensky vyhrát a on sloužil politickým cílům, které by nemohl sdílet žádný rozumný člověk. Tato neschopnost ukazuje, čím Manstein vždy byl: znalec u mapového stolu, ale nikoli politicky myslící stratég. Odporoval diktátorovi sice ve vojenských otázkách, ale odmítl se účastnit hnutí odporu. Zatím co jiní důstojníci plánovali vraždu tyrana, přimkl se k poslušnosti a povinnosti, sloužil pánu, který nakonec zavedl Německo vědomě do zkázy v souladu s heslem: "Německo bude buď světovou velmocí, nebo

nebude vůbec." Jak ho to naučili v kadetce v Berlíně-Lichterfeldu, sloužil vedení státu s bezpodmínečnou poslušností - a šéf státu se klidně mohl jmenovat Hitler. Navzdory vnitřním výhradám vůči nacistickému režimu se nechal zneužít k cílům, které nebyly jeho vlastními. Nerozpoznal Hitlerovu podstatu a jeho cíle a dal své schopnosti do služeb zločince - v domnění, že slouží "vlasti" - v tom spočívá Mansteinův příspěvek k zániku toho Německa, které chtěl jako vojevůdce chránit.

Noci na 10. června 1973 zemřel polní maršál Erich von Manstein v důsledku mozkové mrtvice. Vojáci bundeswehru, k jehož budování přispěl radou, ho nesli ke hrobu. Byl to voják - nic míň, ale také nic víc.

Zajatec

Jako voják stojím tam, kde stojím, na rozkaz.

Musím svůj osud nést, jak mi ho Bůh sesílá.

Vím, že válečné dějiny již nade mnou vynesly soud.

Německo je ještě silné, bude bojovat úspěšně.

Byl jsem voják a tehdy jsem věřil, že svému národu sloužím právě poslušností.

Někteří dělají, jako kdyby u Stalingradu mimo Hitlera a mně nikdo neexistoval, žádné OKH a žádná skupina armád.

Nejsem ani východní ani západní. Jsem německý.
Paulus

Klademe si otázku, zda polní maršál Paulus vůbec ještě žije. Podle stavu věcí pro něj nepřichází v úvahu nic jiného než čestná vojenská smrt. Osud ho postavil do situace, v níž, když již tolik jeho lidí padlo, musí oželet patnáct nebo dvacet let života, aby své jméno udržel živé celá tisíciletí.
Joseph Goebbels

Jak může muž přihlížet, jak jeho vojáci umírají a statečně se brání až do konce - jak se pak může vzdát bolševikům? Bolí mě to tak proto, že hrdinství tolika vojáků je popřeno jedním, jediným bezcharakterním slabochem. V této válce se již nikdo nestane polním maršálem.
Hitler

Jedinou možností by tedy bylo postavit Hitlera před dokončené odpoutání armády u Stalingradu, navíc když se nejvyšší velení halilo po 36 hodin do mlčení. Byla to spíš loajalita vůči Hitlerovi, která ho přiměla požádat o povolení k průlomu armády, navíc když měl rádiové spojení s OKH.
Erich von Manstein

Každá věta, kterou vyslovil nebo napsal, byla přesně vyvážená. Dovedl jasně vyjádřit každou myšlenku, takže nemohly nastat pochyby. Jestliže Reichenau byl rozhodným a zodpovědným vrchním velitelem, který se zvlášť vyznačoval tvrdostí, nezlomnou vůlí a odvahou, pak Paulus byl přímým opakem. Již jako mladého důstojníka ho kamarádi nazývali "Cunctator".
Wilhem Adam, první adjutant 6. armády pod Paulusem

Historie doposud nepřiznala žádnému vojevůdci právo obětovat životy svých vojáků, když již nemohou bojovat.
Generál Hans Doerr

Pauluse považovali za jednoho z hlavních stratégů německé armády a německého generálního štábu. Existovaly však obavy, zda by jako vrchní velitel měl

stejné kvality, jaké by měl jako náčelník generálního štábu.
Philip Humbert, první ordonanční důstojník IV. AK

Můžeme si klást otázku, zda si polní maršál Paulus prospěl tím, že odešel do zajetí a celou tu dobu prožil, v Rusku, v Drážďanech, u norimberského soudu s válečnými zločinci.
Winrich Behr, první ordonanční důstojník v AOK 6

Paulus zastával stanovisko, že musí existovat neutrální, nezávislé Německo.
Heinz Beutel, Paulusův adjutant v NDR

Postoji polního maršála Pauluse se nedalo nic vytknout - korektní vztahy s úřady, veřejně projevované sympatie k Sovětskému svazu, odmítnutí jakékoli nacistické propagandy. Zároveň však striktně odmítal přijmout politické rozhodnutí v zajetí.
Leonid Rešin, publicista

Pro mne není žádný voják v takové situaci zločincem, ale tragickou figurou, kterou lze často jen litovat, ale nikdy nenávidět.
Erich Mende, spolkový ministr v.v.

Jednou řekl, že nemůže za to, že ještě žije.
Erna Eilersová, Paulusova hospodyně

Nesprávný muž na nesprávném místě.
Paul Jordan, důstojník generálního štábu v.v. v AOK 6

Východní Berlín, 26. října 1953. V "Plánu opatření" hlavní správy I ministerstva státní bezpečnosti se říká: "Objekt bude ve Frankfurtu nad Odrou přivítán delegací. Odpovídá: generálmajor von Lenski. Úkolem delegace je vyzvednout objekt osobním automobilem a dopravit ho do Berlína. V Berlíně proběhne uvítání na ministerstvu na Schnellerstraße. Tam se bude konat malý oběd, jehož se zúčastní soudruzi Matern, Stoph, Hoffmann, Maron, Müller, Homann, Dölling, Korfes, Bechler, Kessler a další. Po jídle se bude konat soukromá rozmluva mezi objektem a generálporučíky Heinzem Hoffmannem a Vincencem Müllerem."
"Objekt", jak byl uváděn v interní směrnici Ministerstva státní bezpečnosti NDR, nebyl nikdo menší než polní maršál někdejšího německého wehrmachtu Friedrich Paulus. Měl za sebou deset a půl roku válečného zajetí, když 26. října 1953 na hraničním nádraží ve Frankfurtu nad Odrou znovu vstoupil na německou půdu.

O deset let dříve, 2. února 1943, došla ve 12 hodin 35 minut k armádní skupině Don německého wehrmachtu rádiová depeše. Zněla: "Výška mraků 5000 metrů. Dohlednost 12 kilometrů, jasná obloha, ojediněle malé mraky, teplota -31 stupňů, nad Stalingradem mlha a rudý opar. Meteorologická stanice se odhlašuje. Pozdravujte ve vlasti."
O dva dny dříve skončila bitva o Stalingrad. Byl to začátek konce německého tažení na východ. Válečné dějiny dnes už sotva znají jména vítězů v této obrovské bitvě. Znají však jméno poraženého: Paulus. Je neoddělitelně spjato se Stalingradem.

Stalingrad: toto slovo znamená v němčině více než pouhý zeměpisný pojem. Město se stalo symbolem a legendou. Vyvolává obrazy, které jsou stejně odlišné jako úhel pohledu lidí, kteří si je vybavují. Jsou místa, spojená s mnohem větším počtem obětí - Osvětim nebo Hirošima. Existují porážky wehrmachtu, které byly strategicky závažnější - Moskva, El Alamein, Kursk, Normandie. Avšak toto město, ležící více než 2000 kilometrů na jihovýchod od Berlína, se stalo synonymem krachu modelu "bleskové války" německého wehrmachtu.
Nejméně 260 000 německých, italských, maďarských a rumunských vojáků německé Šesté armády tu bylo v listopadu 1942 obklíčeno osmi sovětskými armádami. O dva a půl měsíce později mohli sovětští vojáci shromáždit již jen zhruba 91 000 fyzicky i psychicky zcela vyčerpaných protivníků a poslat je do zajateckých táborů ležících daleko za frontou. Když byli po letech propouštěni, žilo jich už jen 6000. Z 23 generálů zajatých ve Stalingradu se do Německa nevrátil jen jeden: generálplukovník Walter Karl Heitz zemřel 6. února 1944 v jedné moskevské klinice na rakovinu žaludku. Friedrich Paulus, jejich vrchní velitel, kterého Hitler v průběhu agónie armády ještě jmenoval polním maršálem, přežil své zajetí o 14 let, jeden den a osm hodin. Díky Stalingradu se stal jedním z nejkontroverznějších vojevůdců německých vojenských dějin. I po více než po půl století se názory na Pauluse velmi liší: hrdina, zrádce, Hitlerův věrný generál, oportunista, figurka na šachovnici studené války, tragická postava? Někdejší ordonanční důstojník Šesté armády dnes shrnuje: "Paulus by si mnohé ušetřil, kdyby následoval příkladu generála von Hartmanna."

Generál von Hartmann, velitel 71. pěší divize, se po té, co byla jeho jednotka zničena, vydal do přední linie a bez krytu tak dlouho střílel na sovětské útočníky, až ho zasáhla do hlavy kulka.
"Chtěl jsem dojít k Volze, a sice u jednoho určitého města. Náhodou nese jméno samého Stalina," tvrdil Adolf Hitler 8. listopadu 1942 v mnichovském Měšťanském pivovaru "starým bojovníkům" z NSDAP: "Nemyslete si však, že jsem tam pochodoval z tohoto důvodu... ale proto, že tam je velmi důležitý bod... Ten jsem chtěl obsadit."
A pak lhal: "Víte, jsme skromní, už ho totiž máme." Neměli ho a nikdy se ho nezmocnili, toho "bodu". Rudá armáda až do konce urputně bránila jen několik set metrů široké předmostí na severním břehu Volhy. Sovětská 62. armáda, 75 000 mužů dělnických milicí, 7000 mladých komsomolců a mnoho žen zadržovali nejsilnější bojové uskupení německého wehrmachtu. Šestá armáda se vyznamenala jako dobyvatel hlavních měst Varšavy, Bruselu a Kyjeva. Stalinův rozkaz č. 227 však zněl jednoznačně: "Ani krok zpátky..." Prosazovaly ho jednotky NKVD. Pět měsíců plála vražedná pouliční bitva - o přístav, o břeh Volhy, o hlavní nádraží, o továrny - bitva, jakou podle soudu náčelníka štábu Šesté armády Arthura Schmidta "dosud žádná ze zúčastněných jednotek v této válce nezažila." Byl to boj do úplného zničení. Stalingrad se stal problematickým mýtem o hrdinských vojácích a "radostném" sebeobětování. Podle Hitlerova armádního pobočníka majora Gerhada Engela byl prohlášen za "svátost" a byl přirovnáván k velkým bitvám antiky jako k bitvě u Cann nebo u Thermopyl.

Avšak stalingradské peklo nebylo žádnou bitvou u Thermopyl a Paulus povýšený na poslední chvíli na polního maršála nebyl žádným moderním Leonidasem. Jeho vojáci nebránili práh vlasti, stáli jako dobyvatelé v srdci jiné země. Nebyli tam proto, že by to nařizoval zákon, mravní řád státu, ale proto, že jim to rozkázal jejich vůdce. A polní maršál nepadl v boji po boku svých jednotek, ale nechal se svými důstojníky zajmout. Konec byl spíše banální. V závěrečné zprávě 64. armády hlavnímu stanu se píše:
"Večer 30. ledna pronikly části armády, která sváděla tvrdé pouliční boje s jižním uskupením nepřítele, do středu Stalingradu. 38. motorizovaná střelecká brigáda narazila ve spolupráci s 329. ženijním plukem, který pronikl na náměstí Padlých hrdinů, na zvlášť rozhořčený odpor nepřítele, který se opíral o dvě budovy na Lomonosově ulici. Z výslechu zajatce, který byl vzat při dobytí jedné z budov, vyšlo najevo, že tento dům byl opěrným bodem na přístupu k ústřednímu obchodnímu domu, v jehož sklepích byl umístěn štáb Šesté armády včetně vrchního velitele. V noci 31. ledna obklíčily části 38. motorizované střelecké brigády a 329. ženijního pluku budovu obchodního domu. Bylo přerušeno telefonní spojení. Dne 31.1. 1943 vyšel během přestřelky se stráží štábu ze sklepa Paulusův osobní pobočník plukovník Adam s prohlášením, že německé velení si přeje vyjednávat s naším."
Vrchní velitel a náčelník jeho štábu až doposud jednání odmítal. Sovětská nabídka kapitulace z 8. ledna byla ještě odmítnuta s tím, že parlamentáři budou zahnáni palbou.
Nyní kráčel první pobočník AOK 6, plukovník Wilhelm Adam s ruským parlamentářem, zastupujícím velitelem

38. motorizované střelecké brigády, podplukovníkem Vinokurem, sklepními katakombami rozstříleného obchodního domu v centru Stalingradu, aby vyjednal s německým polním maršálem podmínky předání.
Wilhelm Friedrich Paulus, který se narodil 23. září 1890 v hessenském Breitenau-Gershagen, vyrůstal v typické úřednické domácnosti z dob císařství. Měšťanský původ určoval jeho další život. Otec byl účetním v nápravném zařízení, matka byla dcerou tamního ředitele. Vybaven ctnostmi jako korektnost, přesnost, hluboce zakořeněným národním vědomím a úctou k hierarchii, jakož i téměř archaickým chápáním pojmu věrnost, a nadprůměrnou inteligencí se zdál být mladý Paulus přímo předurčen pro vojenskou kariéru. V Kasselu navštěvoval Wilhelmovo gymnázium a v roce 1909 složil maturitu. Na vysvědčení měl jako přání budoucího povolání zapsáno "důstojník císařského námořnictva". Válečné námořnictvo Jeho Veličenstva však mělo o svém dorostu exkluzivní představy. Důležitějším předpokladem než nadání, sklony a výkony byl šlechtický původ nebo alespoň otcův titul komerčního rady. Žádost úřednického synka z Hesenska byla zamítnuta. Paulus se později k tomuto odmítnutí nikdy nevyjadřoval. Je však jasné, že je považoval za společenskou potupu. Rozhodl se, že se nejprve stane právníkem. V zimním semestru 1909/10 se jeho jméno objevuje na imatrikulační listině právnické fakulty Filipovy univerzity v Marburgu. Jeho náklonnost však přesto patřila spíše armádě. Ta potřebovala důstojníky a nebyla při výběru tolik zatížena stavovskými předsudky. 18. února 1910 se tehdy devatenáctiletý Friedrich Paulus stává praporečníkem bádenského pěšího regimentu č. 11 v Rastattu. Po absolvování válečné školy

v Engers dostal v roce 1911 vytoužený důstojnický patent. Na jeho kariéru měl velký vliv sňatek s rumunskou šlechtičnou Elenou Constance Rosetti-Solescuovou v roce 1912. Coca, jak se manželce běžně říkalo v rodinném kruhu, pocházela ze zámožné a uznávané bojarské rodiny, která se pohybovala na rumunském dvoře. Pro obě strany to bylo nezvyklé spojení. Mladému poručíkovi se sňatkem otevřel přístup do velkého světa staré Evropy - do světa, který měl brzy zaniknout.
Když v srpnu 1914 vypukla první velká světová válka minulého století, sloužil poručík Paulus jako pobočník u svého bádenského pěšího regimentu. Bylo pro něj charakteristické, že býval jmenován do funkcí pobočníka nebo později sloužil v generálním štábu. Mladý důstojník se vyznačoval až úzkostlivou svědomitostí při řešení plánovacích úkolů. Ve vzpomínkách kolegů z ročníku na tyto doby se objevuje tento soud: typický důstojník generálního štábu staré školy, vysoký, pečlivě udržovaného zevnějšku, občas přehnaně skromný, milý, dobrého chování, vojensky mimořádně nadaný a zainteresovaný, pomalý, pečlivý pracovník u psacího stolu s vášní pro válečné hry na mapovém nebo plastickém stole, při nichž prokazoval značný operační um a také sklon každé rozhodnutí dlouho, důkladně promýšlet než vydal odpovídající rozkazy. Paulus nebral vůbec ohled na své zdraví; pracoval dlouho do noci a udržoval se v bdělém stavu kávou a mnoha cigaretami.

Prohraná válka 1914 - 1918, kterou ukončil jako kapitán a štábní důstojník, a především pád monarchie v Německu vojáka a monarchistu Friedricha Pauluse

hluboce zasáhly. Jako voják pociťoval bolestně prohru, jeho postoje k válce jako k prostředku politiky se to však nedotklo. Dokument z roku 1937 se zpětnou platností potvrzuje, že v letech 1919/20 sloužil ve freikorpsu "Grenzschutz Ost". Dnes lze jen spekulovat, jak moc byl v oněch letech zamotán do bojů freikorpsu, ne nepodobných občanské válce. Bohužel je třeba konstatovat, že tu existuje zásadní nedostatek pramenů. Friedrich Paulus se nevyžíval v psaní dopisů nebo deníků. Muž, který každé rozhodnutí třikrát promyslel, se nikdy skutečně neprojevil. Několik retrospektivních studií z posledních let jeho života se zabývá výlučně vysvětlováním velitelských rozhodnutí v bitvě u Stalingradu.

V říjnu 1922 bylo tzv. školení "R" pro důstojníky generálního štábu přeloženo do Berlína. Jeden z jeho tehdejších velitelů, pozdější generál Heim, o něm navzdory všemu talentu tvrdil, že mu "chybí rozhodnost v prekérních situacích". Kamarádi z ročníku dali Paulusovi latinskou přezdívku "Fabius Cunctator" - "Váhavec". Z roku 1931 se v pozůstalosti zachovaly tzv. "Pivní noviny" - veselá písemnost, jakou vydávali studenti na konci úseku studia. I zde je jednačtyřicetiletý major popisován jako maximálně úzkostlivý, téměř pedantický důstojník: "ryzí lord", "jemný štíhlý pán", "major se sex-appealem". Paulus se v oněch letech jevil jako prototyp vysoce vzdělaného a přitom zcela nepolitického důstojníka generálního štábu, jakého si vedení reichswehru přálo - "důstojníci generálního štábu nemají jméno".

Po různých zařazeních jako učitel taktiky a "pomocník velitele - čekatel" v armádě reichswehru o 100 000

mužích byl Paulus v roce 1933 povýšen na podplukovníka a tím na velitele 3. dopravního oddílu ve Wünsdorfu/Zossenu. Tento oddíl tvořil později jádro německé tankové jednotky. Zde prožil Paulus převzetí moci Hitlerem. I když byl instinktivně spíše proti "tomuto proletáři" a jeho "lidové straně", cítil se být přitahován Hitlerovými sliby, protože ho "nedostatek vychování a pořádku" výmarské demokracie spíše odrazoval. Paulusův podíl na vzniku na tehdejší dobu nové zbraně - "tankových jednotek" - je často opomíjen. Na organizaci, členění a využití tohoto "nástroje bleskové války" se podílel stejně významně jako generálové Guderian a Nehring. Zde se mohli "apolitičtí" důstojníci generálního štábu spolehnout na přízeň pěšáka-veterána Adolfa Hitlera. Diktátor myslel moderně a projevoval pochopení pro techniku, když tuto novou zbraň upřednostňoval před střemhlavými bombardéry luftwaffe. Vývoj této zbraně byl datem narození modelu úspěchu pod názvem "Blitzkrieg" - a na tom měl Paulus rozhodující podíl.
Při hodnocení vojenské elity národně socialistické říše dnes zpravidla stojí v popředí její poměr k hnutí odporu. Toto objektivní měřítko je historicky a morálně správné, subjektivně však se nad ním vznáší otazník. Paulus zůstal za výmarské republiky téměř dvanáct let jen majorem. Po nástupu Hitlera k moci byl během osmi let povýšen na generálmajora. Je jasné, že voják z povolání Friedrich Paulus musel nového šéfa státu chápat jako člověka, který podporuje jeho profesní stav.

Vypuknutí druhé světové války prožíval Paulus jako náčelník štábu Desáté armády pod generálplukovníkem

von Reichenauem. V osobě tohoto velitele se setkal s jedním z nejneobvyklejších, nejzářivějších a nejvíce diskutovaných velitelů německého wehrmachtu. "Pár" von Reichenau/Paulus se ukázal být téměř ideální konstelací pro velení armádě, Walter von Reichenau byl všestranně vzdělaný a technicky nadaný. Jako dělostřelec a důstojník generálního štábu za první světové války přesně pozoroval industrializaci války a vzal si z toho odpovídající poučení. V letech mezi oběma velkými válkami podnikl dlouhé cesty po Evropě, Spojených státech a Jižní Americe. Ztělesňoval nový typ, politického vojáka. Již v roce 1932 se von Reichenau opatrně přiblížil k národním socialistům. Za přispění svého strýce, velvyslance mimo službu a prezidenta Spolku říšských Němců v zahraničí Friedricha von Reichenaua, se mu podařilo navázat přímý kontakt s Hitlerem. Převzetím moci národními socialisty se splnila von Reichenauova politická kalkulace: pokusil se plně využít možnosti prosadit moderní vojenské koncepce vyplývající z nástupu Hitlera k moci. Pochopil, že hnědí vládci nechtěli vojenskému stavu dopomoci ke konjunktuře jen krátkodobě. Reichenau a jeho nadřízený Werner von Blomberg jsou v literatuře právem zobrazováni jako ti, kdo armádu postupně přivedli k režimu a kdo reprezentovali fenomén nového "politického vojáka". Reichenau navíc měl nezdolnou ctižádost vynikat všude, kde to jen šlo: jako sportovec, při tenisu, jízdě na koni, přespolním běhu, vrhu koulí, plavání, střelbě z pistole, v životních požitcích všeho druhu, bez ohledu na zátěž organizmu, jako politicky argumentující generál, jako "vojevůdce", který byl vepředu u jednotek a který se v Polsku nebál jako první

před svými jednotkami přeplavat řeku, nebo kdo se později v Rusku sám vrhl do boje, aby zvládl kritickou situaci. Nebyl to sympatický, ale rozhodně odvážný a svéhlavý muž - s bezohledností k sobě i druhým, která odpovídala rozpadu všech dosavadních měřítek.
Paulus jednou žertem o Reichenauovi řekl, že dělá všechno, k čemu by on, Paulus, měl postavu - jezdí na koni, sportuje a podobně, zatímco jemu zůstává práce. Nebylo to míněno negativně. Patřilo k povinnostem náčelníka generálního štábu snímat z vrchního velitele práci. A Paulus byl vždy mužem, který seděl rád u psacího stolu a zamýšlel se nad mapami. Charismatický vůdce armády von Reichenau našel v Paulusovi ve štábu bezpečnou oporu, která mu umožňoval jeho eskapády.
Jako náčelník štábu Desáté armády, která byla později přejmenována na Šestou armádu, se generálmajor Paulus stal svědkem bleskových vítězství v Polsku, Belgii a Francii. Přehlídka vítězů ve Varšavě a přijetí kapitulace belgické armády pod velením krále Leopolda III. 28. května 1941 na zámku Anvaig byly jistě zážitky, které vojákovi Friedrichovi Paulusovi daly pocítit, že s "vůdcem" a říšským kancléřem Adolfem Hitlerem ze sebe německý národ konečně smyl "versailleskou potupu".
Pod Reichenauem si Šestá armáda vydobyla pověst elitního svazku. Paulus platil za jednoho z mála vysokých štábních důstojníků, kteří při výstavbě a taktice tankové zbraně mohli poukázat na dlouholeté zkušenosti. S ohledem na blížící se ruské tažení vybral vrchní velitel armády, generálplukovník Franz Halder v pozdním létě 1940 Pauluse, který mezitím povýšil na generálporučíka, do funkce ubytovatele v generálním štábu armády. Tím

se Paulus stal třetím mužem generálního štábu armády po tehdejším vrchním veliteli polním maršálovi von Brauchitschovi a náčelníkovi generálního štábu Franzu Halderovi. Jeho pracoviště se teď nacházelo v rozvětveném podzemním objektu "Maybach I/II" ve Wünsdorfu/Zossenu.

Paulus plnil své povinnosti přizpůsobivě a s ohledem na svou kariéru. Vůči válce proti Sovětskému svazu byl sice skeptický, avšak nestavěl se k ní a priori odmítavě. Paulus se neptal po odpovědnosti, soustředil se na svůj úkol, který chápal jako osobní šanci. Jednomu z jeho synů, Ernstu Alexandrovi Paulusovi, poručíku u 6. Tankového pluku, řekl ve stejné době jeden z učitelů tankového učiliště ve Wünsdorfu: v německé armádě prý nyní jsou jen dva operativně velmi nadaní lidé - von Manstein a Paulus. Syn Ernst se zeptal, zda to není přehnané. Odpověď zněla, že v personálním úřadě armády předpovídají oběma velkou kariéru.
Stejně jako mnozí další vojáci, se Paulus vědomě nebo nevědomě stal povolným nástrojem národně socialistické dobyvačné politiky. Nový vrchní ubytovatel byl při nástupu do funkce postaven před úkol, který byl velkou výzvou pro jeho plánovací schopnosti: vypracování plánu útoku na Sovětský svaz. Zpracovávání plánů útoku patřilo k hlavním povinnostem důstojníka generálního štábu a Paulus pojal tento úkol jako vojenskou výzvu. Plán "Barbarossa", který vypracoval, sázel na zničení sovětských ozbrojených sil operativním obchvatem. Hlavní riziko tažení spatřoval v zajištění zásobování.
Na vrchním velitelství armády panovaly rozdílné názory na to, zda Sovětský svaz plánoval ve válečném roce 1941

ofenzívu, nebo zda chápat bezpečnostní postup Rudé armády, který zcela odpovídal německým záměrům, jako čistě obranné a preventivní opatření. Skutečností zůstává, že sovětské útvary nasazené na západní hranici byly německým útokem 22. června 1941 zcela překvapeny.
Nebylo možné se vyhnout tomu, že při zpracovávání podobného plánu útoku se navzdory všem předpisům o utajení o jeho pozadí diskutovalo v rodinném kruhu. Synové, oba důstojníci tankových vojsk, i tak ve svých jednotkách již zaslechli pověsti, že příště vyrazí proti Sovětskému svazu. Paulusova manželka Elena Constance zůstala při vší loajalitě ke svému muži samostatně uvažující ženou. Rumunská šlechtična považovala už útok na Polsko za neospravedlnitelný zločin. Válku proti Sovětskému svazu označovala za jasné bezpráví. Paulus sám měl mezi svými žáky na válečné škole sovětské důstojníky. Do domu tchýně v Baden-Badenu docházeli v důsledku mezinárodních styků rodiny Rosetti-Solescu i mnozí ruští emigranti. Při vší svázaností s ruskou mentalitou - komunismus, ba dokonce bolševismus jako forma společnosti a života byl pro Pauluse nediskutovatelným tématem a v podstatě jím zůstal i během problematických posledních let života. V letech 1940/41 Paulus jako zastupující náčelník generálního štábu armády patrně přijal argumentaci, že útok na Sovětský svaz je posledním prostředkem, jak pro třetí říši vynutit jakžtakž výhodný konec války. Podle výpovědí členů rodiny a blízkých známých prý při řídkých diskusích se nikdy nepokoušel zdůvodnit přepadení tím, že bylo nutno předejít sovětskému útoku.
Paulus však nebyl mužem, který by otevřeným oponováním proti Hitlerovým rozhodnutím ohrozil svou

kariéru. Byl vychován jako voják a jeho pojetí povolání vojáka odpovídalo chápat politická rozhodnutí - a za takové považoval nadcházející ruské tažení - za oblast, do níž voják nemá zasahovat. Říše vytvořená Adolfem Hitlerem byla po úspěšném francouzském tažení v zenitu své moci, důstojníci generálního štábu ze Seecktovy a Schleicherovy školy se necítili ani minutu povoláni přemýšlet o zahraničněpolitických souvislostech a vnitropolitických problémech.

Uprostřed přípravné fáze ofenzívy na východě, která byla původně plánována na květen 1941, vypuklo povstání jugoslávské armády proti princi-regentovi Pavlovi a jeho Ose nakloněnému kabinetu. Tím došlo ke zhroucení všech časových plánů. Paulus byl vyslán do Budapešti, aby tam s ministrem války a maďarským generálním štábem projednal společnou operaci proti Jugoslávii. Hitler a vedení německého generálního štábu považovali Pauluse za osobu vhodnou i pro podobnou choulostivou vojenskopolitickou misi v Rumunsku, protože vedle vybraného chování a svému příslovečnému sebeovládání měl i díky své manželce zajímavé styky v Rumunsku, které teď bylo spojencem. Jeden z manželčiných bratranců byl dvorním maršálkem královny matky Heleny, která nebyla Němcům nikterak nakloněná. Přesměrované tažení proti Jugoslávii a Řecku s podporou Maďarska a Rumunska v dubnu nebylo jedinou příčinou posunutí "plánu Barbarossa". Vedle zajištění evropského jihovýchodního křídla útoku na Sovětský svaz byl wehrmacht vázán i na další válčiště: po několika porážkách spojenecké italské armády v severní Africe byl na žádost partnera z Osy Mussoliniho vyslán do Libye

německý pomocný sbor. Velitelem německých ozbrojených sil v Africe se stal charismatický generálporučík Erwin Rommel, Paulusův kamarád ze společné služby u 13. pěšího pluku ve Stuttgartu. Rommel, zkušený tankový generál z francouzského tažení, vůbec nemyslel na to, že by svůj úkol pojal defenzivně. Ještě než se v Tripolisu vylodila větší část jeho sil, dobyl se svými útočnými jednotkami téměř celou Kyrenaiku, západní část Libye - a ohrozil tím své zásobování. Při všech přednostech, které propagandistická mašinérie Josepha Goebbelse v týdeníku Wochenschau dokázala ze vzdáleného válčiště vytěžit, začaly se důstojníkům generálního štábu vrchního velitelství armády dělat vrásky: bylo při rozumném plánování, které počítalo s vlastními personálními a materiálními podmínkami, možné vést dvě ofenzívy - jednu proti britským ozbrojeným silám v severní Africe a druhou proti obrovské říši na východě? Podle názoru Franze Haldera, šéfa vrchního velitelství armády, mohla být severní Afrika a tím i celé Středomoří jen vedlejším válčištěm, pokud se chceme pustit vážně do křížku se Sovětským svazem. Avšak každé válčiště dává vzniknout vlastním podmínkám a postava jako "liška pouště" Rommel vytvářela díky svým odvážným útočným operacím téměř denně nové skutečnosti.

23. dubna 1941 si generálplukovník Halder zapsal do deníku: "Je proto nutné co nejrychleji vyjasnit poměry v severní Africe. Po zralé úvaze jsem odmítl letět tam osobně. Nemohu tam dole vystupovat jako kontrolní orgán. Pokud se tam dole objevím, chci mít právo rozkazovat. Vrchní velitel s tím nesouhlasí a naznačuje problémy s italským vrchním velením. Samozřejmě, že

důvody jsou jinde. Možná bude lépe poslat generálporučíka Pauluse, který má s Rommelem dobré vztahy z dřívější společné služby a který možná jako jediný bude schopen díky osobnímu vlivu zastavit toho vojáka, který se zbláznil."
Večer 25. dubna 1941 odletěl Paulus s několika důstojníky přes Řím do severní Afriky. Našel tankovou skupinu Afrika v poměrně složité situaci - především vzhledem k příliš protaženým zásobovacím trasám. Na vlastní oči viděl, jak se Rommelův útok zastavil před Brity silně opevněným libyjským přístavem Tobruk.
Paulus zůstal v Africe dva a půl týdne. 11. května předal Halderovi svou zprávu: "Situace v severní Africe je neradostná. Rommel vytvořil svým neuposlechnutím rozkazů situaci, s níž se současné zásobovací možnosti nedokáží vyrovnat. Rommel nedorostl svým úkolům."
V rodinném kruhu se o svém někdejším kamarádovi od pluku vyjádřil ještě nevybíravěji: "Ten švábský tvrdohlavec... dělá, jako kdyby mu nikdo nesměl nic říct."
Paulus, který si už dlouho přál velet nějaké jednotce, tenkrát zvažoval, zda by neměl OKH navrhnout změnu a zda by sám neměl převzít velení nad tankovou skupinou Afrika. Zachoval se komentář jeho ženy: "Dej od toho ruce pryč! Co z toho budeš mít, když tě v Africe chytí..."

V časných ranních hodinách 22. června 1941 se plánovací hra "Barbarossa" stala realitou. Německým wehrmachtem na západě úspěšně vyzkoušený model "bleskové války" se teď měl osvědčit v nekonečných dálavách Sovětského svazu. Avšak po počátečních ohromných úspěších se brzy začalo projevovat

trestuhodné, lehkovážné podcenění zásobovacích linek, teritoriálních podmínek a sovětských zdrojů. Když v listopadu vypukla ruská zima, zkrachovala iluze o rychlém vítězství nad "kolosem na hliněných nohou". Projevila se Achillova pata úspěchy zhýčkaného wehrmachtu. Vyzbrojeny průmyslovým potenciálem téměř celého kontinentu jely pěší divize ruskými dálavami na téměř 100 různých typech nákladních automobilů. Belgické náhradní díly se nehodily k francouzským transportérům. Německé pěchotní střelivo se nedalo použít do českých kořistních samopalů. S německou důkladností byl každý prototyp moderního tanku zdokonalován tak dlouho, že do podzimu 1942 nebyl žádných z nich schopen sériové výroby. Navíc byly jednotky vybaveny jen pro válku v létě. Zimní uniformy byly v koncepci "bleskové války" považovány za zbytečnou zátěž. I když "operace Tajfun" vešla do dějin jako největší obkličovací operace, útok na Moskvu zkrachoval. Německý wehrmacht jednou provždy ztratil nimbus neporazitelnosti. Navíc se Hitler neustále vměšoval do strategických opatření generálního štábu. Svobodník pěchoty z první světové války se cítil povolán rozhodovat o nasazení tankových skupin a pěších praporů, které operovaly 2000 kilometrů od Berlína. Generální štáb vytvořený von Scharnhorstem a Moltkem se bez významnějšího odporu změnil ve skupinu pomocníků, kteří jen plnili rozkazy.

Ve druhém roce války chtěl Hitler dosáhnout rozhodnutí na jihu východní fronty. Cílem taktických aktivit byla kavkazská ropná pole v Baku, Grozném a Majkopu, bez nichž, jak byl Hitler přesvědčen, by německé tankové

armády ztratily pohyblivost. Už nešlo o to válku vyhrát, ale o to vůbec v ní pokračovat. Tyto myšlenky rozhodně nebyly zcestné - vzhledem ke skutečnosti, že z 30 milionů tun ropy, které v roce 1938 vytěžil Sovětský svaz, téměř tři čtvrtiny pocházely z prostoru Baku, dalších 16 procent ze severokavkazských ropných polí kolem Majkopu, Grozného a Dagestánu; jen zhruba desetina se těžila v jiných částech Sovětského svazu. Hitler se zjevně zařizoval na dlouhou válku - na válku i proti téměř nevyčerpatelným zdrojům angloamerických ozbrojených sil. Poté, co v prosinci 1941 vstoupily USA do války se surovinová báze stala archimédovským bodem v diktátorových strategických kalkulacích.

Když se na přelomu roku 1941/42 postup skupiny armád Jih zastavil u Rostova a velení nad skupinou armád převzal dosavadní velitel Šesté armády polní maršál von Reichenau, nastal v životě Friedricha Pauluse zásadní obrat. Byl, patrně Reichenauem samým, navržen za jeho nástupce. Paulus, povýšený 1. ledna 1942 na generála tankových vojsk, dostal za úkol velet nejsilnějšímu uskupení německého wehrmachtu: Šesté armádě, dobyvatelce hlavních měst.

Zůstává nejasné, co Hitlera přimělo k tomuto personálnímu rozhodnutí. Patrně si mimo jiné chtěl zajistit Reichenauovu loajalitu. Každopádně došlo k důkladnému promíchání vazeb v jednotce. Paulus nikdy samostatně nevelel pluku, divizi nebo armádě; poslední štábní funkci na frontě respektive u jednotek zastával před rokem a půl. Někdejší Paulusův učitel, již zmíněný generál Ferdinand Heim, ještě dlouho po válce považoval za neodpustitelnou Hitlerovu personální chybu, že

Paulusovi svěřil armádu na východě. Paulus prý byl mužem psacího stolu, nikoli praxe.
Několik dní po jmenování Friedricha Pauluse velitelem Šesté armády zemřel 15. ledna 1942 na mozkovou mrtvici polní maršál von Reichenau. Skupině armád od té chvíle velel polní maršál Fedor von Bock, "Voják bez štěstí" - jak nadřízeného nově jmenovaného generála tankových vojsk Pauluse pojmenoval pozdější životopisec. O něco později vydal Hitler pro letní tažení směrnici č. 41. Podle ní mělo být hlavním cílem německé ofenzívy "konečné zničení zbývající živé síly Sovětů a odejmutí nejdůležitějších zdrojů válečného hospodářství... V každém případě je třeba podniknout pokus dosáhnout Stalingradu nebo ho alespoň dostat pod účinek našich těžkých zbraní tak, aby přestal být dalším střediskem zbrojení a dopravy."
Teprve po úspěšném dokončení této fáze operace měl být zahájen vlastní postup do kavkazského prostoru. Než se na to dalo vůbec pomyslet, byla Šestá armáda vázána tvrdými obrannými boji na jižním úseku východní fronty. Těmito boji v prostoru Charkova armáda prošla dovedně, se štěstím a relativně malými ztrátami. Jednapadesátiletému Paulusovi vynesly rytířský kříž a ti, kdo dosud zastávali názor, že velení na frontě je pro důstojníka generálního štábu příliš náročný úkol, zatím zmlkli. Fotografie nového velitele armády se objevila v novinách, všichni o něm mluvili. Na krátkou dobu se zdálo, že se vedle Rommela a dalších stane exponentem národně socialistické propagandy. Šestá armáda se proslavila díky Reichenauovi a po nějakou dobu to vypadalo, že díky Paulusovi její sláva přeroste v mýtus. Z

té doby pochází Hitlerův nadšený výrok, že se Šestou armádou by mohl "dobýt nebe."

Od 28. června 1942 se německá letní ofenzíva valila na jihovýchod. Wehrmacht dobýval malá a střední vítězství, ale nepodařilo se mu donutit masy sovětských divizí, které stály proti němu, k rozhodné bitvě, jak bylo plánováno. Po prvních počátečních úspěších - 3. července vzala jen Šestá armáda 40 000 zajatců - vydal Hitler nechvalně známou směrnici č. 45. Teď byl s konečnou platností potlačen vojenský rozmysl: podle Hitlerova názoru byl protivník již na kolenou. Nařídil současný útok na oba cíle operace, které měly následovat po sobě, a rozdělil své síly na jihu východní fronty. Sedmnáctá armáda, rumunská Třetí armáda a První a Čtvrtá německá tanková armáda měly nyní ve svazku velitelství skupiny armád A pod polním maršálem Listem dobýt Kavkaz směrem přes Rostov. Šesté armádě připadl úkol zabočit směrem na severovýchod a dobýt Stalingrad. V této koncepci se nepočítalo s vytvářením záloh. Hitlerovi generálové znali riziko a mlčeli - generál Paulus rovněž.
Později mu vyčítali, že právě on, spíše než kterýkoli jiný velitel armády, měl rozpoznat nezodpovědné šílenství Hitlerova vedení války. Opak byl pravdou: byl přesně informován o zásadách plánování východního tažení a věděl, jak byly svazky na základě celkové situace vedeny. Paulus vysvětloval, že vrchní velitel armády s ohledem na pohybující se milionovou armádu nemůže přehlédnout celkovou situaci, a proto mu nelze dát svobodu jednání, která by překračovala rámec přidělených úkolů. Bylo to fatální hodnocení, které se stalo desetitisícům německých vojáků osudným.

21. srpna 1942 zahájila Šestá armáda v síle více než 300 000 mužů pod velením Pauluse z ohbí Donu útok na město nesoucí Stalinovo jméno.
O této bitvě na Volze bylo napsáno již nespočet knih, na některých vojenských akademiích je její studium povinné. Na odporu obránců ztroskotalo vedení války, jehož hybridnost neznala mezí.
Sovětské jednotky kladly vytrvalý odpor a ustupovaly až na předměstí metropole na Volze. Prodlužování boje ve městě samém odsoudilo ke krachu všechny strategické záměry německého generálního štábu. Armáda vysunutá daleko na východ zabředla bez dostatečného krytí křídel do zničujících bojů dům od domu. Klasické prvky bleskové války, které předpokládaly obchvácení a následné zničení protivníka, tu nefungovaly. Efektivní nasazení střemhlavých bombardérů 4. letecké flotily pod generálplukovníkem von Richthofenem nebylo možné, protože se ve vražedném boji o každý dům nedala ze vzduchu rozeznat jasná frontová linie. Tankové svazky se v džungli domů staly snadnou kořistí nepřátelské pěchoty. V polovině října 1942 bylo v německých rukách devět desetin města, avšak sovětská 62. armáda tvrdě bránila úzký pruh břehu Volhy.
Její velitel, generál Čujkov, vedl bitvu z velitelského bunkru na břehu Volhy, který byl někdy od hlavní bojové linie vzdálen jen několik set metrů. Místo aby hlásil dobytí města, musel Paulus konstatovat, že navzdory počtu 260 000 mužů má k dispozici bojovou sílu 25 000 pěšáků. Přes opakované žádosti nedostal posily, které by stály za řeč. Bylo mu přiděleno pouze pět ženijních útočných praporů o 600 mužích, aby mohl obsadit

poslední halový komplex průmyslové čtvrti. Po dvou dnech bojů přestaly tyto jednotky existovat - a tovární haly byly stále ještě v sovětských rukách. Koncem října, začátkem listopadu se u Pauluse a náčelníka jeho štábu generálmajora Arthura Schmidta množily známky rychle se blížící sovětské protiofenzívy, která mohla pro armádu znamenat smrtelné nebezpečí. Na obou křídlech fronty, stejně tak i u sousedních italských a rumunských armád se objevovaly nepřehlédnutelné znaky existence silného sovětského uskupení, které bylo schopno prorazit frontu silně vyklenutou na východ a německé útočníky u Stalingradu obklíčit. Jako důsledek této situace navrhlo velení Šesté armády v druhé polovině října zastavit nesmyslné boje ve vnitřním městě, odvést armádu do postavení na Donu a Čiru a Čtrnáctý tankový sbor dát k dispozici jako zálohu - což Hitler bez výjimky zamítl. 7. listopadu hlásil německý rádiový průzkum novou dramatickou změnu situace. Všechny známky svědčily o velké sovětské ofenzívě na pravém a levém křídle Šesté armády.

Při jedné přednášce pro žáky důstojnické školy policie NDR v květnu 1954 popsal Paulus svou tehdejší situaci takto:

"Tyto přípravy útoku byly zcela zřejmě zaměřeny na obchvácení Šesté armády. Velitelství armády v souladu s útvary neustále zasílalo nadřízené skupině armád B zprávy a žádosti...

Skupina armád B sdílela názor velitelství Šesté armády, nedokázala se však prosadit proti vrchnímu velitelství wehrmachtu. Skupina armád předávala v podstatě tato rozhodnutí OKW:

A) OKW nevidí v rámci známého hodnocení situace sovětských sil v nepřátelském útoku pro donskou frontu žádné vážné nebezpečí.
B) Pro donskou frontu obsazenou spojenci jsou zálohy stojící za touto frontou (mezi nimi XLVIII. tankový sbor za 3. rumunskou armádou) dostačující.
C) Za této situace je prý nutné dovést do konce útok směřující k obsazení zbytku Stalingradu, aby bylo toto ohnisko odstraněno.
D) Na sovětské výchozí prostory bude nasazena luftwaffe, jakmile bude rozpoznáno obsazení těchto prostorů jednotkami."
Když 19. listopadu konečně očekávaná sovětská ofenzíva vypukla, sněžilo tak hustě, že německá luftwaffe nemohla po 4 dny vůbec vzlétnout. Udávaná záloha, německý XLVIII. tankový sbor, byl v žalostném stavu: 22. tanková divize měla pouze 42 tanků, 14. tanková divize měla bojovat bez svého pěšího pluku a rumunská 1. tanková divize vlastně ani nebyla schopná služby v poli.
O několik dnů dříve ještě Hitler před "starými bojovníky" z NSDAP v mnichovském Měšťanském pivovaru prohlašoval: "Náhodou nese to město Stalinovo jméno. Nemyslete si však, že jsem tam pochodoval kvůli tomu... Z místa, kde německý voják stojí, ho již žádná moc světa nedostane."
V literatuře je špatně vyzbrojeným a málo motivovaným rumunským, maďarským a italským jednotkám stále znovu vyčítána spoluvina na sovětském průlomu z 19. a 20. listopadu. Je to nespravedlivé, protože tyto jednotky kladly místy rozhořčený odpor. Avšak proti tomu, co se ráno 19. listopadu 1942 vrhlo na německou frontu, by

nemohly nic postavit ani odpočaté, silné a dobře vyzbrojené elitní jednotky wehrmachtu. Do pohybu se dala nevídaná koncentrace sovětských sil: 900 nových tanků T-34, 13 500 děl a granátometů, 1250 raketometů tzv. "Stalinových varhan" a 1100 protiletadlových kanónů udělaly z Rudé armády poprvé v druhé světové válce útočnou armádu. Letecké flotily frontů měly k dispozici více než 1000 bojových letounů. Pro včasné zásobování fronty bylo navíc postaveno šest železničních odboček o celkové délce 1100 kilometrů, bylo položeno 1958 kilometrů kolejnic a obnoveno 293 mostů. Jen ve směru na Stalingrad bylo přepraveno 142 000 vagonů s jednotkami a materiálem.

19. listopadu 1942 byl do německých kin distribuován týdeník Deutsche Wochenschau, vydání 637/42. V jednom komentáři o bojích ve Stalingradu se říkalo: "Někdejší metropole na Volze je až na několik málo oblastí vyrvána nepříteli. Německý wehrmacht stojí u Volhy."

Dříve než se valná část kopií dostala do kin, byla situace mezi Volhou a Donem zcela jiná. Příštího dne Paulus hlásil: "Mocné ruské síly dosáhly při útoku proti severní sousední armádě oboustranně obcí Kletskaja a Blinov hlubokého průlomu, zatímco prostor kolem Baskovského ještě držíme... Je třeba počítat s tím, že se Rus pokusí své průlomy rozšířit, zejména tankovými silami. Je nejisté, zda jsou rumunské svazky schopné silnějšího odporu." Odpověď OKW přišla obratem: "6. armáda musí rozhodně Stalingrad a své nynější postavení udržet. Opatření proti nepřátelskému vpádu byla již učiněna."

20. listopadu dostaly podřízené svazky kolem 14.45 hodin rozkaz z velitelství armády: "Armáda zastaví útoky

ve Stalingradu a bude držet své nynější pozice. Za své západní křídlo přivede síly, aby tam nejprve vytvořila obrannou frontu. Je plánován pozdější útok přes tuto frontu na západ." Tento rozkaz k zakopání se znamenal, že Paulus a Schmidt znali osud armády dříve, než o dva dny později tankové hroty Rudé armády u Kalače kotel uzavřely.
22. listopadu dobyly předsunuté oddíly sovětského 26. tankového sboru u Kalače most přes Don a přerušily tak nejen zásobovací trasu Šesté armády, ale omezily také její svobodu taktického manévrování. Malé síly německého zadního voje nestačily k potlačení sovětského předmostí. Okamžitě nařízený odlehčovací útok XIV. tankového sboru nebyl kvůli nedostatku pohonných hmot (!) proveden. Zásobovací situace obklíčené armády byla v této chvíli již tak špatná, že se nemohla už ani bránit obklíčení. Bojové stanoviště vrchního velitele Pauluse bylo v okamžiku uzavření Kruhu mimo kotel. Na rozkaz skupiny armád byl 22. listopadu večer letecky dopraven do Gumraku. Paulus a jeho štáb letěli do kotle. "Vůdcův" osobní rozkaz připoutal armádu pevně ke Stalingradu: "Šestá armáda musí vědět, že udělám vše, abych jí pomohl a uvolnil ji."
V kotli okamžitě začal kolovat výrok: "Vůdce nás vyseká!" V noci z 23. na 24. listopadu se generál Paulus poprvé obrátil radiogramem přímo na Hitlera a žádal volnost jednání: "Můj vůdče, od obdržení Vašeho radiogramu z 22. listopadu večer došlo k převratnému vývoji situace... Lze očekávat další nepřátelské průlomy. Munice a pohonné látky docházejí. U mnoha baterií a protitankových zbraní došlo střelivo. Včasné a dostatečné zásobování je vyloučeno. Armáda bude brzo zničena,

pokud nebude nepřítel útočící z jihu a západu s vynaložením všech sil poražen. K tomu je potřebné okamžité vyvedení všech divizí ze Stalingradu a stáhnout značné síly ze severní fronty. ... Dojde pak sice ke ztrátě značného množství materiálu, avšak většina drahocenných bojovníků a část materiálu zůstane zachována... Na základě situace znovu žádám o volnost jednání. Všichni velící generálové Šesté armády se k mému názoru přiklánějí."

Příštího rána obdrželo vrchní velitelství armády "vůdcovo rozhodnutí" - nejvyšší a nejstriktnější formu rozkazu, které končilo slovy: "Současnou frontu na Volze a současnou severní frontu udržet za každých okolností. Zásobování vzduchem." Když tento rozkaz vešel ve známost, zaslal velící generál 51. armádního sboru, generál dělostřelectva Walther von Seydlitz-Kurzbach, vrchnímu veliteli Paulusovi pamětní spis, který se stavěl za okamžitý průlom na vlastní pěst a vrcholil výzvou: "Má-li být armáda zachována, musí jí být okamžitě dán jiný rozkaz nebo musí sama přijmout jiné rozhodnutí."

Zoufalá situace se odrážela v závěrečné větě: "Pokud vrchní velitelství branné moci okamžitě nezruší rozkaz k setrvání, vyplývá z vlastního svědomí vůči armádě a německému lidu povinnost vzít si volnost jednání sám. Je ve hře úplné zničení 200 000 bojovníků a veškerého jejich materiálního vybavení. Není jiné volby."

Od té doby se vedou diskuse o tom, zda to, že Šestá armáda, která vykrvácela v pouličních bojích, zůstala v prvních dnech po obklíčení na místě, bylo chybou velení armády a tím vrchního velitele Friedricha Pauluse. "Odpor" by byl "zradou" - z dnešního pohledu však

vlastenecký čin. K tomu by však Paulus musel přeskočit svůj stín.
Dlouho po válce se Paulus v rozhovoru se synem vyjádřil k tehdejší dramatické situaci a zejména k pamětnímu spisu generála von Seydlitze: "Úloha generála se zdá být nadhodnocena. Tomu se však nelze divit poté, co došlo ke katastrofě. Stala se z toho legenda! Vždyť jsme všichni byli pro průlom, i mí generálové u sborů. V souladu s tím jsem jasně formuloval své žádosti nejvyšším orgánům velení. Nepřicházelo však v úvahu bez znalosti celkové situace s celou armádou jen tak opustit přikázané pozice." Hned na počátku obklíčení se ukázalo, co by znamenal unáhlený odchod oslabených svazků z vybudovaných a tedy relativně bezpečných pozic u Stalingradu. 24. listopadu stáhl generál von Seydlitz svévolně část svých jednotek, aby zkrátil frontu. Velká část těchto svazků - především 94. pěší divize - byla rychle postupujícími sovětskými jednotkami dostižena a téměř zničena. Paulus dále zaznamenal, že v době rozhodování mezi průlomem a obranou zorganizoval poradu, jíž se vedle von Seydlitze účastnil i náčelník jeho štábu Clausius (skutečný autor pamětního spisu). "Řekl jsem Seydlitzovi: >Jestliže teď složím vrchní velení nad Šestou armádou, není pochyb, že vrchním velitelem jmenuje "vůdce" vás jako "personu gratu." Ptám se vás: provedete potom navzdory Hitlerovu rozkazu průlom?<
Po nějaké době přemýšlení Seydlitz řekl: "Ne, bránil bych."
Hitler se o kontroverzích ve velení armády určitě dověděl, protože jeho další rozhodnutí svědčila minimálně o finesách personální politiky: povýšil

Pauluse na generálplukovníka a zajistil si tak jeho loajalitu. Zároveň přenesl přímo na Seydlitze odpovědnost za severní úsek fronty kotle a tím ho uklidnil. Generál teď už nebyl ochoten jednat z vlastního rozhodnutí proti vůdcovu rozkazu.
Hitler dále nařídil polnímu maršálovi Erichu von Mansteinovi, který se ve wehrmachtu těšil pověsti nejlepšího taktika, aby převzal velení nad nově vytvořenou skupinou armád Don. Jeho úkol zněl zpočátku prostě, "nastolit původní stav" a osvobodit tak Šestou armádu z obklíčení. S tímto cílem měla být také uvedena do pohybu útočná tanková skupina pod velením generálplukovníka Hotha z prostoru Kotělnikovského směrem na Stalingrad a vytvořit pozemní spojení s obklíčenou armádou. Göringem a Richthofenem velkohubě slibovaný letecký most vlastně nikdy nebyl vybudován. Množství letecky dopravené munice a potravin dosahovalo ve vrcholných dnech 40 tun denně, což bylo asi 15 procent požadovaného objemu. Hothův útok mohl být kvůli nedostatku sil - 6. tanková divize se 136 tanky musela být rychlým pochodem přisunuta z Francie, 23. tanková divize s 96 bojovými vozidly dorazila oslabená z Kavkazu - zahájen až 12. prosince. Přesto se tyto jednotky v době od 19. do 23. prosince probojovaly až na 48 km od kraje kotle. Pak jim došel dech. Ve stejné době zaútočili Sověti na italskou Osmou armádu na severním křídle skupiny armád Don. Celá skupina armád se rozkolísala, Mansteinovi i Paulusovi bylo jasné, že v případě, že se Rudé armádě podaří protáhnout ofenzívu až k Rostovu na Donu, hrozí super-Stalingrad. Jednotky Sedmnácté armády a První tankové armády stojící na Kavkaze by pak byly rovněž odříznuty.

Manstein rozhodl vyprošťovací útok zastavit a soustředit své síly na zajištění ústupu skupiny armád Kavkaz. Byl to rozsudek smrti pro armádu generálplukovníka Pauluse, která doposud vázala osm sovětských armád a kryla tak ústup z Kavkazu.
Popis bitvy v kotli se dá vyjádřit rychle: k další vyprošťovací operaci nikdy nedošlo; luftwaffe nikdy nedokázala splnit Göringovy lehkovážné sliby ohledně přepravní kapacity; Sověti několikrát nabídli kapitulaci, kterou velení armády vždy odmítlo; kotel byl nepřetržitými útoky nakonec stlačen na střed města. 13. ledna opustil jedním z posledních letadel kotel ordonanční důstojník vrchního velitelství Šesté armády, kapitán Winrich Behr, aby na Paulusův a Schmidtův rozkaz vůdci v Rastenburgu osobně vylíčil beznadějnou situaci armády. Kapitán Behr měl dále za úkol odvézt vedle válečného deníku Šesté armády i snubní a pečetní prsten generálplukovníka Pauluse a dopis na rozloučenou jeho manželce Eleně Constanci. Píše se v něm: "Moje milovaná Coco, dostáváš můj dopis ve chvíli, kdy je můj osud buď jednoznačně rozhodnutý nebo na delší dobu nejasný. Stojím, kde stojím, jako voják a na rozkaz. Jaký bude můj osud, nevím. Musím ho přijmout, jak ho na mě Bůh sesílá."
22. ledna 1943 začal rozhodný útok na zbytky Šesté armády. Konec byl nablízku a Paulus žádal Hitlera - ostatně navzdory Schmidtovu názoru - aby mu dovolil zastavit boj. Když Hitler odmítl, zavolal mu Manstein, aby ho požádal o totéž, avšak i jemu se dostalo strohého odmítnutí: z hlediska cti nepřichází kapitulace vůbec v úvahu. Večer telegrafoval Hitler Šesté armádě, že její boj "byl velkým historickým přínosem v největším zápase

německých dějin!" Tím byla Šestá armáda s konečnou platností odepsána a poslední pokus o "regulaci umírání" zkrachoval. I ve štábu Šesté armády se začaly projevovat poraženecké nálady.
30. ledna, ve výročí "převzetí moci", došlo ještě jednou k rádiovému kontaktu mezi Paulusem a Hitlerem: "Generálplukovník Paulus vůdci: Při příležitosti výročí Vašeho převzetí moci zdraví Šestá armáda svého vůdce. Ještě nad Stalingradem vlaje prapor s hákovým křížem. Nechť je náš boj pro žijící a pro příští generace příkladem, jak nikdy nekapitulovat ani v beznadějné situaci. Pak Německo zvítězí.
Heil, můj vůdce! Paulus, generálplukovník"
Hitlerova odpověď zněla: "Můj generálplukovníku Paulusi! Již dnes hledí německý národ v hlubokém pohnutí na své hrdiny v tomto městě. Jako vždy ve světových dějinách nebude ani tato oběť zbytečná. Odkaz von Clausewitze dojde svého naplnění. Německý národ teprve nyní chápe celou tíži boje a přinese největší oběti. V myšlenkách vždy s Vámi a Vašimi muži, Váš Adolf Hitler."
Následující noci potvrdil Hitler svou výzvu k oběti podle Clausewitze: jmenoval dvaapadesátiletého generálplukovníka Friedricha Pauluse polním maršálem. Německý polní maršál se nevzdává, zahyne se svými muži, tak zněla Hitlerova cynická kalkulace. Propagandisticky by oběť Šesté armády měla smysl teprve tehdy, kdyby nikdo nepřežil.

Když ráno 31. ledna jednali ve sklepě rozstříleného obchodního domu v centru Stalingradu náčelník štábu sovětské 64. armády a velitel německé 71. pěší divize o

podmínkách kapitulace pro štáb Šesté armády, Paulus se jednání nezúčastnil. Apaticky očekával konec. Krátce před zajetím řekl jednomu štábnímu důstojníkovi: "Ano, vím, že mě válečné dějiny již odsoudily."
V protokolu o zajetí sovětskými jednotkami se říká: "Na výzvu generálmajora Laskina, aby vydal severní skupině rozkaz k zastavení odporu, vysvětlil Paulus, že s tímto uskupením není ve spojení a že není jeho velitelem. Prý předešlého večera po rozhlasovém projevu říšského maršála Göringa při příležitosti výročí převzetí moci prohlásil, že jednotkám již nevelí, že je "soukromou osobou" a že jmenoval pro obě části kotle odpovědné velitele. Jediné, čeho od všech svých podřízených žádá pro případ, že by se musel vzdát, že vojíni i důstojníci musí být ozbrojeni, dokud neopustí stanoviště jednotek. Po jeho odchodu prý záleží vše na velitelích jižní a severní skupiny."
To znamená, že Hitler svým posledním radiogramem, který vyzýval vrchního velitele armády k hrdinské smrti, povýšil na polního maršála soukromou osobu, která si sice přála další ozbrojenou ochranu své armády, ale nebyla ochotná se zabít ranou do hlavy. Hitler byl jako smyslů zbavený, když se o tom dozvěděl: "Jak se může muž dívat, jak jeho vojáci umírají... Jak se může vzdát bolševikům? Bolí mě to tak proto, že hrdinství tolika vojáků je smazáno jedním, jediným bezcharakterním slabochem. V této válce se již nikdo nestane polním maršálem."
Již při prvním výslechu generálem Šumilovem klad zajatec velký důraz na svůj nový status.
Šumilov: Předložte prosím osobní doklady.
Paulus: Mám vojenskou knížku.

Šumilov: Potvrzení, že jste, pane polní maršále, byl povýšen na generála polního maršála?
Paulus: Takové potvrzení neexistuje.
Šumilov: A odpovídající telegram jste dostal?
Paulus: Dostal jsem Hitlerův rozkaz rádiem.
Šumilov: Mohu o tom informovat své vrchní velení?
Paulus: Ano, a pan Schmidt, náčelník štábu, vám to může potvrdit. (Schmidt to potvrzuje.)
Šumilov: Kdo byl s vámi zajat?
Paulus: Náčelník štábu generálporučík Schmidt a jeden plukovník štábu 6. armády.
Šumilov: A kdo ještě?
Paulus: Jména ostatních jsem odevzdal písemně parlamentářům...
Šumilov: Jaké motivy vás pohnuly složit zbraně nyní?
Paulus: My jsme zbraně nesložili, octli jsme se prostě na konci sil, nemohli jsme dál bojovat. Jakmile se vaše vojska vklínila a přiblížila ke zbytkům našich vojsk, neměli jsme se čím bránit, neměli jsme střelivo, a proto jsme museli boj zastavit.
Šumilov: Vydal jste rozkaz jižní skupině složit zbraně?
Paulus: Takový rozkaz jsem nevydal.
Laskin: Tento rozkaz byl v naší přítomnosti vydán generálmajorem Roskem, velitelem 71. pěší divize. Rozkaz byl rozeslán útvarům.
Šumilov: A vy jste rozkaz ke složení zbraní potvrdil?
Paulus: Ne, udělal to z vlastního rozhodnutí. Nevelel jsem jižnímu ani severnímu uskupení, útvary mi nejsou podřízeny. Pan Roske učinil rozhodnutí o složení zbraní.
Šumilov: Severnímu uskupení jste dal rozkaz složit zbraně?
Paulus: Ne.

Šumilov: Prosím, abyste ho dal.
Paulus: Nemám právo takový rozkaz vydávat.
Šumilov: Jste přece velitel.
Paulus: Nemohu podřízeným vojskům vydat rozkaz, aby kapitulovala. Doufám, že chápete situaci vojáka a jaká je jeho povinnost.
Šumilov: Každý voják se musí bít až do konce, ale velitel může nařídit svým podřízeným, aby zastavili boj, jestliže vidí, že lidé hynou zbytečně.
Paulus· O tom může rozhodovat jenom ten, kdo zůstává přímo u vojsk. Tak tomu bylo i s jižním uskupením, ke kterému jsem se náhodou dostal.
Šumilov (tlumočníkovi): Řekněte generálu polnímu maršálu, že ho nyní zvu ke stolu a potom že bude dopraven na štáb frontu.
Na tomto dialogu jsou pozoruhodné dvě věci: zaprvé vyložená zdvořilost sovětského generála - vždyť německé jednotky rozsévaly v jeho vlasti zkázu a smrt; za druhé podivná indiferentnost německého zajatce. Byla to jen slabost, nebo útěk od odpovědnosti?

Paulusova cesta do zajetí vedla počátkem února 1943 vlakem do tábora Krasnogorsk u Moskvy, v dubnu do kláštera Suzdal a v červenci do generálského tábora Vojkovo. Kopie jeho dopisů se z valné části dochovaly. Jeho starost platila nejprve stavu odpovídajícímu vzhledu. Koneckonců se polní maršál dostal do zajetí ještě s distinkcemi generálplukovníka. Jeden z prvních dopisů, které napsal, byl adresován vojenskému atašé německého vyslanectví v Ankaře:
"Můj milý Rhode, padl jsem do zajetí, s věcmi, které jsme měl u sebe. Proto Vás žádám, abyste mi laskavě

koupil nějaké věci...(3.) šest párů náramenníků polního maršála, (4.) polní čapku se štítkem pro generála, velikost 58, (5.) polní uniformu (zeptejte se manželky na tu, kterou jsem si nechal šít v Paříži)...
Předem Vám děkuji za Vaši péči a zůstávám s pozdravem
Váš Paulus
Moje adresa: Tábor válečných zajatců 27, SSSR, Paulus, 25. 02. 43"
Není pochyb, že bylo i v zájmu sovětské propagandy, aby se Paulus dostal rychle ke svým distinkcím. Na pozdějších fotografiích ze zajetí je ho vždy vidět v uniformě polního maršála. Jen maršálskou hůl nikdy nedostal, protože tu předával "vůdce" vždy osobně.
Až do léta 1944 se Paulus snažil vyhnout se jakékoli politice. Sledoval další události na mapě v jídelně a brzy dospěl k poznání, že válka je pro Německo ztracená. Přesto se nemohl rozhodnout ustoupit tlaku sovětských důstojníků, německých komunistů a aktivistů "Národního výboru Svobodné Německo" a dát svým vstupem do "Svazu německých důstojníků" (BDO) signál k rychlému ukončení války. Paulusův poměr k "antifašistickému hnutí" byl v roce 1943 plný nedůvěry a zdrženlivosti, i když se jeho systém hodnot rapidně měnil. Při pohledu zpět charakterizoval svůj postoj takto: "V důsledném dodržování svého postoje jako velitele armády jsem se nepovažoval za oprávněného zasahovat ze zajetí - tedy v podezření ze spolupráce s nepřítelem Německa - do osudů své vlasti." Obával se stigmatu muže, který vrazil dýku do zad německému národu. Zatímco Paulus v těžkých vnitřních bojích začínal chápat svoji spoluúčast na bídě Šesté armády, zůstávalo jeho přesvědčení, že nesl

pouze vojenskou, a nikoli politickou odpovědnost, neotřesené.
24. července 1944 se zajatci v generálském táboře dověděli o neúspěšném atentátu na Hitlera. Mnohé ze spiklenců Paulus znal a cenil si jich, například generály Becka, Fellgiebela, Olbrichta a plukovníka Stauffenberga. Když byl 8. srpna 1944 v Plötzensee oběšen jako spiklenec jeho přítel, polní maršál von Witzleben, skončil Paulus se svou zdrženlivostí. Podepsal apel "Zajatým německým důstojníkům a vojínům a německému národu" a promluvil v rádiu "Svobodné Německo": "Německo se musí zříci Hitlera a dát si vládu, která ukončí válku a nastolí poměry, které našemu národu dovolí žít dál a vstoupit s našimi nynějšími protivníky do mírových, ba přátelských vztahů," tak znělo jeho poselství. Podivný postoj člověka, který byl hlavním plánovačem "Operace Barbarossa."

Sovětský svaz tak pro své cíle získal mezi německými zajatci trojského koně. Paulus vystoupil ze své neutrality. Hitler byl vzteky bez sebe. Jelikož se Paulus zjevně exponoval, nebylo možno udržet propagandistickou legendu o polním maršálovi, který bok po boku se svými pěšáky bojoval ve Stalingradě do posledního náboje a zahynul se svou armádou. "Hrdina ze Stalingradu" žil a byl Stalinovým zajatcem. Manželka Elena Constance Paulusová se nepodvolila tlaku nacistů, aby se zřekla manžela. Spolu se synem Ernstem a dcerou byla uvězněna. Její martýrium ukončilo až osvobození koncentračního tábora Dachau.
"Svaz německých důstojníků" získal Pauluse v době, kdy jeho cíle již byly iluzí. Rudá armáda stála na východní

hranici Německa a Stalin vůbec nepomyslel na to, že by se tam zastavil. I různé výzvy ke kapitulaci, které Paulus vypracoval a podepsal, neměly na německé straně účinek. Válka skončila bezpodmínečnou kapitulací.

Počátkem roku 1946 se zajatec vrátil do světel světové veřejnosti. 11. února oznámil hlavní sovětský žalobce u norimberského vojenského tribunálu, Ruděnko, že téhož dne se v soudní síni objeví jako svědek obžaloby polní maršál Paulus. Kolem 14. hodiny stál tváří v tvář svým někdejším představeným Keitelovi a Jodlovi. Paulusovo vystoupení bylo sovětskou stranou pečlivě připravené, účinně zasazené do průběhu procesu a navíc až do poslední chvíle utajené. Dokonce ještě v době, kdy byl Paulus již v Německu a připravoval se na své vystoupení ve vile nedaleko Plauen v Sasku, nikdo nic netušil o jeho příští výpovědi.
Někdejší generál pěchoty Erich Buschenhagen rekonstruoval v dopise Paulusovu synovi Ernstu Alexandrovi v roce 1959 cestu polního maršála do Norimberku:
"20. 01. 46: přeložení polního maršála Pauluse a generála Buschenhagena z tábora Lunovo do Moskvy (soukromý dům ministerstva vnitra).
01. 02. 46: let z Moskvy (vojenské letiště) zvláštním letadlem ministerstva vnitra s generálmajorem Pavlovem, podplukovníkem Georgadzem a třemi poručíky přes Allenstein, Kostřín do Berlína (letiště Staaken). Dále cesta autem přes Postupim do Babelsbergu, ubytování ve vile na Kaiserstrasse (později ulice Sovětské armády, pak Leninova).

03. 02. 46: neděle - první pokus o cestu do Plauen, nezdařil se v kopcích Ravensberge za Postupimí kvůli závadě na autě.
04. 02. 46: Jízda novým, z Drážďan dopraveným vozem přes Treuenbrietzen, Lipsko, Altenburg, Zwickau, Reichenbach do Plauen. Ubytování ve vile "Torterotot" v Mommsenově ulici (nyní ulice Antifašistů).
11. 02. 46: ráno jízda po dálnici na Hof do Norimberka. Kolem 10.00 hodin příchod k Mezinárodnímu vojenskému soudnímu dvoru v Justičním paláci na Fürthské ulici. Odpoledne výslech svědka polního maršála Pauluse. Přenocování v domě na okraji Norimberka obsazeném sovětskými strážními jednotkami.
12. 02. 46: dopoledne křížový výslech polního maršála Pauluse. Odpoledne výslech svědka generála Buschenhagena. Večer jízda autem zpět do Plauen.
Od 13. 02. 46: Plauen, nervy drásající čekání na slíbené "setkání s rodinnými příslušníky."
28. 03. 46: překvapivá noční jízda do Drážďan.
29. a 30. 03. 46: v Drážďanech-Neustadtu.
31. 03. 46: let z Drážďan do Moskvy. Ubytování v domě MVD na Gorkého ulici. Asi o osm dnů později přeložení na chatu v předměstí Tomillino, jihovýchodně od Moskvy."
Ruský fotoreportér Jevgenij Chaldey vysvětloval Paulusovi den před jeho vystoupením na fotografiích zasedací pořádek v soudní síni. Především obžalovaní vůdci wehrmachtu byli šokováni, že proti nim Paulus chtěl vypovídat. Hermann Göring vyzval svého obhájce, aby se "toho hrozného prasete zeptal, jestli ví, že je zrádce." Když Paulus vstoupil do sálu, odříkal přísahu a

odpovídal na otázky generála Ruděnka, dali se někteří obžalovaní sotva udržet. Byli americkými vojenskými policisty vyzýváni ke klidu. Výpovědi svědka neodhalovaly žádné nové, senzační detaily o Hitlerově plánování války, avšak již jen jeho osobní vystoupení bylo cennější než všechny dokumenty. Paulus přitěžoval především Göringovi, Keitelovi a Jodlovi. I když někteří obžalovaní projevovali s Paulusem soucit, většina ho odsuzovala - jako kdyby se rozhodli, že takové muže v příští válce už nezaměstnají.
Jednoho bodu dosáhl pouze obhájce OKW, dr. Hans Laternser: když se při křížovém výslechu zeptal Pauluse na osud jeho vojáků v ruském zajetí, začalo to pro zástupce sovětské obžaloby být vážné. Jejich veto zabránilo připuštění otázky. Rakouský žurnalista Joe Heydecker využil možnosti zeptat se na to Pauluse mimo soudní síň. Paulus se této otázce nejprve vyhnul s odkazem na sovětskou intervenci před soudem, pak však odpověděl: "Řekněte matkám a manželkám, že se zajatcům daří dobře!" Příští den to stálo ve všech novinách. Joe Heydeckerovi měla být za jeho odvahu odňata akreditace soudního reportéra. Tomu však zabránila americká strana.

Paulus se po svém pobytu v Německu již nevrátil do generálského tábora. V Tomillinu, vesnici vzdálené asi 50 kilometrů od Moskvy, mu bylo dáno k dispozici osobní ubytování. Byla to typická ruská dača se zahradou. Jeho přání setkat se během pobytu v Německu s manželkou zůstalo nesplněné. Elena Constance Paulusová zemřela v listopadu 1949, aniž by svého manžela ještě viděla. Pro Stalina byl Paulus zvláštní

perlou na koruně úspěšného vojevůdce. Dal svému osobnímu zajatci k dispozici vilu s pobočníkem, osobním lékařem a kuchařem (samozřejmě se ti tři příslušníci tajné služby pozorovali i vzájemně).
Friedrich Paulus sepsal své názory na válku a přednášel sovětským generálům. I když byl hodnostně nejvyšším německým válečným zajatcem v SSSR, nebyl jako mnozí jiní němečtí generálové - mezi nimi i předseda BDO, generál von Seydlitz - obžalován sovětským soudem a odsouzen k 25 letům nucených prací. Stalin osobně nařídil, aby Pauluse nechali na pokoji. Umožnil polnímu maršálovi dokonce lázeňský pobyt na Jaltě. Paulus se však chtěl konečně vrátit ke své rodině a vysvětloval, že se chce podílet na obnově Německa. Napsal žádosti Stalinovi a Beriovi. Přitom se neobracel válečný zajatec na hlavu státu, tady psal maršál Paulus maršálu Stalinovi. V dokumentech není žádný doklad toho, zda to Stalin považoval za neslýchané nebo ne. Rozhodně to bylo pro diktátora obveselení.
Dokonce i nechvalně známý hlavní žalobce moskevských procesů, Andrej Vyšinski, se v roce 1948 zasadil za prominentního vězně. Stalin odpovídal na každý dotaz tím, že on sám rozhodne, kdy bude polní maršál propuštěn.
Jednoho rána v roce 1951 nalezli prominentního zajatce Sovětského svazu v jeho vile v bezvědomí. V následujících dnech odmítal šedesátiletý polní maršál vstát z postele nebo jíst. S nikým nemluvil. Pacient trpěl těžkými depresemi. Léta usiloval o svůj návrat do Německa, stále znovu psal Stalinovi. Pro sovětského diktátora ztělesňoval Paulus lidskou trofej nenahraditelné ceny, živoucí připomínku velkého vítězství: Stalingradu.

Nyní se však musel generalissimus obávat, že mu milovaný pták ve své zlaté kleci zemře. Rozhodl proto, že Pauluse propustí. Bylo však třeba zvolit vhodný okamžik, aby z repatriace polního maršála vytloukl politický kapitál. To chtělo čas, avšak než k propuštění došlo, Stalin zemřel. V Kremlu vypukl mezi jeho následníky boj o moc.
27. září 1953 pobýval během cesty do lázní u Černého moře v Moskvě Walter Ulbricht. Sovětská strana operativně zaranžovala setkání Ulbrichta s Paulusem. Rozhovor mezi čtyřma očima trval déle než půldruhé hodiny. O den později, než pokračoval v cestě, hovořil Ulbricht s jedním představitelem ÚV KSSS. O obsahu rozhovoru s Paulusem se Ulbricht vyjádřil takto: Paulus prý vyslovil přání usadit se v NDR a začít pracovat v některém státním nebo hospodářském zařízení. Paulus je prý také ochoten obrátit se k veřejnosti s politickým prohlášením. To by se podle názoru soudruha Ulbrichta mělo soustředit na to, že shrne závažné poučení z války, která zapříčinila katastrofu Německa.
O něco málo později napsal Paulus: "Jako velitel německých jednotek v pro mou vlast osudové bitvě o Stalingrad jsem poznal všechny hrůzy dobyvačné války nejen pro přepadený národ, ale i pro mé vlastní vojáky. Poučení z těchto mých vlastních zkušeností, jakož i z průběhu celé druhé světové války mě přivedlo k poznání, že osud německého lidu nelze budovat na myšlence moci, ale jen v trvalém přátelství se Sovětským svazem a se všemi svobodymilovnými národy... Nechtěl bych opustit Sovětský svaz, aniž bych sovětským lidem řekl, že jsme kdysi ve slepé poslušnosti do jejich země přišel jako nepřítel, teď se však loučím jako přítel této země."

Toto prohlášení bylo 24. října 1953 otištěno v Pravdě.

26. října 1953 dorazil Friedrich Paulus do Východního Berlína. Rozhodl se, že bude nyní žít v NDR. Při tomto rozhodování mohla sehrát svou úlohu smrt jeho ženy v roce 1949, oprávněné obavy z veřejné výměny názorů kolem jeho osoby ve Spolkové republice a zjevné výhrady k Adenauerově politice vojenské integrace do západoevropského spojeneckého systému. Paulus nebyl komunistou, nepřál si také komunistické Německo, ale "mírovou budoucnost sjednoceného mírového Německa." Rozhodující však bylo, že mu NDR nabídla lepší šance. Jako ředitel právě zakládaného úřadu pro výzkum válečných dějin začal v srpnu 1954 vyučovat vojenské umění na vysoké policejní škole v Drážďanech. Aktivně se účastnil plánování výzkumného úřadu a přednášel o bitvě u Stalingradu a o Schlieffenově plánu. NDR se odvděčila vilou v noblesní čtvrti "Weißer Hirsch" v Drážďanech a výhodami jako zbrojní průkaz, honební právo a automobilem Opel Kapitän. Vznikající Národní lidová armáda dala polnímu maršálovi jako pobočníka k dispozici mladého důstojníka, kapitána Beutela. Strážní prapor mechanizované hotovosti policie (od března 1956 7. tanková divize Národní lidové armády) zajišťovala ostrahu jeho luxusního bydlení. Ve své korespondenci s vůdci "dělnicko-rolnického státu" stále uváděl titul "Friedrich Paulus - polní maršál někdejší německé armády."
NDR se podařilo polního maršála získat pro své politické cíle. Ulbricht a politická správa policie stavěli na jeho "vlasteneckém postoji" a odmítání Adenauerovy západní integrace, jehož cíle po desetiletých jednostranných

informacích a nepřítomnosti v Německu kritizoval jako nebezpečné: vedení NDR chtělo pomocí někdejších účastníků války vytvořit jakousi celoněmeckou frakci vojáků proti Pařížským dohodám. Paulus, jehož články a přednášky byly neustále ovlivňovány, vystoupil v červenci 1954 na mezinárodní tiskové konferenci a v prosinci téhož roku při rozhovoru pro stanici Deutschlandsender poprvé veřejně proti Pařížským dohodám. Také jako hlavní řečník před důstojníky někdejšího wehrmachtu a zbraní SS ve Východním Berlíně 29. a 30. ledna, 25. a 26. června 1955, jakož i na dvou menších akcích hájil Paulus názor, že účastníci světové války nesou velkou odpovědnost za demokratické Německo, a stavěl se proti vojenskému zapojení Spolkové republiky do západní aliance.
Paulus se v očích svých dřívějších kamarádů stal Šavlem. Sám o sobě si samozřejmě neustále myslel, že zůstal věrný. O svém postoji k vyzbrojování NDR, k sovětizaci Východního Německa a k diktatuře komunistických mocipánů a o svých představách o jednotném Německu se nikdy nevyjádřil - ani žádnému důvěrníkovi. Při přípravě setkání důstojníků se ho těžce dotkla odmítnutí někdejších kamarádů, například generálplukovníka Franze Haldera, která mu předhazovala zradu Německa a spolupráci s komunisty. Velmi se ho také dotýkaly otázky rodinných příslušníků někdejších bojovníků od Stalingradu, kteří se ptali, kde jsou jejich synové, bratři a manželé. Svědomitě odpovídal podle nejlepšího vědomí. To vše nahlodávalo jeho zdraví a zvětšovalo utrpení ze zodpovědnosti, která na něm spočívala. V zahajovacím projevu při jednom setkání důstojníků se pokusil popsat své politické krédo: "Na základě našich trpkých

zkušeností, které jsme udělali s takzvanou politikou síly, a z našeho pocitu zodpovědnosti za stav německého národa vyjadřujeme přesvědčení, že nepotřebujeme nové vojenské smlouvy, které konzervují škodlivé rozdělení Německa, ale naopak dorozumění Němců ze západu a východu mezi sebou a s dalšími národy. Chceme silné, uznávané, suverénní Německo, jehož území bude garantováno všeobecnou bezpečnostní smlouvou všech evropských států a velmocí a jehož hranice budou chráněny národními ozbrojenými silami, podřízenými pouze německému lidu."
O něco později se v jednom záznamu odposlechu státní bezpečnosti objevil citát: "Nejsem ani východní, ani západní, jsem německý."
Podíl na výstavbě národních ozbrojených sil NDR, který mu byl svého času přičítán, nelze nikde doložit. Naopak, až do konce života zůstal známý polní maršál v "dělnicko-rolnickém státě" cizorodým prvkem. Ministerstvo státní bezpečnosti kolem něj a jeho okolí rozprostřelo hustou síť informátorů. Paulus pro ně byl operací "Terasa." V jedné souhrnné zprávě ze srpna 1956 se mimo jiné říkalo: ."... je patrné, že nevyvíjí ani nevyvíjel žádnou činnost při výstavbě, vzdělávání a vedení Lidové policie resp. Národní lidové armády. Neexistuje a neexistovalo žádné spojení s veliteli nebo jednotkami; pouze se z prostředků ministerstva národní obrany hradí živobytí na základě zaměstnání." Těžce postižen nemocí, zmizel Paulus koncem roku 1955 z politického života. Trpěl bulberparalýzou s amyotrofní laterální sklerózou, organickým mozkovým onemocněním, které při úplné duševní svěžesti vede k ochrnutí všech svalů a je neléčitelné. Možná, že

anamnéza tohoto onemocnění je symbolem celého života Friedricha Pauluse.

Dne 1. února 1957, v den 14. výročí porážky u Stalingradu, polní maršál v Drážďanech v hluboké depresi zemřel. Po skromném smutečním obřadu, jehož se vedle rodinných příslušníků účastnili i členové Národní rady NDR a malá delegace ministerstva národní obrany, byly jeho tělesné pozůstatky 6. února v Drážďanech-Tolkewitzu zpopelněny a urna byla na přání rodiny doručena do Baden-Badenu, kde Friedrich Paulus spočinul po boku své manželky Eleny Constance Paulusové. Svou manželku viděl naposledy na jaře 1942.
Co si Paulus skutečně myslel a co cítil, nelze vyčíst z oficiálních prohlášení. Byl to uzavřený muž, který si byl po Stalingradu vědom své historické úlohy. Osobnost polního maršála wehrmachtu nelze dnes omezit pouze na stigma prokletého vojevůdce věrného Hitlerovi nebo komunistického Šavla. Velký, introvertní muž ztělesňuje z dnešního pohledu spíše osudem těžce zkoušený charakter, který sám sebe považoval za tragickou figuru německých vojenských dějin. Mezí tíží odpovědnosti za katastrofu u Stalingradu a politickým tlakem nové společnosti na Východě i Západě, kterou ne zcela chápal, a při hledání nových ideálů zůstal Paulus bez vlasti. Návrat pro něj byl návratem cizince. Jeho vlastenecké naděje na jednotné, mírové Německo a pokus uplatnit zde své osobní zkušenosti, tu byly pouze zneužívány. Život muže, který dvakrát zasáhl do tragických německých dějin, skončil osamoceně.
6. února 1957 uzavřel pracovník státní bezpečnosti akta Paulus poznámkou: "Objekt "Terasa" byl někdejším

polním maršálem dřívější německé fašistické armády. Jeho úmrtím 1. února se zpracovávání objektu zastavilo." Friedrich Paulus se v poválečném Německu nikdy neuplatnil.

Letec

Létání se stává vášní. Kdo to umí, již nikdy se toho nevzdá...

Člověk nesmí myslet na to, že každého, koho sestřelí, oplakává matka.

Zprávy o událostech v Německu jsou přehnané... Došlo k několika případům, kdy bylo špatně zacházeno se židy, je to však nadsazené...

Hitler nezavede Německo do války.

Byli jsme vojáci bez praporu. Svůj prapor jsme znovu rozvinuli. Vůdce nám ho vrátil. Starým vojákům zase stojí za to žít.

Kvůli létání se člověk někdy musí paktovat i s čertem. Jen se nesmí nechat sežrat.

Jsem už je duch v uniformě.

Musím však dál. Brzy přijde velká noc a pak zmizí veškerý život.

Ernst Udet

Kolem 5.15 hodin jsem pozoroval, jak červený stroj nadporučíka Udeta nejprve sestřelil jednu D.H.9 a krátce na to poslal v plamenech k zemi druhou D.H.2.
Podepsán Göring, vel. stíhací eskadry svob. pána von Richthofen
Hermann Göring

Udet je mistrem vzduchu a cítí se tam stejně dobře jako motocyklista na silnici... Radujeme se z toho, že německá technika postupuje neúnavně kupředu a že v letectví máme takové pionýry jako Udet. Německé letectví je umlčeno, zabít je však nelze.
Würzburger Volksblatt

Hitler zcela správně považoval Udeta za jednoho z největších německých letců. Bohužel ho však zcela neprávem také považoval za nejlepšího experta Německa v oblasti letecké techniky.
Erhard Milch, státní tajemník v říšském ministerstvu letectví

Kdybych jen věděl, co si přitom Udet myslel. Celý program letectva změnil v chaos. Kdyby dneska ještě žil, byl bych nucen mu říci: "Jste zodpovědný za rozbití německého letectva."
Hermann Göring

Bohem nadaný umělec svého oboru, muž jedinečného leteckého umu. "Nezapomínejte na mistry," je dnes výzva naší německé mládeži, na létajícího Udeta jistě nezapomíná a vzhlíží k němu s obdivem a nadšením jako ke svému velkému vzoru.

Die Luftwelt

Udet bydlel ve středně velkém bytě, který naplnil leteckými a loveckými trofejemi a suvenýry, jež člověk během aktivního života na mnoha cestách nasbírá nebo dostane. Na jedné stěně viselo několik fotografií hezkých žen. Já vystřelil pětkrát, pak Udet pětkrát, Udet vyhrál...
Charles Lindbergh

Vyzařoval tolik šarmu, tolik sympatií a leteckého ducha. Dokázal toho neskutečně vypít a příštím okamžiku být naprosto střízlivý.
Stíhač Adolf Galland

Po prvních několika slovech jsme si padli do oka a vypili jsme spolu naší první láhev koňaku.
Carl Zuckmayer

Nedělejte si se svým úřadem žádné starosti, tady vše potřebné udělají vaši vynikající spolupracovníci. Mimo to jsem také požádal Milcha, aby se také věcí ujmul.
Hermann Göring

Když přišel ke Göringovi, mluvili o starých časech. Pečlivě se vyhýbali každému hovoru o službě.
Soudce Christian von Hammerstein

Musel bojovat proti intrikám Milcha, musel se vyrovnat s přehnanými požadavky Göringa, musel se snažit sjednotit masu svých spolupracovníků. To na něj bylo příliš.
Generál letectva von Seidel

Nebyl to upřímný člověk, byl velmi samolibý a snadno zranitelný.
Erhard Milch, státní tajemník v říšském ministerstvu letectví

Jen málokteří z přítomných věděli, co se skutečně stalo. V čestném sále ministerstva letectví panovalo nervózní ticho přerušované jen monotónním bzučením kamery filmového týdeníku, která přesně zaznamenávala perfektní inscenaci.
Vedle vystavené rakve stáli bez pohnutí důstojníci s tasenými kordy. V jejich obličejích se odrážely odlesky čtyř svící, které stály na černých podstavcích po stranách rakve. Smuteční hosté byli prominenti, sezvaní režiséry státního pohřbu: byli tu Adolf Hitler a letecká esa luftwaffe. Byla tu Emmy Göring, "první dáma třetí říše," za nimi diplomatický sbor a špičky NSDAP. Jako poslední se objevil Hermann Göring, říšský maršál a vrchní velitel letectva, vymustrovaný jako páv ve světlé uniformě, červenohnědých holínkách a se zlatými přezkami. Za zvuků Beethovenovy "Eroiky" stoupal se zvonícími ostruhami po schodech k tribuně. Říšský maršál si odkašlal a řekl: "Musíme se nyní rozloučit. Myšlenka, že ty, můj milý Udete, již nejsi mezi námi, je pro nás nepochopitelná. Nerozumíme tomu, protože jsi byl tak silný, plný života a veselý. Byl jsi tak živoucí, že téměř cítíme, že tu jsi stále s námi. Zůstaň mezi námi. Všemohoucí tě povolal, a tak teď můžeš odejít k těm, kteří padli dříve než ty. A teď ... už bohužel nemohu říci ... můj nejlepší příteli, žij blaze!"
Göringovým posledním slovům již nebylo téměř rozumět. Hlas se mu zlomil. A když tlustý říšský maršál

sestupoval se schodů, začala kapela potichu hrát: "Ich hatt´einen Kameraden..." Göring zpíval také, slzy mu stály v očích. Adolf Hitler předstoupil a potřásl starší, do závoje zahalené ženě rukou. Paula Udetová jen stěží zachovávala klid. To, co tu před ní hráli, byl prolhaný vrchol představení, v němž svou roli měla i truchlící matka.
Důstojníci zvedli rakev a nesli ji zástupem ven na ulici. Pohřební průvod se zformoval: zcela vpředu vlajkonoši, hudba, nosiči smutečních věnců, pobočníci. Pak následovala rakev a konečně říšský maršál Hermann Göring - sám.
O pět dní dříve oznámila německá tisková kancelář: "Generální inspektor letectva generálplukovník Ernst Udet utrpěl dne 17. listopadu 1941 při zkoušce nové zbraně tak těžký úraz, že svým zraněním při převozu podlehl. Vůdce nařídil státní pohřeb důstojníka, který tragicky zahynul při plnění služebních povinností."
Smrt letce: Německo truchlilo. Až do roku 1945 věřila většina pověsti o hrdinské smrti pro národ a vlast. Ernst Udet byl populární. Lidé ho znali z mnoha leteckých dnů, při nichž ve vzdušných výšinách předváděl své kousky, které přihlížejícím braly dech. Děti milovaly muže, "který uměl hýbat křídly" a, byl-li v náladě, dokázal křídlem sebrat ze země kapesník. Na plátnech kin představoval pro zamilované létajícího horského zachránce. Berlíňané si vzpomínali na nekonečné noci v barech, kde patřil vždy k posledním zákazníkům. A znali ho z týdeníků v kinech, kde byl často vidět - po boku Hermanna Göringa a "vůdce".
V Americe se z novin o tragédii dověděl Udetův přítel, spisovatel Carl Zuckmayer, a napsal první řádky dramatu

"Ďáblův generál". Pojmenování, které už Udetovi zůstalo. Zuckmayer nijak nezakrýval, že svého literárního hrdinu "Harrase" vytvořil podle svého přítele letce.
Dílo se stalo nejhranější hrou na poválečných německých scénách. Udet splynul se svým druhým literárním ego, s letcem Harrasem. "Generál nebo cirkusový klaun. Jsem letec, nic víc," říkal o sobě Harras. Letec, byť i pod Hitlerem. Stále více se zaplétá do zločinných machinací režimu, až rezignovaně poznává, že se stal "ďáblovým generálem". Hrdinně vyvozuje důsledky a vrhá se se svým letounem do náruče smrti. Zuckmayer tak vytvořil Udetovi pomník, jehož problematičnost pochopil až po dvaceti letech. První řádky napsal jako v opojení, ale v roce 1966 celou hru přepracoval a nakonec ji zcela stáhl z jeviště. Příliš často bylo jeho dílo chápáno jako omluva "za určitý typ souběžců".

Kdo byl Ernst Udet? Ďáblův generál? Nebo někdo, kdo ďáblovu panství odporoval?
Jeho válkou byla ta v letech 1914 až 1918. Nimbus "nejúspěšnějšího stíhače vedle Rudého barona Manfreda von Richthofen" na něm lpěl jako druhá kůže a otvíral mu v dobách mezi dvěma válkami dveře bohatých a mocných. Byl šarmantní a elegantní muž, jehož otevřenému chování sotva kdo odolal. Byl však stejně bezstarostný a unáhlený. Léty výmarské republiky proletěl jako akrobatický pilot a filmová hvězda. Nebyl voják - neznal život podle řádů - až do roku 1935, kdy jako plukovník vstoupil do nově vytvořené luftwaffe. Na příkaz Hitlera koordinoval pod Göringovým vedením vyzbrojování luftwaffe pro druhý světový požár, jehož

konce se nedožil. Zemřel v 45 letech. Zanechal po sobě horu nezaplacených účtů z prominentní berlínské restaurace Horcher, několik nemanželských dětí a ministerstvo letectví, které jeho nástupce zděšeně nazval "Augiášovým chlévem".

V roce 1896 zahynul při jednom pokusu o let pionýr létání v Německu Otto Lilienthal. A ve Frankfurtu nad Mohanem se narodil Ernst Udet. Narodil se v sobotu 26. dubna. Rodiče Paula a Adolf Udetovi byli hrdí na svého prvorozeného. Matko mu láskyplně říkala Erni. Krátce po narození se rodina přestěhovala do Mnichova, kde z Erniho vyrostl pravý bavorský uličník. S výsledky ve škole to nebylo slavné. Podle mínění učitelů tereziánského gymnázia na náměstí Císaře Ludvíka měl chlapec v hlavě příliš mnoho různých zájmů. "Rychle chápe, ale stejně rychle zase zapomíná, zajímá se o všechno, ale trochu povrchně, o mnoha věcech dokáže lehce a příjemně rozprávět... Chybí mu však vážnost a přesnost při všech pracích," tak se psalo ve vysvědčení z prvního ročníku vyšší školy. Erniho zájmy byly mimo tmavé zdi vzdělávacího ústavu. Byl talentovaným kreslířem, nadchnul se pro fotografování a především pro létání. K hrdinům jeho dětství patřili bratři Wrightové, kterým se v roce 1903 podařil první motorový let.
Nakažený nadšením z první mezinárodní letecké výstavy na podzim 1904 založil se svými přáteli "Aero-Club Mnichov." Přístřeší pro "setkání letců" poskytl Udetův otec na půdě rodičovského domu, a tak se chlapci scházeli každou středu po škole, stavěli modely letadel a odborně diskutovali. Magicky je přitahovala továrna "Gustav-Otto-Flugmaschinenwerke" v Milbertshofenu.

Tady obdivovali členové "Aero-Clubu" s nosy zabořenými do plotu první dvouplošníky a hrdinské letce. Někdy taky směli pomáhat při ručním nahazování vrtule. Francouzovi Luisu Blériotovi se v roce 1909 podařilo poprvé přeletět kanál La Manche. "Kanálem" malých mnichovských chlapců byla řeka Isar, kterou bylo třeba "překonat" modely. Dne 9. ledna 1909 získal Erni svůj první "diplom". "Pan Ernst Udet, aviatik, získal oficiální letecké vysvědčení Aero-Clubu Mnichov na "jednoplošníku Dornier," postaveném M.G.W. Za přítomnosti 1. místopředsedy a zapisovatele urazil předepsanou vzdálenost 3 metrů."
O letních prázdninách 1910 postavil v obci Aschau z bambusu a plátna svůj první kluzák. Divokými skoky se v odvážné konstrukci vrhl z kopce, až se "letoun" rozlomil. "Aviatici Aero-Clubu," kteří přispěchali událost potvrdit, měli pro posmívající se obyvatele obce připravené vysvětlení. Právě v této oblasti je prý zemský magnetismus tak silný, že znemožňuje létání.
Učitelům byly chlapcovy fantazie trnem v oku. "I když je inteligentní a ne právě málo nadaný, jsou jeho výkony jen průměrné. Důvodem je z větší části jeho roztěkanost a nepozornost. Má hlavu plnou jiných myšlenek, zejména aviatiky. Prý sám dokonce sestrojil jednoplošník a později se chce stát letcem." To, že nepostoupil, mu nedělalo starosti. Jeho rodičům patrně také ne, protože škola si poznamenala, že nikdy nedošlo ke kontaktu s rodiči. Nechávali mu volnost. Otec, který provozoval dobře prosperující továrničku na výrobu kotlů a zařízení na ohřev vody, se snažil připravit chlapce pro rodinný podnik. S průměrným úspěchem, protože Erni svou budoucnost nespatřoval mezi trubkami a vanami.

S odřenýma ušima složil v roce 1913 maturitu. Otec ho za to odměnil motocyklem - asi aby mu osladil vstup do svého podniku. Zatím ale chlapci stačilo, že se zasněně mohl toulat po areálu závodů Gustav-Otto-Werke, až se konečně jeden z pilotů slitoval a vzal ho s sebou do letadla. Byl to panenský let, po němž měl následovat nespočet dalších.

V roce 1914 byl konec dětským hrám. Sarajevské výstřely, které zasáhly následníka trůnu Františka Ferdinanda, zničily křehkou rovnováhu, v níž se Evropa již řadu let pohybovala na rozmezí války a míru. V Mnichově, Berlíně, Vídni, Paříži oslavovaly masy vypuknutí bitvy, v níž se uvolnila po léta zadržovaná agrese. Nakažen všeobecným válečným nadšením se Udet okamžitě přihlásil jako dobrovolník. "Příliš malý" zněl lapidární závěr přijímací komise pro dobrovolníky. Malý byl, ale také tvrdohlavý. Den co den chodil do mnichovské kanceláře Všeobecného německého automobilového klubu, který zprostředkovával pro frontu spojky. Jelikož patřil k těm nemnohým, kteří vlastnili motocykl, byl přijat. Nejprve byl nasazen jako řidič u 26. pěší divize ve Štrasburku a potom u autoparku v Namuru. Vojáci spojky z legrace nazývali "benzínoví husaři" a "panští kočí". Jejich služba však nebyla bez nebezpečí. Během jedné bitvy se Udet se svým motocyklem zřítil do trychtýře po granátu a zranil se.
V říjnu vypověděla armáda smlouvy s dobrovolnými motospojkami. Zraněný voják zase seděl nečinně v Mnichově. Udetův otec pochopil, že se teď musí něco stát. Velkorysou finanční injekcí a kompletní výbavou do koupelny pro Gustava Ottu dosáhl toho, že chlapec byl

přijat do letecké školy na Oberwiesefeldu a v dubnu 1915 měl Ernst Udet v rukách svůj civilní letecký průkaz. Dne 4. září 1915 nastoupil službu jako letec u 206. dělostřeleckého oddílu - byla to ještě nevinná služba, protože tehdy byli letci většinou neozbrojení pozorovatelé. Po přeřazení k 68. leteckému oddílu se Udet naučil něčemu jinému. Holanďan Anthony Fokker vyvinul kulomet, jímž se dalo střílet přes vrtuli, a tak se i obloha stala bitevním polem. V prosinci se Udet utkal při svém prvním vzdušném souboji s francouzským dvouplošníkem Caudron. Ve své autobiografii "Mein Fliegerleben (Můj život letce)" stylizoval Udet tento souboj jako klíčový zážitek: "Bylo to, jako kdyby mi zděšení zmrazilo krev v žilách, ochromilo mé paže a vytrhlo jednou ranou z mého mozku všechny myšlenky." A dále: "Kdo chce zůstat mužem mezi muži, musí v okamžiku rozhodnutí mít sílu potlačit v sobě strach zvířete. Protože zvíře chce za každou cenu žít. A kdo se mu podvolí, je ztracen ve společenství mužů, kde platí čest, povinnost a víra ve vlast."

Měkké srdce, s nímž později tak často koketoval, mu dlouho nevydrželo. Se zatvrzelou ctižádostí se pustil do odstraňování své slabiny. Na okraji letiště postavil model letadla a stále znovu ho ostřeloval ze střemhlavého letu, až se počet jeho zásahů výrazně zlepšil. Pak se mu konečně podařilo poprvé zvítězit. "Nemohu popsat pocit, který jsem tehdy prožíval. Radostí a hrdostí se mi tehdy chtělo výskat."

Od té chvíle začal své triumfy přímo účetnicky sčítat. V knize "Mein Fliegerleben" zaznamenal jeden sestřel za druhým. Vrchol: tři sestřely za jediný den. Letci se vyhýbali dovolené a nemocím, aby je někdo v soutěži

nepřipravil o vedoucí postavení na listině sestřelů. Válka se jim jevila jako jeden dobrodružný román.
Letecká jednotka se stala novou elitou císařské armády. Letci se stylizovali jako "rytíři vzduchu". Byli to ti, kdo se mohli povznést nad bídu ve střeleckých okopech, kde zahynuly statisíce jejich vrstevníků.
Díky osobním rozpoznávacím znakům na letounech často přesně věděli, s jakým protivníkem se utkali. Své stroje označovali neskromnými výroky: Udet si namaloval: "Ty přece ne". Jeden z jeho francouzských protivníků varoval "Le voila, le Foudroyant - tady je ničitel."
Po celý život pěstovali mýtus o kamarádském rytířství vzduchu. V roce 1916 se v souboji utkal Udet s francouzským leteckým esem Georgesem Guynemerem. Bojovali spolu osm minut, až selhal Udetův kulomet. Bezmocně bušil do své zbraně. Guynemer se přiblížil, poznal protivníkův problém - a odlétl. Tak alespoň o události vždy hovořil Udet, i když jiní tvrdili, že Guynemer měl rovněž potíže s nabíjením.
Letci se i po válce dělili o tento sen o "ryzím kamarádství" se svými někdejšími protivníky. V roce 1928 se Udet setkal se známým Francouzem René Fonckem. Ten dopsal na svou fotografii větu: "Čím víc proti sobě bojujeme, tím lépe chápeme skutečné kamarádství ve vzduchu."
Ve skutečnosti však byla i válka ve vzduchu bojem na život a na smrt. I Udet zažil, jak v krátké době byl zničen celý jeho oddíl. Ztráta přátel a kamarádů ho po celý život odrazovala od úzkých svazků. Ovlivňoval ho však i status privilegovaného dítěte štěstěny. Patřil k hrdinům a hrdinové byli oslavováni.

Při pečlivě inscenovaných akcí v Berlíně, jimž se říkalo "srovnávací létání," se výrobci letadel ucházeli o přízeň letců. Byla pronajímána celá patra největších berlínských hotelů. Závody Pfalzwerke obsadily hotel "Adlon" na Pařížském náměstí, Fokker přijímal v "Bristolu". A když letec otevřel skříň, nezřídka našel "ke svému překvapení" kožich.

Dokonce i na frontě dokázali letci využívat heroickou auru, která se kolem nich rozprostírala. Kořistního šampaňského bylo vždy dost a v zabavených zámcích se vždy nalezla příležitost k veselé oslavě. To byl život zcela podle gusta mladého Udeta. Říkali mu "Kneckes," malý. Měli toho bonvivána, který byl vždy pro každou legraci. Carl Zuckmayer si vzpomíná na první setkání: "Porozuměli jsme si po prvních slovech a vypili jsme spolu první láhev koňaku."

Udet si zaznamenával jeden sestřel za druhým. V pořadí nejúspěšnějších stíhačů postupoval stále výše. U jednoho sestřeleného protivníka našli Udetovu fotografii a popiskem "Eso es".

Jednoho sychravého listopadového dne roku 1917 byl "Rudým baronem" Manfredem von Richthofenem, velitelem 1. stíhací eskadry a nejúspěšnějším stíhačem první světové války, povýšen na rytíře. "Udete, kolik máte teď sestřelů?" - "Devatenáct uznaných a jeden přihlášený." - "Pak jste vlastně zralý pro nás. Máte chuť?"

U Richthofenovy eskadry se Udet seznámil s novou dimenzí leteckého boje. Přátelé říkali o "Rudém baronovi," že loví Angličany jako divou zvěř. Richthofen napsal matce: "Milá maminko, člověku bije srdce rychleji, když se protivník, jehož obličej před chvílí

viděl, řítí k zemi zahalený plameny." Žil, aby létal, a létání znamenalo sestřely. Letci bydleli v barácích jen několik kilometrů za frontou a vzlétali k soubojům až třikrát denně. Tato enormní fyzická a psychická zátěž způsobovala Udetovi problémy. Bolestivý zánět uší ho přinutil odjet na dovolenou domů. Tato letecká nemoc ho provázela celý život. Doma v Mnichově mohl se svou rodinou oslavit udělení "Pour le mérite" za více než dvacet sestřelů. Byla to vstupenka do vojenské vyšší třídy. Kypě hrdostí se Udet procházel se svou přítelkyní ulicemi Mnichova a bavil se tím, že mu stráž u rezidence musela vzdávat poctu. Malý letec byl najednou velmi velký. Dne 21. dubna 1918 ho dostihla zpráva o smrti Manfreda von Richthofena. Poté, co zahynul i jeho nástupce Reinhard, převzal Udet dočasně celení známé stíhací eskadry. Kdo však bude novým velitelem? Všechny dohady se zdály být zbytečné. Udet už měl na kontě 40 sestřelů. V úvahu přicházel ještě Lothar von Richthofen, protože letci si byli jistí, že nový velitel bude pocházet z vlastních řad. Napětí uvolnil telegram - s překvapením: "Podle rozkazu velícího generála leteckých sil č. 178654 z 8. července 1918 je novým velitelem stíhací eskadry Richthofen jmenován nadporučík Hermann Göring." Tedy Hermann Göring s 21 sestřely a stejně jako Udet nositel "Pour le mérite"! S těmito údaji však prý nebylo všechno v pořádku. Göring si prý počet svých sestřelů značně přikrášlil. Vyznamenaný se ostatně nejdříve spokojil návštěvou u své nové eskadry a potom odjel na dovolenou. Chováni těkavého muže, jemuž později říkal "Železný," si Udet později užil ještě dostatečně.

Zpráva o podpisu příměří ve francouzském Compienge zasáhla letce jako blesk z čistého nebe. Byly snad všechny oběti zbytečné? Hermann Göring odletěl s celou eskadrou do Aschaffenburgu a pokusil se, marně, ukrýt stroje před vítězi v jedné papírně. Spolubojovníci ještě jednou popili v radničním sklepě a Göring pateticky zvolal: "Naše hodina přijde!"
Příštího dne byl Ernst Udet propuštěn z armády. S 62 sestřely byl nejúspěšnějším německým stíhačem, který přežil válku.
Co teď? Když se vrátil do Mnichova, sdílel osud všech navrátilců. Letci spadli z heroického snového světa válečných dob do tvrdé reality, která pro většinu z nich znamenala nezaměstnanost. Někteří se uchytili jako civilní piloti, jiní pracovali pro freikorpsy. Ernst Udet dostal nejprve místo jako automechanik v závodech Gustav-Otto-Werke. Jediné, co skutečně uměl, bylo létání. Po podepsání versailleské smlouvy však byly letecké ambice jen těžko uskutečnitelné: žádné vojenské letouny, silná omezení civilního letectví. Půl roku se nesměly vyrábět ani dovážet motory a díly, natož letadla. Německé letectví bylo jednou ranou sraženo na úroveň bratří Montgolfierů.
Udet, jehož nátura zůstala nezlomená, začal společně se svým přítelem Robertem rytířem von Greim hledat letadla, aby uskutečnili myšlenku, která se v pozdějších letech měla proměnit ve zvonivé mince: leteckou show ve velkém stylu. Dne 10. srpna 1919 se na Oberwiesenfeldu tlačilo tisíce lidí. Program byl spektakulární: střemhlavé lety, loopingy, přemety, let na zádech... Udet byl ve svém živlu. Vrcholem produkce byl

simulovaný souboj "rytířů vzduchu," při němž se Udet a rytíř von Greim honili po obloze v odvážných akcích.
V roce 1920 byli oba rychle vráceni na zem. Dne 10. ledna vstoupily plně v platnost ustanovení versailleské smlouvy: bylo zabaveno nebo zničeno téměř 15 000 letadel a 28 000 motorů, milion čtverečných metrů leteckých hangárů bylo srovnáno se zemí. Sen o kariéře akrobatického letce se rozplynul.
Udet se teď musel probíjet jinak. Zkoušel to jako motocyklový závodník a dopravní pilot. Vyžít z toho nemohl, ale jeho chuť do života to nemohlo zlomit. Mnichov slavil zlatá léta bohémy. Ve schwabingenských uměleckých lokálech bylo živo a uprostřed tohoto kvasu - Ernst Udet. Svým kapriolám říkal "letecké souboje na zemi" a na motocyklu vyháněl dámy v barech na stoly. V "Maximu" a "Odeonu" už patřil k inventáři. Navazoval tu známosti, které zachycoval vtipnými karikaturami ve svém záznamníku. Byl mezi nimi i básník Joachim Ringelnatz, s nímž se dobře pilo. Nějaké nové zaměstnání se už najde.
A šlo to rychleji, než čekal. V roce 1921 kontaktovali Udeta bratři Heinz a Wilhelm Pohlovi. Bylo mu řečeno, že Wilhelm v Americe nadělal jmění a je ochoten financovat firmu pod jménem "Udet-Flugzeugbau".
Stavba letadel sice byla v Německu stále ještě zakázána, to však Udetovi nevadilo. Se svými přáteli zatemnil v malé dílně v Milbertshofenu okna a jako v románu z Divokého západu rozhodil kolem ocelové jehlánky proti nezvaným hostům.
A nebyli jediní, kdo s nadšením obcházeli ustanovení versailleské smlouvy. V jednom sklepě v Brémách pracovali například na svých strojích Heinrich Focke a

Georg Wulf. Zcela ve smyslu prohlášení generála von Seeckta, který v roce 1920 při oficiálním rozpuštění leteckých jednotek prohlásil: "Zbraň není mrtvá, její duch žije."
Když byl první stoj vyvinutý Udetovou firmou, U -1, hotov, uvolnily se spojenecké podmínky natolik, že jej bylo možno předvést veřejně. Výroba letadel však nebyla ekonomickým úspěchem. Udetovi technici sice navrhli několik typů letadel - jen prodat letadla se zvučným jménem se nedařilo. Na zákazníka prý do roku 1925 čekalo 27 strojů. Když byla firma rozpuštěna, zůstal po ní u bankovního domu Merck, Finck a Co. obrovský dluh 800 000 říšských marek. Majitelé firmy mlčeli o tom, kdo se za tuto gigantickou částku zaručil. Není těžké si představit, že jako mnozí jiní dostávali skrytými cestami podporu od říšské vlády. Ta totiž již dávno našla prostředky a cesty, jak versailleskou smlouvou zakázané zbraně vyrábět ve skrytu nebo mimo hranice Německa. Od roku 1924 vydržovala v ruském Lipecku tajný letecký kemp, kde se nerušeni spojeneckými kontrolami školili stíhači.
V roce 1924 se dostavil první obchodní úspěch, a to díky typu Flamingo. Ale to už měl neklidný Udet výroby letadel dávno dost. Chtěl zase žít volným životem, nezatížen organizací, účetními knihami a plánováním. Toužil po krásných časech akrobatického létání. Spolu s přítelem Walterem Angermundem se rozhodl vrátit se k show.
V druhé polovině dvacátých let stíhal jeden letecký den druhý. V roce 1926 startoval Udet během tří měsíců v Krefeldu, Würzburgu, Karlsruhe, Mannheimu, Chemnitzu, Villingenu, Fürthu, Berlíně, Traunsteinu,

Stuttgartu a Hofu. "Bude létat Udet" - tento titulek stačil, aby zvedl masy. Walter Angermund převzal organizaci nákladného divadla, Udet dělal to, co měl nejraději: létal. A když ho letecká show začala nudit, létal soukromě: pod mostem přes Rýn v Düsseldorfu, pod mosty na Isaře nebo mezi věžemi kostela Frauenkirche. Letecké dny ho proslavily, nezbohatl však, i když jeho výkony plnily pokladnu. Angermund, který znal svého lehkomyslného přítele, navrhl, aby mu výnosy byly převáděny na účet. Odpověď zněla: "Mám raději hotové peníze, ale dávej mi je v tisícovkách, to déle vydrží." Avšak ani velké bankovky neznamenaly, že peníze vydrží déle. Udet je utrácel plnými hrstmi. Jen v roce 1925 vydělal svým leteckým cirkusem a na soutěžích kolem 140 000 marek - na tehdejší dobu obrovskou částku, která samozřejmě nestačila. Udet si rád hrál na mecenáše; bez mrknutí oka platil za celé restaurace. Věřitelé byli většinou rychlejší, než jim Udet dokázal ulétnout. V prosinci 1926 psal vrchnímu starostovi Villingenu: "Prosím o prominutí, že jsem se ještě nevyjádřil k úhradě vodíku dodaného z Rheinfeldenu při příležitosti tamního leteckého dne. Jsem finančně tak silně zatížen, že je pro mě nyní těžké uhradit částku 75,30 marek. Není-li tedy možné úhradu provést odtud, prosím o poshovění."

Příjmy z reklamních akcí vylepšily situaci jen krátkodobě. Jedna hračkářská firma nazvala své modely letadel po Udetovi a dala mu podíl ze zisku. Pro firmu Rotbart, která vyráběla žiletky, bombardoval koupele na pobřeží Severního moře a Baltu malými plážovými balónky s nápisem: "Dobře oholen - dobře naladěn. Zdraví Udet." Společnost "Udet-Schleppschrift GmbH,"

kterou založil, tahala za letadly transparenty s reklamními slogany.
"To by nám nemělo dělat těžkou hlavu," zněl Udetův komentář k bezpočtu nezaplacených účtů, k nimž přispíval i jeho měnící se dámský doprovod.
Krátce po válce chtěl začít řádný rodinný život se svou láskou z mládí Lo Zinkovou, dcerou bohatého norimberského podnikatele. Podle Udetovy manýry se svatba slavila nákladně. Manželství však bylo asi spíše věcí závazku. Za války se v momentu melancholie nechal na letoun namalovat písmena "LO" a při svých dovolenkách dívku neustále navštěvoval. Loinu otci byl odvážlivec trnem v oku. Tvrdohlavě odmítal se s ním vůbec seznámit. Přesto patrně musel financovat nákladný životní styl mladé rodiny, která se nastěhovala do velkorysého pětipokojového bytu na Widenmayerstrasse. Od roku 1923 byl s manželským štěstím konec. Udet chtěl svou svobodu. Jako gentleman tvrdil, že mu Lo umožnila odejít. Rozvod proběhl bez velké publicity a Udet si pronajal pokoje v hotelu "Vier Jahreszeiten," které zařídil zcela podle svého vkusu. Stěny byly plné poznávacích značek a vrtulí nepřátelských letounů, fotografií letců a žen, byl tam také terč, do něhož se při zvýšené konzumaci alkoholu střílelo s větším či menším úspěchem ze vzduchovky.
Po jeho boku se brzy objevila nová průvodkyně: hraběnka Einsiedelová, mondénní femme fatale, která se ráda nechávala fotografovat v leopardím kožichu v Udetově letounu. Když opustila svého muže, nastěhovala se všemi svými věcmi, dětmi a chůvou k Udetovi do hotelu. Stejně rychle, jak se objevila, také zmizela. V únoru 1927 sbalila svých pět švestek a odjela se svým

novým galánem, automobilovým závodníkem, přičemž zanechala dluhy v astronomické výši. Udeta to množství účtů, které hraběnka navršila v hotelu, nikdy neiritovalo. Koncekonců mu přeci napsala dlužní úpisy, malé lístečky, rukou psané a samozřejmě zcela bezcenné. Její náhlý odjezd zapil Udet při veselé pánské jízdě v Garmisch-Partenkirchenu.
Beztoho nebyla v divokých dvacátých letech jedinou, kterou šarmantní letec obšťastňoval. Avšak ne všechny aféry končily tak bezproblémově. Jeden veselý víkend v Garmischi se sukničkáři stal málem osudovým. Navštívená dáma, když v jeho peněžence našla fotografii jiné, mu v záchvatu hysterie vrazila do prsou hřeb. Silně krvácel a jen s námahou se zachránil u nejbližšího lékaře. "Neběhám za ženami. Ale co mám dělat, ony běhají za mnou," svěřil se s mrknutím svému příteli a mechanikovi Erichu Baierovi. Jedna aféra následovala druhou, žádná neměla dlouhého trvání.
Pro svůj obskurní způsob života byl známý jako falešná "pětka". Někdy se potuloval bary se "zpívající pilou". Pak ho bylo vidět s jehlicí protaženou rtem jako fakíra. V Svatém Mořici zaháněl hosty z balkonů, když se svým Flamingem, které vybavil lyžemi, burácel těsně podél zábradlí. Snídaně v Berlíně, pstruzi u jezera Eibsee, koktejl ve Svatém Mořici - tak vypadal den podle Udetova vkusu.
Avšak při vší na odiv vystavované veselosti v sobě ten vtipálek nesl hektickou bezradnost, kterou se pokoušel utopit v alkoholu. Nikdo ho nikdy neviděl bez láhve, ale jen zřídka opilého. Snesl nepředstavitelné množství alkoholu. Dokonce si i do kabiny si později vestavěl malý bar, z něhož se během letu mohl "posilnit".

Bezstarostně tvrdil, že opilý létá nejlépe. Neustále zvyšoval riziko svých vzdušných akcí: střemhlavé lety se stojící vrtulí, loopingy v minimální výšce, start ve větroni z Zugspitze - žádná akce se mu nezdála příliš odvážná. Jeho letadlo patrně neustále doprovázel neviditelný anděl strážný. Jiným, kteří ho napodobovali, se vedlo hůř. Mnozí z jeho kolegů přišli při letecké akrobacii o život. V roce 1926 startoval Udet s parašutistou Otto Fusshölerem, teprve dvacetiletým studentem, na leteckém dni v Karlsruhe. Chlapec seskočil z 380 metrů, jeho padák se neotevřel a on zůstal ležet mezi přihlížejícími mrtvý. Udet sám se k tomuto a mnoha jiným neštěstím nikdy nevyjadřoval, ačkoli ztratil mnoho osobních přátel.

Zdálo se, že se chce neustále překonávat, hrál vždy se stejným vkladem: svým životem. A vždy vyhrál. Stejně jako ve válce se ze všech akcí vracel bez šrámu.

Roky akrobatického létání patrně byly nejšťastnějšími lety života Ernsta Udeta. V roce 1928 vyšla sbírka jeho karikatur pod titulem "Hals- und Beinbruch" s vtipnými kresbami jeho přátel a známých z té doby: výrobce letadel Junkerse, amerického leteckého idolu Charlese Lindbergha a mnohých dalších. Sám sebe namaloval za kniplem svého Flaminga v rychlém letu a s lahví koňaku přivázanou kolem krku. Pod obrázek napsal veršík: "Kdo tu letí vánkem na úsvitě? To je Udet, šťastné dítě."

V Berlíně poznal režisérku Leni Reifenstahlovou, která se ho spontánně zeptala, zda by se někdy nechtěl podílet na filmu. Udet chtěl. V Bílém pekle z Piz Palü hrál létajícího zachránce mileneckého páru, který v horách překvapila sněhová bouře - v dějově chudém filmu, který však dokázal vzít za srdce. Berliner Zeitung

vychválila epos režiséra Arnolda Fancka jako "oslavu nejryzejšího lidství a nezištné připravenosti pomoci." Během pouhých čtyř týdnů vzalo berlínský palác Ufa útokem více než 100 000 diváků. Film vydělal jen v Německu přes milion říšských marek.
Udetovi se filmová vystoupení zalíbila. Po Pekle z Piz Palü následovaly Bouře nad Mont Blankem - opět alpské drama o lásce a vášni ve velehorách. Leni Reifenstahlová tentokrát jako dcera astronoma se v noci setkává s meteorologem na Mont Blamku. Když se milovaný muž dostává do nebezpečí, objeví se letec - zachránce: Ernst Udet.
V roce 1930 následovala expedice "Cizí ptáci nad Afrikou," která Udeta a jeho přítele Hanse Schneebergera, zvaného sněžná veš, zavedla do Tanzánie. S kamerou a fotoaparátem se jim podařily snímky zvířat, které vzbudily senzaci. Když Udet letěl se svým letadlem těsně nad zemí, vyskočila lvice a rozervala svými drápy křídlo. Africké dobrodružství obohatilo jeho repertoar příběhů, jimiž se bez problémů nechávali uchvátit posluchači v berlínských barech. Návštěvník jeho bytu na Pomořanské ulici v Berlíně mohl obdivovat stěny plné afrických suvenýrů, hlav zvěře, štítů, oštěpů a masek.
Německo, do něhož se Udet v roce 1931 vrátil, změnilo svou tvář. Bezstarostně prolétl roky, kdy bylo zaseto sémě, z něhož nyní vzcházela hnědá úroda. V roce 1923 mohl v Mnichově pozorovat, jak si Adolf Hitler a jeho přívrženci v mnichovkém "Měšťanském pivovaru" hráli na revoluci. V čele hnědých gard pochodoval také Hermann Göring, kamarád z eskadry z válečných let. Jedinou Udetovou starostí 9. listopadu 1923 byla jeho

letadla. Pučisté na nich také ulpěli pohledem. Po té, co Göring po potlačení revolty uprchl do Švédska, tlačil i Udet na jeho vyloučení z tradičního spolku eskadry Richthofen - ješitný letec na to nikdy nezapomněl. Udet se o národně socialistické hnutí nezajímal a nerozuměl mu. Ještě 30. března 1936, kdy SA darovala letectvu letadla pro stíhací eskadru, která na to byla pojmenována "Horst Wessel," si poznamenal do kalendáře: "Máme snad poděkovat za jméno H. Wessel?" Jeho tradicí byla tradice "Rudého barona," vzpomínka na hrdinné boje na flanderském nebi. Avšak tři z těch, kteří byli v létě 1917 na západní frontě nedaleko Udeta, teď znovu pochodovali bok po boku. Adolf Hitler a Hermann Göring oslavili 14. září 1930 vítězství NSDAP ve volbách do říšského sněmu. A Hitlerovi pomocníci rádi viděli jednoho hosta: Ericha Milcha, zakladatele Lufthansy, který se vehementně snažil stát členem strany. Členství mu bylo odpíráno, protože Hitler byl toho názoru, že mu Milch poslouží spíše ve skrytu. Pro každý případ však pro něj bylo rezervováno nízké členské číslo.
Udet ignoroval změny ve vlasti a ulétal před nimi. Vystoupení v zahraničí byly ekonomicky rentabilnější než v hospodářsky zničeném Německu.
Při hledání nových letadel se s Flamingem přeplavil do Ameriky. Ke strojům, které mu předvedli, patřil i "Curtiss Hawk," exemlář schopný střemhlavého letu. Udet byl nadšený - našel ideální stroj pro spektakulární akrobatické vložky. Objekt jeho tužeb stál 18 500 dolarů - cenu, kterou Udet nemohl zaplatit. Snad jen v případě, že by ho někdo finančně podržel.
Po návratu do Německa připravil své další dobrodružství: SOS ledovec, tak zněl titul filmu, který opět režíroval

Arnold Fanck. S pestrou společností letců, kameramanů, herců, mezi nimi i nová přítelkyně Elloys Illing, zvaná Veš, tří ledních medvědů a dvou tuleňů z cirkusu Hagenbeck se přeplavil do Grónska.
Filmové snímky, které vznikly v Grónsku s Udetem, patřily asi k nejspektakulárnějším. Startoval z ledovců, které se pod lyžemi stroje rozpadaly, a nechal se i s letadlem ponořit do ledové vody. Trvale na něj zapůsobila známost s místním Eskymákem. Jednomu starému muži splnil jeho poslední přání, že by jednou rád letěl jako pták. Šťastný zpěv starce, který příští noci zemřel, se v něm usadil navždy. Tímto zážitkem uzavřel Udet knihu "Můj život letce". Poslední věta byla těhotná významem: "Musím však dál. Brzy vypukne velká noc a pak zmizí veškerý život."

Temná noc se nejprve rozprostřela nad Německem. V předvečer převzetí moci si dala vysoká společnost schůzku na berlínském plese tisku. V Ullsteinově lóži teklo proudem šampaňské. Udetův přítel později vzpomínal: "Nálada... v přeplněných sálech... byla podivná. Schleicherova vláda v poledne odstoupila... Lidé se pohybovali ve směsi sklíčené vážnosti a hektického veselí, strašidelně a makabrózně... Udet a já, kteří jsme si mezi tím nechali nalít koňak, jsme byli brzy ve stavu, kdy jsme si již nebrali servítky. 'Podívej se na ty svícny', řekl mi Udet a ukázal do sálu, 'všichni už vyhrabali svou klempířinu ze starých krámů. Před rokem to ještě nebylo v módě.' A skutečně mohl člověk v mnoha knoflíkových dírkách a na mnoha fracích vidět stužky válečných vyznamenání, které by si dříve na ples tisku nikdo nevzal. Udet si odvázal své Pour le mérite, které

jinak vždy nosil ke fraku pod bílou vázankou, a strčil je do kapsy. 'Víš co', navrhl mi, 'teď si oba spustíme kalhoty a vyvěsíme své holé zadky přes zábradlí lóže...' Ve skutečnosti nám však nebylo do smíchu."
Krátce na to se sálem roznesla zpráva, že Hitler byl jmenován říšským kancléřem. Pánové opustili s Zuckmayerovou manželkou a Udetovou matkou slavnost, aby se odebrali do Udetova "Vrtulového" baru. "Už ani slovo o Hitlerovi," zašeptal Udet Zuckmayerovi, "ať si stará paní užije pěknou plesovou noc." U barového pultu zmizely starosti ve sklenkách koňaku.
Příští pondělí, 30. ledna, bylo Udetovo Pour le mérite zase na svém místě. Z okna hotelu Adlon pozoroval pochodňový průvod, jímž noví mocipáni oslavovali své vítězství. Pruský řád mu teď měl být víc než prospěšný.
V tomto hodnocení nebyl sám. Na letišti Tempelhof se poslušně sešlo dvanáct letců, hrdinů světové války, aby pozdravili Hermanna Göringa, u něhož očekávali, že bude jmenován ministrem letectví. Göring přešel kolem skupiny civilistů a pozdravil nejprve čestnou jednotku SA. Bylo tak zřejmé, na koho nová elita sázela. Göring však známá jména, hrdiny světové války potřeboval. Potlačil proto zlobu nad vyloučením z Richthofenovy společnosti. Oslava dvacátého pátého výročí existence "Německého aeroklubu" byla vhodnou příležitostí k opětovnému navázání kontaktů. Všichni nositelé Pour le mérite se sešli a ochotně naslouchali vábení čerstvého "říšského komisaře pro letectví". Stal se zajímavým i pro Udeta. "Nabírá lidi. Mně slíbil peníze na dva letouny Courtiss Hawk"

Patrně však ještě nebyl ochoten pochodovat v hnědých řadách. Dne 21. dubna 1933 vznikl jedinečný filmový snímek slavnosti při příležitosti patnáctého výročí úmrtí Manfreda von Richthofen. Na hrbitově invalidů položila delegace Svazu leteckého sportu věnec. V čele kráčeli tři nositelé Pour le mérite. Dva z nich v nových uniformách, uprostřed zářil Ernst Udet v dandyovském oblečení skládajícím se z fraku a cylindru a elegantní hedvábné šály, kterou měl kolem krku.
S účinností od 1. května 1933 se letec Ernst Udet stal členem Národně socialistické dělnické strany Německa s číslem 2010976. "Přijde na to, kolik platí," odpověděl o několik týdnů dříve na otázku, zda by nechtěl létat pro stranu. Svůj vstup do strany prý oslavil potokem koňaku a nácvikem "německého pozdravu".
Straně byl nový "soudruh" také více než vhod. Byl známý a populární, scestovalý a znalý světa. Když "Německý aeroklub" pozval 25 členů britského parlamentu, byl Udet středem společnosti - šarmantní bonviván, který hostům kreslil do poznámkových bloků karikatury a bavil je dobrodružnými historkami. Byl výbornou hlásnou troubou, když bylo třeba nedůvěřivou cizinu přesvědčit o tom, že převzetí moci v Německu proběhlo podle práva. Čekala ho nová cesta do Ameriky s vystoupeními v Los Angeles a na světové výstavě v Chicagu. A tentokrát se nevrátil s prázdnýma rukama. Stačil jeden telefonát u Curtisse. Německé říšské ministerstvo letectví již poukázalo částku na Hawky. Göring držel slovo.
Teď bylo na Udetovi, aby splnil své závazky.
Na dotazy kritických žurnalistů odpovídal velkohubě: "V jiných zemích je Hitlerova pozice v Německu špatně

chápána a hodnocena. Hitler nedělá, co chce, ale to, co chce čtyřicet milionů Němců, kteří stojí za ním. Zprávy o událostech v Německu jsou přehnané. Jedno je jisté: císař se v Německu na trůn nevrátí, ty časy jsou pryč. Došlo k několika případům, kdy bylo špatně nakládáno s židy, je to však nadhodnoceno. Německý žid, který se stará jen o své záležitosti a je dobrým občanem, není nikým obtěžován. A všichni ostatní, kteří nebyli členy komunistické strany, žijí jako obvykle a mají svůj klid. Vývoj dosáhl bodu, kdy bylo třeba něco udělat proti růstu a rozšiřování komunismu." Při další příležitosti zaujal toto stanovisko: "Hitler nezavede Německo do války. Snaží se zbavit některých nežádoucích elementů v obyvatelstvu a očistit zemi od revolučních idejí, a na to má každý národ právo."

Naučené fráze, nebo skutečné přesvědčení? Je těžké zařadit Udetovy projevy v Americe. Politikou se nikdy vážně nezabýval, natož ideologiemi. Přesto na veřejnosti používal žargon nových pánů, jimž se upsal. V soukromí používal jiné tóny. Zeptal se například Clifforda Hendersona, ředitele americké National Air Races: "Myslíte, že by se tu pro mě našla zajímavá práce? A možná i americké děvče, se kterým bych se oženil? Zatracení nacisté. Až se vrátím domů, stane se i ze mě poslušný nacista, ale..." Při zpáteční cestě se svěřil svému mechanikovi Baierovi, že ho Göring vyzval, aby pro něj pracoval na říšském ministerstvu letectví. Patrně té výzvě vyhoví.

Svůj vstupní dárek, "Curtiss Hawk," předvedl 25. října 1933 na letecké zkušebně v Rechlinu.

Nacistická propaganda ho později stylizovala do role otce "štuky". Hermann Göring ve svém smutečním projevu

melancholicky vzpomínal: "Tenkrát jsi poprvé mluvil o střemhlavém bojovém letounu. Musím říci, že mě tehdy tato myšlenka silně zaujala a viděl jsem nekonečné možnosti..."
Ve skutečnosti však Ernst Heinkel již v roce 1930 postavil letoun schopný střemhlavého boje, He 50. Tento typ byl již dávno vyzkoušen v tajném leteckém kempu v Lipecku. A již dva týdny před Udetovým vystoupením v Rechlinu vydal Göring rozkaz ke zformování prvních letek štuk ve Schwerinu. Vzhledem k omezenému surovinovému a palivovému potenciálu Německa se vysoká úroveň přesnosti zásahů štuk jevila jako recept budoucnosti. K jeho popularizaci potřebovali Udeta. Jen on totiž dokázal díky svému leteckému talentu prosadit takový stroj, a to i proti odporu ve vlastních řadách. A Udet se této propagace rád zúčastnil. Tento přesný stroj totiž zcela odpovídal jeho stíhacím a akrobatickým choutkám.
Dne 1. dubna 1934 předvedl "Hawka" před 120 000 diváky v Hamburku. Reportér listu Hamburger Fremdenblatt byl zcela unesen nadšením:
"Tu zaburácel motor takovou silou, že všechno přehlušil. Udetův zázračný stroj vyrazil se 750 koňskými silami. Německý mistrovský letec nabídl nevídané divadlo. Stroj se žene vzduchem jako pravěký hmyz obrovských rozměrů a síly, neuvěřitelnou rychlostí se řítí přímo vzhůru, zavrtává se do oblaků, v nichž mizí. A pak dojde k něčemu podivuhodnému. Jako smrtelně raněný orel padá zase z mraků a opět přímo dolů, šesti set kilometrovou rychlostí se řítí na prostranství. Dech se zastavuje, fantastické napětí nutí diváky do mrtvolného ticha. Stalo se něco? - Porouchal se letoun? - Teď se ten

kovový orel musí šílenou silou zabořit do země! Udet se řítí odhadem z 3000 metrů. Tu se ozve kvílící fortissimo motoru, který na hranici roztržení vydává poslední síly, stroj se přežene těsně nad prostranstvím. Masa se úlevou nadechne. Udet se však odvážně žene znovu vzhůru do oblak."

Letěl v novém oblečení. Dne 10. září 1935 se nové "německé letectvo" prezentovalo na "říšském sjezdu strany svobody". V březnu Hitler oficiálně oznámil existenci německého vojenského letectva, které stejně bylo udržováno v tajnosti jen pro formu. Vojenské letectvo se v Norimberku předvedlo s chutí. Na Zeppelinfeldu útočily svazky letectva na maketu elektrárny. Jako vrchol produkce se z dešťových mračen vyřítil letec a změnil elektrárnu v prach a popel. Byl to Ernst Udet.

Z akrobatického letce, filmové hvězdy Udeta se stal propagandistický letec. V červenci 1935 vyměnil bonviván svou volnou kombinézu za uniformu. Jako plukovník vstoupil do luftwaffe. Konstruktér Ernst Heinkel později vzpomínal, jak se divil, když Udeta poprvé potkal v novém ornátu: "Kvůli létání se člověk musí paktovat i s ďáblem. Jen se jím nesmí nechat sežrat," odpověděl Udet.

Jeho okolí na změnu reagovalo udiveně. Přerod bonvivána v poslušného vojáka se mu jevil příliš náhlý. Udet, který během jediné noci dokázal rozházet tisíce marek, teď chtěl vystačit se žoldem plukovníka letectva? Člověk, který se od konce první světové války vyhýbal jakémukoli dlouhodobějšímu závazku, se teď plně zavázal?

Létalo se za vlast, pro jásající publikum, pro peníze. Teď létal pro stranu. Co však znamenalo dostat se s novými pány do konfliktu, poznal velmi brzy.
Jeho přítel Walter Kleffel, žurnalista u Ullsteina a výřečný komentátor mnoha Udetových leteckých dnů, se dostal mezi mlýnské kameny národně socialistických "čistek". V jedné své zprávě použil výraz "střemhlavý bombardér". Jen o málo později mu u dveří zazvonilo gestapo a obvinilo ho, že vyzradil "státní tajemství". V pozadí tohoto absurdního obvinění byla štvavá kampaň říšského ministra propagandy Josepha Goebbelse proti nakladatelství Ullstein: předehra "převzetí" této firmy. Kleffel se proti obvinění bezmocně bránil. V říjnu byl odvezen do koncentračního tábora Dachau. Marně se snažil navázat kontakt s Udetem. Prominentní přítel by mu jistě mohl pomoci - marně: Udet nepohnul ani malíčkem. Když byl Kleffel v roce 1939 propuštěn z koncentráku, setkal se ještě jednou s Udetem a znovu ho úpěnlivě žádal o pomoc - zase bez odezvy. Jeho společník z ministerstva letectví prý nechtěl být s nezvaným hostem viděn - ospravedlňoval se později Udet.
Staří přátelé proti novým: ti dokázali Udetovy popularity šikovně využívat. V roce 1935 ho bylo možno naposledy vidět na plátnech kin. Film Kouzlo létání byl již silně ovlivněn novými mocipány.
Podle výnosu ministra pro výchovu Rusta měl být ve škole i ve volném čase masivně podporován zájem mládeže o létání. Děj filmu odpovídal novému ideálu mladého letce. Chlapec, jehož snem je stát se pilotem jako jeho zemřelý otec, potkává Ernsta Udeta, který si ho vezme pod svá ochranná křídla a vyškolí ho na pilota.

Film samozřejmě opět vrcholí v Alpách, kde létající hrdina zachrání svého mladého přítele z nebezpečí.
Vystoupení v letech 1934 a 1935 byla poslední svého druhu. Ernst Udet opouští jeviště. Byl jmenován inspektorem stíhacích a střemhlavých letců. Následoval raketový postup v Göringově družině. V létě 1936 udělal Göring Udeta ředitelem Technického úřadu v říšském ministerstvu letectví. Udet prý se proti tomu ještě bránil: "Nerozumím výrobě. Nevím také nic o velkých letounech. To není nic pro mě, to mi nesedí." Göring rozptyloval jeho obavy: "Vždyť jde o nápady. Na všechno ostatní dostaneš lidí, kolik budeš potřebovat. Před světem především potřebujeme tvoje jméno. To je teď cennější než mnohé jiné věci."
Göring se nijak netajil se směrem dalšího vývoje. 20. května 1936 v Berlíně oznámil: "Mým záměrem je mít luftwaffe, která by se, kdyby jednou udeřila hodina, vrhla na nepřítele jako legie pomsty."
Rok 1936 byl pro přátele Carla Zuckmayera a Ernsta Udeta, kteří si po dlouhá léta byli velmi blízcí, rokem loučení. "Setřes prach této země ze svých bot, jdi do světa a už se nevracej. Tady už neexistuje lidská důstojnost," vyzval Udet svého přítele. "A ty?," zeptal se Zuckmayer. "Já jsem propadl létání - Už z toho nemůžu ven. Ale jednoho dne si pro nás všechny přijde čert." Už nikdy se nesetkali.
Udet se naposledy pokusil vyhnout osudu, do jehož rukou se dobrovolně vydal, a uniknout nacistům. Jeho přítel, americký válečný pilot Eddie Rickenbacker, dostal od Udeta dopis, v němž ho prosil, aby americké vojenské letectvo naznačilo německým místům, že by rádi v Americe viděli jako leteckého ataše populárního

letce Udeta. Odvážný pokus však byl neúspěšný. Udet zůstal v Hitlerově Německu.
V dubnu 1937 byl generálmajorem, v listopadu 1938 generálporučíkem. Z bílých generálských insignií na límci se těšil jako dítě a při jedné veselé oslavě tancoval na stole kankán.
Jako vedoucímu Technického úřadu mu v koordinaci veškerého leteckého vývoje a výroby hodili na krk obrovské závaží. Expandující letecký průmysl se hádal o nejlepší kousky z koláče. Trojka Heinkel, Messerschmitt a Junkers chtivě pošilhávala za každou novou zakázkou, za každým novým typem. Právě Messerschmitt a Heinkel, oba nadaní konstruktéři, projevovali sotva zájem o dlouhodobější plánování a našli v Ernstu Udetovi spřízněného zákazníka, který se dovedl velmi rychle nadchnout pro nové nápady. Jeho úkolem bylo přivést letecké konstruktéry na společný kurs a zavést pořádek do zmatku kolem vývoje nových letounů.
On sám to viděl úplně jinak: chtěl být nejvyšším zkušebním letcem luftwaffe, jeden typ po druhém vyzkoušet, optimalizovat a objednat. Říšské ministerstvo letectví bylo hračkářství plné letadel a Göring od něj měl klíče.
"Kde už měli šéfa Technického úřadu, který osobně vyzkoušel každý nový stroj? Dvakrát jsi při zkouškách stroje v počátečním stádiu vývoje musel vyskočit padákem a zachránil jsi tak pro nás svůj cenný život," tvrdil Göring pokrytecky ve své smuteční řeči. Skutečně, Udet využil každé volné minuty a také ty, které vlastně volné nebyly, ke zkouškám nových typů letounů. Cestoval od jedné továrny k druhé, od letiště k letišti, tu

zadal objednávku, tam technické vylepšení, aniž by kdy vážně zkontroloval jejich skutečné provedení.
Raději vyhledával nová dobrodružství. V roce 1937 narazil letounem do vzducholodi "Hindenburg" - nehoda, při které hrozil požár. Jen o několik dnů později explodovala "Hindenburg" v americkém Lakehurstu. Zahynulo 35 lidí. Díky svému leteckému nadání byl Udet již mnoho let zvyklý nasednout do každého stroje a hned odstartovat. Dokud se u letounů jednalo o jednoduché konstrukce, dařilo se mu to bez potíží. Ale doby, kdy bylo v pilotní kabině třeba obsluhovat jen plynový pedál a knipl řízení, byly pryč. Při zkoušení letounu He 118 ho Ernst Heinkel výslovně upozorňoval, aby si dával pozor na nastavení vrtule. Jako obyčejně Udet neposlouchal. Vrtule selhala. Teprve v poslední chvíli se mu podařilo letoun opustit. Jednou nohou uvízl v kabině a nedokázal se uvolnit, protože jako obyčejně neměl letecké holínky, ale polobotky. Při tvrdém přistání padákem ztratil vědomí a byl odvezen do nemocnice. Večer zase už byl ale natolik v pořádku, aby zavolal Heinkelovi: "Ihned přijeďte. Umírám žízní!" Krátce na to kolovaly po nemocniční posteli lahve sektu.
Nehoda na něj neudělala žádný dojem. Žádal stále víc: vyšší rychlost, větší pohyblivost, víc odvahy.
Na svatodušní svátky 1938 navštívil Ernsta Heinkela ve Warnemünde. Byl zvědavý na nový prototyp He 100, stíhačky, u níž Heinkel sliboval, že dosáhne rychlosti 700 km/h. V 19.27 hodin odstartoval a za devět a půl minuty se přehnal měřícím úsekem mezi Müritzem a Wustrowem: 634,320 km/h - světový rekord! Když vystoupil z letounu, lapidárně poznamenal: "Vždyť jsem neudělal nic zvláštního. Ostatně, co mají znamenat ty

hloupé červené žárovky tady vpředu vlevo? Potvory neustále svítily." Ty "potvory" byly varovná světla signalizující přehřátí chladící soustavy.
Podobné a jiné letecké "hrdinské" skutky obohacovaly anekdoty o Udetovi, které byly dobře známy po celém Německu a vzbuzovaly veselí. Avšak vždy, když nastupoval do nového letounu, hrál Udet s vysokými kartami. Často to byl zázrak, když z něj vylezl živý, dokonce i z trosek, aniž se mu kdy stalo něco skutečně vážného. Byl hazardér, ale také dítě štěstěny. Nezřídka usedal do pilotní kabiny opilý. Generál Mahnke, šéf leteckých škol, chtěl nechat z knihoven luftwaffe odstranit Udetovu knihu "Můj život letce". Popisované odvážné vzdušné kousky a autor knihy patrně nebyly vhodné vzory pro výcvik pilotů.
Po rekordním letu promluvil Hitler z pozice moci. Vyslovil zákaz létání. Jen s obtížemi se Udetovi podařilo dosáhnout toho, že zákaz se týkal jen letecké akrobacie. Ale ani toho se nedržel.
Udet vyhledával dobrodružství, únik ze mlýna běžného pracovního dne na ministerstvu letectví, do něhož dobrovolně vstoupil. Jeho pracovištěm již nebyla pilotní sedačka, ale psací stůl v místnosti 201 obrovského ministerstva letectví Hermanna Göringa. Budova na Lipské ulici byla v kameni ztělesněné velikášství říše: s více než 3000 místnostmi, v níž se kníže objevoval jen zřídka. Když se stal "zmocněncem pro čtyřletý plán," omezil Göring svůj i tak malý zájem o drobnou práci při budování luftwaffe na minimum. Prokousávání se džunglí správní činnosti, konferencemi a horami papíru přenechával svým spolupracovníkům.

V Ernstu Udetovi udělal kozla zahradníkem. Stejně jako Göring nebyl ani on schopen delší dobu soustředěně pracovat. Vždyť chtěl jen létat a měl pocit, že ho připravili o křídla. Udet, "veselé dítě," teď seděl za pracovním stolem zavaleným dokumenty a přikován k židli nadměrným řetězem. A nad jeho hlavou v snové bublině vykresloval smějící se letec veselé křivky po obloze nad horami.

Domácím pánem na Lipské ulici byl jako včelička pilný Erhard Milch. Syn lékárníka z Wilhelmshavenu měl v roce 1933, kdy ho angažoval Göring, za sebou již pozoruhodnou kariéru. V roce 1926 se stal již ve 33 letech členem představenstva nově založené německé akciové společnosti Lifthansa. Po "převzetí moci" na něj Göring tlačil, aby převzal místo jeho státního tajemníka v plánovaném ministerstvu letectví. Horoucí Hitlerův ctitel se nenechal dlouho přemlouvat. Vládl s tvrdostí, kterou aplikoval i sám na sebe. Státní tajemník Paul Körner o něm pustil do oběhu větu: "Milch, ten čurá led." Když se objevily zvěsti o Milchově židovském původu, získal od rodičů písmené potvrzení, že je vlastně nemanželský. Jeho otcem prý byl matčin strýc, "dokonalý" árijec. Hermanna Göringa podobné zprávy nevzrušovaly. Prohlásil: "Já rozhoduji, kdo je žid."

Potřeboval muže jako Milcha. Jako většina zaměstnanců ministerstva letectví měl i on malé znalosti o letecké technice a ještě menší zájem o organizační otázky. Erhard Milch byl z jiného dřeva. Byl kompetentní ve věci zbrojení v letectvu, navíc aktivní a činorodý. Byl však také velmi ctižádostivý, což Göringa rozčilovalo. Potřeboval Milchovy technické znalosti, avšak jen v rámci, který mu chtěl dovolit.

Rozděl a panuj: podle tohoto hesla proti sobě navzájem stavěl muže na ministerstvu letectví. V Ernstu Udetovi našel Göring svůj trumf, který mohl proti Milchovi podle potřeby vynést. Začala hra, kterou labilní Udet nakonec prohrál.

V červnu 1936 využil Göring smrti šéfa generálního štábu luftwaffe generála Weverse, aby nově rozestavěl figury na své šachovnici v Lipské ulici. Na místo Weverse prosadil Alberta Kesselringa. Ernst Udet nahradil generála Wimmera, který byl už dlouho Göringovi trnem v oku. A tak Milch zjistil, že je odstřižen od většiny technických a taktických rozhodnutí.

V následujícím roce Göring svůj úřad znovu přeskupil. A znovu to bylo spojeno s potlačením Milcha. Šéf luftwaffe si přímo podřídil generální štáb a Milch to chápal jako další omezení své pozice coby Göringova zástupce. Zastupování teď směl převzít jen v "mimořádných případech". Pro muže, který za sebou cítil Hitlera, to byl neslýchaný trest - vždyť mu byl udělen zlatý stranický odznak a navíc byl v červnu pověřen "zajištěním jednotného světonázorového školení jednotek".

Dne 1. února 1939 byl Udet povýšen na "generálního zbrojmistra letectva," byl to fantastický titul přesně ve stylu göringovských manýrů. Po hodnosti generálporučíka vlastně již pro Udeta jako vedoucího oddělení na ministerstvu letectví neexistovala další možnost postupu, snad jen kdyby se zvlášť pro něj vymyslel další stupínek na žebříčku kariéry. Jako reminiscenci na generálního polního zbrojíře z první světové války byl vymyšlen "generální zbrojmistr letectva". Jeho životopisci začali jako důvod Udetovy náhlé ješitnosti uvádět neustálý nedostatek peněz. Nová

hodnost se však sotva odrazila na zlepšování jeho finanční situace. I Udet byl spíše nakažen závody se svými konkurenty v získávání titulů a poct, a především s Erhardem Milchem, který byl vždy stupínek před ním. Milch pociťoval udělení hodnosti "generálního zbrojmistra letectva" Udetovi jako políček. Moc nad všemi zbrojními záležitostmi nezískal on, pilný organizátor, ale lehkovážný Udet. Mnozí historikové ještě dnes chápou Udetovo povýšení jako bod, kdy se Milch rozhodl ponechat svého konkurenta jeho osudu. Přitom oba kdysi spojovaly přátelské svazky. Udet Milcha učil létat a při jedné hodině na něj zavolal, že teď má v nového pilota naprostou důvěru. Jak to řekl, tak vyhodil knipl přes palubu. Milch hrál ustrašeného - věděl, že bláznivý pilot s sebou pro podobné případy má atrapu kniplu. Udet se výborně bavil, miloval podobné žerty. Erhard Milch tehdy zábavu nepokazil.

Rubem mince bylo, že se mimořádně rozšířilo pole Udetovy zodpovědnosti, kterou nezvládal již v původním rozsahu. Navíc k vývoji a zkoušení nových strojů byl odpovědný i za nákup, další dodávky a zásobování. Nakonec mu bylo podřízeno 26 oddělení, nepřehledný labyrint 4000 důstojníků, úředníků a inženýrů, kteří byli oprávnění ke všemu, ale za nic nezodpovídali. Dokonce ani Milch, který se kancelářské práce nebál, se nikdy nepokusil řídit naráz více než čtyři oddělení. "V Udetových rukách se všechno mění v prach," naříkal státní tajemník. Muž, kterému se peníze musely vyplácet ve velkých bankovkách, aby je nestačil za jednu noc utratit, teď spravoval milionové zbrojní rozpočty. Muž, který byl blázen do nových typů letadel, měl průmysl přimět k optimalizaci stávajících strojů. Muž, který stále

znovu nouzově přistával, protože ignoroval ty nejzákladnější bezpečnostní předpisy, měl nejvyšší technickou zodpovědnost za luftwaffe. Byla to absurdně chybná volba.
A výhybky byly již dávno nastaveny na bouři. Zatím co Göringovi muži již interně brousili nože, vytoužený i obávaný "závažný případ" se neustále blížil.
Navenek drželi všichni spolu. Udet a Milch navštívili Londýn a Paříž, aby získali přehled o letecké výzbroji protivníků. Ve stínu Tower Bridge a Eifelovky byli perfektní dvojka: expert a šarmantní společník, který měl všude mezi letci ještě přátele. Po každé cestě společně navštívili Hitlera v Berghofu a podávali hlášení, i o významných britských zbrojních aktivitách. "Vůdce" je však odbyl s tím, že žádná válka s Anglií nebude. A svolní posluchači mu rádi věřili.
Reciproční návštěvy na sebe nenechaly dlouho čekat. V srpnu 1938 pozval Göring Josepha Vuillemina, šéfa francouzských vzdušných sil, na prohlídku německé letecké výroby. Na letišti Döberitz svítily na slunci stíhačky Me 109, stroj vedle stroje, a právě v době, kdy se tam Vuillemin zdržoval, přistál Focke-Wulf Condor, který se prý právě vracel z New Yorku. U Heinkela v Oranienburgu mohl Francouz obdivovat bombardéry He-111 a Udet, který měl ze hry ďábelské potěšení, ho pozval na vyhlídkový let nad areálem. Při přistání se nad jejich hlavami šílenou rychlostí přehnala stíhačka He-100. Udet a Milch zahájili svůj naučený dialog. Milch se jen tak mimochodem zeptal, jak to vypadá s plány výroby. "Druhá výrobní linka byla právě uvedena do provozu a třetí bude následovat za tři týdny," tvrdil drze Udet. A kalkulace seděla. Vuillemin informoval v Paříži

o "skutečně zdrcující síle luftwaffe". Jedno vítězné kolo ve stínovém boxu.
Avšak luftwaffe s dlouhodobější údernou silou neexistovala, i když letecký průmysl dosáhl do roku 1939 ve světě nebývalého stavu. Na počátku války prý bylo k dispozici více než 4000 frontových bojových letounů a více než 8000 školních, cvičných a dalších strojů. Přesto byla luftwaffe kolosem na hliněných nohou. Chyběly suroviny a doplňovací dodávky. Navíc mnohé stroje, o nichž konstruktéři s nadšením hovořili, měly ještě daleko do sériové výroby. Především bombardéry s delším doletem existovaly jen na rýsovacích prknech techniků. Jejich výroba byla v roce 1936 uložena k ledu. "Vůdce se mě neptá, jak velké jsou mé bombardéry, ale kolik jich mám," odůvodňoval vzdorovitě své rozhodnutí. S marnivostí vojevůdce, který se považuje za neporazitelného, vyzbrojoval luftwaffe jen pro krátké přepadové války, aniž by vypracoval důslednou strategii vzdušných sil, na niž se jemu a jeho lidem nedostávalo představivosti.
Řešením dilematu, jehož si vedení luftwaffe začínalo být vědomo, měla být výroba Ju 88.
Úkol a také kontrola byla svěřena Heinrichu Koppenbergovi, generálnímu řediteli u Junkerse. "A teď dejte povel ke startu a vytvořte mi co nejdříve mohutnou flotilu bombardérů Ju 88," psal Göring Koppenbergovi. Stroj měl být střemhlavý jako jeho předchůdce Ju 87. Principy střemhlavého bombardéru se "osvědčily" ve Španělsku. Nyní byl označován za "všelék," bez ohledu na skutečnost, že schopnost střemhlavého útoku výrazně omezovala pohyblovost strojů a zvyšovala jejich hmotnost. Během nekonečné výrobní fáze, během níž

podle Koppenbergova pozdějšího tvrzení Ju 88 prošel téměř 25 000 změnami výrobních plánů, se jeho původní hmotnost 6 tun zvýšila na 13 tun, navíc klesla jeho rychlost z 500 na pouhých 350 kilometrů za hodinu. Milch později stroj odsuzoval slovy, že je to "létající bedna kytu". Stejně jako Ju 88 se vedlo i bombardéru He 177, který byl kvůli požadované schopnosti střemhlavého bombardování nasazen mnohem později, než se očekávalo, a navíc v technicky nevyzrálém stavu. Teprve na podzim 1942 pochopil Göring, že je "blbost" nechávat takový bombardér útočit střemhlav. Jako mnozí další vysocí důstojníci luftwaffe podporoval i Udet princip střemhlavého útoku. On sám byl autorem myšlenky nechávat stroj řítit se dolů za drásavého řevu sirény. Takzvaná "trouba z Jericha" vyvolávala strach a děs u napadených především při prvním nasazení. Rychlé úspěchy na počátku druhé světové války dávaly zastáncům střemhlavých útoků zapravdu.

Dne 26. září 1938 nařídil Hitler pětinásobné rozšíření luftwaffe. Během krátké doby mělo být ze země vydupáno 31 300 letounů, z toho 3500 stíhaček a 7700 bombardérů. U bombardérů neexistoval ani jediný funkční prototyp. Každý věděl, jak nerealistický tento program byl, a také, že odpovědnost za něj ponese ten, kdo ho podepsal. Podpis učinil Ernst Udet. Čím jasněji se v následujících měsících rýsovala válka, tím zřetelnější bylo pro odpovědné činitele luftwaffe jejich dilema. Nebyli na válku dostatečně připraveni, a už vůbec ne na konflikt s Anglií. Demonstrace síly luftwaffe měla Hitlerovi ukázat těžkosti, aniž by "zanechala negativní dojem." Poté by luftwaffe přidělil větší kvóty surovin. Dne 3. července 1939 ukázali letci svému "vůdci," čeho

dosáhli. Na Hitlera to zapůsobilo - a považoval luftwaffe za dostatečně vybavenou.
Zdálo se, že Udet nevidí temná mračna, která se nad ním stahovala. Byl ještě bezstarostnější. Jeho kalendář, sbírka veselých karikatur, které obvykle daroval na konci roku svým přátelům, ukazoval, že na Silvestra 1938 byl v dobrém rozmaru. O rok dříve ukazoval kalendář "Sen šéfa úřadu," nyní zachycoval Göringa při obdivování gigantické vzdušné flotily, kouzelníka "Koppenberginiho," jak tahá z klobouku armádu Ju 88, a jeho samého, jak stojí na žebříku a natahuje se po hvězdě na obloze - to byla jeho nejcharakterističtější karikatura sebe sama.

Když za ranního šera 1. září 1939 překročily německé jednotky hranice Polska, oddával se Ernst Udet s manželi Heinkelovými a svou přítelkyní Inge Bleyleovou divokým oslavám. S indiánskou čelenkou na hlavě, pálil do terče, co to šlo. Ernst Heinkel později vzpomínal na rozpostulou náladu. Někdo prý náhodou pustil rádio: "...Od 5.45 hodin je opětována palba." Udet prý sejmul čelenku a bezvýrazně řekl: "Tedy přece."
Německé jednotky se přes protivníka převalily jako parní válec. Göring triumfoval: "A to, co luftwaffe v Polsku slíbila, to dodrží i v Anglii a Francii," vykřikoval ve vítězné euforii.
Dne 10. května 1940 zaútočily německé jednotky na západě. A znovu se "osvědčily". Dne 22. června se Udet na Göringovo pozvání účastnil v salonním voze z Compiegne podpisu kapitulace. Jejich hodina "udeřila," jak to Göring předpověděl v roce 1918.

Ruku v ruce se Udet a Milch s červenými leteckými šálami kolem krku loudali po Champs-Elysées a zapíjeli vítězství. A z Hitlerových rukou znovu pršely tituly. Za "vynikající zásluhy o vybudování luftwaffe" byl Udet povýšen na generálplukovníka. Jeho mentor Göring se směl ozdobit nejvyšším z titulů: říšský maršál.

Teď už bylo "jen" třeba porazit Anglii. Tady se měla projevit skutečná slabost německé luftwaffe. Byla vyzbrojena na "bleskovou válku," nikoli však pro boj s Royal Air Force. První debakl zažila luftwaffe 4. července 1940 u Dunkerque. Anglický expediční sbor se přes Kanál dostal téměř beze ztrát. Göring radostně sliboval: "Zvládli jsme to. Luftwaffe zničí Angličany ještě na pláži." Ve společnosti Bruna Loerzera a Ernsta Udeta letěl do Den Haagu a Amsterodamu loupit umělecká díla a starožitnosti. Při krátké návštěvě ve "vůdcově hlavním stanu" halasně tvrdil: "Dostanou se tam jen rybářské kutry. Tomíci snad umějí plavat." Dne 30. Května opustilo přes moře Dunkerque 300 000 Britů a Francouzů.

O šest týdnů později oznámil říšský maršál na svém venkovském sídle "Karinhall" systematické zostření útoků na Anglii a totální zničení RAF. Předpovídal, že jeho luftwaffe bude na získání "převahy ve vzduchu" nad Anglií potřebovat pět týdnů, pak bude možná "operace Seelöwe," invaze do Anglie. Když jeden z přítomných nesměle poukázal na sílu RAF, Göring mu rychle uťal řeč: "I kdyby anglických letounů bylo tolik, jak tvrdíte, a byly tak dobré, a kdybych byl Churchillem, nechal bych šéfa svého letectva zastřelit pro neschopnost." Udet, který stál vedle, se královsky bavil a podtrhl prohlášení svého šéfa pohybem naznačujícím uříznutí hlavy.

Dne 13. května 1940 podstoupila luftwaffe, která to až dosud měla snadné, rozhodující křest ohněm. Avšak stíhací velitelství vzdorovalo. Co do bojové síly využilo doby oddechu k tomu, aby se stalo rovnocenným odpůrcem. Sen o neporazitelné luftwaffe se rozplynul ve výbuších střel britské protiletadlové obrany.
Ani masivní bombardování Londýna nepřineslo kýžený úspěch. Jeho účinek byl děsivý, ale hlavního cíle, demoralizace protivníka, nedosáhlo. Naopak - když se v srpnu 1940 objevily na obloze nad Berlínem první britské bombardéry, utrpěla Göringova prestiž trapnou ránu. Tvrdil, že se chce jmenovat "Meier," pokud se na německé obloze objeví byť jen jedno nepřátelské letadlo. Lidé si z něj šibeničně utahovali: "Hermann Meier". Škody způsobené britskými útoky byly ještě malé, byly však ochutnávkou kobercových náletů, které přišly později.
Ztráty luftwaffe nad Anglií byly katastrofální. Do října 1940 ztratila 1700 strojů, téměř dvojnásobek britských ztrát. Na realizaci "operace Seelöwe" nebylo ani pomyšlení. V květnu 1941 odstartovaly Göringovy bombardéry k poslednímu velkému útoku na Londýn. Hitler odložil "operaci Seelöwe" k ledu. Již dávno se obrátil k novému cíli: "dobití životního prostoru na Východě" - bludu, jehož děsivého konce se Ernst Udet už nemusel dožít.
Neúspěch nad Anglií byl první vážnou skvrnou na prestiži Göringovy luftwaffe. Pro nádherymilovného říšského maršála to bylo víc než porážka v bitvě. Navíc totiž ztratil Hitlerovu důvěru.
Tuhle potupu nechtěl Göring nechat lpět na sobě. Potřeboval obětního beránka: Udet věděl, co to pro něj

znamená. Nedocházel na Göringovy porady a schovával se za sarkastické vtipkování. Když zkušební pilot Warsitz tlačil na pokračování vývoje tryskového pohonu, který vynalezl Heinkel, odpověděl Udet ironicky: "Warsitzi, copak nechápete, že válku do roka vyhrajeme a že k tomu nepotřebujeme žádné tryskové letouny?"
A skutečně, nebylo těžké předložit generálnímu zbrojíři letectva paletu jeho vlastní chybných rozhodnutí, která se týkala především technické oblasti. Ju 88, který ještě před rokem považoval za svou záchranu, byl nyní tvrdě kritizován samotnou jednotkou. A to byla voda na Milchův mlýn. "Posádka se nebojí nepřítele, ale Ju 88." našeptával říšskému maršálovi, který nyní reagoval stále vstřícněji na kritiku svého chráněnce Udeta a přitahoval mu uzdu. Pán pompézní říše "Karinhall" nařídil na podzim 1940, že Udet má opustit svůj staromládenecký byt na Pomořanské ulici a opatřit si reprezentativní obydlí. Nastěhoval se do ulice Stallupöner Allee ve čtvrti prominentů Grunewald - přehledné a dobře kontrolované Göringovým Výzkumným oddělením, odposlechovou centrálou třetí říše. Dům se stal Udetovým posledním obydlím. Nikdo ho neměl rád. "Tady je kříž na dveřích, tam nikdy nevstoupím!" vykřikl, když při první návštěvě našel na prutech mříží ve dveřích malý kříž.

Dva dny po nastěhování se zhroutil. Když ho dopravili do nemocnice, diagnostikovali lékaři akutní chrlení krve. Udetův zdravotní stav se rapidně zhoršoval. Byl sotva k poznání. Kdysi fešácký letec byl bledý a odulý, vlasy měl v nepořádku. Pohled, který dříve dokázal bleskurychle fixovat protivníka, byl neklidný a zastřený. Udetova konzumace alkoholu - kterou by normální

člověk sotva snesl - ještě stoupla, navíc již nějakou dobu hledal útěchu v nové droze: pervitinu. Lék byl čistý povzbuzující prostředek, který byl postupně nasazován u jednotek na frontě, protože omezoval na minimum normální potřebu spánku.
Udet ho využíval pro svůj osobní boj - proti svým konkurentům a proti sobě samému. V pervitinovém opojení byl řečný, veselý a sebevědomý. Pozorovatelé potvrzují, že drogu, která se normálně podávala v dávkách po třech miligramech, bral po hrstech. Podle dnešních lékařských poznatků vede zneužívání pervitinu ke stihomamu, rychlému střídání extrémní euforie a deprese. Závislí lidé tvrdí, že slyšeli hlasy a viděli hrozivé, neznámé bytosti.
To se vztahovalo i na Ernsta Udeta. Prý viděl temné stíny s černými klobouky. Vtělením všeho zla se mu jevil Erhard Milch: "Všechno je proti mně. Železný si prostě vzal dovolenou. Nechává mě s Milchem samotného. Milch ho zastupuje u vůdce. A postará se o to, že se vůdce doví o každé chybě, které jsem se kdy dopustil. Už se s tím vším nedokážu vyrovnat. Nemohu už proti tomuto osobnímu pronásledování nic dělat," šeptal bez dechu Ernstu Heinkelovi.
Při další návštěvě ho letecký konstruktér sotva poznal. Udet byl sinalý a nervózní. "Železný mě chce nechat odvézt na Bühler Höhe, já tam ale nepůjdu."
Přesto ho, patrně proti jeho vůli, přihlásili do známého sanatoria ve Schwarzwaldu. Během jízdy se na zadním sedadle jeho vozu vršily kartony cigaret a alkoholu. Lékaři ho dokázali udržet jen několik dnů. Göring poslal zprávu, která byla v Udetových očích ryzí cynismus: "Nedělejte si žádné starosti se svým úřadem, všechno

potřebné tu už vyřídí vaši vynikající spolupracovníci, zejména generál Ploch. Navíc jsem požádal Milcha, aby se věci ujal."
Milch, právě on! Udet pochopil: "Železný" ho odstavil a nedělá s tím už žádné tajnosti.

Ještě jednou se vzchopil a převzal část svých služebních povinností. Na přelomu roku vytvořil svůj poslední kalendář, který vypovídá víc než slova: jedna z jeho kreseb znázorňuje Milcha, jak se na malých křídlech vznáší nad hořícím městem. Sám sebe zobrazil smutného v proudech deště na cestě na Bühler Höhe.
Rok 1941 byl již jen kronikou úpadku. Přátelé si dělali starosti. Když Udet navštívil v březnu Bruno Loerzera v Amsterodamu, rezignovaně mumlal: "Bruno, nejsem ten správný muž pro tuhle funkci. Nakonec mě dostanou. Budou potřebovat obětního beránka. Nedělej si ale starosti, ještě jsem se nevzdal, jen mě ta hra někdy unavuje."
Pilot bombardéru Werner Baumbach vzpomíná na jednu poradu u Göringa v březnu 1941: "Ke konci konference mě někdo lehce poklepal na rameno. Byl to generálplukovník Udet... v legraci mi řekl, že to, co říkal říšský maršál, není důležité. Jestli bych si s několika přáteli nesedl k němu do kouta; vytáhl láhev koňaku."
Udet už nedokázal být sám. Po tahu zakouřenými bary a hospodami úpěnlivě žádal své průvodce, aby šli ještě do jeho bytu. A zatímco se zcela unavení a opilí zhroutili do křesel, nechával Udet ve zmatených řečech ožívat staré dobré časy. Čas od času hosté vyděšeně vyskočili, protože domácí pán pálil jako šílený do terče. Zřídka hovořil o tom, jak to s ním skutečně vypadá. Ani jeho

"nejlepší přátelé" toho o něm nevěděli mnoho. Dokonce i pilotka Elly Beinhornová, s níž ho spojovalo mnoho let společného létání, byla překvapená, když se jí při hře s jejím synem náhle přiznal: "Mám také malou dceru. Je načase, abych s ní navázal přátelství."
"Jsem už jen duch v uniformě," řekl rezignovaně své životní družce Inge Bleyleové. Ona dokázala dát jeho životu v posledních měsících ještě trochu stability. Několikrát oznámil, že se s ní ožení, svůj slib však nikdy nesplnil. Pokoušela se zastavit jeho pokračující rozklad a vyčítala mu jeho opilství. "Inge, kdo má starosti, ten pije. A já mám starosti." Bylo to v době, kdy se poprvé zmínil o tom, že ukončí svůj život.
Intervaly, kdy se dokázal soustředit na práci, byly stále kratší. V dubnu předal Erhardu Milchovi studii, v níž divokými argumenty dokazoval, že je třeba válku v září ukončit - kvůli nedostatku leteckého benzínu. Milch hodil papíry do koše a žádal Udeta, aby se sebral. Udetův kalendář z jarních měsíců byl sice plný porad s Görnigem, například o "stavu dodávek," ve skutečnosti se však snažil urychleně odvést říšského maršála k jiným tématům. Vrchní soudce Christian von Hammerstein vzpomínal při pozdějším vyšetřování válečného soudu: "Když přišel ke Göringovi, hovořili o starých časech... Úzkostlivě se vyhýbali jakémukoli rozhovoru o službě."
Filmový týdeník Wochenschau necenzurovaně dokumentoval, co se stalo z někdejší hvězdy. Při oslavě narozenin Emmy Göringové apaticky civěl před sebe. Jeho "německý pozdrav" se nevydařil. Okolostojící se mu vysmívali. Tak nyní ukazovali hrdinu. Byl jim vydán na pospas. Během situační porady v létě 1941 mu před

kamerami týdeníku upadly podklady a on si toho ani nevšiml.
Na holičkách ho nechali i ješitní letečtí konstruktéři, kteří byli konfrontováni s rostoucí kritikou neustálého zpožďování dodávek. 13. března 1941 psal Messerschmitt v rozhořčeném dopise plánovacímu oddělení úřadu generálního zbrojmistra letectva: "Pomalu získávám dojem, že největší potíže při včasném opatřování letounů a výzbroje spočívají v první řadě v neplánovitosti, s níž pracuje RLM. Vzpomínám na záplavu změn programů. Uvítal bych, kdybyste se jednou pokusil tuto neplánovitost RLM odstranit nebo alespoň omezit na únosnou míru a nevyčítat firmám věci, za něž je odpovědný výlučně RLM."
Udet však ještě bojoval. Mohl snad za to, že Me 210 nebyl ještě ani zdaleka technicky vyzrálý, že Ju 88 neměl dostatečný dolet, že motory He 177 co chvíli vzplály?
Teď konečně začal hovořit tónem, kterým měl výrobce letadel už dávno volat k disciplíně: "Milý Messerschmitte, v jedné věci musíme mít jasno. Už nesmí dále při normálních přistáních docházet ke ztrátám letounů kvůli vadnému podvozku. Ten lze sotva označit za technickou novinku v konstrukci letounu." Ale nikdo si už z jeho autority nic nedělal. Otěže drželi v ruce jiní.

Po vypuknutí ruského tažení v létě 1941 žádal Göring okamžité čtyřnásobné rozšíření luftwaffe. Pilný Milch předložil říšskému maršálovi plán, který, vědom si ješitnosti svého šéfa, nazval "Göringův plán". Plán omezoval odpovědnost za provedení na jedinou osobu: Erharda Milcha. A Göring podepsal. Tím se Milch

zmocnil dědictví po generálním zbrojíři ještě za jeho života.
Ernst Udet byl zlomený muž. Inge Bleyleové se ještě jednou podařilo ho přemluvit k léčení. Göring a Milch zatím přestavěli v říšském ministerstvu letectví výhybky. Milch propustil séfa oddělení technického plánování Tscherschina a nahradil ho Carlem Augustem von Gablenzem. Udetův dlouholetý přítel generálmajor Ploch musel odejít na východní frontu.
Generálnímu zbrojíři zůstal už pouze titul. Byl místodržitelem z Milchovy milosti. Loutka v Göringových rukách. A ten přestřihl nitky.
V říjnu se v říšském ministerstvu letectví konala poslední rozhodující porada za účasti generálního zbrojíře Ernsta Udeta. Soudu se účastnilo 50 pracovníků RLM. Fritz Seiler, finanční ředitel firmy Messerschmitt, napadený kvůli změně výroby nařízené Udetem, předložil dokumenty dokazující, že Udet přijal rozhodnutí na základě padělaných čísel. Udet byl zděšen. Takový frontální útok nečekal. Tušil, jak k této schůzi došlo. Skutečně, Messerschmitt dodal telefonicky Milchovi munici, kterou potřeboval, aby mohl Udeta konečně odstavit. Tento poslední soud zinscenovali Messerschmitt, Milch a Göring. "Bývalo by slušnější, kdybyste mi o tom nejdříve řekl," koktal Udet bezmocně. "Je to šachová partie, pane Udete, já jen učinil druhý tah," odpověděl Seiler klidně. Milch navrhl, aby s ním zaletěl na několik dnů do Paříže, aby "znovu nastolili přátelské vztahy," jak se vyjádřil. Milý nepřítel ještě udržoval zdání spolupráce. V dohodnutém termínu odletu byl však Ernst Udet již mrtvý.

16. listopadu 1941 se v ulici Stallupöner Allee ohlásil Erich Baier, Udetův mechanik ze šťastnějších dob. Prý je náhodou v Berlíně. Bylo by pěkné se sejít a zavzpomínat na staré časy. Ernst Udet měl radost a nechal přítele rychle přivézt taxíkem. Když mu otvíral dveře, zamyšleně zamumlal: "Že přicházíte právě dneska." Při společném obědě to bylo téměř jako kdysi. Udet byl klidnější než v posledních dnech, vyprávěl o Africe, Grónsku, o létání. Když se Baier rozloučil, obrátil se smutně k Inge Bleyleové: "Už se nevrátí. Už ho nikdy neuvidím." Pak se zhroutil v záchvatu pláče. "Dnes jsme naposledy spolu. Zítra budeš vdovou." Inge Bleyleová se snažila ho uklidnit. Byla přinesena večeře: kachna, červené zelí, jablečný závin. "Včera ta kachnička ještě žila. Tak se vede mnohým. Dneska žijí, zítra jsou mrtví." Udet se držel tématu. "Už nechci. Už nechci zkoušet žádné bombardéry a nechci vidět žádný týdeník." Paní Bleyleová ho přemluvila, aby přijal pozvání k přátelům. "Zítra už strýčka neuvidíte," zazpíval dětem. Odvezl Inge do jejího bytu. Pak pokračoval do Tempelhofu. Tady pracoval Kurt Schnittke, kterého Udet zaměstnával jako mechanika, na svém modelu letadla. Ještě dnes si pamatuje, jak Udet nastoupil do svého oblíbeného letounu Fh 104. Z baru vyndal láhev koňaku a napil se. Když se s Schnittkem loučil, vyndal mu z kapsy kousek červené křídy a strčil ho do své.

Příštího rána se Inge Bleyleová vylekala, když uslyšela vyzvánění telefonu. Udet byl u aparátu. Potvrdila mu, že k němu přijde na snídani. "Ne, nechoď, je pozdě. Inge, nikoho jsem nemiloval tak jako tebe. Řekni Pillimu Körnerovi, že mou závěť najde ve skříni." Pak zavěsil.

V ulici Stallupöner Allee vyskočili manželé Petersovi, domovníci, od snídaně. Rychle vyběhli po schodech k Udetovu pokoji a našli dveře zamčené. "Co teď? - Otevřít, otevřít! Násilím jsme vrazili dovnitř a on tam ležel..."
Ernst Udet ležel v županu na posteli v tratolišti krve. V ruce svíral svůj mexický kolt, kterým se střelil do hlavy. Kolem něj se povalovala divoká směsice láhví od koňaku a papírů.
Už tu byla také Inge Bleyleová. Domovnice zakroutila hlavou: "Už nežije, už jen chroptěl." Teď šlo všechno ráz na ráz. Udetův pobočník, plukovník Pendele, přivedl lékaře. Přihnal se i státní tajemník Pilli Körner. Byl to patrně on, kdo jako první zpozoroval červený nápis v hlavách postele: "Železný, zradil jsi mě!"
Muži rychle smazali nápis ze zdi a sesbírali lístečky povalující se po celém pokoji. Přísahali, že budou mlčet.
Nikdy se nepodařilo vyjasnit význam posledních slov Ernsta Udeta. Tím spíše se stala podkladem pro spekulace. Prý byla řeč o "židech" Gablencovi a Milchovi, svou životní družku prý osočil: "Inge, proč jsi mě opustila?" Ze zdí a postele bylo třeba urychleně odstranit pusté nadávky. Udet ukončil svůj život a zanechal svému okolí pocit viny. Příčinou svého nezdaru však byl on sám a jeho doba.
Ernst Udet nebyl odbojníkem jako letec Harras ve filmu "Ďáblův generál". Jeho averze vůči zločinnému režimu se většinou vybíjela ve vtipech a hospodských průpovídkách. Pod maskou posměváčka skrýval svůj odpor vůči životu v gleichschrittu. Vojenský historik Horst Boog nazývá Udeta "nejznámější chybou Hermanna Göringa v oblasti rozdávání funkcí". Byl

nesprávným mužem na nesprávném místě. A přesto je převzal - dobrovolně - a hájil až do konce. Stal se Hitlerovým válečníkem při vyzbrojování luftwaffe, při "bleskové válce" let 1939 a 1940 a během "letecké bitvy o Anglii". Svou nejdůležitější bitvu svedl na poli propagandy. Byl to bezstarostný letec, jehož portrét sbíraly děti na obrázcích z cigaret, pro kterého horovaly matky a kterého pro jeho odvahu obdivovali otcové. Obliba byla jeho kapitálem a stala se mu osudnou. Neměl ryzí, svědomím zatíženou mysl, jako letec Harras. Nikdy svému okolí nedal znát, zda chápal, kam režim mířil. Možná že za masku veselého pijana ukrýval své pochybnosti, určitě však své profesionální a osobní ztroskotání, až byl tělesně a duševně tak rozložený, že již neviděl jiné východisko než teatrální odchod z jeviště, které si sám zvolil.

Už se nemohl bránit záplavě obvinění, která se na něj po smrti snesla. Hitler a Göring našli v Udetovi vhodného obětního beránka, aby se očistili od jakékoli kritiky za chyby při budování luftwaffe. Při soudním vyšetřování na něj svalili odpovědnost za "tragédii" německé luftwaffe. "Vůdce" želel ztráty prominentního vývěsního štítu svého propagandistického aparátu jen málo: "Jak si to usnadnil," odsoudil Udeta rok po smrti muž, který se 30. dubna 1945 sebevraždou vyhnul odpovědnosti za katastrofu, kterou sám vyvolal.

"Byl jsem jen letec," řekl o sobě Harras. Ernst Udet se dobrovolně stal něčím víc, i když vždy chtěl být jen jedním: pouhým letcem.

Jeho nástupcem v úřadu generálního zbrojmistra se stal Erhard Milch.

Spiklenec

Kdo je dobrý voják, bude také dobrým národním socialistou - ať chce nebo ne.

Kdo špatně zachází se zvířaty, nemůže být dobrý člověk.

Když odejdu, přijde Heydrich, a pak je všechno ztraceno.

Už nemohu pokračovat, nenechám nás zneužívat jako šiřitele děsivých příběhů.

Nastal čas velkým činem zaměřit pozornost na abwehr.

Válku vedenou s vyloučením jakékoli etiky nelze vyhrát. Na Zemi existuje také boží spravedlnost.

Canaris

Canaris se vždy snažil dobře vycházet s Himmlerem a Heydrichem, aby vůči němu nepojali nedůvěru.
Alfred Jodl

... v dobách, kdy byl u válečného námořnictva, byl důstojníkem, kterému se málo důvěřovalo. Byl úplně jiný člověk než my. Říkali jsme, že má v hrudi sedm duší...
Karl Dönitz

Canaris zklamal při prvním setkání. Působil zestárlým, unaveným a zchváceným dojmem, měl téměř bílé vlasy, byl málo přes 1,60 metru vysoký, navíc ještě nahrbený a působil neupraveným dojmem.

Walter Huppenkothen, SS-Standartenführer

Canaris podle mého názoru výstavbou aparátu abwehru dokázal, že nebyl záhadným géniem tajné služby - jak tvrdí legenda - ale typickým německým důstojníkem, který vše organizuje povojensku, a navíc typickým Němcem své doby se zřejmým sklonem k rozsáhlé organizaci. Vojenský abwehr se za něho stal obrovským úřadem, který zaměstnával více referentů než agentů.
Werner Best, SS-Obergruppenführer

Dokázal vyvádět jako kluk, kdyby se nestyděl to dělat často. Uměl vystřihnout grimasy, že ztuhlým nositelům uniforem zmrzal úsměv na rtech, a dovedl se vnitřně radovat z tohoto druhu zděšení. Ještě dnes vidím lstivý pohled jeho modrých očí, když ho Kobold sjížděl. Ale všech tyhle milé vlohy během těžké reality vývoje zanikaly a vybíjely se občas v groteskních výlevech žlučovité náladovosti.
Otto Wagner

Canaris byl osobou čistého intelektu, která ve své zajímavé, velmi zvláštní a komplikované podstatě nenáviděla násilí, a proto si hnusila válku, Hitlera, jeho systém a jeho metody.
Erwin Lahousen, šéf sabotážního oddělení zahraničního úřadu/abwehru

Celá Canarisova stáj se dala odhalit a nedala se udržet v celku, což se od něj očekávalo. Pokud "hodní" nejsou chytří jako hadi a bez falše jako holubice, nedá se nic dosáhnout.

Ulrich von Hassell, vyslanec v Římě

Canaris nechával mého muže neustále ujišťovat, že došel až na hranici možností, že jeho politická situace však není už tak silná, aby udeřil do stolu. Můj muž byl až do konce jiného názoru.
Christine von Dohnanyi

Zřídka jsem zažil muže, který tak jasně cítil, kam věci směřují. Většinou byl těmito ireálnými skutečnostmi tak zaujat, že se nedostal k vnější reakci.
Hans Bernd Gisevius, zahraniční úřad/abwehr

Na jednu stranu byl horoucím německým vlastencem a byl připraven pro své Německo udělat všechno, na druhé straně však byl také egocentrikem, který si říkal, když se toho zúčastním, zajistím si svou pozici.
Wilhelm Höttl, SS-Obersturmbannführer

Myslím, že Canaris po všechny válečné roky nesnesitelně trpěl. Proto také tolik cestoval. Byl tak neklidný, vlastně už vůbec nenalézal klid. Najednou byl pryč. Na celý týden. A pak byl zase najednou zpátky.
Reinhard Spitzy, pracovník zahraničního úřadu/abwehru

Canaris svým úřadem a uvedením tohoto úřadu do chodu teprve vůbec umožnil celý odpor.
Profesor dr. Eberhard Bethge, zahraniční úřad/abwehr

Za ranního šera byli vězni vytrženi ze spánku štěkotem psů. Dvůr koncentračního tábora Flossenbürg byl ozářen studeným světlem elektrických světlometů. Baráky se

rozléhaly vrčivé povely a dupot holínek. Plukovník Hans Lunding, někdejší dánský důstojník tajné služby, slyšel, jak se otvírá zámek cely 22 těsně vedle jeho. "Ven!" S řinčením spadly na podlahu pouta z rukou i nohou. Škvírou ve dveřích viděl Lunding naposledy svého souseda, který byl do tábora přivezen teprve před dvěma měsíci. Malý muž se sněhobílými vlasy byl bledý. Věděl, co ho čeká. Předchozího večera předal Lundingovi přes zeď morseovkou svou poslední zprávu: "Můj čas vypršel. Nejsem vlastizrádce. Jako Němec jsem konal svou povinnost." O chvíli později uslyšel Dán ještě rozkaz: "Všechno svléknout!" Jako první z pěti zasvěcenců smrti byl na dvůr vyveden malý vězeň - nahý. Navzdory ponižujícím okolnostem byl klidný a soustředěný. Esesák, který přihlížel děsivé ceremonii, později vypověděl, že smrtelný zápas "trval velmi dlouho. Několikrát ho vytáhli nahoru a dolů."

Onoho 9. dubna 1945 mělo zemřít ještě tisíce lidí. Na východě padla "pevnost" Královec, na západě zuřila bitva v Porúří. Americké tanky se blížily k Labi. Ve Flossenbürgu a mnoha dalších táborech smrti umíral stále ještě bezpočet mužů a žen na šibenici a před popravčí zdí, na systematicky plánovanou podvýživu a v plynových komorách. Pachatelé vítězili nad svědky. Zvlášť to platilo o těchto pěti vraždách za ranního šera ve Flossenbürgu. Při jednom ze svých návalů zloby je nařídil Hitler osobně. A tak uvrhl do zániku muže, kterého dlouho obdivoval. Muže, který vedl pro tyrana válku stejně nápaditě, jako bojoval o to, aby od něj Německo osvobodil: šéfa tajné služby "Třetí říše" - admirála Wilhelma Canarise.

Sotva kdo z mocných hitlerovské diktatury byl hodnocen tak rozporuplně jako "malý admirál." Nikdo z nich také po válce nebyl tak ctěn a odsuzován jako on. Byl skutečně "zrádce," který "poslal na smrt mnoho tisíc německých vojáků," jak mínil jeden z jeho dřívějších životopisců? Nebo byl přece jen v první řadě Hitlerův efektivní pomocník, který byl "s režimem spojen bezpočtem pout," jak tvrdí mladší úsudek? Vedl aparát své tajné služby jako "geniální vůdce," jak konstatoval šéf CIA Allan Dulles, nebo tak "diletantsky" jak si později dělal legraci vedoucí Spolkové zpravodajské služby Reinhard Gehlen ("Canarisova rodinná společnost s ručením omezeným")? Jednal skutečně jako "ochránce a hlava odporu," jako ho chce vidět spolek někdejších příslušníků jeho úřadu, nebo zůstává váhavcem, "mužem, který nikdy nenašel cestu k svobodě činu"? Byl Hitlerovým pomocníkem nebo jeho nepřítelem? Nebo obojím současně?

Není sporu, že Canaris a jeho spolupracovník Hans von Dohnanyi umožnili židům a jiným pronásledovaným prostřednictvím tajné služby útěk do neutrální ciziny. Mnoho set jich bylo zachráněno před jistou smrtí. Někteří z nich zažádali na izraelském památníku holocaustu Yad Vashem, aby jejich zachránce Dohnanyi byl poctěn titulem "Spravedlivý mezi národy." Žádost byla zamítnuta. Tyto postavy jsou příliš rozporuplné, aby je bylo možno vyznamenat. Žádná kasárna v Německu nenesou jméno admirála Canarise. Nikdy se nehodil na hrdinu, ani v dobách své největší slávy jako šéfa tajné služby "Třetí říše," ani za éry Adenauera, kdy se z příslušníků hnutí odporu stali zářné příklady. Dokonce i v oslavovaném filmu o Canarisovi, kde hlavní úlohu

ztělesnil O. E. Hasse, převládla tragika nad heroismem. Cesta vzoru byla příliš klikatá. Příliš mnoho "šerosvitu" zahaluje tohoto muže, jak shrnuje jeho životopisec Heinz Höhne.

Když byl Wilhelm Canaris 1. ledna 1935, přesně v den svých čtyřicátých osmých narozenin, jmenován šéfem zahraničního úřadu/abwehru, byl již třicet let vojákem. Třikrát přísahal: císaři, republice a "vůdci." Zažil výšiny i úpadek německé vojenské nádhery, třikrát těsně unikl smrti a myslel si, že se svou funkcí velitele pevnosti v malém pobaltském městečku Swinemünde je vlastně již na konci své kariéry. Byl ženatý, měl dvě dcery ve školním věku, platil za vynikajícího jezdce a nadějného kuchaře. Canaris měl sice temné tušení, proč právě on měl převzít šéfovskou kancelář ve vedlejší budově ministerstva vnitra jako vedoucí onoho malého úřadu, který měl po abstinenci, vnucené versailleskou smlouvou, navázat na tradice vojenské tajné služby. Temné chodby budovy na Tirpitzově nábřeží velmi dobře znal. Zde se jako pobočník prvního ministra vnitra staral o kontakty s freikorpsy. Stále ještě vzpomínal na "krásné časy" boje proti "rudým." Jako starý námořní důstojník však také věděl, že odtud snil pro císaře svůj sen o ocelové námořní moci admirál Alfred von Tirpitz - onu národní posedlost, jíž byl naplněn i mladý Canaris a která ho navzdory vůli rodiny přivedla do uniformy námořnictva.
Tirpitzem vše začalo. Záplava článků, letáků a brožur, chválících válečné námořnictvo, kterou řídil a platil admirálův námořní úřad, se dostala i ke gymnasistovi Wilhelmu Canarisovi do Duisburgu. Brzy měl již jen

jediné přání, sloužit vlasti na moři. Otec, dobře situovaný obchodník ze železářského průmyslu rozvíjejícího se Porúří, by svého nejmladšího vlastně viděl raději jako kavaleristu. Pak však hlava rodiny zemřela na mrtvici, a cesta pro Wilhelma se uvolnila. Dne 1. dubna 1905 se stal císařským kadetem. Navzdory určité tělesné slabosti udělal rychlou kariéru. V roce 1908 napsal jeho první velitel: "Zdá se, že z něho bude dobrý důstojník, jakmile získá trochu více důvěry a sebedůvěry." Na počátku první světové války sloužil Canaris jako nadporučík na křižníku "Dresden," který operoval v jižním Atlantiku. Dne 31. srpna 1914 obdržela loď radiogram: "Vést křižníkovou válku dle mobilizačních nařízení." Všichni na palubě věděli, že se tento rozkaz rovná jistému zániku: obchodní války proti Royal Navy, největšímu loďstvu světa - a to bez základen v jižním Atlantiku. Teď se ukázaly následky budování bitevních lodí Alfredem von Tirpitzem: císařské válečné námořnictvo bylo příliš velké, aby mohlo být přítelem Británie, a příliš malé, aby ji dokázalo porazit. Plavba křižníku "Dresden" skončila 14. března 1915 v přístavu malého chilského ostrova Más a Tierra v jižním Pacifiku. Po krátkém boji s britským křižníkem "Glasgow" ztratila loď schopnost manévrovat a zuřily na ní požáry. Kodex cti námořnictva připouštěl již jen jedinou možnost, potopení lodi. Aby získal čas, vyslal kapitán svého jazykově nadaného nadporučíka ve člunu k Britům, aby s nimi vyjednával. Byla to první diplomatická mise v kariéře Wilhelma Canarise.

Když dorazil na palubu "Glasgowa," byl vyjednávač rychle odmítnut. Nebylo o čem jednat. Na jeho protest, že "Dresden" se nachází ve vodách neutrálního státu a že britský útok je proto porušením mezinárodního práva,

odpověděl britský kapitán chladně, že má rozkaz "Dresden" zničit. Ostatní otázky "pak mohou vyřešit diplomaté." Canaris musel "Glasgow" zase opustit. Přesto však získal pro komanda, kladoucí na palubě lodi výbušniny, rozhodující minuty. V 11.15 hodin rozervala ticho zálivu před Más a Tierra obrovské detonace. Posádka křižníku "Dresden" nastoupená na břehu naposledy zasalutovala, pak bylo mužstvo i důstojníci internováni chilskými úřady. Většina členů posádky považovala za velké štěstí moci od nynějška s dobrým zabezpečením a s pevnou půdou pod nohama čekat na konec války. Ne tak Canaris. Využil první vhodné příležitosti a uprchl počátkem srpna 1915 z poměrně málo střeženého tábora. Poprvé se zde projevuje neklid, který ho bude pohánět celý život - vnitřní odpor proti tlaku jeho situace. Koneckonců se nestal námořním důstojníkem, aby v okamžiku velkého zápasu zůstal sedět v suchu daleko od vlasti. Největší těžkost však měl ještě před sebou: uprostřed jihoamerické zimy musel přejít Andy, aby se z neutrálního Chile dostal do proněmecky ještě naladěné Argentiny. Byl to odvážný podnik. Nepočítaně uprchlíků při útěku přes hory zahynulo. Avšak Canaris to dokázal. Zdálo se, že v těle křehkého mladého důstojníka se skrývá energie, která zůstávala pozorovatelům na první pohled skrytá.

Admiralita v Německu odměnila jeho činorodost povýšením na kapitánporučíka. Potom byl Canaris převelen do Španělska. Jeho úkolem bylo vybudovat v neutrální zemi zásobovací síť pro německé ponorky. Námořní důstojník si teď říkal "pan Kika" a začal navazovat kontakty s více či méně seriózními španělskými osobnostmi, které měly jedno společné:

zájem o ilegální peníze vedení německého námořnictva. Nebyl to sice právě úkol "na poli cti," avšak Canarisovi se riskantní hra zalíbila. Pro osmadvacetiletého námořníka se otevřel nový svět. Již jako dítě si hrál s tajnými inkousty a vymýšlel si krycí jména. Teď byl uprostřed hry tajných služeb. Potěšení z maskování a hry na dvě strany ho neopustilo po celý život.
"Panu Kikovi" se skutečně podařilo zorganizovat zásobování německých ponorek u španělského pobřeží. Většinou za večerního šera se "mořští vlci" vynořovali v odlehlých zátokách a přebírali ze zásobovacích lodí maskovaných jako rybářské kutry munici, proviant a palivo. Vražedná válka proti osobním a obchodním lodím se tak - i díky Canarisovi - rozšířila na západní Středomoří. Teď, když byl úkol splněn, se u něj opět projevil ten charakterový rys, který se později, v dobách nejvyššího ohrožení, měl stát nejdůležitějším prvkem. Přátelům připadal jako pronásledovaný, jako člověk, který všude jen projíždí.
Počátkem roku 1916 ho námořnictvo vyslyšelo. Canaris dostal rozkaz, aby se dostavil do Kielu na palubu torpédového člunu: konečně zase na frontu. Jak se však dostat do vlasti? Jistá cesta, totiž počkat na ponorku, která by ho převezla přes Středozemní moře na Jadran, mu byla příliš dlouhá. Místo toho si nasadil nový převlek: jako tuberkulózní Chilan "Reed Rosa," který cestuje do sanatoria ve Švýcarsku, chtěl vlakem projet Francií a severní Itálií - středem nepřátelské země. Tentokrát se však kamufláž nevydařila. Jen několik kilometrů od švýcarských hranic ho zatkla italská policie. Canaris skončil ve vězení v Janově.

To, co se událo, se stalo předmětem legend. Jisté je jen to, že v polovině března 1916 se Canaris objevil opět svobodný v Madridu. Jak k tomu došlo? Jedna verze o dění v janovském vězení říká, že Canaris byl odsouzen k smrti, kněze, který ho připravoval na smrt prý chladnokrevně zabil a v jeho sutaně uprchl. Jiní životopisci se domnívají, že ho Italové prostě pustili pro nedostatek důkazů. Canaris sám později uváděl do protokolu jistého lékaře námořnictva hesla jako "špatné zacházení" a "útěk," ničím víc však nepřispěl k objasnění tohoto zamlženého úseku svého života - jak ostatně vůbec pečoval o mýtus o svém mládí.
Po neúspěšném pokusu "Reeda Rosy" se v roce 1916 přece jen podařilo horkokrevného mládence dostat do Německa - ponorkou. Tam se v obou posledních letech války dral vzhůru po žebříčku kariéry v císařském válečném námořnictvu a koncem války byl velitelem ponorky s pozoruhodnou bilancí: tři potopené a jedna těžce poškozená nepřátelská loď. Bylo na něj upozorněno dokonce i Jeho Veličenstvo.
Revoluce a porážka ve válce pak však z válečného hrdiny udělaly politizujícího důstojníka, který se objevoval vždy na zlomových místech mezi státem a armádou a tím si získal jistou proslulost. Levicově zaměřené noviny jako Weltbühne proti němu v roce 1928 otevřely "peprnými odhaleními" o vraždě Rosy Luxemburgové a o následném procesu úplnou kampaň. Ze změti obvinění a dementi nevznikl žádný jasný obraz; na Canarisovi však ulpělo podezření, že měl s vraždou něco společného - a to ne zcela neprávem. V noci 15. ledna 1919, kdy vojáci zavraždili vůdkyni socialistů, sice nebyl v Berlíně, avšak

jeho úloha při soudním objasňování případu ukázala právní znalosti, které neměly srovnání.
V týdnech po skončení války našel Canaris nový domov ve freikorpsu. Pod praporem boje proti domnělému nebezpečí "bolševizace" za sebou tyto jednotky zklamaných frontových vojáků zanechávaly po Německu širokou krvavou stopu. Příslušníci zvlášť radikální "gardové střelecké jízdní divize" na rozkaz svého velitele hejtmana Waldemara Papsta Rosu Luxemburgovou a jejího spolubojovníka Karla Liebknechta zatkli a potom zavraždili. Když váhající ministr vnitra Noske potom na nátlak svých sociálně demokratických soudruhů nařídil válečný soud s vrahem Luxemburgové, nadporučíkem Kurtem Vogelem, podařilo se Papstovi prosadit Canarise jako přísedícího soudu. Tím udělal z kozla zahradníka. Protože stejně jako většina bojovníků freikorpsu viděl Canaris v politické vraždě "rudé Rozy" spíš legitimní válečný akt než zločin.
Jako soudce vyzkoušel všechny možnosti jak zamlžit skutečné pozadí - s velkým úspěchem. Na konci dostal Vogel za "zneužití služební moci a odstranění mrtvoly" trest dvou let a čtyř měsíců vězení. Jeho představený Papst, který čin nařídil, se naproti tomu těšil dál svobodě a mohl ještě ve Spolkové republice bez právních následků hovořit o tom, že jeho vražedný rozkaz zachránil Německo "před vítězstvím komunismu," které by patrně "vedlo ke zhroucení celého křesťanského Západu." Soudce Canaris sám však nebyl s rozsudkem nad Vogelem spokojen. Dne 17. května 1919 se ve vězení Moabit objevil jakýsi nadporučík Lindemann a předložil písemný rozkaz k převedení vězně Vogela do jiné věznice. O několik minut později vrah Rosy

Luxemburgové společně s podivným nadporučíkem zmizel. Teprve příštího dne se ukázalo: Lindemann nebyl nikdo jiný než Canaris, jeho doklady a domnělý rozkaz k převozu byly padělané. Soudce osvobozuje jím odsouzeného trestance z vězení! Taková míra energie, jak znásilnit právo, přinesla Canarisovi již brzy pověst, že je mužem pro zvláštní případy.
Potrestán nebyl, místo toho ho ministr vnitra Noske povolal do svého úřadu, což se ministrovi samozřejmě hořce vymstilo: na jaře 1920 důvěřoval Noske Canarisovým informacím, podle nichž od armády nehrozilo žádné akutní nebezpečí, a byl tak dokonale překvapen Kappovým a Lüttwitzovým pokusem o puč. Pokus sice již za pár dní zkrachoval na generální stávce; ministr, který neprohlédl, že jeho pobočník je na straně spiklenců, se musel poděkovat. Ve většině ostatních zemí tohoto světa by patrně důstojník, který takto podrazil svého šéfa, musel minimálně odejít. Canarise naproti tomu komise osvobodila a přemístila ho do Kielu. Jeden představený, admirál von Gagern, o něco později dokonce napsal, že "zvlášť je třeba vyzdvihnout jeho věcné a trefné hodnocení politických poměrů." První demokracie na německé půdě se ukázala být příliš slabá na to, aby přiměla armádu ke skutečné věrnosti ústavě.

V roce 1935, když skončil dlouhý marasmus výmarské demokracie, se při hledání nového šéfa tajné služby ukázaly tyto staré "zásluhy" jako výborná vizitka. Navíc na sebe Canaris také upozornil akcemi vyjadřujícími podporu novým mocipánům. "Je třeba vyzdvihnout neúnavnou snahu námořního kapitána Canarise," chválil ho jeho nadřízený ještě dva měsíce před jmenováním

vedoucím tajné služby, "osobními přednáškami seznámit svou posádku s myšlenkami národního hnutí a s principy státní organizace nové říše. V této oblasti působil vzorně." I když to řada životopisců, kteří se s láskou starají o jeho obraz, nechtějí přiznat - Canaris zahájil svůj vzestup ve "Třetí říši" minimálně jako sympatizant národního socialismu. "Vždyť jsme s nimi souhlasili skoro všichni," přiznává Otto Wagner, Canarisův starý kamarád z námořnictva.

Vedle zkušeností z tajné služby za první světové války a žádoucího politického "postoje" tu byl ještě třetí důvod vybrat Canarise: známost s Reinhardem Heydrichem ze společných časů u námořnictva v roce 1923 na školním křižníku "Berlin." Heydrich, tehdy jako kadet Canarisův podřízený, byl nyní šéfem "bezpečnostní služby říšského vedoucího SS" (SD) a tím novým silným mužem říše. Jeho ctižádost vybudovat všeobsahující dohlížecí aparát vedla k neustálým kompetenčním sporům s Canarisovým předchůdcem, fregatním kapitánem Conradem Patzigem. Patzig zatvrzele hájil monopol svého úřadu na vnitřní kontrašpionáž a poznámkami, v nichž označoval SS za "svinskou bandu," si navíc vysloužil Heydrichovo nepřátelství. Takového šéfa úřadu nemohl ministr vnitra Blomberg, jehož heslem bylo převést armádu "bez povyku do nového státu," potřebovat. Patzig musel odejít. Blomberg si od Canarise sliboval funkční spolupráci s "černými" - námořnická minulost tu mohla pomoci. Když se nový šéf úřadu objevil na zahajovací návštěvě u svého předchůdce, prohlásil, jak se od něj očekávalo, že nebude mít pochopení pro neustálé problémy s Heydrichem. Patzig odpověděl popisem nebezpečí, která ve vznikajícím "vůdcovském státě"

spatřuje. Canaris chladně odpověděl: "Buďte klidný, s těmi hochy si už poradím." Patzig se rozloučil s temnými obavami.

I první kroky Canarise v úřadě na Tirpitzově nábřeží nebyly právě důvodem pro domněnku, že zde zraje vůdce odporu. "Poměrně starý a opotřebovaný" se nový šéf jevil svým podřízeným. Ošoupaná blůza uniformy, nahrbená chůze a "nedbalé způsoby" vyvolávaly zklamání. Navíc ještě národně socialistická hesla, která Canaris na rozdíl od bojovného Patziga dokázal opakovat jako modlící mlýnek. "Důstojník má být příkladem národního socialismu" poučoval své vedoucí skupin a varoval, že "nepolitický postoj je v národně socialistickém státě sabotáží a zločinem." Ve styku s SD a gestapem vyžadoval "kamarádskou spolupráci."
Sám šel příkladem a vyhledával Heydrichovu blízkost. Oba brzy zase navázali soukromé kontakty. V zahradě u Heydrichů hledaly obě rodiny uvolnění při kriketu. Manželka Erika Canarisová, která hrála výborně na violu, našla v šéfovi SD nadšené druhé housle. Tu a tam si zcela nemuzikální Canaris nasadil kuchařskou čepici a připravoval hudebníkům kulinářské požitky. Jeho specialitou byl salát ze sleďů s kaviárem a koňakem, prý také uměl vynikající plněné kotlety. I když byl později vztah mezi abwehrem a SS stále napjatější, oba šéfové udržovali své přátelství dál. Když se Canarisova rodina přestěhovala do zelené berlínské čtvrti Schlachtensee, nastěhovali se Heydrichovi do domu, který byl dosažitelný přes zahradu šéfa abwehru. Společné vyjížďky obou sousedů v parku Tiergarten navíc nabízely

pravidelnou možnost, řešit háklivá témata "zkráceným služebním postupem."

Canaris brzy vycítil, že by ctižádostivý Heydrich nejraději celý abwehr začlenil do bytnějícího aparátu SD, a tušil, že se mocenské poměry v Německu budou měnit stále více ve prospěch "černých." Frontální odpor, jaký praktikoval jeho předchůdce Patzig, neskýtal naděje do budoucnosti. Nový šéf abwehru sázel na sblížení. Uzavřel s konkurencí dohody a povzbuzoval své spolupracovníky k čilým služebním stykům s "kamarády." Tímto způsobem se mu postupně dařilo zajistit si prostor pro nerušené budování svého abwehru. Jeho jediným cílem v prvních letech v úřadě totiž bylo: vybudovat fungující vojenskou zpravodajskou službu. Erich Best, po dlouhá léta pravá ruka šéfa SD vzpomíná: "Jeho souboj s Heydrichem byl bojem o národně socialistický stát, nikoli proti němu."
Byl to podivný vztah, který spojoval vnějškově tak zásadně odlišné muže - jakýsi druh vzájemné lásky a nenávisti. Canaris si po prvním setkání s kamarádem z námořnictva do svého deníku poznamenal, že patrně nebude nikdy schopen otevřeně spolupracovat s Heydrichem, protože ten se stal "brutálním fanatikem." Heydrich zase varoval své spolupracovníky, že soused ze Schlachtensee je "starý lišák, před nímž je třeba se mít na pozoru." Proti tomu samozřejmě stojí vzpomínka Heydrichovy manželky Liny, podle níž jí Canaris často říkal, že v jejím manželovi vidí něco jako "svého syna."
Byly snad všechny ty společně strávené hodiny jen dvojí hra šéfa abwehru, aby měl možnost Heydricha soukromě vyslýchat - jak věří ochránci legendy o Canarisovi? Ne,

Canaris měl patrně "slabost" pro toho vysokého, blonďatého muže s mongolskýma očima. Snad v jeho ostré inteligenci, která neustále vytvářela odstup k okolí, poznával kus sebe. Oba muži občas projevovali měkkou, citlivou duši, která zvláštním způsobem kontrastovala s požadavky jejich profesního života. Oběma byla společná láska ke klamavým manévrům, trikům a fintám - ne náhodou byl oblíbeným sportem šéfa SD šerm s jeho jemnou hrou akce a reakce, útoku a obrany. Když oba pánové tajných služeb při svých ranních vyjížďkách hovořili o služebních věcech, podobalo se to patrně často slovnímu šermířskému souboji.
Walter Schellenberg, za války nový silný muž v Himmlerově tajné službě, navíc tvrdí, že se Canaris a Heydrich měli díky přitěžujícím materiálům vzájemně v hrsti. Žádný nemohl proti druhému nic podniknout, aniž by se sám nevystavil nebezpečí. Šéf abwehru prý uchovával akta o "neárijském" původu babičky rivala, zatím co Heydrich usilovně sbíral materiál o příslušnících hnutí odporu v úřadě svého protivníka. A tak se ke společně prožitým hodinám přidávala ještě rovnováha strachu. Dokonce i v době, kdy se z Canarise stal již zavilý nepřítel režimu, který do detailu věděl, že Heydrich je osobně zodpovědný za masové vraždy, stará náklonnost zcela neuhasla. Přelom roku 1941/42 prožili společně na Heydrichově lovecké statku Stolpshof a slzy, které Canarisovy tekly z očí při Heydrichově pohřbu v roce 1942 - po atentátu českých bojovníků hnutí odporu - byly patrně také pravé.

První rozhlédnutí bylo pro nového šéfa zklamáním. Při nástupu do úřadu našel Canaris v "liščí noře," jak se

budově abwehru na Tirpitzově nábřeží říkalo kvůli jejím mnoha chodbám a zákoutím, jen dezorganizovaný a málo výkonný "spolek." První oddělení plukovníka Piekenbrocka, které odpovídalo za získávání informací v zahraničí a bylo tak vlastně jádrem špionážního aparátu, se skládalo z hrsti agentů, kteří byli všechno jiné, jen ne vydatné zdroje. Canaris si věděl rady a začal budovat abwehr: během krátké doby měl úřad k dispozici dostatek financí, aby mohl získat armádu agentů, která Berlín informovala o zbrojních projektech nebo pohybech vojsk v zahraničí. Šéf zasahoval osobně všude. Canaris měl co říci, když se jednalo o ochranu německých zbrojních závodů; udílel rady při rekrutování agentů v zámoří a horoucně se zajímal o novinky v oblasti rádiového spojení a mikrofotografie. Důstojníci v centrále museli brzy změnit svůj prvotní soud a uznávali, že Canaris "má za ušima." Jeho abwehr měl sice ještě daleko k tomu být podobným nástrojem jako britská Secret Service, byl však dosti výkonný, aby Hitlera upozornil na šéfa úřadu.
Diktátor totiž nutně potřeboval informace pro své odvážné "víkendové skoky." Mobilizovala by Francie, pokud by zavedl brannou povinnost nebo vtáhl do demilitarizovaného Porýní? Canaris měl dodat odpovědi - a poskytl je k Hitlerově spokojenosti. Od prosince 1935 do března 1936 byl Canaris sedmnáctkrát povolán do říšského kancléřství. Hitlerovi se líbil jeho klidný přednes. Navíc měl čtenář Karla Maye potěšení z toho, když mu šéf tajné služby vyprávěl o dobrodružstvích svých agentů. Canaris si dokázal zajistit důvěru "vůdce" tak, že ten až do konce nechtěl věřit, že šéf abwehru je zapleten do spiknutí. Canaris se však v Hitlerovi mýlil. Důvěrníkům zcela vážně říkal: "Dá se s ním mluvit a i

všelicos uzná, když se mu to řekne klidně." Byl tak nadšený tím, že je v Hitlerově blízkosti a tím i u mocenských pák, že propadl skutečnému pracovnímu opojení. Jeho dcera Brigitta vzpomíná, "jak zřídka přicházel domů." Volnou sobotu pro své nejužší spolupracovníky zrušil už dávno, šéfové oddělení se museli objevovat dokonce i v neděli na poradách, tzv. kolonách. Když se očekávala důležitá zahraničněpolitická rozhodnutí, připadal Canaris jednomu z důvěrníků "jako elektrizovaný."

Za časného léta 1936 čas zase jednou dozrál: ve Španělsku vypukla občanská válka. Generál Franco, do něhož konzervativní rebelové vkládali své naděje, uvízl se svými elitními jednotkami ve španělském Maroku a neměl ani lodě, ani letadla, aby mohl své vojáky nasadit do bojů ve vlasti. S prosbou o pomoc se obrátil na Mussoliniho a na Hitlera. Diktátoři však váhali. Teď měl pomoci Canaris, který Franka poznal a ocenil na jednom setkání v Madridu. Při jedné poradě u "vůdce" zaloboval pro Španěla. V temných barvách vykreslil hrozící nebezpečí komunistického pilíře v jihozápadní Evropě a jako návnadu předestřel vyhlídku zahraničněpolitického vlivu ve Středomoří. Rozhodnutí padlo v noci 25. července 1936 v Bayreuthu po představení Wagnerovy opery Valkýra s Wilhelmem Furtwänglerem u dirigentského pultu. Hitler se s Göringem, Blombergem a Canarisem odebral do ústraní. Povzbuzen možná díky euforickému zážitku v opeře nebo díky radám svého šéfa tajné služby - teď se diktátor chtěl španělského dobrodružství odvážit.

Jen o dva dny později vzlétly první dopravní letouny Ju-52, aby vybudovaly pro Frankovy jednotky letecký most. O několik málo měsíců později ve Španělsku bojovali i němečtí vojáci "Legie Kondor." Canaris hrál v této zástupné válce ideologií hlavní úlohu: jeho abwehr prováděl čilou špionáž u "rudých" a informoval Franka o plánovaných ofenzívách protivníka. Po dlouhé týdny pobýval ve Španělsku - na zapřenou - a nechával svůj pracovní stůl v Berlíně bez povšimnutí. Teď byl zase ve svém živlu, stejně jako tenkrát v roce 1919, v týdnech, kdy bojoval ve freikorpsech, kdy ze zákulisí tahal za drátky. Specialisté z Canarisova úřadu byli dokonce pověřeni udržováním rádiového spojení mezi Frankovými jednotkami. Občanská válka udělala z německého šéfa tajné služby a španělského generála přátele na celý život. Kdykoli se Canaris po Frankově vítězství v roce 1939 objevil v Madridu, měl na něj Španěl čas. Na svůj berlínský psací stůl si šéf abwehru dokonce postavil Frankův portrét a jednomu důvěrníkovi prozradil, že zamýšlí důchod prožít ve Španělsku.

Zatím se však na odpočinek nedalo ani pomyslet. Abwehr rostl a navzdory všem třenicím s Heydrichovým SD se zdála Canarisova pozice ve wehrmachtu neotřesitelná. Ve výhledu pro rok 1938 bylo povýšení na viceadmirála. Svět Wilhelma Canarise by vlastně v této fázi národní iluze, kdy většina Němců ještě měla radost z toho, že patří k Hitlerovu "národnímu společenství," měl být v pořádku. Avšak právě v té době se Canaris začal měnit. Pracovníci úřadu to nejprve pozorovali na tom, že se jejich šéf začal chovat stále podivněji. Náklonnost k jeho dvěma drsnosrstým jezevčíkům Sepplovi a Sabině se změnila v posedlost. Na cestách často dlouhé hodiny

telefonoval, aby se informoval o náladě a trávení svých miláčků. Kdo psům nevěnoval dostatek pozornosti, rychle "vypadl," jak vzpomíná jeden z referentů. Canaris se jezevčíky zabýval dokonce i ve svém legendárním deníku, který se po válce ztratil. Jeden z důstojníků abwehru vypráví, že v něm "často pes byl v duchaplných obratech a sentencích stavěn před manželku."

Z Canarise se zřejmě stále více stával zvláštní člověk. Jako notorický hypochondr polykal obrovská množství různých léků. Nachlazené spolupracovníky posílal s panickými vysvětleními domů. Jeden z podřízených ho nazval "nejsložitějším nadřízeným mé třicetileté vojenské kariéry." Pobočníkovi se mohlo stát, podobně jako při jedné cestě vlakem z Wiesbadenu do Berlína, že ho šéf pošle zcela vážně za strojvedoucím s rozkazem, aby jel rychleji.

Jen někteří z jeho důvěrníků poznali, že jeho chování bylo odrazem vnitřní krize. Když jeho předchůdce v úřadě, Conrad Patzig, přišel na jaře 1937 na návštěvu, byl více než překvapen, že tentýž muž, který se před dvěma roky holedbal, že Heydricha a Himmlera "zvládne," teď deprimovaně naříká: "Od shora dolů to jsou všechno zločinci, kteří ničí Německo." Když mu tedy Patzig radil, aby se nechal odvolat, odpověděl Canaris: "Pokud odejdu, přijde Heydrich, a pak bude všechno ztraceno." Co se to během těch dvou let v čele abwehru událo? Není pochyb, že se Canaris i nadále považoval za "vůdcova" věrného šéfa úřadu. Když posluchače při přednáškách zapřísahal, že "pro důstojníka je dnes samozřejmé být národním socialistou," tak v tom stále ještě zaznívalo nejhlubší přesvědčení. První pochybnosti však již klíčily. Totalitní moc, jak se před jeho očima formovala v

Himmlerově esesáckém impériu, pronásledování židů a jinak smýšlejících osob, citelné klima teroru - to vše byly pro křesťana Canarise symptomy morálního úpadku. Stále však ještě doufal v očistu. Jeho naděje, že se lavinu podaří zastavit - i jeho přičiněním, ještě nevyhasla. V oněch dnech vysvětloval jednomu příteli, že člověk nemůže rozhodovat "jen podle účelu," musí zachovávat i "určitý etický základ."

Jak jeho pochybnosti rostly, dostával se do centra Canarisovy pozornosti jeden muž, s nímž ho nakonec osud spojil až do hořkého konce: Hans Oster, plukovník v oddělení III (kontrašpionáž). Oster pocházel stejně jako Canaris z generace důstojníků světové války, kteří nosili uniformu republiky jen s odporem. Na první pohled se zdálo, že temperamentní saský syn faráře, spíše poživačník a odvážlivec, má málo společného se spíše introvertním, někdy plaše působícím Canarisem. Zatímco stěnu Osterovy kanceláře zdobilo bojovné heslo "Orel nežere mouchy," na psacím stole šéfa abwehru stála bronzová soška tří opiček, které si zakrývají oči, uši a ústa: "Nic nevidět, nic neslyšet, nic neříkat." Ve skutečnosti však tito dva různí muži brzy tvořili velmi důvěrnou dvojici a hovořili spolu velmi otevřeně. Oster přitom byl vždy ten radikálnější. Jeho kritický postoj k režimu se začal projevovat dříve než u Canarise, již po zavraždění Röhma a je následovníků v SA; chtěl jednat rozhodněji než jeho šéf. Na rozdíl od Canarise Oster nikdy nevypustil z úst fanatická nacistická hesla, ve službě i doma říkával věci, které - jak si vzpomíná jeden z pracovníků - by ho "přivedly do koncentráku," kdyby se dostaly k nesprávným uším.

Rok 1938 se pro oba měl stát rokem rozhodnutí. Začalo to Hitlerovým útokem proti vedení armády, který historikové zlehčují jako "krize Blomberg-Fritsche." Během několika týdnů se museli poděkovat ministr vnitra Blomberg a šéf armády Fritsche - první proto, že se oženil s prostitutkou, druhý na základě gestapem zinscenovaného skandálu s prodejným hochem. Hitler se sám jmenoval vrchním velitelem wehrmachtu a na Fritschovo místo dosadil povolného Brauchitsche. Rozhořčení na bezectnými důvody odvolání zaměstnávalo důstojnický sbor wehrmachtu do té míry, že strategický význam této personální změny zpočátku pochopili jen málokteří. Byl to konec procesu "převzetí moci," teprve teď měl diktátor k dispozici totální moc.

Avšak Canaris, který již dávno patřil k nejlépe informovaným mužům říše, rychle prohlédl, o co jde. Měl ještě v dobré paměti protokol Hitlerova pobočníka Hoßbacha, který byl sepsán po tajném projevu "vůdce" 5. listopadu 1937. Před skupinkou vybraných špiček armády Hitler jasně a srozumitelně oznámil, že chce co nejdříve vést válku. "Jedinou cestou řešení německé otázky prý už je pouze násilí," zaznamenává protokol. Cílem má být "rychlé přepadení Československa." Hoßbach také zaznamenal, že Blomberg a Fritsche silně odporovali a diskuse byla vedena "velmi ostrou formou." Admirálovi to bylo jasné: Hitler pochopil, že s těmito váhajícími vojáky nelze dosáhnout vítězství ani vybojovat "životní prostor." Jejich odstranění neznamenalo nic jiného, než že výhybky byly nastaveny na válku.

Canaris byl ohromen. I on považoval Hitlerův kurs za sebevražedný. "Již první výstřely války," předvídal

temně, "budou znamenat konec Německa." Navíc způsob, jakým byli Fritsche a Blomberg propuštěni, do hloubi urazil jeho stavovské smýšlení. Když Hitler dokáže takhle zacházet s nejvyššími generály, jaké hodnoty pak ještě v Německu platí - mimo vůle diktátora? Richard Protze, od kadetských dob v císařském námořnictvu úzký přítel šéfa abwehru, viděl v této zkušenosti onen bod, kdy došlo k rozhodné změně: "Pokud hledáte nějakou událost, která otřásla Canarisovou loajalitou vůči Hitlerovi, pak je to právě tahle." Již za půl roku na to se z pochybujícího šéfa abwehru stal jednající nepřítel - a to přesto, že ho v době vlny národního nadšení nad úspěšným "anšlusem" Rakouska bylo možno spatřit po boku Hitlerových věrných. Ještě 22. dubna 1938 při projevu k důstojníkům ve Vídní nadšeně tvrdil: "Všichni jsme ještě pod vlivem oné události, která pozvedá německá srdce, vytoužené, dosažené, vybojované pod heslem: jeden národ, jedna říše, jeden vůdce." Dne 15. září pak tentýž Canaris nařídil vedoucímu oddělení Groscurthovi, aby vydal zbraně, ostré střelivo a výbušniny úderné jednotce majora abwehru Heinze, která neměla jiný úkol než zatknout "vůdce."

To byl vrchol "spiknutí pro mír," které se zformovalo v neštěstí věštícím létě 1938. Hnací silou a komunikátorem byl Hans Oster. Patřili k němu náčelník generálního štábu armády Halder stejně jako jeho předchůdce Beck, státní tajemník ministerstva zahraničí Ernst von Weizsäcker a někdejší lipský vrchní starosta Carl Goerdeler. Ti všichni chtěli zabránit tomu, aby Hitler říši, kterou v očích většiny z nich záslužným způsobem pozvedl, nyní uvrhl do zkázy. Abwehr se svými styky a informačními zdroji

se ukázal být vynikajícím aparátem pro zamaskování a koordinaci široce rozvětvené opozice. Canaris dokonce pro Ostera vytvořil zvláštní oddělení - oddělení Z - v první řadě proto, aby přítel mohl nerušeně pracovat. Oficiálně bylo určeno pro úkoly "ústřední správy," ve skutečnosti však sloužilo pouze politickým účelům. Referent abwehru Reinhard Spitzy, jehož psací stůl stál dvě kanceláře vedle Osterova vzpomíná: "Oddělení Z bylo vlastně oddělením "puč"."

Spiknutí začalo poznáním, že odpůrci jsou v menšině. Pokus získat špičky armády v případě vypuknutí války proti Československu pro jakousi generální stávku ztroskotal. Většina sice souhlasila s názory svého starého náčelníka generálního štábu Becka, podle nichž strategická situace Německa válku nepřipouští, vedoucí generálové však nebyli ochotni spiknout se proti svému vrchnímu veliteli. Pro většinu z nich to tak mělo zůstat až do roku 1945 - tragické paradigma a historická vina jedné generace vysokých důstojníků, kteří nenašli odvahu postavit právo a morálku nad svou poslušnost.

Druhého velkého zklamání se spiklenci dočkali od západních mocností: jako skuteční poutníci se v Paříži a Londýně objevovali vyslanci hnutí odporu, vyzývali k tvrdému postoji vůči Hitlerovým expanzionistickým choutkám a žádali o podporu pro opozici. Všechny pokusy však byly bezvýsledné: Západ zřejmě ještě nerozpoznal nebezpečí, které Hitler znamenal, a opozice "generálů a junkerů" se Londýnu jevila jako málo atraktivní alternativa národního socialismu. Nepochopení prekérní situace pučistů šlo tak daleko, že lord Vansittart, zahraničněpolitický poradce britské vlády, Goerdelerovi dokonce vyčítal, že to, co dělá, je vlastně "vlastizrada."

Pro Canarise to byly dvě lekce, na které nikdy nezapomněl. Vystřízlivělý se stáhl z přední linie spiklenců, aniž by však ztratil z očí velký cíl. "Jen pokračujte" říkal Osterovi. Detaily příprav ho zajímaly již jen v omezené míře. Nevěřil v úspěch nebo hrál na jistotu pro případ neúspěchu? Halder, Beckův nástupce, Canarise v těchto týdnech vnímal jako těžko pochopitelného člověka: "Často bylo těžké uhodnout, co chtěl člověku říci." Hitlerova eskalační politika vůči Praze však volala po činech. Vrchní velitelství wehrmachtu již dostalo cíle a termíny útoku. Canaris naléhal: "Konejte okamžitě!" Osterovi se podařilo v Erwinovi von Witzleben získat velitele pro převrat. Generál disponoval jako velitel obrany Berlína silnými jednotkami 23. divize. Byl vypracován plán, bylo třeba obsadit budovy a kasárna SS a gestapa. Berlínský policejní ředitel a veterán SA Wolf-Heinrich von Helldorf a šéf gestapa v hlavním městě Arthur Nebe patřili rovněž ke spiklencům, takže zásah policie nebylo předběžně třeba očekávat. Byl to plán, který sliboval úspěch.

Hitlera měla zatknout jednotka majora abwehru Heinze. Co se má potom s "Emilem," jak spiklenci svému protivníkovi přezdívali, stát, v tom panovaly rozdílné názory. Canaris a Halder ho chtěli buď nechat grémiem lékařů prohlásit za pomateného nebo ho postavit před soud. Přitěžujícího materiálu bylo k dispozici dost. Říšský soudní rada Hans von Dohnanyi, kterého admirál o rok později povolal do abwehru, založil již v roce 1933 obsáhlá akta o trestných činech diktátora. Naproti tomu vraždu tyrana, jak ji plánoval Heinz, Canaris "z

náboženského přesvědčení" odmítal, tak vzpomíná Franz Liedig, kamarád z dob freikorpsu.
Pak se však všechny plány zhroutily jako domeček z karet. Doslova z čistého nebe přilétl do Německa britský ministerský předseda Chamberlain, aby učinil Hitlerovi v sudetské otázce rozhodující ústupky. Pro spiklenecké plány to znamenalo okamžitý konec. V hodině mírového triumfu nebylo možno Hitlera svrhnout. Stalo se to, čemu by Canaris a ostatní spiklenci nebyli nikdy uvěřili: západní mocnosti obětovaly své československé spojence. Chamberlain doufal, že tím Hitlera natrvalo uspokojil, a svůj fatální omyl podepřel ještě svým radostně patetickým výrokem: "Mír pro naší dobu." Canaris to viděl realističtěji. Zdálo se, že se osud rozhodl pro Hitlera. Historický let britského premiéra umožnil Hitlerovi, který o tom ani nevěděl, odvrátit hned dvě nebezpečí: válku, kterou chtěl a o níž se vojenští historikové domnívají, že by ji Německo v roce 1938 prohrálo, a vnitřní převrat, který byl na spadnutí. "Byl by to Hitlerův konec," tvrdil rezignovaně Carl Goerdeler, členu spikleneckého kroužku.
Ale takhle vpochodovali němečtí vojáci do Sudet bez jediného výstřelu. Stejně jako po "anšlusu" Rakouska se přes celou zemi přelila vlna nadšení a víra ve "vůdcova génia" dostala nový impuls. Zdálo se, že se Canaris bez potíží přidal ke sboru gratulantů. Osterovi nakázal, aby urychleně nechal zmizet všechny dokumenty o státním převratu. Kruh spiklenců ostatně dostával trhliny: Witzleben se zlobil kvůli Canarisově a Weizsäckerově nesprávné zahraničněpolitické analýze, šéf abwehru zase kroutil hlavou nad diletantismem a, jak tvrdil jeden kamarád z abwehru, "nezodpovědnou bezstarostností"

mužů kolem Ostera. Canaris se stáhl a zatím nechtěl o plánech převratu nic slyšet.
Vrátil se zase zpátky do role šéfa úřadu věrného linii, věrného "vůdcova" vazala. Pracovníky úřadovny abwehru v Hamburku vyzýval, aby se mu hlásili s "německým pozdravem." Vyjížďky s Heydrichem, který, jak se zdálo, neměl o plánovaném puči ani ponětí, byly zase častější a pro Canarise zřejmě nebylo nic důležitější než zdokonalování jeho služby. První úspěchy nové špionážní sítě přišly právě včas, aby daly zapomenout dojmu z některých nesprávných hlášení abwehru během sudetské krize. Z USA "opatřili" jeho špioni plány nového bombardovacího zaměřovače pro bojové letouny, který vysoce předčil německá zařízení. Z Paříže dostala centrála tajné šifrovací kódy francouzského námořnictva. Šéf abwehru byl brzy u Hitlera zase vítán, směl "vůdce" doprovázet při oficiálních příležitostech jako byl křest bitevní lodi "Tirpitz" nebo při slavnostním návratu Legie Kondor ze Španělska.
Byla to všechno jen geniální přetvářka spiklence čekajícího na další příležitost - jak tvrdili po válce strážci Canarisova životopisu? Asi sotva. Pravdou je spíš to, že se Canaris vůbec nemusel měnit. Vždyť jeho největší starost, že Hitler vtáhne Německo do války, která by znamenala zánik, se ukázala být lichá. Ani přivtělení Sudet, ani "hmátnutí do Prahy" nestálo krev. On, Canaris, se mýlil - "vůdce" měl pravdu. Nejen šéf abwehru byl vzhledem k takovým úspěchům náchylný k fatální víře v zázraky. Podle Hitlerova životopisce Joachima Festa, kdyby Hitler tehdy padl za oběť atentátu, Němci by k němu patrně vzhlíželi jako k jednomu z největších státníků svých dějin. Bohužel bylo jen málo těch, kteří

se, jako propuštěný vrchní velitel armády Fritsch, nenechali zmýlit. "Tento muž," prorokoval v oněch týdnech, "je osud Německa, v dobrém i zlém, a tento osud dojde na konec své cesty; půjde-li do záhuby, ztrhne nás všechny - dělat se tu nedá nic." Canaris však tentokrát nepatřil k těm jasnozřivým; jeho obrat od pučisty k paladinovi odpovídal - jistě jen krátkodobé - iluzi, že válka je zažehnána, a můžeme vycítil vnitřní uspokojení, které Canaris pociťoval, že již není třeba kout plány proti státní formě, kterou po monarchii považoval pro Německo za myslitelně nejlepší.
Je také charakteristické, že i nadále považoval za možné, vystupovat i služební cestou proti teroru. Po pogromu z 9. listopadu 1938 poslal šéfovi OKW Keitelovi detailní zprávu o výstřelcích hnědé lůzy - v naději, že tak dosáhne alespoň protestu špiček armády. Avšak Keitel zprávu rozzlobeně odmítl s poznámkou, že vnitropolitické události nejsou v jeho kompetenci - což však Canarisovi nezabránilo posílat svému nadřízenému další seznamy zločinů. Šéf abwehru, pro nějž byla právní jistota císařství normálním stavem, jehož bylo třeba dosáhnout, se jako tonoucí stébla držel své představy o právu a řádu. Na obzoru se však již ohlašovala bouře, která měla odnést všechny naděje Wilhelma Canarise.

Ráno 26. srpna 1939, přesně v 3.55 hodin, zahájilo 13 mužů v civilu a jeden v uniformě palbu na nádraží Mosty u strategicky důležitého Jablunkovského průsmyku na jihu Polska. Obránci byli vytrženi ze spánku. O několik minut později byla budova nádraží v rukách útočníků. Velitel oddílu telegrafoval svým nadřízeným: "Nádraží Mosty dobito, ztráty: jeden zraněný." To, co hlásila

lakonická zpráva, byl první boj druhé světové války, šest dní před jejím začátkem, jak ho uvádějí historické knihy. Velitel, nadporučík Herzner, podléhal II. oddělení zahraničního úřadu/abwehru odpovědnému za sabotáže a akce komand. První výstřely války, o níž Canaris předpovídal, že bude znamenat "Finis Germaniae" konec Německa, vypálili muži jeho abwehru - bez vyhlášení války, v rozporu s mezinárodním právem.
Předcházející týdny admirálovi opět bez obalu odhalily rozpor, v němž se pohyboval. Hitlerova agresivní politika vůči Polsku a jeho pakt se Stalinem, který odporoval všem ideologickým prohlášením, rozbily jakoukoli iluzi, že po obsazení Prahy zavládne na mezinárodním poli klid. Jako šéf tajné služby přistoupil Canaris na základě rozkazu - a nápaditě - k organizování sabotážních akcí proti důležitým mostům, horským průsmykům a průmyslovým zařízením, začal dodávat informace o síle a rozložení polské armády a snažil se všemožně zamaskovat vlastní přípravy na válku. Jako vnitřní odpůrce válečného kurzu zase roztrušoval zprávy o nevyhnutelnosti války na dvou frontách a znovu marně hledal spojence mezi generály. K vážnému plánování státního převratu však tentokrát nedošlo. Zklamání z neúspěchu předchozího roku bylo ještě příliš hluboko zakořeněné. Na krátkou chvíli se ještě objevila naděje. Dne 25. srpna změnily dvě zprávy, které přišly zároveň z Říma a z Londýna, říšské kancléřství v blázinec. Mussolini sděloval, že Itálie ve válce nemůže pomoci, a Londýn informoval o uzavření paktu s Polskem. Hitler ztratil nervy. Odtroubil útok plánovaný na příští ráno, i když většina jednotek již byla na pochodu. Byl to téměř

zázrak, že se všechny svazky - až na oddíl nadporučíka Herznera - podařilo zastavit.
Canarisovi spadl kámen ze srdce. Copak se diktátor do morku kostí neblamoval? "Vzhůru do brambor, ven z brambor," žertovali pobočníci v budově abwehru. Domácí pán dal průchod své radosti ve své kanceláři: "Z téhle rány už se nevzpamatuje. Mír je na dalších dvacet let zachráněný." Starosti mu dělal jen úderný oddíl nadporučíka Herznera v Jablunkovském průsmyku. Co když zapříčiní mezinárodní krizi a přece jen vyvolá válku, kterou Hitler právě zrušil? A skutečně, Herznerův oddíl se dostal již pod palbu polských jednotek, když zachytil rozkaz k návratu. Jelikož oddíl neměl ztráty ani na mrtvých, ani na zraněných, nezůstal Polákům žádný důkaz o tom, kdo se to chtěl zmocnit jejich nádraží. Zdálo se, že celá záležitost dopadla ještě dobře.
Za svítání 1. září však nebylo po blamáži, z níž Canaris pociťoval velké zadostiučinění, ani památky. Bez jakékoli známky nedostatku poslušnosti napadl wehrmacht polského souseda. Když šéfovi abwehru večer před útokem doručili rozkaz k úderu, nedělal si už žádné iluze. Canaris nebyl pacifista, ale realista: logika situace ve světové politice musela na konci nutně vést k zániku Německa. V tom měl už dávno jasno stejně jako v obrovské síle nových zbraní, které přinesou mnohem víc utrpení a smrti než světová válka 1914 - 1918. I v tom měl mít pravdu. Důvěrník z okruhu Ostera, někdejší gestapák Hans Bernd Gisevius, potkal admirála ještě večer 31. srpna v budově abwehru na Tirpitzově nábřeží. Canaris prý byl jako v tranzu a pak hlasem "dušeným slzami" prý pln temných předtuch řekl: "To je konec Německa."

Hlášení o prvních úspěších nejprve tyto temné myšlenky odsunula stranou. Rychleji než se očekávalo převálcoval wehrmacht svého polského protivníka, a to i díky přípravám abwehru. Canaris se na krátkou dobu slunil v úspěchů svých komand a sabotážních akcí. Když například velitel VIII. Armádního sboru generál Busch chválil 400 bojovníků získaných od úřadovny abwehru ve Vratislavi, tak si toto uznání připsali k dobru i v centrále. Admirálovu náladu však začaly brzy kazit zprávy hlášení jeho úřadoven abwehru - hlášení, která ukazovala skutečný charakter této války. O "polském útoku" na pohraniční vysílač v Hlivicích, který propaganda vydávala za příčinu války, se dověděl, že ve skutečnosti ho "sehráli" příslušníci SD v polských uniformách. Mrtví, které tisk vydával za oběti bojů, pocházeli z márnic německých koncentračních táborů. A jeho abwehr opatřil pro tento první válečný zločin polské uniformy! Týden po začátku války mu Heydrich sdělil, že hlášení o systematických popravách nepřehánějí. "Obyčejné lidi ušetříme," vysvětloval partner při vyjížďce chladně, "šlechtu, popy a židy však musíme vyhubit." Návštěvy na frontě a cesty autem přes zničenou Varšavu admirála zcela deprimovaly. "Z toho se budou zodpovídat ještě děti našich dětí," vykřikl rozhořčeně při pohledu na uprchlíky a zříceniny, "dopadne na nás Boží spravedlnost."

Může být podivné, že muž, který znal všechna tajemství působení a cílů německých zbraní, měl při pohledu na způsobené škody pocit, jako kdyby ho někdo udeřil do hlavy. Jistě - neustálé výkyvy mezi loajalitou a odporem silně poznamenaly nervovou soustavu citlivého admirála. Avšak děs, který se v něm v bitevní vřavě usadil, byl

něčím víc než oslabenými nervy - bylo to děsivé poznání popření všech hodnot, jimž Wilhelm Canaris po celý život věřil. Hitlerovo polské tažení již nebylo válkou, na niž by se hodil Clausewitzův výrok, že "válka je pokračováním politiky jinými prostředky." Zde vytáhla do boje vražedná ideologie, jejímž cílem nebylo vítězství či porážka, ale přežití, nebo zničení. Císařův kadet jasně viděl propast, kterou vyhloubil jeho nový pán. Svému zástupci Bürknerovi řekl: "Válku vedenou s popřením veškeré etiky nelze nikdy vyhrát. Na zemi existuje i boží spravedlnost."
Canaris vyvodil důsledky - navzdory všem temným domněnkám. Dne 12. září 1939 podal šéf abwehru ve "vůdcově" vlaku hlášení o zločinech za frontou. Adresátem byl zase Keitel. Záznam tohoto rozhovoru byl použit jako důkaz v norimberském procesu. "Upozornil jsem generálplukovníka Keitela na to, že vím o tom, že v Polsku jsou plánovány rozsáhlé akce. Za tyto metody bude svět činit odpovědným wehrmacht." Keitel odpověděl stroze, že "vůdce" o té "věci" již rozhodl a "pokud s tím wehrmacht nebude chtít mít nic společného," pak se budete muset smířit s tím, "že se vedle něho objeví SS a gestapo." Canaris opět narazil na šéfa OKW, jehož odpověď ukázala do jaké míry byl do celé věci zapletený.

Na Canarisův příkaz teď začal jeho celý aparát pracovat proti teroru. Prominentní varšavský vrchní rabín Schneersohn byl za pomoci abwehru propašován do ciziny, když byl o pomoc diskrétně požádán americký konzulát. Stejně tak umožnil odjezd do Švýcarska vdově po někdejším polském vojenském atašé Szymanském,

kterého poznal v Berlíně, a zajistil jí a jejím dětem za peníze abwehru více než důstojný pobyt. To byly první dokumentované Canarisovy pomocné akce, mnohé další ještě následovaly. Jejich motivem byla humanita vůči pronásledovaným. Nebezpečí, že gestapo nebo SD tyto akce odhalí, bylo velké. Canaris však ještě měl dostatek moci, aby mohl vyšetřování zastavit nebo záchranné akce maskovat jako fiktivní operace tajné služby. Kdykoli známí, spolupracovníci nebo jeho manželka Erika požádali o pomoc - Canaris, Dohnanyi nebo Oster jednali. Často byly dotyčné osoby prostě "povolány do služby v abwehru," aby je ochránili před pronásledováním. Důvod nouzového stavu přitom nehrál roli. Ať "socialisté, komunisté, svobodní zednáři, židé nebo biblisté," ti všichni mohli najít pod střechou abwehru ochranu, jak vzpomíná Canarisův známý Franz Josef Furtwänger.

Odvaha, s níž admirál a jeho pomocníci "sahali mezi zuby" vražedné mašinérii (jak vzpomíná někdejší účastník záchranných operací Helmuth James von Moltke), nebyla jen projevem statečné lidskosti. Canaris byl pronásledován také výčitkami svědomí, které mu způsobovalo jedno z jeho oddělení. Ruku v ruce s Heydrichovými vražednými komandy se honu na polské židy, šlechtu a duchovní účastnila také jedna jednotka abwehru: tajná polní policie (GFP). Její velitel, plukovník Wilhem Kirchbaum z protišpionážního III. oddělení abwehru, pracoval před válkou v hodnosti SS-Standartenführera v hlavním úřadu SD. Jeho staré kontakty mu umožnily, že nyní mohl zajišťovat bezproblémovou spolupráci s kamarády ze zásahových jednotek. Již brzy jeho jednotka plnila svůj úkol bojovat

v zápolí proti "všem národu a státu nebezpečným snahám," a to tak efektivně, že Heydrich dne 15. září 1939 žádal GFP, aby "své popravy prováděla sama." A za ruského tažení se 6000 mužů této jednotky dalo od vražedných komand SS odlišit jen podle stejnokroje wehrmachtu. Dohlížela na popravy, koordinovala zásahy "kamarádů z SS" a soustředila se především na vyhledávání částí židovského obyvatelstva, které zatím unikaly pronásledování.

GFP sice byla relativně izolovanou a nezávislou částí aparátu abwehru, lze si však představit, jak moc Canaris trpěl hlášeními, která mu III. oddělení předkládalo. Jak moc na něj doléhalo, že jeho stále rostoucí úřad se stal efektivním nástrojem vražedného tyrana. Důvěrníci informovali o rozhovorech s ním, které se stále znovu vracely k otázce odstoupení. Nejčastějším argumentem v těchto rozhovorech bylo, že by se abwehr v Himmlerových nebo Heydrichových rukách stal ještě nebezpečnějším nástrojem hrůzovlády, což se také po Canarisově pádu ukázalo. Může člověk převzít odpovědnost za vraždy, aby zabránil ještě většímu zlu?

Canarisovi stačil jeden pohled na svůj úřad, aby poznal, v jak bezvýchodné situace jsou on, Oster a těch několik málo věrných. Za války vzrostl počet příslušníků abwehru na více než 10 000. Do záchranných akcí bylo zasvěceno nebo se dokonce podílelo na plánech převratu nanejvýš 50 osob. Zbylá většina se skládala z Hitlerových přívrženců nebo z více či méně konformních funkcionářů. Především III. oddělení platilo kvůli své blízkosti Himmlerovu "říšskému bezpečnostnímu úřadu" (RSHA) za baštu nacistických fanatiků. A pak tu byl rostoucí počet poddaných, kteří své kompetence v

nakládání s devizami a svých služebních povinností zneužívali k soukromým účelům. A tak stereotypní výčitky černé konkurence na adresu Canarise naznačovaly, že u něj "jsou korupce a ulejváctví" na postupu, jak se vyjádřil referent RSHA Wilhelm Höttl. I Höttlův šéf Schellenberg shrnul, že "vedle vynikajících sil, se tam pohybuje množství neschopných mužů a sbírka podivných existencí."

Vzhledem k vývoji ve vlastním úřadu měl Canaris více než kdy dřív pocit osamění a fatalismu, ze kterého se pokoušel uniknout stále častějšími služebními cestami. Jeho průvodci ho často nacházeli v pološeru katolických kostelů, kterým tento prostestant dával přednost jako tichým místům k meditaci. Překvapivě rychlé vítězství nad Polskem ho již nedokázalo oslnit. "Válka je ztracená," svěřil se starému kamarádovi z freikorpsu Erhardtovi, "lhostejno, kolika vítězství ještě dobudeme." Již v den kapitulace Varšavy oznámil Hitler špičkám wehrmachtu, že chce co nejdříve udeřit proti Západu, pokud možno ještě v listopadu. Hlavou nad tím kroutil nejen Canaris. Většina generálů považovala zimní útok polským tažením oslabenými jednotkami za sebevraždu. Staří pučisté z roku 1938 ještě jednou ucítili svou šanci. Náčelníkovi generálního štábu Halderovi se dokonce podařilo dočasně získat pro plán generální stávky generálů i svého vrchního velitele Brauchitsche. Canaris opět naléhal. Jak později tvrdil Halder, admirál prý "hrál úlohu pohaněče." Osobně se vydal za velitelem skupiny armád Západ. Ve svém zavazadle měl složky o německých zločinech v Polsku a analýzy výhledů dalšího vedení války. Canaris se však měl brzy zklamaně přesvědčit, že generálové jsou spíš ochotni uposlechnout

sebevražedný rozkaz k útoku než uprostřed války spřádat spiklenecké plány. Jedno odmítnutí následovalo druhé. I když s ním v hodnocení někteří velitelé jednotek souhlasili - nikdo z nich neměl odvahu vyvodit důsledky. V hlavním stanu nacistům příznivě nakloněného generála Reichenaua na zmínku o německých zločinech v Polsku dokonce náčelník štábu Paulus - pozdější tragická figura od Stalingradu - odpověděl, že krvavý postup byl "z válečného hlediska nutný." Když se pak ještě dověděl, že Brauchitsch, místo aby jednal, se sešel s Hitlerem a z této schůzky se vrátil bez výsledku a řádně vyčastován nadávkami, s konečnou platností se vzdal naděje na jednotný odpor vedení wehrmachtu. "Už o těch povolných generálech nechtěl nic slyšet," poznamenal si důvěrník Groscurth.

Opětovný krach vyvolal u Canarise stejnou reakci jako v roce 1938. Zdánlivě bez pohnutí se vrhl do práce pro válku, které ještě nedávno chtěl zabránit. Ve skandinávském tažení a při přípravě západní ofenzívy odložené na léto 1940 bojoval abwehr zase v přední linii. Průzkumné letouny luftwaffe fotografovaly na Canrisovu objednávku belgická a francouzská opevnění, agenti II. oddělení "obstarávali" uniformy protivníka a šéf abwehru byl pravidelným hostem "válečné rady" diktátora. Protokol z jednoho zasedání v říšském kancléřství ho zobrazuje jako odborníka, který brilantně uvádí údaje o síle nepřátelských bunkrů a odpalovacích zařízeních u mostů. Zvláštnímu oddílu abwehru, praporu (později divizi) "Brandenburg" připadla při bleskovém dobytí mostů přes Maasu prvního dne tažení klíčová úloha. Zdálo se, že se Canaris opět vrátil do kroužku paladinů, a

i přátelé dokazáli těžko rozlišit, zda vyměnil jen masku nebo i frontu. 1. dubna 1940 se dočkal povýšení.
Šéf abwehru se i vnitřně vzdálil pučistům ve vlastním domě. Oster i Dohnanyi chtěli jednat i bez podpory armády. Jejich novým heslem bylo: nejprve odstranit Hitlera, řešení problémů se najde potom. Ve svém zoufalství zapomínali na základní bezpečnostní opatření. Oster cestoval se seznamem potenciálních spiklenců od jednoho partnera k druhému, jako kdyby byl imunní proti sledování gestapa. Generál von Witzleben, který byl vlastně přístupný všem plánům na převrat, ho bez dlouhých cavyků ze svého hlavního stanu vyhodil, když uviděl nebezpečný obsah jeho aktovky. Halder "věčnému pučistovi" zákazal přístup do generálního štábu armády. I vedoucí II. oddělení Erwin Lahousen se velmi divil, když se ho Oster náhle zeptal, zda by nemohl opatřit výbušniny a roznětky pro útok na Hitlera. Na Lahousenův dotaz, zda o tom ví Canaris, Oster odpověděl: "Ne, starý se už i tak zbláznil."
To byl okamžik, ve kterém se cesty někdejších přátel, Canarise a Ostera, rozešly. Admirál se vrátil do své role Hitlerova pomocníka. Zatím co jeho přítel z opětovného krachu čerpal maximální rozhodnost. Hans Oster se teď vydal cestou, o níž věděl, že jeho průvodcem bude osamělost. Když armáda nebyla schopná se vlastními silami zbavit démona ve svém čele, pak podle jeho kalkulace musela generálům otevřít oči zdrcující porážka. Byl připraven obětovat za to životy německých vojáků. Oster tím překročil práh, za nějž se Canaris nikdy nedostal. Stal se vlastizrádcem. Od listopadu 1939 zásoboval Západ prostřednictvím jednoho známého, nizozemského vojenského ataše Gijsbertuse Sase,

informacemi o útočných plánech wehrmachtu. Zároveň začal příslušník abwehru Josef Müller, civilním povoláním právník z katolického prostředí Bavorska, na Osterův příkaz informovat o přípravách tažení důvěrníky ve Vatikánu, s nimiž oficiálně projednával britské mírové podmínky.
Oba prameny začaly téci bez vědomí Canarise a oba nezměnily ani to nejmenší na běhu věcí. Jelikož byly termíny norského tažení a kampaně na Západě několikrát posunuty, dodávali krtkové v abwehru stále znovu změněné informace. Inflace termínu však vzbudila nedůvěru adresátů - jakož i nedostatečná legitimnost zdrojů. A tak nevplula ani německá invazní flotila u norských fjordů před děla Královského loďstva, ani nizozemská armáda nebyla uvedena do pohotovosti. Nakonec riskoval Hans Oster svůj život zbytečně. Hitler znovu oslavoval bleskové války, které vyhnaly jeho nimbus do absurdních výšek. Bez náznaku ironie ho šéf OKW teď velebil jako "největšího vojevůdce všech dob." Pro opozici v armádě znamenaly německé úspěchy tvrdý úder. Mezi mnoha veliteli jednotek, které bylo možno počítat ke spiklencům, se teď šířila euforie a víra ve "vůdce." Vrcholné okamžiky Hitlerovy slávy jako vojevůdce také znamenaly největší úpadek hnutí odporu.
Účinek Osterova zoufalého činu se projevily až po válce. Při hledání viníka německé porážky nafoukli nacisté a lidé "včerejška" "zradu" nejvyššího a mylně označili Canarise za spoluviníka. Časopis "Heidenbote" například napsal v roce 1955: "Canaris odhalen jako zrádce" a pod obrázek pochodujících vojáků připojil titulek: "Jejich námaha byla zcela zbytečná." I Brigitta Canaris, admirálova dcera, může hovořit o zkušenostech, které

sahají od potíží s německými úřady po osobní útoky. Rodina proto dala přednost tomu prožít první poválečná léta ve Španělsku. Pro historické povědomí padesátých let je asi charakteristické, že v hledání příčin porážky wehrmachtu zabíralo více prostoru než otázka po příčinách jeho poslušnosti vůči zločinci století.
Canaris se o prozrazení západní ofenzívy dověděl v červnu 1940. Jak se dalo očekávat, byly Osterovy telefonické rozhovory se Sasem odposlouchávány. Teď ležel na stole jejich přepis. Chybělo jen jméno volajícího. Admirál byl překvapen. V nařízeních jeho III. oddělení seříkalo: "Kdo se odváží vztáhnout ruku na svou vlast, je synem smrti." Nebyla to prázdná floskule, ale výraz nejhlubšího přesvědčení. V roce 1937 ospravedlňoval plamennými slovy rozsudek smrti nad německým kapitánem, který vyzvídal pro Československo. Jak se Canaris tehdy vyjádřil, zrádce "ztratil život i čest a svou vlastní i širší rodinu uvrhl do nevýslovného neštěstí."
A teď stál společně s Heydrichem před zuřícím Hitlerem, který nařizoval vypátrání a zneškodnění zrádce. Canaris vypustil své kontrašpinážní slídiče. Vyšetřovatelé však přicházeli s výsledky, které by patrně raději neznal. Jednoho rána roku 1941 vstoupili s vážnou tváří do šéfovy pracovny Oster a vedoucí skupiny Abwehr III F, Joachim Rohleder. Ten položil na stůl akta, jejichž desky nesly kódové označení "Palmová ratolest." Odborník na lov špionů pak bez obalu řekl, že jeho pátrání v Římě ukázalo, že za prozrazení termínů útoku není odpovědný nikdo jiný než nadporučík Josef Müller a plukovník Oster. Oster se bránil jen chabě. Rohlender později řekl, že to na šéfa úřadu "viditelně zapůsobilo." Přítel Hans Oster vlastizrádcem! Jistě, jednal na základě motivů,

které s ním Canaris sdílel. Překročit tento Rubikon však bylo pro admirála nemyslitelné.
Staré přátelství však ještě jednou zvítězilo nad odporem proti tomuto činu. Rohlender měl dojem, že špatně slyší, když mu Canaris vysvětloval, že by se vyšetřování ve věci "Palmová ratoslt" mělo zastavit, protože není "dost přesvědčivé." Ctižádostivý vedoucí skupiny, který nepatřil do kruhu zasvěcených, energicky protestoval. Věděl, že jeho důkazy jsou dobré. Pak se ale podřídil rozkazu, poukázal jen na to, že gestapo "mohlo stejné vyšetřování vést se stejným úspěchem." A skutečně, admirál si dělal velké starosti se svými rivaly z říšského bezpečnostního úřadu. Co věděl Heydrich o Osterově chybném kroku? Ani ranní vyjížďky, ani kontakty v úřadu protivníka nepřinesly poznatky o nějakém podezření. SD skutečně ještě tápalo ve tmě, i když velká snaha abwehru být informován o stavu vyšetřování byla "nápadná." Tak alespoň vzpomínal později jeden pracovník Heydrichova úřadu.
Zdálo se, že Oster ještě jednou vyvázl, ale jeho šéf a důvěrník už nechtěl o plánech převratu ani slyšet. Canaris přikázal zničit všechny podklady o komplotech z minulosti. V Osterových a Dohnanyiho skříních stále ještě ležely návrhy vlád, seznamy a příkazy pro ten velký den, který nikdy nenastal. Dohnanyi však ani nepomyslel na to, že by tento rozkaz splnil. Právník nesbíral od dob svého působení jako referent na ministerstvu spravedlnosti přitěžující materiál proti režimu a doklady o vůli k odporu jen proto, aby je teď spálil. Později tvrdil, že papíry "nezničil proto, aby jednou mohl dokázat, že i my civilisté jsme něco dělali." Dohnanyi nechal velkou

část aktů uložit v sejfu hlavního stanu armády u Zossenu. Bylo to rozhodnutí, které stálo životy.
V létě 1940 si diktátor zase jednou zavolal šéfa tajné služby, o jehož dvojím životě stále ještě neměl ani tušení. Po vítězství nad Francií přitahovalo pozornost dobyvatele Španělsko. Podle Hitlerovy kalkulace teď měl Franco buď ze staré vděčnosti vstoupit do války po boku Německa nebo alespoň podpořit útok na Gibraltar, na nějž si Španělsko již dlouho činilo nárok. Skalní pevnost platila za Achilovu patu britského království. Alfréd Jodl, Hitlerův nejmilejší stratég, přišel s nadějnou devizou, že přerušení námořních cest ve Středozemním moři by mohlo "zlomit anglickou vůli k odporu." K přemlouvání Madridu však bylo třeba muže, který na rozdíl od ministra zahraničí, mluvícího jen německy, znal mentalitu a jazyk Španělů. Hitler si vzpomněl na Canarisovu úlohu ve španělské občanské válce a vyslal šéfa tajné služby.
O něco později, 23. července 1940, se Canaris setkal se svým starým spolubojovníkem. Caudillo byl německým plánům zřetelně nakloněn. Za podpory španělských zpravodajců směl Canaris a jeho tým abwehru zkoumat možnosti útoku na Gibraltar. Již brzy byl nalezen také krycí název: "Operace Felix." Z Algeciras studoval dalekohledem gibraltarské bunkry a dělostřelecká postavení. Canaris chodil v šedém flanelovém obleku a na hlavě nosil velký letní klobouk se širokou krempou. Se svými průvodci hovořil jen španělsky. Když musel v hotelu prokázat svou totožnost, pokládal na pult recepce argentiský pas na jméno Guillermo - mistrovské dílo padělatelské dílny abwehru. Canaris byl rád, že je zase ve Španělsku a že má úkol, který neměl nic společného se

zradou a spiknutím. Již brzy připravoval plány pro "Felixe." Jeden předpokládal, že své "Brandenburčany" provede v civilu po odlehlých cestách Španělskem, a druhý se zabýval detailně dělostřeleckými a leteckými útoky, aby bubnovou palbou Brity zlomil natolik, že by se dalo zaútočit. Přípravy ze strany Německa běžely na plné obrátky, chyběl však základní předpoklad - konečný souhlas Franka.
Španělský diktátor však viditelně váhal, nechtěl vsadit na nesprávného koně. Přerušené přípravy na německou invazi do Anglie a rostoucí čísla ztrát luftwaffe signalizovaly, že Hitlerova hvězda možná začíná zapadat. Ostatně vstup do války po boku Německa stejně kvůli dezolátnímu stavu španělské armády nepřicházel v úvahu a povolení průchodu německých jednotek mohlo znamenat být stržen do eventuálního krachu "tisícileté říše." Hitler byl otálením Španěla zklamán, zesílil však své snažení. Oba diktátoři si na říjen dohodli setkání na španělsko-francouzských hranicích. Půdu pro tyto rozhovory měl připravit opět Canaris, který se s Caudillem setkal v polovině září.
Emisar však svůj úkol nesplnil. Canaris už věděl nejen o Frankově vnitřní změně kurzu, ale také o "plánu Barbarossa" a ani nepomyslel na to, že by se měl angažovat pro Hitlerovu válku. Místo toho radil svému protějšku sobě vlastním jazykem, aby dal ruce pryč od nějakého angažmá pro hákový kříž. Nadšení pro "operaci Felix" bylo to tam. Teď chtěl Canaris svým dílem přispět k tomu, aby před válkou ochránil ten kout Evropy, který měl nejraději. V jedné zprávě do Berlína vykreslil situaci Španělska tak temnými barvami, že odmítnutí Španělska ani nevyvolalo překvapení. "Vnitropolitická situace

Španělska," přeháněl, je prý "velmi, velmi špatná a Frankova pozice není zdaleka pevná." Vyslanec tím přešel na druhou stranu. Místo aby caudilla podle příkazu přemlouval, vystupoval jako zastánce španělské neutrality. Franco na tuto pomoc nikdy nezapomněl. Když se vdova po admirálovi s dětmi po válce usadila v Madridu, čekal na ni velkorysý byt a zajištěný příjem.

V Berlíně Canaris s překvapením zjistil, že Hitler dvojí hru neprohlédl a že mu nemá ani za zlé krach španělské mise. Diktátor dokonce hodnotil postup šéfa špionů jako "velmi chytré," jak po válce vzpomínala Himmlerova pravá ruka Karl Wolff. Dlouho se z toho šéf abwehru však radovat nemohl. Od přelomu let 1940/41 mu na stůl přicházelo stále více papírů, které oznamovaly tažení proti Sovětskému svazu: "plán Barbarossa." Canaris opět trpěl rozporem, do něhož upadal před každým novým Hitlerovým útokem. Zase hledal spojence, aby mohl mobilizovat proti diktátorovým záměrům. Hovořil s Halderem, Weizsäckerem a dokonce i s Keitlem. Všichni měli obavy. Keitel se dokonce v jakési revoltě nejhorších pochlebovačů sešel s Ribbentropem, aby Hitlera odvrátili od jeho plánů. Nakonec však uposlechli "vůdcova" rozkazu a zůstali na svých místech - i Canaris. Všichni zůstali v poutech své loajality. A třeba se zase splní předpověď jejich vojevůdce, že se ruský "kolos" zhroutí již po prvních úderech wehrmachtu...

Ve stejnou dobu, kdy konspiroval s odpůrci "Barbarossy," se Canaris vrhl do zpravodajské práce s elánem, který se dal vysvětlit jen jeho příliš těkavým charakterem. Nejprve stál abwehr před problémem, že v Sovětském svazu neměl žádné agenty. Za tuto mezériii mohl Hitler osobně, protože po uzavření paktu se

Stalinem v roce 1939 přišel z nejvyšších míst zákaz jakékoli zpravodajské činnosti u nového spojence. V tomto dilematu, který si způsobili sami, sáhli Němci dokonce po starých materiálech polské rozvědky, které ukořistili v roce 1939. Letecký průzkum létal na jednu misi za druhou, čímž získali přehled o postaveních Rudé armády. Pokud se však týkalo kapacity sovětského zbrojařského průmyslu, tam tápali v temnotách. A tento nedostatek se již za několik měsíců ukázal být osudovým. Druhou velkou těžkostí byl úkol zamaskovat pochod wehrmachtu. Jak ale skrýt před světem tři miliony vojáků a více než 3000 tanků? Canaris začal po Evropě rozšiřovat dobrodružné zprávy. Jednou jeho šeptaná propaganda hovořila o tom, že wehrmacht transportem jednotek na východ ve skutečnosti rafinovaně maskuje brzkou invazi do Anglie; jindy se zase říkalo, že Hitler se chastá udeřit ve Středozemí. Zahraniční vojenští atašé v Berlíně byli zaplavováni mořem materiálů a také ministr propagandy Goebbels hrál na slepou bábu, když 13. června 1941 v listu Völkischer Beobachter naznačoval útok na Anglii. Canaris sám byl asi překvapen úspěšností svých her. Když 22. června 1941 německé úderné jednotky vyrazily k útoku, setkaly se s téměř nepřipravenou Rudou armádou. Na mnoha místech útočníci vyháněli protivníka doslova z postelí. Nikde žádná skutečné obranná opevnění. Hlavní vinu na tomto krvavém debaklu nese Stalin sám. Jeho zatvrzelé odmítání vzít na vědomí četná varování stálo patrně statisíce rudoarmějců život. Podíl abwehru na tomto chybném hodnocení je však třeba hodnotit jako významný. Zastírací manévry před "Barbarossou" byly možná jeho historicky nejúčinnějším "výkonem."

Již brzy po zahájení ruského tažení se Dohnanyiho akta začala plnit zprávami o hrůzách, které se děly ve jménu Německa. Lahousen, vedoucí II. oddělení, přivezl z jedné z cest po frontové linii zprávu nepřipouštějící žádné iluze. Očitý svědek si poznamenal o masových popravách židů: "Situace, která se přitom vyvinula, je tak otřesná, že ji nelze popsat. Následky pro německá komanda jsou nevyhnutelné. Všeobecně lze exekuce provádět jen v alkoholovém omámení." Tohoto honu na lidi se opět velmi aktivně účastnily také jednotky tajné polní policie. V běloruské Kodymě například žádala jedna jednotka GFP, aby mohla společně s údernou jednotkou provést popravu.
Canaris byl o začátku genocidy informován z hlášení svého vlastního III. oddělení, pod něž GFP spadala. Již dlouho byl přesvědčen o tom, že tato zločečená vina bude na Německu spočívat ještě po generacích. "Pesimismus, který byl jedním z jeho charakterových rysů, tak dalece ovládl jeho osobnost, že společnost Canarise působila přímo depresivně," vzpomíná esesák Werner Best, který se rovněž účastnil vyjížděk se šéfem abwehru. Těch několik málo záchranných akcí Dohnanyiho a Ostera nemohlo zastřít admirálovu bezmocnost. Domníval se však, že proti druhé masové vraždě, kterou zahájil "Barbarossa," může něco podniknout. Těch více než tři miliony sovětských válečných zajatců z prvních tří měsíců války bylo vědomě vězněno za podmínek, které počítaly se smrtí většiny z nich. Lahousen po své cestě informoval o častých případech kanibalismu. Vzhledem k ideologicky podporovanému "konečnému řešení" neměly stížnosti služební cestou naději na úspěch. Dne 15. září

1941 podepsal Canaris poznámku k přednášce pro Keitela, kterou předložil odborník abwehru na mezinárodní právo a hostitel Kreisauerského kruhu, Helmuth James hrabě vom Moltke. Admirál v ní argumentoval, že bezprávnost zacházení se zajatci ohrožuje "udržení po pořádku a akceschopnosti vlastních jednotek." Složitou úřednickou němčinou varoval před "negativními následky, které se jistě projeví v politickém a vojenském ohledu." Adresátem to však nepohnulo. S cynickým pohrdáním poznamenal Keitel rukou na okraj Canarisovy demarše: "Obavy odpovídají vojenskému chápání rytířské války. Zde se však jedná o zničení světového názoru. Proto opatření schvaluji a budu je krýt." Podobně neúspěšné byly i další pokusy. Jediným úspěchem této ofenzívy služební cestou bylo ujištění šéfa gestapa Müllera, že popravy sovětských zajatců budou v budoucnu pokud možno prováděny mimo dohled bojujících jednotek. O půl roku později, na jaře 1942, musel děsivě bilancovat dokonce i nacistický ministr Rosenberg, že z více něž tří milionů zajatých rudoarmějců žije již jen milion.

Spolu s krachem koncepce bleskové války v Rusku ztrácel Canaris viditelně náklonnost svého zněrvóznělého vojevůdce. Již 20. července 1941 se v Hitlerově hlavním stanu dověděl, že "jsou tu pokusy označit za viníka abwehr." Lahousen svěřil svému deníku, že se "vůdce" "vyjádřil, že kdyby věděl o existenci ruských těžkých obrněnců, nikdy by válku nevedl." Canaris samozřejmě věděl, jak ubohé jsou jeho zdroje v Sovětském svazu. Avšak o nadějích na úspěch "Barbarossy" si už dávno nedělal iluze. Neposlouchali jeho varování! A právě jeho chtěl Hitler označit za obětního beránka. Jako důstojník

se s tím nehodlal smířit. Nařídil svým vedoucím oddělení "shromáždit veškerý materiál, aby bylo možno dokázat, že jsme na všechny ty věci (to znamená sílu Rudé armády) již dávno poukazovali."
Všechny pokusy o ospravedlnění však nebyly nic platné. Canarise již téměř nezvali do hlavního stanu, jeho hvězda začala zapadat. Himmler a Heydrich, kteří měli čich na možnosti, jež skýtala nacistická džungle, využili příležitosti k frontálnímu útoku. Podle informací Hitlerova pobočníka Engela trousil při jedné poradě "říšský vedoucí SS" jedovaté poznámky o Canarisově náklonnosti k židům, podpořené značným počtem židovských příslušníků abwehru, tak dlouho, až Hitler dostal jeden ze svých známých záchvatů vzteku. Nechal povolat Keitela a nařídil mu, aby admirála okamžitě suspendoval. Podle Engelovy zprávy se Canaris okamžitě letecky vydal do "Vlčího doupěte" a přiměl diktátora mezi čtyřma očima k tomu, aby ho znovu jmenoval do funkce. O tom, jaké argumenty a jaké sliby věrnosti k tomu byly třeba, mohl i pobočník spřádat jen domněnky. I když staré sympatie dokázaly ještě jednou zažehnat pád, byla pro Canarise celá záležitost alarmujícím signálem. Když několik poznámek velkého inkvizitora SS stačilo, aby se zapomněl, pak se rovnováha mocenských poměrů změnila drasticky v jeho neprospěch.
Naskýtá se otázka, proč se admirál vůbec tak snažil dostat zpět do úřadu. Nepřehlédnutelné známky únavy a především jeho skrupule s ohledem na zločiny by umožnily pochopit jeho odchod. Mohl s rodinou odejít do zahraničí - s různými devizovými deposity abwehru, které byly podle jeho sekretářky připraveny pro případ útěku. Canaris se však rozhodl zůstat. Je otázkou, jakou

úlohu přitom hrála ješitnost, přesvědčení, že jako důstojník musí ve válce zůstat na svém místě, nebo přání zabránit horšímu, totiž převzetí abwehru Himmlerem. Propásl však poslední příležitost odpoutat vlastní osud od již se projevujícího zániku Hitlerovy říše. Možná že byl hluboko ve svém nitru také přesvědčen o tom, že se osobně musí podílet na "trestu," jemuž se podle jeho názoru německý národ nemohl vyhnout.
Diskuse o "pochybeních" abwehru na počátku ruského tažení, živené také slávou ne právě oplývajícím oddělením generálního štábu "Cizí armády Východ," v jehož čele stál pozdější šéf BND Reinhard Gehlen, nastoluje otázku, jak "dobrý" byl ve skutečnosti špionážní aparát admirála Canarise. Hodnocení někdejších příslušníků abwehru jsou při tom stejně málo směrodatná jako názory někdejších válečných protivníků. Obě strany se notoricky oddávaly sebereflexi. Není však pochyb o tom, že válka na tajné frontě přinesla na obou stranách vysoké ztráty a mnohé chyby. Bezprostřední vliv na válečné události měly jen některé z akcí: například operace "Nordpol," při níž se abwehru podařilo odhalit kompletní britskou špionážní síť v západní Evropě a více než rok ji provozovat ve vlastní režii - krmenou cílenými desinformacemi. Diky tomu šly do prázdna stovky leteckých útoků spojenců. Nebo legendární špion a obchodník "Klatt," který byl díky kanálům na Balkáně informován o nejnovějších rozhodnutích sovětského generálního štábu a předával je dál abwehru. Klatt samozřejmě zároveň pracoval i pro druhou stranu.
Překvapivý je především rozsah toho, co se válečným protivníkům vypátrat nepodařilo. Spojenci například byli

ardenskou ofenzívou v zimě 1944/45 překvapeni stejně jako rozsahem zařízení na výrobu "zázračné zbraně" V2. Netušili nic o Mansteinově "srpovém plánu" v průběhu západního tažení ani nevěděli nic konkrétního o Stauffenbergově atentátu. Avšak i německé tajné služby, abwehr a SD, často tápaly ve tmě. Canarisovi ani Himmlerovi se nepodařilo zjistit nic o britských úspěších při dešifrování německých radiogramů, které byly šifrovány strojem "Enigma," považovaným za naprosto bezpečný, ani o invazních plážích v Normandii. Americký atomový program zůstal stejně tajný jako příchod elitních sibiřských divizí, které v zimě 1941 zastavily německý wehrmacht před branami Moskvy. Druhou světovou válku nerozhodli špioni, ale průmyslová kapacita a disponibilní počty vojáků. Na tomto pozadí byly početné aktivity agentů na obou stranách válečnými operacemi s vysokými ztrátami a malým výsledkem. Patří sem činnost "povětrnostních jednotek" ve věčném ledu Arktidy stejně jako pouštní expedice maďarského hraběte Almassyho - historické předlohy pro film "Anglický pacient" - který měl pro abwehr najít cestu za britské pozice v Egyptě.

V bilanci abwehru však stojí za zmínku řada politických operací provedených Lahousenovým II. oddělením. Výbušniny a peníze pro sabotéry IRA, pušky pro bojovníky za svobodu od Palestiny po Afganistan nebo agitace mezi neruským obyvatelstvem Sovětského svazu - to vše mělo sloužit k oslabení protivníka na jím kontrolovaných územích. Pumové útoky od Belfastu po Kábul tak byly prováděny německými výbušninami. Avšak ani pátá kolona nedokázala nikde rozhodujícím způsobem změnit běh událostí. Poté, co Hitler v prosinci

1941 vyhlásil válku Spojeným státům, se i USA dostaly na mušku německých vývozců -sabotérů. Canaris přitom stál před stejným problémem jako na počátku "Barbarossy": před nedostatkem agentů v Americe. Hitler o tom však nechtěl nic slyšet. Po jedné rozlobené poznámce diktátora, že přeci existuje masa německých Američanů, kteří čekají jen na to, "aby házeli bomby, které jim pošleme," byla zahájena operace "Pastorius." Předpokládala, že na pobřeží Ameriky budou ponorkami vysazeni agenti, kteří dříve žili v Americe. Ti pak měli uvést ve skutek Hitlerův rozkaz k vybudování agenturní sítě a k útoku především na americký letecký průmysl. Rychle se našlo osm dobrovolníků, horoucích nacistů, kteří jen hořeli touhou obětovat svůj život. Lahousen, který se stejně jako Canaris na akci díval skepticky, si vzpomněl, že jeden z těch mužů měl dokonce zlatý stranický odznak.

Ve dnech 12. a 17. června 1942 přistály na pobřeží Long Islandu a Floridy dvě skupiny po čtyřech mužích. O týden později již bylo všech osm sabotérů zatčeno. Akce "Pastorius" byla prozrazena - a to hned dvakrát: nejprve americkým špionem z prostředí posádek německých ponorek a potom přímo velitelem operace, jistým Georgem Daschem, kterého v New Yorku vyděsil hrozící trest smrti a sám zavolal FBI. Přes USA se převalila vlna rozhořčení. Do popravčích čet se masově hlásili dobrovolníci, kteří se chtěli podílet na likvidaci "hitlerovských agentů." Šest agentů skutečně skončilo na elektrickém křesle, zbylí dva, mezi nimi i zrádce Dasch, byli odsouzeni k doživotnímu žaláři.

Zpráva o zatčení agentů vyvolala hněv a rozčilení i v Německu - avšak jen v úzkém kruhu. Dne 30. června byli

Canaris a Lahousen povoláni do "Vlčího doupěte." "Chci od vás vysvětlení," zakřičel Hitler na pozdrav. "K čemu vlastně mám tajnou službu, když se dějí podobné nekvalifikované katastrofy?" Diktátor byl bez sebe. Dojde teď k druhému odvolání z funkce? Podle Lahousenova vyprávění sklonil Canaris hlavu. "Vy jste zodpovědný," hřímal Hitler, "především jste si měl ty lidi lépe prohlédnout." Teprve když po dlouhých minutách příval slov trochu utichl, odpověděl šéf abwehru. "Můj vůdče," řekl potichu, téměř pokorně, "všichni účastníci akce jsou členy strany. Všichni mi byli zahraničními organizacemi strany doporučeni jako přesvědčení národní socialisté. Organizátor akce byl nositelem Řádu krve." Byla to vlastně odpověď, která měla jen omezit škody. Hitler však reagoval neočekávanou myšlenkou: "Když vaše práce vypadá takhle," vyrazil třesoucím se hlasem, "pak byste k ní měli použít zločince nebo židy." Tím pohovor ukončil a bez pozdravu odešel. Canaris však byl všechno jiné než zdeptaný. Podle Lahousenových vzpomínek si s potěšením neustále opakoval poslední Hitlerova slova: "Tak použijte zločince nebo židy."

S tímto "vůdcovým" slovem v kapse se dalo ledacos počít. A skutečně, Hans von Dohnanyi zorganizoval ještě jednu velkou záchrannou akci pro židy. Zcela oficiálně byly především židovské rodiny z Berlína vybaveny pasy a vyslány do neutrální ciziny s předstíranými úkoly jako agenti. Bylo to vzedmutí humanity - kryté domnělým Hitlerovým příkazem. Pod šifrou abwehru "Plán sedm" vycestovalo koncem září 1942, tedy v době kdy již dávno byly v běhu deportace do Osvětimi, dvanáct židovských "agentů" nočním vlakem do Basileje, mezi nimi ženy i děti. Řádnými doklady byla také vybavena rodina

židovského právníka Fließe. Dorothea Fließ, dcera, si ještě dnes vzpomíná na okamžik příjezdu do Basileje, když jeden z pohraničníků vyzval cestující, aby si sejmuli žluté Davidovy hvězdy. "Skutečně měl v ruce nůžky. Matka to vyřídila u otce a u sebe. U mě to šlo rychleji, moje hvězda nebyla přišitá, byla upevněna druky."
Agenti "plánu sedm" byly poslední lidské životy, které se podařilo pod záštitou Canarise zachránit. Spolu s mizejícími mocenskými pozicemi admirála se ztrácely i možnosti poskytování humanitární pomoci pod pláštíkem akcí abwehru. Objevil se u něj Eichmann osobně, aby podvázal pomoc abwehru utečencům. Intervenoval i Keitel. Když se začátkem roku 1943 dostavil ke Canarisovi publicista Franz Josef Furtwängler s prosbou o pomoc pro deportací ohroženého přítele, "zažili jsme," jak vzpomíná, "něco zdrcujícího. Šéf abwehru nám otevřeně přiznal, že je dost 'obklíčený'. Himmler prý to chce s konečnou platností všechno ukončit a on, admirál, už nemá moc někoho ochránit nebo vzít do svých služeb." Znělo to jako vyhlášení bankrotu. Přidaly se i vnější známky rozpadu. Admirálova uniforma vypadala neupraveně, oči měl zapadlé. Na jednoho protivníka z RSHA dělal dojem "starého, unaveného a vysíleného muže." I Canarisův životopisec Höhne dospěl k závěru, že šéf abwehru během svých posledních let v úřadu rezignoval, přestal se o svůj úřad zajímat a chtěl se tomuto dilematu vyhnout častými služebními cestami.

Ve skutečnosti však z této rezignace vytryskla síla pro poslední zoufalý boj proti Hitlerovi - boj, jemuž dodal novou sílu konečný zvrat ve válce u Stalingradu. V první linii přitom byli opět Oster a Dohnanyi. Canaris nebyl

zasvěcen do všech kroků, patrně si to ani nepřál, s většinou však tiše souhlasil. Válečná situace způsobila posun v plánech spiklenců. Na prvním místě sice stále ještě bylo odstranění Hitlera, do popředí se však stále více dostával plán uzavřít separátní mír se západními mocnostmi a společně s nimi pokračovat v boji s Rudou armádou. U notorického antikomunisty Canarise takové vize samozřejmě probudily poslední energii. Několika cestami současně se pokusil zjistit připravenost Západu změnit frontu - vše samozřejmě pod pláštíkem "normálních" akcí abwehru. Moltke sondoval v Istanbulu, oživeny byly staré kontakty ve Vatikánu, admirálovi prostředníci se objevili ve Švédsku a šéf sám již měl domluvenou schůzku ve španělském Santanderu se svým kolegou Donovanem z americké a Menziesem z britské tajné služby.

Všechny mírové kontakty však měly stejný výsledek. Západní mocnosti trvaly na požadavku bezpodmínečné kapitulace a nebyly ochotny vypovědět své spojenectví se Stalinem. Donovan a Menzies, kteří oba patrně byli náchylní spojenectví proti Sovětům, byli zastaveni svými vládami. Vedle dezolátního obrazu německého odboje, který už od roku 1938 sliboval, že chce Hitlera odstranit, byly rozhodující předpovědi spojeneckých tajných služeb, že hitlerovská říše zkolabuje ještě v roce 1943.

Odmítnutí západních mocností tlačilo spiklence v abwehru stále více do defenzívy. Pokud by armádě nebyla nabídnuta ani minimální naděje na separátní mír, nepodílel by se na spiknutí žádný polní maršál se svými vojsky. Východiskem zůstal jen atentát bez záruky na úspěch následného státního převratu. Oster a Dohnanyi se však chtěli odvážit i tohoto kroku - spolu se skupinou

mladších armádních důstojníků kolem hraběte Stauffenberga. Pro ně platilo heslo formulované Henningem von Tresckow: německé hnutí odporu musí světu dokázat alespoň jedním úderem, že existovalo. To, co nyní následovalo, byl celý řetěz pokusů o atentát, které vedly k nějakému výsledku až 20. července 1944. Existovaly mnohé dohady, jak se Hitlerovi dařilo tak dlouho unikat bez újmy. Byly to náhody zapříčiněné technickým selháním nebo náhlou změnou termínových plánů diktátora nebo chyběla spiklencům nakonec rozhodnost? "Ten chlap prostě měl velké štěstí," říká ještě dnes Ewald von Kleist, jeden ze Stauffenbergových důvěrníků.

Canaris se osobně účastnil minimálně jednoho nezdařeného pokusu. Dvě časované bomby, které 13. března 1943 selhaly kvůli velkému chladu v Hitlerově letadle, se do hlavního stanu skupiny armád Střed dostaly v admirálových zavazadlech. Vedoucí II. oddělení abwehru Lahousen později popsal, co se dělo před tímto útokem. V únoru 1943 se ho prý Oster a Dohnanyi ptali, zda má skupina armád Střed k dispozici dostatek výbušnin s časovými roznětkami. "Odpověděl jsem ano," vzpomíná Lahousen, "dr. Von Dohnanyi přesto navrhl, aby komando II abwehru bylo vybaveno výbušninami a roznětkami nejnovějšího typu." Lahousen pochopil, že se tady konstruuje jen zástěrka. Dne 7. března letěli on, Canaris a Dohnanyi do Smolenska a "při této příležitosti vzali zmíněnou bednu výbušnin s sebou." Admirál osobně jako kurýr pro bombu určenou Hitlerovi! Canarisovi životopisci tuto epizodu rádi zamlčují, protože se příliš nehodí ke křesťansky motivovanému muži, který prý vraždu tyrana neustále odmítal. Ve

skutečnosti je velmi nepravděpodobné, že by Lahousen znal účel trhaviny, jeho šéf však ano - stejně bylo velmi nezvyklé dopravovat výbušniny letadlem. Sám Lahousen měl "dojem, že Canaris věděl o skutečném účelu dopravované trhaviny."

Brzy ale už nebylo dost času naplánovat další atentát. Abwehru hrozilo nebezpečí. Vše začalo nevinnou devizovou aférou, do níž se zamotal bavorský pivovarník a portugalský honorární konzul Wilhelm Schmidhuber. Schmidhuber, důstojník abwehru z Mnichova a přítel Dohnanyiho si z ilegálních dolarových transakcí zajistil pěkný vedlejší příjem. Když se celníci dostali těmto manipulacím na stopu, vymyslel si protřelý konzul dobrodužnou historku, podle níž se při tomto pašování deviz jednalo o akci abwehru nejvyšší důležitosti. Postupně se zaplétal do rozporů tak, že se o záležitost začalo zajímat gestapo. Intervence Canarise a Ostera, kteří ho pod nějakou záminkou poslali do Itálie, byla neúspěšná. Schmidhuber byl karabinéry zatčen a vydán do Německa.
Pod tlakem zoufalství a pocitu, že ho abwehr nechá padnout, konečně zazpíval. Pivovarník vyprávěl o Müllerových jednáních ve Vatikánu v roce 1940, o "velezrádném spolčení, jehož nositeli prý byli generálplukovníci Beck, Goerdeler, von Dohnanyi a další" a o záchranných akcích abwehru pro německé židy, pro něž ve Švýcarsku zřídil "zabezpečovací fond" ve výši 100 000 dolarů. Vyšetřovatel gestapa, kriminální sekretář Sonderegger, nevěřil svým uším. Konečně měl v ruce důkazy proti abwehru, které se tak dlouho hledaly. Konečně byl nalazen zdroj zachycených telegramů z

Říma, které prozrazovaly termín útoku na západě. Podle Sondereggerova názoru byl Canarisův pád blízký. Kriminalista však zažil překvapení, které otřáslo jeho vírou ve vnitřní fronty "Třetí říše." Jeho zpráva, kterou zaslal známému gestapákovi Müllerovi se vrátila s rukopisnou poznámkou Himmlera: "Nechte Canarise konečně na pokoji!" Sonderegger ještě zjistil, že případ byl na Himmlerův rozkaz předán justici wehrmachtu a gestapo smělo vystupovat již jen jako pomocný orgán, protože jinak prý hrozilo nebezpečí, "že Canaris v takovém případě nabídne svůj úřad."

Himmler jako Canarisův ochránce? Ve skutečnosti to nebylo poprvé, kdy Hitlerův kat podržel nad abwehrem ochrannou ruku. Sonderegger po válce tvrdil, že šéf SS zastavil vyšetřování abwehru nejméně třikrát.

O pozadí existují jen spekulace. "Říšský vedoucí" se již několikrát vynořil na okraji hnutí odporu a pokoušel se navázat kontakt s Osterem a Dohnanyim. V pozadí patrně stála strategická úvaha, že Hitlerovy dny jsou sečteny a že si SS chtěla nechat otevřené možnosti na den poté. Josef Müller, Dohnanyiho důvěrník a po válce bavorský ministr, popisoval diskuse v kroužku spiklenců o tom, jak zapracovat Himmlerův mocenský potenciál do plánů převratu. Dalším důvodem možná byl prostě poznatek, že abwehr byl pro RSHA ještě příliš velké sousto. Bez hlavy a rozložený by Canarisův úřad patrně ztratil svou výkonnost. Navíc tu patrně byla i jakási iracionální slabost Himmlera pro profesionálního špiona Canarise, který při osobních setkáních se šéfem SS uměl probouzet jeho obdiv a dobrou pohodu. Ještě u norimberského procesu trousil obžalovaný Alfréd Jodl poznámky o "nejlepší shodě" mezi Himmlerem a Canarisem.

Avšak ani protekce "říšského vedoucího" nebyla nakonec nic platná, protože tím, že případ převzala justice wehrmachtu, vstoupil na scénu muž, který svůj úřad vykonával se zatvrzelostí teriéra: vrchní válečný soudní rada Manfred Roeder. Předcházelo ho pověst, že je jedním z nejtvrdších vojenských soudců hitlerovské říše. Roeder nebyl zažraný nacista, ale právník, který se snažil brachiálním násilím prosazovat literu zákonu - lhostejno, zda tento zákon byl sám o sobě zločinný. V březnu a dubnu 1943 se začala vršit varování, která přicházela do abwehru. Ještě večer 4. dubna se někdejší referent abwehru Reinhard Spitzy vplížil postranním vchodem do úřadu, aby varoval před úderem proti Canarisovi, o němž se dověděl od starých známých v SD. V "liščí noře" abwehru potkal už jen Osterova referenta Karla Ludwiga von Guttenberga. Spitzy ho zapřísahal, aby varoval Canarise a jeho důvěrníky a aby "pro boha už nechali zmizet tu obrovskou sbírku dokumentů." Spitzy, který sám jednou pro Ostera pracoval, věděl, že Dohnanyiho akta stále ještě existují - navzdory rozkazu.

Příštího rána v deset hodin stáli před Canarisovým psacím stolem podsaditý muž v uniformě letectva a nenápadný civilista: Roeder a Sonderegger. Říšský válečný soudní rada sdělil šéfovi abwehru, že je zmocněn zatknout von Dohnanyiho a prohledat jeho pracovnu. Canaris byl příliš konsternován, než aby reagoval. Místo aby hrál o čas a jako pán domu vyšetřovatele nejprve vyhodil, vstal a šel napřed do Osterovy kanceláře. Když starému příteli vysvětlil, co ti dva pánové chtějí, vypadlo z Ostera: "Prosím, abych byl také hned zatčen, protože pan von Dohnanyi neudělal nic, o čem bych nevěděl." O

chvíli později se všichni čtyři objevili v Dohnanyiho kanceláři. Roeder prohlásil pracovníka abwehru za zatčeného a začal s prohlídkou jeho trezoru. Oster i Dohnanyi zbledli. Na takové překvapení nebyli připraveni. Neříkal snad Canaris ještě před několika málo dny, že nebezpečí v nejbližší době nehrozí? Oster se v panice pokusil ještě zachránit, co se dalo - zbytečně. "V průběhu prohlídky," vzpomínal Sonderegger později, "přistoupil generál Oster ke stolu, kde byly uloženy zmíněné papíry. Pokusil se za zády levou rukou si papírky přisvojit, což jsme s dr. Roederem zároveň zpozorovali."

Škodám se již nedalo zabránit. Jedním rázem padly gestapu do rukou prvotřídní důkazy o spikleneckých snahách v centrále abwehru: Dohnanyiho akta. Jejich původce, jeho manželka, Josef Müller a také teolog Dietrich Bonhoeffer, který agitoval pro věc spiknutí v zahraničí, byli zatčeni. Oster byl suspendován. Canaris svým přátelům již nemohl pomoci. Ba co víc, jeho pozice byla také s konečnou platností zničena a bylo už jen otázkou času, kdy se jednou alarmovaní pronásledovatelé dostanou na stopu jeho účasti na plánech státního převratu. Keitel a Himmler ho po rozmluvě nechali ve službě jen proto, aby udržel abwehr v provozu. Pro německé hnutí odporu "to byl nejtěžší osudový úder, jaký ho vůbec mohl potkat." Tak to formuloval jeden ze spiklenců, Hans Bernd Gisevius. V okolí spiklenců se však vedle lítosti ozývala i kritika Osterovy a Dohnanyiho neopatrnosti. Ulrich von Hassell si do deníku poznamenal: "Když ´dobří´nejsou chytří jako hadi a bez falše jako holoubci, nedosáhne se ničeho."

Od té chvíle musel Canaris přihlížet odstraňování sebe sama. Mnohé vedoucí pozice v abwehru byly obsazeny novými lidmi. SS zcela zřetelně zbrojila k převzetí armádní rozvědky. Na své poslední služební cestě působil admirál jako člověk, který se loučí. Svého kolegu, šéfa italské tajné služby Amého, překvapil v Římě zvláštní prosbou: chtěl ještě jednou navštívit chrám sv. Petra. Ital vzpomíná: "V boční lodi obrovského chrámu mluvil Canaris otevřeně. Mluvil o krvi a slzách, které bez slitování prolil hitlerovský režim, a o následcích, které teď dopadnou na jeho vlast." Ani před generálem Köstringem, kterého potkal na jedné cestě na Ukrajinu, si nebral servítky. Zděšený generál později vzpomínal, že se divil, s "jak hlubokou nenávistí a odporem" Canaris mluvil o Hitlerovi.
Šéf abwehru brzy zjistil, že ho Roeder o pokrocích ve vyšetřování informuje jen velmi povrchně. Patrně byl i on mezi podezřelými. Veden svým instinktem pro hrozící nebezpečí se při oficiálních výsleších od svých bývalých společníků distancoval. Diskrétními cestami zároveň posílal vězňům v Prinz-Albrecht-Strasse stále znovu projevy solidarity. Avšak doby, kdy několik Canarisových rozkazů mohlo lidi vyvést z vězení gestapa, byly pryč.

Dne 11. února 1944 čas dozrál. Relativně drobné chyby v práci abwehru vyvolaly další Hitlerův záchvat vzteku. Prý už "má pana Canarise a celého jeho abwehru dost." Několika tahy pera převedl celý úřad na "říšského vedoucího SS." Konečně měla "třetí říše" zpravodajskou superslužbu, o níž vždy snili rozvědčíci černého řádu. S nastupujícím soumrakem bohů se tak Himmler dostal k

absolutní moci blíž než kdy dříve. "Nu, máte teď všechno pohromadě?" ptal se Hitler ironicky Kaltenbrunnera, muže číslo dva v esesáckém impériu. Keitel a Jodl, dva nejvyšší důstojníci OKW, se osobně dostavili ke Canarisovi, aby mu předali stříbrný kříž Německé řádu za "mimořádné vojenské zásluhy ve válce" a několik teplých Hitlerových slov na rozloučenou. Pak se musel sbalit. Hitler mu rozkázal, aby se odebral do jakéhosi "čestného vězení" na hrad Lauenstein. Jen s několika zavazadly a oběma jezevčíky se Canaris nechal služebním vozem odvézt směrem na Horní Franky. Svou rodinu už dříve ubytoval u jezera Ammersee, aby ji ochránil před bombardováním.

Pobyt na odlehlém hradě musel Canaris pociťovat jako vyhnanství. Jistě, Hitler ho nenechal zatknout, to bylo dobré znamení. Ale odříznut od zpráv z Berlína se mohl jen dohadovat, jak blízko slídiči z gestapa jsou. O obnovení hnutí odporu pro vedením Stauffenberga se admirál dověděl jen formou vágních informací. 20. červenec pro něj byl překvapením. Když se dověděl, že Hitler ještě žije, pospíšil si s blahopřejným telegramem do "vlčího doupěte." Avšak čas klamání minul. Již 23. července byl Canaris zatčen diktátorovými mstiteli. Přijel si pro něj osobně šéf SD Walter Schellenberg, s nímž se také příležitostně projížděl na koni. Schellenberg později tvrdil, že starému rivalovi nabídl, že hodinu počká. Prý mu řekl: "Během té doby můžete dělat, co chcete." Canaris však odpověděl: "Ne, Schellenbergu, útěk pro mě nepřipadá v úvahu a také se nezabiji. Jsem si svou věcí jist." Pak se šel převléknout a vrátil se s malým zavazadlem a se slzami v očích.

Pro Canarise začala poslední etapa života. Navzdory bezpříkladné brutalitě se vedoucímu vyšetřovatelů dařilo jen velmi pomalu vnášet do spiknutí světlo. Především sám šéf abwehru se ukázal být tvrdým oříškem. Ještě jednou vzplálo staré potěšení ze stínové hry. Lhostejno jak moc ho jeho věznitelé trápili, zda mu po dlouhé noci zaháněli spánek světlem silné žárovky nebo ho nechali drhnout chodby vězení - admirál zůstal tajemný jako sfinga. Ve věci Osterových plánů uvedl do protokolu, že "si o všech těch věcech nikdy nemyslel, že se jedná o vážně myšlené záměry. Nikdy jsem nepochyboval, že každá změna vlády za války by byla považována za ránu dýkou a otřásla by vnitřní frontou." Dokumenty objevené v Dohnanyiho trezoru prý pro něj nebyly ničím jiným než materiálem pro "špionážní hry." Na základě takových výpovědí nebylo možno bývalého šéfa abwehru postavit před soud. Pro nedostatek důkazů zůstal ušetřen obžaloby před lidovým soudním dvorem.
Dne 3. února 1945 bylo vězení na Prinz-Albrecht-Strasse těžce zasaženo americkým bombardováním. Byly přitom zničeny i části ústředního traktu. Šéf gestapa Müller nato nařídil přeložit prominentní vězně do jistější oblasti. U Canarise vzklíčila naděje: když ho teď SS uklízí do bezpečí před nálety, tak ho zřejmě chtějí udržet naživu, možná jako trumf pro jednání s vítězi. Vězňové byli autobusem dopraveni do koncentračního tábor Flossenbürg. Tam směl Canaris místo trestaneckého oděvu nosit světlý oblek. Obyvatel sousední cely, důstojník dánské tajné služby Hans Lunding, se stal kronikářem posledních admirálových dnů. Klepáním si s Canarisem vyměňovali informace. Signály z cely 22

zprvu zněly optimisticky, protože pro osazenstvo Flossenbürgu nebylo tajemstvím, že se fronta přibližuje.
Pak však došlo k neštěstí. V bunkru armádního hlavního stanu v Zossenu, jižně od Berlína, narazili začátkem dubna 1945 důstojníci na trezor, který obsahoval podivné papíry. Byly to svazky legendárních Canarisových deníků. Zanedlouho stál Kaltenbrunner před Hitlerem a předložil mu poznámky bývalého šéfa abwehru, kde byla vyznačena některá místa. Diktátor byl hned v obraze. V podivném světě svého bunkru pod říšským kancléřstvím si vymaloval gigantický komplot proti své osobě a konečnému vítězství Německa. Vzteky bez sebe nařídil "zničit spiklence."
Dne 8. dubna se v budově velitelství koncentračního tábora Flossenbürg sešel stanný soud, který měl Hitlerovu rozkazu k vraždě dodát zdání zákonnosti. Předsedou byl esesák Otto Thorbeck, žalobcem vyšetřovatel Huppenkothen. V osm večer přivedli Canarise před tento "soud," který nectil dokonce ani zákony bezprávného nacistického režimu. Ten se však nechtěl vzdát, ani když bylo jisté, že bude odsouzen. Huppenkothen později líčil, že Canaris "rozbil každý bod obžaloby, aby si zachránil hlavu. Měli jsme velké problémy." Pak však nechal Thorbeck předvolat Ostera, který již byl odsouzen k smrti. Starý přítel Canarisovi vášnivě namítal, že se samozřejmě podílel na plánech převratu, vždyť jednali společně. Admirál zůstal zatvrzelý: "Tak pochop, že jsem to dělal jen naoko." Oster: "Ne. Vždyť to není pravda. Nemůžu říkat nic jiného, než co vím. Vždyť nejsem žádný lump." Když se teď soudce znovu zeptal Canarise, zda proti němu byla obžaloba vznesena neoprávněně, odpověděl tiše "Ne."

Bylo to konečné přiznání se k odporu. Od svého jmenování šéfem tajné služby se bránil jakkoli se pevně vázat. Nyní to udělal a a dosáhl klidu. Pokoušel se hrát na mnoha klávesnicích a ocitl se tak v neřešitelném rozporu mezi poslušností a morálkou, mezi vlastenectvím a humanitou. Sloužit dobru i zlu současně - tato těžká situace Canarise ničila. Bez něho by se nepodařilo zachránit mnoho lidí, pod jeho velením příliš mnoho lidí zemřelo. Jakou tedy měl alternativu? Více odvahy, jak ji měl jeho přítel Oster, by znamenalo dřívější konec. Neúspěšným spiklencům a také odvážným zachráncům by bývalo zůstalo méně času. Canaris setrval na svém místě i za cenu toho, že se ohýbal až k nemorálnosti. On a mnozí další konzervativci z dob císařství to chápali jako službu vlasti, nikoli jako pomoc Hitlerovi. A v tomto omylu setrvali až do konce.
Rozsudek zněl: smrt oběšením. Lunding, Dán ze sousední cely, v noci ještě jednou uslyšel Canarisovy signály: "Při posledním výslechu zlomen nos. Pokud přežijete, pozdravujte mou ženu." Příštího dne za ranního šera byly rozsudky nad Canarisem, Osterem, Bonhoefferem a dvěma dalšími obětmi vykonány. Hans von Dohnanyi byl zavražděn již dříve v Sachsenhausenu. O několik dnů později vjely do tábora americké jednotky.

V roce 1956 prohlásil spolkový soudní dvůr rozsudky z Flossenbürgu za spravedlivé. Thorbeck byl osvobozen, Huppenkothen byl odsouzen k šesti letům vězení, protože popravu nenechal potvrdit předsedou soudu. Teprve v roce 1996 rehabilitoval zemský soud v Berlíně oběti 9. dubna a prohlásil rozsudky esesáckého soudce Thorbecka oficiálně za zrušené.

Literatura

Všeobecně
Bartov, Omer: Hitlers Wehrmacht. Soldaten, Fanatismus und die Brutalisierung des Krieges. Reinbek 1995.
Bradley, Dermot/Karl-Friedrich Hildebrand/Markus Rövekamp: Die Generale des Heeres 1941-1945. 3 svazky Osnabrück 1993 f
Brett-Smith, Richard: Hitler's Generals. San Rafael 1977.
Cooper, Matthew: The German Army 1933-1945. Its Political and Military Failure. New York 1978/Chelsea 1991.
Erfurth, Waldemar: Die Geschichte des Generalstabes von 1918 bis 1945. Göttingen 1957.
Görlitz, Walter: Kleine Geschichte des Generalstabes. Berlin 1977.
Greiner, Helmuth: Die oberste Wehrmachtführung '39-'43. Wiesbaden 1951.
Heuer, Gerd E: Die deutschen Generalfeldmarschälle und Großadmirale. Rastatt 1978, 1988.
Hildebrand, Karl-Friedrich: Die Generale der deutschen Luftwaffe 1935-1945. 3 svazky, Osnabrück 1988-1996.
Hitler's Generals. Edited by Correlli Barnett. London 1989.
Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtsführungsstab) 1940-1945. Hrsg. von Percy E. Schramm. 4 svazky, Frankfurt a. M. 1961-1965. Studijní vydání v osmi svazcích. Herrsching 1982.

Liddell-Hart, Basil H.: Deutsche Generale des 2. Weltkrieges. O. O., o. J. Mellenthin, Friedrich, W von: Deutschlands Generale des Zweiten Weltkrieges. Bergisch Gladbach 1980.
Die Militärelite des Dritten Reiches. 27 biographische Skizzen. Hrsg. von Roland Smelser und Enrico Syring. Berlin/Frankfurt a. M. 1995.
Mitcham, Samuel W, Jr.: Hitler's Field Marshals and their Battles. London 1989.
Mitcham, Samuel W, Jr./Gene Mueller: Hitler's Commanders. Lanham (Maryland) 1992.
Moll, Otto Ernst Eugen Guido: Die deutschen Generalfeldmarschälle. Rastatt/ Baden-Baden. 1962.
Müller, Klaus-Jürgen: Das Heer und Hitler. Armee und das nationalsozialistische Regime 1933-1940. Stuttgart 1969, 1989.
Shirer, William L.: The Rise and Fall of the Third Reich. New York 1960.
Streit, Christian: Keine Kameraden. Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen 1941-1945. Stuttgart 1997
Stumpf, Reinhard: Die Wehrmacht-Elite. Rang und Herkunftsstruktur der deutschen Generale und Admirale 1933-1945. Boppard 1982.
Taylor, Telford: Sword and Swastika. Generals and Nazis in the Third Reich. New York 1952/Chicago 1969.
Teske, Hermann: Die silbernen Spiegel. Generalstabsdienst unter der Lupe. Heidelberg 1952.
"Unternehmen Barbarossa". Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion 1941. Berichte, Analysen, Dokumente. Hrsg. von Gerd R. Überschär und Wolfram Wette. Paderborn 1984.

Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941-1944. Ausstellungskatalog. Hrsg. vom Hamburger Institut für Sozialforschung. Red.: Hannes Heer. Hamburg 1996,1997.
Warlimont, Walter: Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939-1945. Grundlagen; Formen, Gestalten. Frankfurt a. M. 1962.
Wheeler-Bennett, John W.: The Nemesis of Power. The German Army in Politics 1918-1945. London 1964.
Weinberg, Gerhard L.: Germany, Hitler, and World War II. Cambridge 1995.
Wistrich, Robert: Wer war wer im Dritten Reich? Ein biographisches Lexikon. Überarbeitet von Hermann Weiß. München 1983/Frankfurt a. M. 1987, 1993.
Zoepf, Arne W. G.: Wehrmacht zwischen Tradition und Ideologie. Der NS-Führungsoffizier im Zweiten Weltkrieg. Frankfurt a. M. 1988.

K Erwinu Rommelovi

Carell, Paul: Die Wüstenfüchse. Mit Rommel in Afrika. Berlin, Frankfurt a. M., 1958.
Fraser, David: Rommel. Die Biographie. Berlin 1995.
Fry, Michael: Der Wüstenfuchs: Erwin Rommel und das deutsche Afrikakorps. Rastatt 1985.
Irving, David: Rommel. Hamburg 1978.
Kurowski, Franz: Erwin Rommel: der Mensch, der Soldat, der Generalfeldmarschall. Bochum 1978.
Koch, Lutz: Erwin Rommel. Die Wandlung eines großen Soldaten. Stuttgart 1950.
Lewin, Ronald: Rommel. Stuttgart/Berlin 1969.
Macksey, Kenneth: Rommel. Schlachten und Feldzüge. Stuttgart 1982.

Piekalkiewicz, Janusz: Rommel und die Geheimdienste in Nordafrika 1941-1943. München/Berlin 1984.
Reuth, Ralf Georg: Erwin Rommel. Des Führers General. München 1987.
Rommel, Erwin: Krieg ohne Haß. Hrsg. von Lucie-Maria Rommel und Fritz Bayerlein. Heidenheim/Brenz 1950.
Speidel, Hans: Invasion 1944. Ein Beitrag zu Rommels und des Reiches Schicksal. Tübingen 1949.
Young, Desmond: Rommel. Mit einem Vorwort von Claude Autchinleck. Wiesbaden 1958.

K Wilhelmu Keitelovi

Görlitz, Walter: Generalfeldmarschall Keitel - Verbrecher oder Offizier? Göttingen/Berlin/Frankfurt 1961.
Mitcham, Samuel W., Jr.: Generalfeldmarschall Wilhelm Keitel. In: Hitlers militärische Elite. Hrsg. von Gerd R. Ueberschär. Darmstadt 1998.
Mueller, Gene: "Wilhelm Keitel, der gehorsame Soldat." In: Die Militärelite des Dritten Reiches. Hrsg. von Ronald Smelser und Enrico Syring. Berlin/Frankfurt a. M. 1995.
Scheller, Helmut: Hitler and Keitel. An Investigation of the Influence of Party Ideology on the Command of the Armed Forces in Germany. Fort Hays 1970.
Warlimont, Walter: Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939-1945.
Grundlagen, Formen, Gestalten. Frankfurt a. M. 1962.
Weißbecker, Manfred: Wilhelm Keitel - "... man ist solch ein Lump geworden". In: Stufen zum Galgen. Lebenswege vor den Nürnberger Urteilen. Hrsg. von Kurt Pätzold und Manfred Weißbecker. Leipzig 1996.

K Erichu von Mansteinovi

Engelmann, Joachim: Stratege und Truppenführer. Ein Lebensbericht in Bildern. Friedberg 1981.

Hammerstein, Kunrat von: Manstein. In: Frankfurter Hefte 11 (1956). Hillgruber, Andreas: In der Sicht des kritischen Historikers. In: Nie außer Dienst. Zum achtzigsten Geburtstag von Generalfeldmarschall Erich von Manstein. Köln 1967.

Manstein, Erich von: Aus einem Soldatenleben 1887-1939. Bonn 1958.

Manstein, Erich von: Verlorene Siege. Erinnerungen 1939-1944. Bonn 1991.

Manstein, Rüdiger von/Fuchs, Theodor: Manstein. Soldat im 20. Jahrhundert. Militärisch-politische Nachlese. München 1981.

Paget, Reginald T: Manstein. Seine Feldzüge und sein Prozeß. Wiesbaden 1952. Schneider, Christian: Denkmal Manstein. Psychogramm eines Befehlshabers. In: Heer, Hannes/Naumann, Klaus (Hrsg.): Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941-1944. Hamburg 51997.

Syring, Enrico: Erich von Manstein - Das operative Genie. In: Smelser, Ronald/ Syring, Enrico (Hrsg.): Die Militärelite des Dritten Reiches. Berlin/Frankfurt a. M. 1995:

Stahlberg, Alexander: Die verdammte Pflicht. Erinnerungen 1932 bis 1945. Berlin/Frankfurt a. M. 21994

K Friedrichu Paulusovi

Adam, Wilhelm: Der schwere Entschluß. Berlin (Ost) 1965.
Diedrich, Torsten: Friedrich Paulus. Patriot in zwei Diktaturen. In: Smelser/Syring: Die Militärelite des Dritten Reiches. Berlin/Frankfurt a. M. 1995.
Görlitz, Walter (Hrsg.): Paulus und Stalingrad. Lebensweg des Generalfeldmarschalls Friedrich Paulus. Mit den Aufzeichnungen aus dem Nachlaß, Briefen und Dokumenten. Frankfurt a. M., Bonn 1964.
Kehrig, Manfred: Stalingrad. Analyse und Dokumentation einer Schlacht. Stuttgart 1979.
Manstein, Erich von: Verlorene Siege. Erinnerungen 1939 -1944. Bonn 1993.
Masson, Philippe: Die deutsche Armee 1935 -1945. München 1996.
Moll, Otto E.: Die deutschen Generalfeldmarschälle 1939 -1945. Rastatt/Baden 1962.
Piekalkiewicz, Janusz: Stalingrad - Anatomie einer Schlacht. München 1977.
Reschin, Leonid: General zwischen den Fronten. Walter von Seydlitz in sowjetischer Gefangenschaft und Haft 1943 -1955. Berlin 1995.
Stahlberg, Alexander: Die verdammte Pflicht. Erinnerungen 1932 bis 1945. Frankfurt a. M.1987.
Wieder, Joachim: Stalingrad und die Verantwortung des Soldaten. München 1962.

K Ernstu Udetovi

Beinhom, Elly: So waren diese Flieger. Herford 1966.
Heinkel, Ernst: Stürmisches Leben. Stuttgart 1953.
Herlin, Hans: Udet. Eines Mannes Leben. Hamburg 1958.

Homze, Edward L.: Arming the Luftwaffe. The Reich Air Ministry and the German Aircraft Industry 1919-39. Lincoln (Nebraska) 1976.
Ishoven, Armand van: Messerschmitt. Wien/Berlin 1975.
Ishoven, Armand van: Ernst Udet. Biographie eines großen Fliegers. Wien 1997.
Mason, Herbert Molloy: Die Luftwaffe. Aufbau, Aufstieg und Scheitern im Sieg. Wien/Berlin 1973.
Militärgeschichtliches Forschungsamt (Hrsg.): Die Generalstäbe in Deutschland 1871-1945. Die Entwicklung der militärischen Luftfahrt in Deutschland 1929 -1933. Stuttgart 1962.
Riefenstahl, Leni: Memoiren. München/Hamburg 1987.
Thorwald, Jürgen: Ernst Udet, ein Fliegerleben. Berlin 1954.
Udet, Ernst: Aus der Luft gegriffen. München (repr.) 1997.
Udet, Ernst: Mein Fliegerleben. Berlin 1935.
USAF Historical Division (Hrsg.): Command and Leadership in the German Air Force. By Richard Suchenwirth, ed. H. Fletcher. New York 1969.
USAF Historical Division (Hrsg.): The Development of the German Air Force, 1919 -1939. By Richard Suchenwirth, ed. H. Fletcher. New York 1968.
Völker, Karl Heinz: Dokumente und Dokumentarfotos zur Geschichte der deutschen Luftwaffe. Aus den Geheimakten des Reichswehrministeriums 1919 -1933 und des Reichsluftfahrtministeriums 1933 -1939. Stuttgart 1968.
Zuckmayer, Carl: Als wär's ein Stück von mir. Frankfurt a. M. 1966.

K Wilhelmu Canarisovi

Abshagen, Karl Heinz: Canaris. Stuttgart 1949.
Benzing, Klaus: Der Admiral. Nördlingen 1973.
Brissand, André: Canaris. Frankfurt a. M. 1976.
Buchheit, Gert: Der deutsche Geheimdienst. München 1966.
Giserius, Hans Bernd: Bis zum bitteren Ende. Hamburg 1947.
Höhne, Heinz: Canaris - Patriot im Zwielicht. München 1976.
Ian Colvin: Chief of Intelligence. London 1951.
Leverkuehn, Paul: Der geheime Nachrichtendienst der deutschen Wehrmacht im Kriege. Frankfurt a. M. 1960.
Krausnick, Helmut: Aus den Personalakten von Wilhelm Canaris Dokumentation in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 1962.
Meyer, Winfried: Unternehmen 7. Eine Rettungsaktion. Frankfurt a. M. 1993.

Jmenný rejstřík

Adam, Wilhelm
Adenauer, Konrad
Aldinger (Rommelův adjutant)
Almassy (maďarský hrabě)
Amé (šéf italské tajné služby)
Angermund, Walter
Armbruster, Wilfried
Arnim, Hans-Jürgen von
Auchinleck, Claude
Baier, Erich
Bastian (kontradmiral)
Baumbach, Werner
Baur (kapitán letectva)
Bayerlein, Fritz
Bechler (funkcionář NDR)
Beck, Ludwig
Beethoven, Ludwig van
Behr, Winrich
Beinhornová, Elly
Below, Nikolaus von
Berija, Lavrentij Pavlovič
Berndt, Alfred-Ingemar
Besselová, Ehmi
Best, Werner
Bezymenski, Lev
Bethge, Eberhard
Beutel, Heinz
Blériot, Louis
Bleyleová, Inge

Blombergová, Dorle
Blomberg, Werner von
Blücher, Gebhard
Blumacher, Heinz
Blumentritt, Günther
Blumröder, Hans-Adolf von
Bock, Fedor von
Böhm-Tettelbach, Karl
Bondoux, René
Bonhoeffer, Dietrich
Boog, Horst
Bormann, Martin
Brauchitsch, Walther von
Braunová, Eva
Bredow (generál)
Breker, Arno
Bridgemen (lord)
Brocke, Franz
Brocke, Wolfgang
Buchner, Fritz
Burghof (generál)
Bürkner (zástupce von Canarise)
Busch (generál)
Buschenhagen, Erich
Busse, Theodor
Canarisová, Brigitte
Canarisová, Erika
Canaris, Wilhelm
Chaldey, Jevgenij
Chamberlain, Arthur Neville
Cholitz, Dietrich von
Churchill, Winston

Clausewitz, Carl von
Clausius (náčelník štábu von Seydlitze)
Cramer (generál)
Dasch, Georg
De L'Isle (lord)
Deick, Christian
Diedrich, Thorsten
Dietl (generál)
Dietrich, Otto
Dietrich, Sepp
Dietrich, Torsten
Doerr, Hans
Dohnanyiová, Christine von
Dohnanyi, Hans von
Dolibois, John E.
Dölling (funkcionář NDR)
Dönitz, Karl
Donovan (pracovník americké tajné služby)
Dreykluftová, Friederike
Dudley (lord)
Dulles, Allan

Eichmann, Karl Adolf
Eilersová, Erna
Einsiedelová (hraběnka)
Eisenhower, Dwight David
Engel, Gerhard
Fanck, Arnold
Fathy, Mamdouh Anis
Fellgiebel, Erich
Fest, Joachim
Finck, Eberhard

Fließová, Dorothee
Focke, Heinrich
Fokker, Anthony
Fonck, René
Franco, Francisco
František Ferdinand (rakouský následník trůnu)
Franz, Ernst
Freisler, Roland
Freytag von Lorinhoven, Bernd
Fritsch, Werner von
Funck, Freiherr von (generál)
Furtwängler, Franz Josef
Furtwängler, Wilhelm
Fusshöler, Otto
Gablenz, Carl August von
Gagern (admirál)
Galland, Adolf
Gehlen, Reinhard
Georgadze (sovětský podplukovník)
Gersdorff, Rudolf-Christoph
Geuchtinger (vrchní velitel 21. pancéřové divize)
Geyr von Schweppenburg, Leo
Gilbert, Gustave
Gisevius, Hans Bernd
Glanz, Meinhard
Gneisenau, August Wilhelm Anton
Goebbels, Joseph
Goerdeler, Carl
Göringová, Emmy
Göring, Hermann
Görlitzer, Arthur
Graf, Rudolf

Greim, Robert rytíř von
Groscurth (Canarisův vedoucí oddělení)
Gruhnová, Erna
Guderian, Heinz
Gültner, Rudolf
Gunzert, Ulrich
Guttenberg, Karl Ludwig von
Guynemer, Georges
Haenichenová, Hilda
Halder, Franz
Hammerstein, Christian von
Hanke, Karl
Hartmann (generál)
Hasse, O. E.
Hassell, Ulrich von
Heidkämper (major)
Heim, Ferdinand
Heinkel, Ernst
Heinz (major abwehru)
Heitz, Karl-Heinz
Helena (rumunská královna matka)
Helldorf, Wolf-Heinrich von
Henderson, Clifford
Henlein, Konrad
Herzner (podplukovník)
Heß, Rudolf
Heusinger, Adolf
Heydecker, Joe
Heydrichová, Lina
Heydrich, Reinhard
Hillgruber, Andreas
Himmler, Heinrich

Hindenburg, Paul von
Hitler, Adolf
Hofacker, Cäsar von
Hoffmann, Heinz
Höhne, Heinz
Holke (desátník)
Holz, Karl
Homann (funkcionář NDR)
Hoßbach (Hitlerův adjutant)
Hoth (generál-plukovník)
Höttl, Wilhelm
Humbert, Philip
Humboldt, Hubertus von
Huntziger (generál)
Huppenkothen, Walter
Illingová, Eloys
Ishoven, Armand von
Jacob, Johannes
Jodl, Alfred
Jodlová, Luise
Jordan, Paul
Junkers, Hugo
Kaltenbrunner (zástupce vedoucího SS)
Kandler (šéflékař)
Kapp, Wolfgang
Keitel, Carl
Keitel, Karl-Heinz
Keitel, Paul
Keitel, Wilhelm
Keitelová, Dorothee, roz. von Blomberg
Keitelová, Lisa, roz. Fontaine
Kempner, Robert M.

Kesselring, Albert
Kessler (funkcionář NDR)
Kielmansegg, Johann Adolf
Kimmich (major)
Kirchheim (generál)
Kislerová, Christine
Klatt (špión)
Kleist, Ewald von
Kluge, Günther von
Köhler, Henry
Koppenberg, Heinrich
Korfes (funkcionář NDR)
Körner; Paul
Köstring (generál pozemních vojsk)
Krebs, Hans-Georg
Krichbaum, Wilhelm
Kutschenbach, Olga von
Lahousen, Erwin
Laternser, Hans
Leeb, Wilhelm rytíř von
Lenin, Vladimír Iljič
Lenski (generálmajor)
Leopold III. (belgický král)
Leverkühn, Paul
Lewinski (pruská důstojnická rodina)
Ley, Robert
Liddell-Hart, Basil
Liebknecht, Karl
Liedig, Franz
Lilienthal, Otto
Lindbergh, Charles
Lindemann, Georg

List (generál polní maršál)
Loerzer, Bruno
Loesch, Jutta Sibylle von (Mansteinova manželka)
Ludendorff, Erich
Lunding, Hans
Luxemburgová, Rosa
Mackensen, August von
Mahnke (generál)
Maisel (generál)
Maiziere, Ulrich de
Malinovský, Rodion
Manstein, Erich von
Manstein, Gero Erich Sylvester von
Manstein, Rüdiger von
Manstein, Gisela von (později: Lingenthal, Gisela)
Manstein, Hedwiga von
Maron, Karl
Matern, Hermann
May, Karl
Mednikov, Anatolij
Meise (generál)
Mende, Erich
Menzies (pracovník britské tajné služby)
Messerschmitt,Willy
Meyer (podplukovník)
Meyer, Winfried
Milch, Erhard
Mogensen, Jörgen
Moll, Otto E.
Moltke, Helmut James von
Montgolfierové (bratři)
Montgomery, Bernard Law

Moorehead (britský historik)
Müller (šéf gestapa)
Müller, Josef
Müller, Vincenz
Müllner, Jörg
Mussolini, Benito
Neame (britský generál)
Nebe, Arthur
Neitzel, Sönke
Nelte, Otto
Nolte (plukovník)
Noske, Gustav
Ohlendorf, Otto
Ollbricht (spiklenec proti Hitlerovi)
Osten, Dinnies van der
Oster, Hans
Pabst, Waldemar
Paget, Reginald T.
Patzig, Conrad
Paulus, Ernst Alexander
Paulus, Friedrich Wilhelm Ernst
Paulusová, Elena Constance
Paulusová, Olga
Pavlov (sovětský generálmajor)
Pendele (plukovník)
Picker, Henry
Pieck, Wilhelm
Piekenbrock (plukovník)
Ploch (generálmajor)
Pohl, Heinz
Pohl, Wilhelm
Popitz, Johannes

Protze, Richard
Ramke (generál výsadkových vojsk)
Raubalová, Geli
Reichelm, Günter
Reichenau, Friedrich von
Reichenau, Werner von
Reinecke (generál)
Rešin, Leonid
Reuth, Ralf Georg
Rhode (vojenský attaché v Ankaře)
Ribbentrop, Joachim von
Richthofen, Lothar von
Richthofen, Manfred von
Richthofen, Wolfgang von
Rickenbacker, Eddie
Riefenstahlová, Leni
Ringelnatz, Joachim
Roeder, Manfred
Rohleder, Joachim
Röhm, Ernst
Rommel, Erwin (jr.)
Rommel, Erwin (sen.)
Rommel, Manfred
Rommelová, Lucie
Rosenberg (národně-socialistický ministr)
Rosetti-Solescu (rodina)
Rosetti-Solescuová, Elena Constance viz Paulusová, Elena Constance
Roske (generálmajor)
Rossel, Heike
Ruděnko (hlavní sovětský žalobce na norimberském procesu)

Rundstedt, Gerd von
Rust (národně-socialistický ministr výchovy)
Saame, Ina
Salah (major)
Salmuth, Hans von
Salterberg, Kurt
Sas, Gijsbertus
Scharnhorst, Gerhard Johann David von
Schellenberg, Walter
Schirach, Baldur von
Schläferová, Silke
Schleicher, Kurt von
Schlieffen, Alfred von
Schmidhuber, Wilhelm
Schmidt, Arthur
Schmückle, Gerd
Schmundt, Rudolf
Schneeberger, Hans
Schneersohn (varšavský vrchní rabín)
Schnittke, Kurt
Schobert, Ritter von (generál-plukovník)
Schörner, Ferdinand
Schramm, Percy Ernst
Schulzendorff (generál)
Schuschnigg, Kurt von
Seeckt, Hans von
Seidel (generál letectva)
Seiler, Fritz
Seydlitz-Kurzbach, Walther von
Smith, Howard
Sonderegger (kriminální tajemník při gestapu)
Sonnemannová, Emmy

Speer, Albert
Speidel, Hans
Sperrte (generál)
Spitzy, Reinhard
Sponeck (hrabě; velitel 42. armádního sboru)
Sprösser (major)
Squire, Charles
Stahlberg, Alexander
Stalin, Josif
Stauffenberg, Claus hrabě Schenk
Steiner, Hermann
Stoph, Willi
Streich (generál)
Strölin, Karl
Stülpnagel, Carl-Heinrich
Szymanski (polský vojenský atašé)
Šumilov (sovětský generál)
Tanson, Lion
Thoma, Ritter von (generál)
Thomas (generál)
Thorbeck, Otto
Tirpitz, Alfred von
Tresckow, Henning von
Tschersich (vedoucí oddělení "Technické plánování ")
Čujkov (sovětský generál)
Udet, Adolf
Udet, Ernst
Udetová, Paula
Ulbricht, Walter
Vansittart (lord)
Vinokur (sovětský podplukovník)
Vogel, Kurt

Vuillemin, Joseph
Wagner, Otto
Wagner, Richard
Walter, Douglas
Warlimont (generál)
Warning, Elmar
Warsitz (zkušební pilot)
Wavell (britský generál)
Weizsäcker, Ernst von
Wenck (náčelník generálního štábu za Keitela)
Werner, Theodor
Wernerová, Ilse
Wessel, Horst
Westphal, Siegfried
Wevers (generál)
Wilhelm II.
Wilhelm (korunní princ)
Williams, Al
Wimmer (generál)
Witzleben, Erwin von
Vladimíra (ruská velkovévodkyně)
Wolfram (major)
Wright (bratři)
Wulf, Georg
Vyšinski, Andrej
Zeitzler, Kurt
Zimmermann, Karl
Zink, Lo
Zuckmayer, Carl

Z německého originálu Hitlers Krieger
(Wilhelm Goldmann Verlag, München 2000)
přeložil Petr Kyncl
Redigoval Bohumil Lukeš
Odpovědná redaktorka Ivana Parkmanová
Fotografie na obálce ...
Obálku navrhl ...
Technická redaktorka Helena Illíková
Vydala Euromedia Group, k. s. - Ikar v Praze v roce 2002
jako svou ... publikaci
Vydání první
Počet stran ...
Sazbu zhotovil ...
Tisk ...

TS 13/34
ISBN 80-249-0023-8